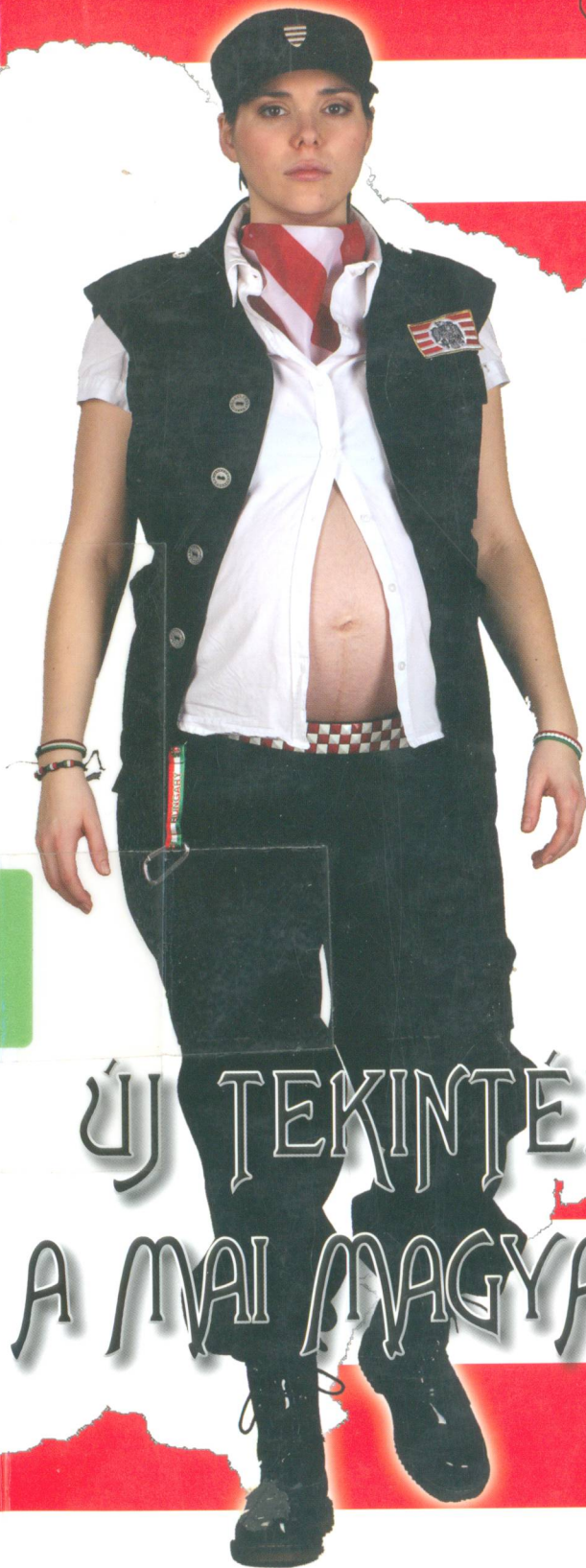


CSEPELLI · MURÁNYI · PRAZSÁK



ÚJ TEKINTÉLYELVÜSÉG A MAI MAGYARORSZÁGON

Csepeli György, Murányi István, Prazsák Gergő

ÚJ TEKINTÉLYELVŰSÉG A MAI MAGYARORSZÁGON

TÁRSADALMI CSOPORTOK HIERARCHIÁJÁNAK LÁTÁSVISZONYAI

Budapest

2011

000431

SZTE Klebelsberg Könyvtár



J000973124



Lektorálta: Bíró Judit

A borító Fábián Évi fényképének felhasználásával készült.

A könyv alapjául szolgáló kutatást az OM által az ELTE számára
2010-2011-ben nyújtott támogatás tette lehetővé.

Megjelent az

Ἀπειρον
APEIRON KIADÓ

gondozásában

www.apeironkiado.hu
info@apeironkiado.hu

ISBN 978-963-08-2036-3

X 154608

TARTALOM

I. RÉGI ÉS ÚJ TEKINTÉLYELVŰSÉG	9
A család és az állam	9
A modernizáció külön útja (Sonderweg)	10
Közösségi hisztéria és tekintélyelvűség	11
Régi tekintélyelvűség	12
Új tekintélyelvűség	15
További elméletek, alternatív magyarázatok	17
Az előítélet mint életforma	18
A szociális dominancia	20
A rendszerigazolás	21
Régi és új tekintélyelvűség	22
II. TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁG	24
Családi kohézió	24
Családon kívüli nevelés	27
Politikai szocializáció	28
Szervezeti aktivitás	30
Az Idegen élménye	32
Vallási háttér	33
Online-kommunikációs státusz	36
Társadalmi státusz	41
Szociológiai jellemzők	42
III. TÁRSADALOM- ÉS VILÁGKÉP	46
A szociális dominancia gondolata	46
Nemzeti radikálisok és civil környezetvédők	50
A külső és a belső kontroll	61
Magyarország romlása	63
Dogmatizmus	66
Magyarország gondjai és a gondok megoldása	68
A szociális dominancia kognitív meghatározói	73
A szociális dominancia szociológiai meghatározói	74

IV. NEMZETI TUDAT	78
Magyarként azonosítás	79
Magyarként azonosulás	81
Nemzeti jelképek	87
Nemzeti paranoia	91
A magyarok sikerei és kudarcai	95
Nemzeti tragédiák	101
Nyilasok	106
V. DISZKRIMINÁCIÓ ÉS INTOLERANCIA	109
A romák megkülönböztetése	109
Társadalmi távolság	109
A cigányok létszámára vonatkozó becslések	110
Sztereotípiák és előítéletek	111
A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldása	113
Kollektív paranoia	115
Cigányfóbia	119
A cigánygyerekek iskolai szegregációja	121
Tolerancia	123
Nem cigányok cigányokról alkotott reprezentációja	125
A zsidók megkülönböztetése	126
Társadalmi távolság	126
Zsidókkal szemben érzett paranoia	127
Politikai antiszemitizmus	128
Szélsőséges politikai antiszemitizmus	130
VI. TÍPUSOK ÉS MAGYARÁZATOK (VILÁGKÉP, NEMZETI TUDAT, DISZKRIMINÁCIÓS HAJLANDÓSÁG)	131
Szociológiai meghatározatlanság	133
„Alacsonyabbrendű” és „magasabbrendű” csoportok: kognitív struktúrák és szociológiai meghatározottságok	136
Dogmatizmus	138
Cigányellenesség	139
A nemzeti tudat	141

A hierarchikus csoportközi viszony felfogása	142
Az egalitárius csoportok közötti viszony felfogása	143
Genezis	143

VII. A NEMZETI RADIKALIZMUS FENOMENOLÓGIÁJA I.	
KVANTITATÍV ELEMZÉS	146
A nemzeti radikálisok nemzeti tudata	146
Magyarként azonosítás a nemzeti radikálisok megközelítésében	147
Magyarként azonosulás a nemzeti radikálisok megközelítésében	148
Nemzeti jelképek a nemzeti radikálisok megközelítésében	150
Nemzeti tudat mintázata alapján képzett alcsoportok a nemzeti radikálisok között	150
A nemzeti radikálisok nemzeti tudata és szociológiai meghatározatlanságai	153
Külső és belső kontroll és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között	154
Szociális dominancia és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között	157
Cigányokkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között	158
Zsidókkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között	161
A nemzeti radikálisok szervezetszociológiája	164
Nemzeti tudat és katonáskodási vágy a nemzeti radikálisok között	166

VIII. A NEMZETI RADIKALIZMUS FENOMENOLÓGIÁJA II.	
KVALITATÍV ELEMZÉS	168
Kommunikációs kihívás	169
Álarc és arc	171
Ők és Mi	172
Külső ellenségek	173
Belső ellenségek	173
„Zombik”	174
„Multikulti”	174
A zsidók	175
A cigányok	176
A megtévesztettek	177
A semlegeselek	177

A magyarok	177
Kulturális azonosulás és integráció	178
A hétköznapi forradalmára	178
Belső törésvonal: kizsákmányoló	178
Jelenlegi és idealizált magyarok	179
A nemzet	179
„Mi” — <i>személyes</i>	180
A Szervezet	181
Stigmák elleni identifikáció	183
Gemeinschaft	185
Emlékezet és ellentörténelem	185
„Szent István hátrakötött kézzel”	188
Szent Korona	191
Nacionalizmus	193
Elköteleződésen alapuló szabadság, tekintélyelvű vezetés	195
„Kis szoknyában és nemzeti értékekkel”	196
A hitelesség	200
A kvalitatív eredmények összegzése	202
FÜGGELÉK I.	203
FÜGGELÉK II.	205
FÜGGELÉK III.	213
BIBLIOGRÁFIA	242
TÁRGYMUTATÓ	248

I. RÉGI ÉS ÚJ TEKINTÉLYELVŰSÉG

A család és az állam

A tekintélyelvűség a személyiség szocializációs úton interiorizálódott társadalmilag meghatározott mintája, melynek lélektani és társadalmi összetevőit a freudo-marxizmus írta le a XX. század első felében. Az elmélet értelmében a társadalmi meghatározottság a családban fordul át belső meghatározottsággá. A leírás a személyiség két típusát konstruálta meg. Az egyik a „tekintélyelvű”, a másik a „demokratikus” elnevezést kapta (Erős 1986).

A „tekintély” és a „család” közötti kapcsolat azonban nem egyszerűsíthető le a „tekintélyelvű személyiség” jellegzetesen modern problematikájára. Az első emberi közösségekben még nem voltak világos határvonalak, melyek mentén elkülönülhettek volna a „család”-nak nevezett csoportok, de a hovatartozás nyilvántartása a rokonsági, leszármazási szálak mentén ment végbe. Az anyajogú társadalmak átadták helyüket az apajogú társadalmaknak, melyekben a több generáció együttélését biztosító család főnöke a legidősebb férfi volt, aki a rokonsági sorban az apa szerepet töltötte be.

A „család” mint csoport akkor különült el a társadalomban, amikor létrejött a társadalom egészének működését kontrolláló szervezet, az állam. Amikor Arisztotelész a *Politika* című művét írta, akkor a városállam már jól elkülönült a családtól, ezért is fogalmazhatott egyértelműen: „minden állam családokból áll” (Arisztotelész 1969 I.2).

Az állam és a család között már Arisztotelész figyelemreméltó megfeleléseket írt le, rámutatva arra, hogy a családok valójában az állam működését képezik le.

A családi hatalom gyakorlója a férfi, aki egyszerre apa, férj és a háztartáshoz tartozó szolgahad ura. Az állami hatalom gyakorlója a király, aki az állam minden családjára fölött uralkodik. Arisztotelész megközelítésében mind a család, mind az állam működését az interiorizált hatalom, a tekintély tartja fenn. A szülői hatalom veti meg lélektanilag az ágyat a politikai hatalom számára.

A nyugati társadalomfejlődés története azt mutatja, hogy a kezdeti, nem éppen konfliktusmentes szétválást követően állam és család hosszú időn át két külön pályán futott. A nem nyugati társadalomfejlődésben a szétválás végbe sem ment, vagy ha végbement is, az állam, legitimitációjának biztosításában nem szorult rá különösebben a családi szocializáció szolgáltatásaira.



A nyugati társadalomfejlődéstől elválaszthatatlan individualizációs expanzió azonban család nélkül nem valósulhatott meg. Az állam érdeke az individualizáció kordában tartása volt, amit ha a család nem végzett el, az állam már csak nagyon költségesen és fáradságosan végezhetné el.

A modernizáció külön útja (Sonderweg)

A modernizáció Európában indult el, s versenyhelyzetet képzett. Egyes európai társadalmak előbb, mások később léptek a modernizáció útjára. Az állam és a család útja nem keresztezte egymást a korán modernizálódó társadalmakban, ahol a gazdasági, társadalmi és politikai erők felhajtó ereje együttesen hozta létre a modern nemzetállamot, s vele a nemzeti piacot, valamint az osztályokra épülő társadalmi struktúrát. A később modernizálódó társadalmak esetében az állam proaktív szerepet töltött be a modernizációs folyamat felgyorsítása érdekében, ami óhatatlanul a központi hatalom megerősödését, a tekintélyelvű alapuló szervezetek előtérbe kerülését eredményezte. A modernizációs kényszernek alávetett társadalomban nem jöhettek létre, vagy ha létre is jöttek, nem maradhattak meg az autonóm kezdeményezések, a „szabadság kis körei” (Bibó 1986a), melyek a korábban modernizálódott társadalmak demokratikus, anti-tekintélyelvű politikai kultúrájának vetették meg az alapjait (Szűcs 1981). A központosított, államilag erőltetett modernizációnak alávetett társadalmak politikai kultúrája a parancsolás-engedelmeskedés viszonyon alapult, mely csak akkor működhetett, ha az államban és a családban egyaránt a tekintélyelvű, az alá-fölé rendeltségen alapuló irányítás érvényesül. A család ura és az állam feje lélektani értelemben homológ.

A tekintélyelvű modernizáló állam és a tekintélyelvű család szent szövetsége a német társadalomban öltött testet. A folyamat már a német egység előtt elkezdődött. A katonai sikereitől megerősödő porosz állam, Nagy Frigyes állama, melyet utódainak örökölni hagyott, a tekintélyelvű államszervezet ideáltípusa.

A napóleoni háborúk végén a német nép nemzeti eszmélése nem a liberális-demokratikus eszmék szerint szervezett politikai testben ment végbe. A nemzeti eszmélés demokratikus forradalmát az anti-demokratikus nacionalizmus eszméje váltotta fel, melynek nem az egyének politikai közössége értelmében vett nép (*peuple*), hanem az egyénektől függetlenként tételezett nyelvi és lelki közösség értelmében vett nép, a Volk volt az ágense. A nemzeti egységesülés politikai kereteinek kialakulását a porosz állam vezényelte le. Az eredmény a Német Császárság 1870-es létrejötte. A német császár a korábbi porosz király, a Birodalom fővárosa pedig a korábbi porosz főváros, Berlin lett.

A német birodalom gyors ütemben végezte el a modernizáció feladatait, aminek eredményeként a XIX. század végére, a XX. század elejére a birodalom vitathatatlanul a világ vezető hatalmainak egyike. A nagyhatalmi szerepet azonban megkeserítette a gyarmatok hiánya. A megkésett modernizáció kizárta a németeket a világ újrafelosztásából, amibe nem akarván belenyugodni, kirobantották az első világháborút 1914-ben (Haffner 2008).

Végzetes hibának bizonyult. Négyéves, váltakozó sikerrel vívott harc után a Német Birodalom vereséget szenvedett, ami meglepetésként érte a német társadalmat. A vereséget megalázkodóan tartott békekötés követte.

Közösségi hisztéria és tekintélyelvűség

A békeszerződés aláírását követően a német társadalomban általánossá vált lelki állapotot Bibó István „közösségi hisztériaként” írja le. A hisztérikus állapot mindig bekövetkezik, ha egy nemzeti közösséget olyan megrázkódtatás ér, melyet a közösség nem képes feldolgozni, a kudarcból valóban kivezető utat nem képes megtalálni. A következmény illuzionizmus, bűnbakkeresés és elégtétel keresés lesz, ami szükségképpen vezet el egy zárt, az ellenérvekre érzéketlen, ámde annál harciasabb világkép kialakításához. A valóság félreismerésén alapuló cselekvések szükségképpen látszateredményeket hoznak, ennek felismerését azonban lehetetlenné teszi a közösségi hisztériát fenntartó társadalom kommunikációs szerkezete. A magot a nyilvános kommunikációt uraló vak, ádáz, korlátolt és öncsaló személyek képezik, akik monopolizálják a közösség figyelmét (Bibó 1986b). Az illuzionista, vágyteljesítő, öncsaló üzenetek befogadására eleve fogékony közönség tagjainak fogékonyágát fokozza a „hallgatás spirálja”, melynek hatásaként a közönség tagjai a valóságosnál nagyobbak észlelik a hisztérikusok józanokhoz viszonyított arányát (Angelusz 2000).

A Bibó által „közösségi hisztériaként” jellemzett tünetegyüttesben nem nehéz felismerni a tekintélyelvűség jeleit, melyek szociológiai és szociálpszichológiai leírására a frankfurti Institut für Sozialforschung munkatársai vállalkoztak. Ebben az intézetben indította el a harmincas évek elején Erich Fromm a „Tekintély és Család” című kutatást, mely sok tucat német család mélyinterjú vizsgálatán alapult. A vizsgálat teljes feldolgozására már nem nyílt mód, mivel Németországban 1933-ban nyílt tekintélyelvű diktatúra jött létre, ami a Frankfurter Iskola végét jelentette. A vizsgálatról szóló beszámoló 1936-ban Párizsban jelent meg a „Studien über Autorität und Familie” c. kötetben (Horkheimer 1936). A család és a tekintélyelvűség kapcsolatával foglalkozó részt Erich Fromm írta. Fromm itt fejt ki azokat a gondolatokat, amelyek alapján a Frankfurter Iskola

USA-ba emigrált tagjai a 40-es években Kaliforniában operacionalizálják a tekintélyelvű személyiség azonosítására alkalmas változókat és végzik el azt a vizsgálatosorozatot, amely a következő kérdésekre próbált válaszolni: egy demokratikus rendszerben (a II. világháború utáni USA-ban) milyen lélektani és társadalmi tényezők magyarázzák az antiszemitizmust, az etnocentrizmust és a fasizmust? Milyen mértékű támogatottsága van ezeknek az antidemokratikus ideológiáknak és nézeteknek? (Fábián 1999). A kutatássorozat eredményeinek összegzéséeként az úgynevezett „Berkeley-csoport” (Theodor Adorno, Else Frenkel-Brunswick, Daniel Levinson és Newitt Sanford) 1950-ben jelenteti meg a XX. század egyik legnagyobb hatású szociálpszichológiai művét, a „The Authoritarian Personality”-t (Adorno et al. 1950).

Fromm a freudizmus fogalmi eszköztárának segítségével rekonstruálja az apa-fiú viszonyt a tekintélyelvű társadalomban, melynek fejlődési dinamikája a fiú „felettes énjében” a családi és az állami tekintély összeolvadását eredményezi. A „felettes én” kialakulásának leírásakor Fromm figyelmét nem kerüli el a freudi lélekelemzés másik kulcskategóriája, a „tudattalan” sem. Az apához, s ezen keresztül a politikai hatalomhoz való viszonyt meghatározza az Oidipusz-komplexusban rejtekező félelem, gyűlölet és szeretet is.

Régi tekintélyelvűség

Már korábban utaltunk rá, hogy a személyiség freudo-marxista leírása két személyiségkonstrukciót különböztet el: a „tekintélyelvű” és a „demokratikus” típust. A két személyiségtípus közötti különbséget végső soron az eltérő politikai-gazdasági ideológiákban gyökerező eltérő világlátások határozzák meg. A „tekintélyelvű” világlátás az egyént egy hit jegyében szervezett mozgalomnak rendeli alá, mely nem hagy autonóm mozgásteret az egyén számára. Ezzel szemben a „demokratikus” világlátás az egyént az ésszerűség jegyében szervezett társadalmi szerződés tagjaként fogja fel, aki másokkal együtt, egyetértésüket bírva fog hozzá céljai megvalósításához.

A „tekintélyelvű” személyiséget leíró dimenziók (konvencionizmus, autoriter alárendelődés, autoriter agresszió, anti-intracépció, babonáság és sztereotipizálás, hatalom és keménység, destruktivitás és cinizmus, projektivitás, szex) rendkívül negatív képet mutatnak. A „tekintélyelvű” személyiség önállóan, érzelmi életét az agresszivitás, a világhoz való viszonyát az irracionizmus jellemzi, gondolkodása merev. Ezzel szemben a „demokratikus” személyiség önálló, értelemvezérelt, érzelmi életét a kiegyensúlyozottság jellemzi, gondolkodása flexibilis.

Erős Ferenc a freudo-marxista tipológia buktatóját a típusok értékpolarizációs elrendezésében látja. Erős a nemzeti szocialista rendszer szolgálatába szegődött Jaensch személyiségtipológiáját idézi, ahol az előjelek megcserélődnek. A liberális szempontból negatív „autoriter” személyiségtípus Jaensch leírásában integrált, a világot egyértelmű kategóriákban észlelő, fegyelmezett germán típus („nordikus rassz”) lesz, akinek negatív ellentípusa a kétértelműségeket kedvelő, elpuhult, fegyelmezetlen, dezintegrált „nem árja” karakter, mely gyanúsán emlékeztet a „demokratikus” személyiségre (Erős 1986:208).

A két személyiségtípus együttélése azonban akkor sem problémamentes, ha eltekintünk az ideológiai és politikai előjelek okozta különbségektől. A „demokratikus” személyiség ugyanis nem lenne demokratikus, ha nem túrná el a „tekintélyelvű” személyiséget, aki viszont nem lenne tekintélyelvű, ha nem akarná eltakarítani az útból a demokratikus személyiséget. A csapda csak azért nem zár tökéletesen, mert a valóságban senki sincs, akire teljes egészében ráillene akár a „tekintélyelvű”, akár a „demokratikus” személyiség típusa.

Adorno és munkatársai tisztában voltak a személyiségleírás ideológiai és politikai buktatóival, melyeket a tipológia kognitív irányba való kiterjesztésével igyekeztek kikerülni. „Tipológiánk kritikai tipológia kell hogy legyen abban az értelemben, hogy az emberek típusba sorolódását is társadalmi funkcióként fogja fel. Minél merevebb egy típus, annál inkább magán viseli a társadalom bélyegzőjének lenyomatát. Ez összhangban van azzal, hogy magas pontszámú vizsgálati személyeinket a merevség és a sztereotip gondolkodás vonásai jellemzik. Egész tipológiánknak ez a végső alapelve. A tipológia kettős felosztása végső soron azon múlik, hogy a személy önmagát szabványosítja-e, és szabványosított módon gondolkodik, vagy éppen ellenkezőleg: valóban 'individualizálódott', és szemben áll az emberi tapasztalatok szabványosításával” (Adorno et al. 1950: 742).

A „szabványosított” és az „individualizálódott” gondolkodásmód azonban szintén nem zárja ki egymást, legfeljebb az arányok különbözhetnek a két esetben. A „szabványosító” személy a fejében már meglévő minták szerint értékeli ki az információkat, azonban azt, aki ellenzi az emberi tapasztalatok szabványosítását, inkább a kíváncsiság, a kételkedés, a mérlegelés jellemzi. Ez a szembeállítás messzemenően rokon Rokeach (1960) tipológiájával, mely megkülönböztette a „zárt” és a „nyílt” gondolkodást.

Hasonló az a szembeállítás is, mely a gondolkodás stílusa szerint különbözteti meg a differenciáltan gondolkodókat a differenciálatlanul gondolkodóktól (Schroder 1971). Bármelyik tipológiát választjuk, a politikai-ideológiai értékpolaritás buktatóit mindenképpen elkerüljük.

A tekintélyelvűség, a zárt gondolkodás, a leegyszerűsítő kognitív stílus empirikus vizsgálatai egyértelműen arra utalnak, hogy a személyiséget formáló társadalmi-kulturális hatások eredményeképpen tipikus személyiségváltozatok jönnek létre, melyek egymástól eltérő módon fogadják be a társadalmilag megszerkesztett valóságot. Fejlődés-lélektani szempontból a tipológia-kínálatot Piaget nyomán kiegészíthetjük az „asszimilációs” és az „akkomodációs” ellentéppárral. Az „asszimiláció” során a gyermek a már meglévő világképéhez idomítja a megszerzett ismereteket, míg az „akkomodáció” feladata a tapasztalati világhoz való alkalmazkodás (Piaget 1970). Végső soron az sem kizárt, hogy az emberi agy két féltékéje között ebből a szempontból is munkamegosztás van (McGilchrist 2010). A jobb féltéke a megértést az egészes, „Gestalt”-alakzatok szerint szervezi, míg a bal féltéke az analízis-szintézis logika szerint dolgozza fel az információkat. Ez a tipológia azonban bizonyosan kevésbé alkalmas arra, hogy a politikai rendszerek létrejöttét és működését magyarázhassuk általa, ami nem zárja ki, hogy együtt járás legyen az egyes típusok és az egyes politikai-ideológiai rendszerek között.

A tekintélyelvű személyiség klasszikus elméletéről és a vizsgálatsorozatról (The Authoritarian Personality, TAP) Magyarországon is kiváló összefoglaló munkák jelentek meg (Fábián 1999, Erős 2001), ezért a következőkben csak rövid áttekintést nyújtunk. A Studies in Prejudice sorozat részeként 1950-ben megjelent TAP egy olyan feltáró, exploratív kutatássorozat összefoglalása, amelynek során módszertani szempontból csak az antiszemitizmus pszichológiai magyarázatára törekvő hipotézis korlátozta a kutatói szabadságot. A különböző nem reprezentatív mintákon 1945 és 1946 között lekérdezett kérdőívekben alkalmazott skálák (antiszemitizmus-skála, etnocentrizmus-skála, politikai-gazdasági konzervativizmus-skála, potenciális fasizmus-skála) eredményeinek elemzése nem a vélemények eloszlására volt kíváncsi, hanem a kapcsolatok feltárására irányult. A leginkább ismert és a későbbi kutatásokban leggyakrabban alkalmazott potenciális fasizmus-skála (F-skála) kidolgozása azon a hipotézisen alapult, mely szerint az előítéletesség magyarázata a személyiség belső szükségleteihez kapcsolódik. A skála szerkesztésének céljait az alábbiakban foglalhatjuk össze: mérje az előítéletességet; ne kapcsolódjon konkrét politikai-ideológiai szervezethez; korreláljon az etnocentrizmus-skálával és tartalmazza a potenciálisan antidemokratikus személyiség jellemzőit. Az előítéletesség és a potenciális fasizmus egyfajta azonosítását feltételező F-skálát kilenc változó¹ alapján szerkesztették.

¹ Ezek a következők:

1. Konvencionálizmus (merev ragaszkodás konvencionális középosztályi értékekhez). 2. Autoriter alárendelődés (saját csoport idealizált tekintélyeinek kritikátlan alárendelődés). 3. Autoriter agresszió (általános készenlét,

Új tekintélyelvűség

Az Adorno és munkatársai által kidolgozott „tekintélyelvűség” koncepcióval szembeni kritikák egyrészt a módszertani fogyatékoságokra (a többnyire fehér és középosztályhoz tartozók nem reprezentatív mintáinak torzítása, a skálák szerkesztése), az elméleti előfeltevésekben tetten érhető politikai-ideológiai elfogultságokra (a náci antiszemitizmus direkt feltételezése a csoportközi előítéletességben) és a baloldali tekintélyelvűség vizsgálatának hiányára vonatkoztak (Fábián 1999).

A TAP koncepcionális és módszertani problémáinak korrekciójára több kísérlet történt. Az egyik legismertebb Milton Rokeach (1960) dogmatizmus-elmélete, amely a tekintélyelvű gondolkodás általános, politikai-ideológiai orientációtól független jellemzőinek mérésére törekedett. Az F-skálával végzett korábbi kutatásokhoz hasonlóan, a Dogmatizmus-skálával végzett mérések – szemben a baloldaliakkal – szintén a jobboldali személyek magasabb tekintélyelvűségét igazolták.

A másik nagy hatású újragondolás – eltérően a TAP eredeti koncepciójától – a tekintélyelvűséget nem freudi személyiségproblémához, hanem szociális tanuláselméleti kerethez kapcsolja. Altemeyer jobboldali tekintélyelvűség skálája (Right-Wing Authoritarianism Scale – RWA skála) a tekintélyelvű személyiségre jellemző, a TAP-ban már megfogalmazott három attitűdcsoportot tartalmazza: a legitim tekintélyeknek való behódolást, a konvencionálizmust és a tekintélyelvű agressziót. A család és a kora gyermekkor szerepét Altemeyer is elismeri a három attitűd kialakulásában, azonban a TAP-nál kevésbé tartja fontosnak (Altemeyer 1981, 1988, 1994).

A koncepció felett a lélekharangot azonban nem a bírálatok, hanem a nyugati társadalomban végbement mélyreható gazdasági, politikai-ideológiai és életmódbeli változások kongatták meg. A XX. század második felében ezekben a társadalmakban szexuális forradalom zajlott le. A nukleáris család elvesztette monopóliumát, melyet korábban a magánélet kereteinek kijelölésében betöltött

konvencionális értékek megsértőinek büntetése). 4. Anti-intracépció (szubjektivitás, fantázia, gondolkodásbeli rugalmasság hiánya). 5. Babonaság és sztereotípiák (hit az egyéni sors misztikus meghatározottságában, merev kategóriákban gondolkodás). 6. Hatalom és „keménység” (uralkodás-alárendelődés, erős-gyenge, vezető-vezetett dimenziók, hierarchikus viszonyok, tekintély-figurák, erő és keménység). 7. Destruktivitás és cinizmus (általános ellenségesség, emberi értékek semmibe vétele). 8. Projektilitás (hiedelmek: a világ veszélyes és kegyetlen, tudattalan érzelmi impulzusok kivetítése). 9. Szex (fékevesztett szexuális érdeklődés).

(Neményi 1988). A családban következésképpen strukturális változások történtek. A patriarchális mintát követő, az apa uralmára alapozódó nukleáris család a XX. században válságba került (Tomka 2009:122-135). A válások és újraházasodások, a házasságon kívüli együttélések, a házasságon kívüli születések, valamint a gyermekszám zuhanása összességében megtörte a nukleáris család monopóliumát a korai szocializációban, miáltal eltűntek az autoriter azonosulás interperszonális feltételei. A középosztályi nők munkavállalása alapvetően megrendítette a polgári társadalmakban hagyományos férfi szerepet. Az autoriter személyiség-konceptió elvesztette egyik pillérét, a családot.

A hidegháború végével eltűnt a liberális–demokratikus értékeket valló nyugati civilizáció fő politikai–ideológiai ellenfele, mely genezisének tekintve szintén nyugati volt, csak éppen a tekintélyelvű, totalitáriánus kommunista ideológia jegyében szerveződött. Az ellenfél elvesztése válságba döntötte a nyugati civilizációt. A történelemnek nemhogy nem lett vége, mint ahogyan Fukuyama (1994) remélte, hanem új szakaszba lépett, melyet Huntington találóan „a civilizációk összecsapásának” nevez (Huntington 2005). Az új, globális kihívásokat tartogató korszakban az állami szuverenitás elvesztette korábbi monopol szerepét, melyet a közélet szervezésében töltött be. Az autoriter személyiség koncepciója ezáltal elvesztette másik pillérét, az államot.

A család és az állam kiesése azonban korántsem járt az autoritarianizmus visszaszorulásával. A tekintélyelvű személyiség túlélte mind a családot, mind az állam szerepének atrofizációját. Az új tekintélyelvűség meghatározóinak felfárása során ezekkel a változásokkal kell számot vetnünk. Fontos megjegyezni, hogy az új tekintélyelvűség elmélete ma sokkal inkább gender-semleges, mint korábban. Ami a családból és az államból megmaradt, az már semmiképpen sem jellemezhető kizárólag férfiközpontúnak. A születő fiúk és lányok egyenlő eséllyel indulnak el az életben, melyben egyaránt lehetőségük van arra is, hogy tekintélyelvű módon éljék az életet, de arra is, hogy a liberális és demokratikus minták hassák át érzéseiket és gondolataikat.

A világot egészében fenyegető veszélyek közepette élünk. Ulrich Beck szerint az emberek a XXI. században olyan világba kerültek, ahol az önmaguk által előállított bizonytalanságok sora közepette kénytelenek dönteni saját jövőjük felől. A döntést megnehezíti, hogy a rövid távú előnyök kiszámíthatatlan hosszú távú károkkal terhesek. Ennek kapcsán beszél Beck a „félelem gazdaságáról”, melynek paradoxona, hogy minél jobban teljesít a jelenben, annál rosszabbat tesz a jövőnek (Beck 2008).

Az autoriter személyiség mintái által lehetővé tett bizonyosság makro- és mikrostrukturális feltételeinek eltűnése felfokozta az én ontológiai bizonytalanságérzetét (Laing 1999), ami utat nyitott egy új tekintélyelvűség kialakulásához.

Nietzsche a személyiség kifejlődésével együtt járó szenvedés forrását a bizonytalanságban látja (Nietzsche 2004:277). Ilyen értelemben nincs különbség a régi és az új tekintélyelvűség között. Egyik sem képes arra, hogy életigenlő hajlamainknak szabad utat találjon. A tekintélyelvű személy vesztesként kerül ki a bizonytalansággal folytatott küzdelemből, és a bizonyosság megszerzése helyett, annak irgalmatlan gyötrelme kínozza, hogy élnie kell. Korábban a tekintélyelvű személyiség a nemzetállam és a család béklyóit választotta, hogy megkíméljék a mérhetetlen és kiszámíthatatlan étellel való szembenézés iszonyától. Napjainkra az új menedék az állammal szembenálló, törzsiesen felfogott és átélte nemzeti közösség lett.

További elméletek, alternatív magyarázatok

A széles körben használt Wilson–Patterson-féle Konzervativizmus-skála (Wilson–Patterson Conservatism Scale) alkalmazásával több empirikus kutatás is igazolta (Bouchard et al. 2003) Wilson elméletét, mely szerint a konzervativizmus (és más társadalmi attitűdök) mögött a bizonytalanságtól való félelem motivál (Wilson 1973).

A Rettegéskezelés elmélete (Terror Management Theory) a nem kiszámítható emberi lét összes szorongását az elkerülhetetlen haláltól való félelemre vezeti vissza. A folyamatos rettegést és egyúttal a lelki-fizikai összeomlást a kultúrára épülő világértelmezés segítségével lehet elkerülni, amely rendet és a folyamatosságot (halhatatlanság) tudatát kínálja (v.ö. Ó és Újtestamentum). A hagyományokhoz, intézményekhez és szimbólumokhoz kötődő kulturális világkép védelmet nyújt és biztosítja az önértékelést, ugyanakkor az eltérő kultúrákat egzisztenciálisan fenyegetőnek tekintheti. Az elmélet szerint a csoportközi előítéletet vagy az agressziót is a halálfélelem elkerülése motiválja, egyfajta biztonságot nyújtva a szorongás ellen (Greenberg et al. 1986).

Az ambivalens előítélet (rasszizmus) amerikai elmélete nem idegen az egyenlőséget politikai-ideológiai szempontból preferáló (de nem megvalósító) közép-kelet-európai volt szocialista országokban sem. Az elmélet szerint az ambivalens előítélet alapja a mindenki egyenlőségében való meggyőződés és az egyén nem saját csoportjához tartozók (pl. hitelvek, szexuális orientáció, nem vagy rassz

alapján tőle elkülönülő csoportok) negatív és pozitív sajátosságainak észlelése közötti ellentmondás. A protestáns etika és az Egalitarizmus-humanizmus-skála alapján az afroamerikaiakra vonatkozó előítélet-kutatások eredményei könnyen párhuzamba állíthatók a közép-kelet-európai cigányok többségi megítélésével: az ambivalens előítélet a „mindig megtérülő kemény munka”, valamint a „minden ember egyenlő és a kevésbé szerencséseket segíteni kell” általánosan deklarált amerikai értékei és a fehérekhez viszonyítva kevésbé keményen dolgozónak ítélt, hátrányos helyzetű afroamerikaiak tapasztalata közötti ellentmondásból eredeztethető (Hass, Katz 1988).

Az értékelméletek közül kiemelhetjük Rokeach elméletét, amely szerint az értékek olyan alapvető meggyőződéses, kulturális alapelvek, amelyek az ember (vagy közösség) létezésének végső állapotára, céljaira (önmegvalósítás, egyenlőség, üdvözülés) vagy a tágon értelmezett életvitelre, magatartásmódokra (bátorság, becsületesség, erkölcsiség) vonatkoznak (Rokeach 1973). Az elmélet alapján a cél- (optimális életcélok) és eszközértékek (célhoz vezető út) vizsgálatára szerkesztett tesztnek a nemzetközi sikere mellett a hazai alkalmazása is figyelemre méltó, mivel a magyar társadalom értékrendszerének az elmúlt évtizedekben jellemző változásairól a Rokeach-féle értékeszt segítségével vannak gazdag empirikus ismereteink (Füstös, Szokolczay 1994; Füstös, Szalma 2010).

Az előítélet mint életforma

Az új tekintélyelvűség empirikus vizsgálatához egy lehetséges elméleti háttérrel kínáló magyarázat az interakcionista és a fejlődés-szemponturni elméletekre támaszkodva az *életforma* és a *rituális sűrűség* (ritual density) fogalmával értelmezi az előítéletességet (Fuchs, Case 1997).

Az előítéletességet értelmező kategória, a rituális sűrűség az interakciók csoportkereteinek nyitott, illetve zárt jellegén alapul. A csoportkeretek nyitottságától, illetve zártságától függ, hogy az interakciók élményanyaga mennyire „rituális”, azaz mennyire homogén. A nyelvi kódok tekinthetők a rituális sűrűség megjelenésének is. Collins a csoport-hálózatokat „ritusszerkezetűk” alapján sorolja magas, illetve alacsony sűrűségű típusokba (Collins 1975).

A zárt csoportkeretek között az interakciók többsége azonos minták szerint zajlik. A magas rituális sűrűség változatlan csoportkeretek között zajló állandó interakciók eredménye, amelyet homogén közös élmények, valamint korlátozott nyelvi kódok jellemeznek, és amely „partikuláris csoportszempontokkal való egydimenziós azonosuláshoz vezet”, „egydimenziós fixációkat erőszakol rá a saját

csoportra, ennél fogva csökkenti a kozmopolitizmus és egyetemesség alapjait” (Fuchs, Case, 1997:502). Ezzel szemben az alacsony rituális sűrűséget kiterjedt szociális hálózatok és sokoldalú interakciók jellemzik. Az alacsony sűrűsége a szerteágazó kapcsolatok hálózata és – ennek köszönhetően – sokféle kulturális tapasztalat a jellemző. Az alternatív életformák megismerése és átélése során kevésbé valószínű, hogy ezeket másságuk miatt elutasítják. Az életstílusok esetlegességének (Luhman 2009) elfogadása nem egyeztethető össze az előítélettel. Fuchs és Case úgy véli, hogy ez a megközelítés illeszkedik ahhoz a habermasi értelmezéshez, amely az előítéletet a szisztematikusan torzult kommunikáció megjelenésének tekinti, amely „...akkor következik be, ha a szimbolikus interakció cselekvőinek egyenlőtlen az esélyük véleményük kifejtésére, a másik véleményének bírálataira, a beszédaktusokban rejlő érvényességi igények felvetésére, illetve megkérdőjelezésére, valamint énazonosságuk megjelenítésére” (Fuchs, Case 1997:503).

Fuchs és Case bírálják az előítélet evolucionista megközelítésére alkalmas elméleteket (Parsons, Habermas, Kohlberg), amelyek azt feltételezik, hogy a fejlődési szakaszok egyirányúak, egyetemesek és megfordíthatatlanok. Fuchsék azt mondják, hogy a posztkonvencionális, egalitárius és előítéletektől mentes moralitás nem független a kontextustól. „Az erkölcsi tudat struktúrái tehát nem valamiféle fejlődési logikát követnek, hanem az életvilágok sűrűségviszonyaival változnak. (...) A modern társadalmakban alacsony és magas ritussűrűségű helyzetek léteznek együtt egymás mellett” (Fuchs, Case 1997:508).

A szerzők számára az előítélet – szemben a legtöbb szociálpszichológiai értelmezéssel – nem attitűd, hanem életforma. Az attitűdöket és kogníciókat a társas szokások és a mindennapi interakciók, vagyis az életforma következményének tekintik. „A rituális sűrűség fogalma arra ösztönöz, hogy kiterjesszük magának az előítéletnek a fogalmát. Ha „előítéletről” hallunk, jobbra bizonyos csoportok – kisebbségek, szubkulturák – iránti sajátos attitűdök jutnak eszünkbe. Fejtegetésünk azonban azt sugallja, hogy nemcsak bizonyos gondolatok, de maguk az életformák is lehetnek előítéletesek” (Fuchs, Case 1997:510).

A magas rituális sűrűség olyan életformával jár, amely leszűkíti az eltérő szociokulturális minták megismerését, a csoporttagok interakciói a saját csoportra korlátozódnak. A saját csoportra vonatkozó, konvencionális erkölcsi elvek úgy kondicionálódnak, hogy közben a csoporton kívüliekkel szembeni diszkriminatív attitűdök alakulnak ki. A magas rituális sűrűség kedvez a világ leegyszerűsített, abszolút értékek alapján történő szemléletének. Fontos sajátossága, hogy az erős

kollektív érzelmekkel összekovácsolt csoportszolidaritás együtt jár a kívülállók kizárásával: „Az előítélet, mint életforma, szeretne visszajutni a tradicionális életmódhoz, az abszolút értékekhez, a fundamentalista vallási érzésekhez, az egyszerűen felépített világképhez, amelyek véleményünk szerint mind a magas rituális sűrűségű életforma következményei. A magas rituális sűrűség erős kollektív érzelmeket kelt, merev csoportszolidaritást és a kívülállóktól való szigorú elhatárolódást hoz létre. Az előítéletes mozgalmaknak ez a belső szerkezete az, ami a korszerűség elgondolásával szembeszegül” (Fuchs, Case 1997:510).

A szociális dominancia

A szintézis igényével fellépő elméletet a szerzők inkább interdiszciplináris megközelítésnek, a különböző elemzési szinteket (individuális személyiség és attitűd, intézmény, társadalomszerkezet) egybefoglaló „koherens elméleti keretnek” tekintik. A korábban kidolgozott elméletekkel (tekintélyelvű személyiség elmélete, a politikai viselkedés Rokeach-féle értékelmélete, Blumer csoportpozíció elmélete, marxizmus, neoklasszikus elitelméletek, politikai attitűdvizsgálatok, közvélemény-kutatási eredmények, a társas identitás elmélete, az evolúciós pszichológia elméletei) ellentétben a szerzők elzárkóznak a társadalmi dominancia-elmélet kifejezetten pszichológiai vagy szociológiai minősítésétől.

A szociális dominancia-elmélet alap gondolata szerint az emberi társadalmakra kivétel nélkül jellemző, hogy „csoportalapú társadalmi hierarchiák rendszereiként szerveződnek”, az alárendelt csoportok létezése természetes és célszerű. Ennek logikus és (talán) meglepő következménye, hogy a hierarchizált társadalmakban a megkülönböztetés vagy előítéletes sztereotipizálás általános, az emberi létezés természetes jellemzője, amely semmiképpen nem tekinthető abnormálisnak.

A domináns és alávetett csoportokra tagolódás alapja a társadalmi értékek (hatalom, vagyon, rang), valamint az anyagi és szimbolikus javak eltérő mértékű birtoklása. Nem zárják ki az egyéni jellemzők (pl. képesség) szerepét a birtoklásban, de alapvetően a csoport funkciói a meghatározóak.

Az elmélethez kapcsolódó szociális dominancia orientáció (SDO) az egyenlőtlen és hierarchikus társadalmi csoportkapcsolatok értékelését, a csoportdominancia megítélését (helyeslését) kifejező egyénekre jellemző irányultság. A magas szociális dominancia orientációval jellemezhetőek valószínűbben hisznek a hierarchikus viszonyok szükségességében és abban, hogy némely csoportnak (általában a saját csoportjuknak) több hatalom és privilégium jár. Az erős szociális dominanciát támogatók különösen kedvelik a hierarchia-erősítő *legitim*

mítoszokat (pl. politikai konzervativizmus, rasszizmus, szexizmus) és negatív sztereotípiákkal, előítélettel viszonyulnak az alárendelt csoportokhoz (Sidanius, Pratto 2005).

Az elméletre épülő és az SDO-skálát alkalmazó empirikus kutatások nem vizsgálták, következésképpen sem nem igazolhatták, sem nem cáfolhatták a TAP tekintélyelvűsége vonatkozó olyan markáns következtetéseit mint a gyermeknevelési szokások, illetve a pszichoanalitikus modell magyarázó szerepe vagy a tekintélyelvű gondolkodásmód patológus jellege. Ezzel szemben az empirikus kutatási eredmények bizonyították az általános etnocentrizmus létezését, illetve a tekintélyelvűség konzisztens kapcsolódását a dominanciához és az elnyomáshoz, illetve pozitív kapcsolatát a politikai konzervativizmussal (Sidanius, Pratto 2005). Ha nem is a megkülönböztetés, de az egyenlőtlenség mint szükségszerűség tétele nem ismeretlen a szociológiában sem. A társadalmi rétegződés funkcionalista értelmezését leíró nagy hatású tanulmányban megfogalmazott állítások – minden társadalomban vannak fontosabb pozíciók, melyek betöltésére csak kevesek alkalmasak; a képzésük áldozatokat kíván, amit a társadalom külön jogokkal és javakkal honorál, amelyek intézményesítik a társadalmi egyenlőtlenséget – konklúziója a következő: minden társadalomban „pozitív funkcionális és elkerülhetetlen” az egyenlőtlenség (Davis, Moore 1997).

A rendszerigazolás

A szociális dominancia-elmélethez hasonlóan, napjaink egyik legnépszerűbb (mondhatni divatos) szociálpszichológiai elmélete, a rendszerigazolás-elmélet szintén nagymértékben támaszkodik a relevánsnak tartott korábbi szociológiai és pszichológiai teóriákra (pl. kognitív diszsonancia-elmélet, társadalmi identitás elmélet, igazságos világ-elmélet).

A Jost és Banaji (2003) az úgynevezett önigazolás-elméletek (Adorno és munkatársai, Katz és Braly, Lippmann) közös vonásának a sztereotípiák funkciójának az „én” (self) pozíciójának és viselkedésének védelmét tartják. Az önigazolás-hipotézissel szemben megfogalmazott kifogásuk, hogy az nem magyarázza a negatív önsztereotipizálást vagy az igazolás nélküli sztereotipizálást. Az önigazolás elméletek a sztereotípiák konszenzualitását sem tudják értelmezni, mivel azok tartalmát az egyéni igazolásból eredeztetik. A csoportigazolás-elméletek (Tajfel és Turner szociális identitás-elmélete; Schaff szociális integráció elmélete; Katz társas alkalmazkodás-elmélete) az önigazolás problémáját a csoportkapcsolatok szintjén értelmezik. A racionalizáló funkciót

ellátó sztereotípiák segítségével a csoportközi viselkedés „kollektív igazolása” történik, azonban a negatív önsztereotipizálás jelenségére, a csoportok közötti sztereotípiák konszenzuális jellegére ezek az elméletek sem adnak magyarázatot.

A saját csoportról alkotott negatív sztereotípiára választ kínáló rendszerigazolást olyan pszichológiai folyamatnak tekintik a szerzők, amely a személyes és csoportérdekek ellenére is legitimizálja az aktuális társadalmi berendezkedést. A rendszerigazolás elmélete a társadalmi és politikai rendszerek racionalizálásának motivációjára, az egyenlőtlenségek és hátrányok fennállására próbál magyarázatot adni a személy saját önértékével ellentétes attitűdök alapján. Az elmélet fő célja annak megértése, hogy az emberek, személyes és csoportérdekeikkel ellentétben, miért nyújtanak ideológiai és kognitív támogatást a fennálló hatalom (status quo) számára, illetve ennek a támogatásnak milyen társadalmi és pszichológiai következményei vannak, különösen a hátrányos helyzetű csoportok tagjait tekintve (Jost, Banaji 2003).

Régi és új tekintélyelvűség

Az új tekintélyelvűség kialakulása során figyelembe kell venni, hogy a globalizáció kikezdte az autochton tekintélyelvű rendszerek létalapjait, akár nemzeti, akár birodalmi államra gondolunk. Az állami szuverenitást korlátozó új politikai-gazdasági rend jött létre. A multinacionális gazdasági vállalatok „felülről”, a helyi, regionális érdekek „alulról” korlátozzák az állami szuverenitást, melyet az EU intézményei laterálisan tovább korlátoznak.

A régi és az új tekintélyelvűség között nincs különbség abban, hogy mindkettő szembefordul a felvilágosodással megszületett eszmékkel, értékekkel. Az új tekintélyelvűség azonban új kognitív és emocionális béklyók választására kényszerül, mivel a régi béklyók társadalmi és lélektani alapjai megsemmisültek.

A tudattalan kikerült a magánszférából, s a nyilvános diskurzus részévé vált. Az új tekintélyelvűség a demokratikus társadalom politikai tudattalanjából meríti tartalmait, melynek során tagadja az emberek egyenlőségét, újra írja a múltat, újra felfedezi a *Gemeinschaft* értékeit. Az egyéni siker tényleges lehetetlenségét a választott csoport vélt vagy valós sikerességével cseréli fel. Régen a bizonytalanság okozta szorongás csillapítására a személy készen találta a nemzetállamban és a vele kongruens családban a tekintélyt, mely szilárd társadalmi és lélektani alapot biztosított számára ahhoz, hogy megtalálja önmaga önmagán kívüli pótlékát a *mozgalomban*, a *pártban*, a *nemzetben*. Az új feltételek között a tekintélyelvű személyek valójában egyedül vannak, csak egymásra számíthatnak. A hálózat

számukra a nemzet és a család. Nincs más támaszuk, csak a másik, aki ugyanaz, mint ők. Velük szemben áll az egész világ.

Könyvünk célja, hogy a magyar társadalomból 2010 táján vett reprezentatív és rétegmintákon végzett vizsgálatok² révén feltárjuk az új tekintélyelvűség tüneteit, a tüneteket szervező társadalomlélektani struktúrákat, valamint a szociológiai meghatározó tényezőket. Tézisünk: az új tekintélyelvűséget nem a tekintély megléte, hanem a hiánya termeli.

² Az empirikus kutatások jellemzőit az I. Függelékben, a használt módszerek rövid összefoglalását a II. Függelékben közöljük.

II. TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁG

Családi kohézió

Egy adott társadalomról nagyon sokat elárul, hogy miként zajlik a felnőtté válás folyamata, azaz a szocializáció. Az értékek, normák és világképek bonyolult átörökítését a társadalom múltja és a jelene egyaránt meghatározza. A szocializáció során a felnövekvő egyén és az integráló társadalom közötti interakció egyik legfontosabb csatornája a család, ezért elsőként a kérdezettek családi hátterének néhány fontosabb jellemzőjét mutatjuk be.

Majdnem minden felnőtt válaszadó (92%) igennel válaszolt a következő kérdésünkre: „Szülei házasságban éltek-e, amikor Ön született?”. A születés idején még együtt lévő család nagy része azonban a kérdés idejére felbomlott, jelenleg már csak a szülők egyharmada (30%) él együtt. A megkérdezettek több mint egytizede (13%) számolt be szülei válásáról. Az együtt nem élők egyik oka a másik házastárs halála, ami az esetek 22 százalékában következett be. A kérdés idején a válaszadók egyharmadának (34%) egyik szülője sem élt.

1. táblázat

A válaszadók életkora és szüleik családi státusza – országos minta

	18-29 évesek	30-44 évesek	45-59 évesek	60 éves és idősebbek
együtt élnek	55	46	20	5
elváltak és külön élnek	28	17	7	2
egyik szülő meghalt	13	29	39	6
mindkét szülő meghalt	3	7	35	87
összesen	100	100	100	100

χ^2 szig. $\leq 0,001$; Cramer's V: 0,454

Nyilván a fiatalabb átlagéletkornak³ köszönhető, hogy a nemzeti radikálisok (96%) és a civil környezetvédők csoportját az országos mintánál is nagyobb arányban jellemzi, hogy a szüleik házasságban éltek a válaszadó születésekor. A szülők jelenlegi helyzetét tekintve a nemzeti radikálisokat kedvezőtlenebb családi háttér jellemzi. Igaz, hogy civil környezetvédő csoporthoz viszonyított eltérések nem szignifikánsak, de egyértelmű tendenciát jeleznek: a nemzeti radikálisok szülei körében magasabb

³ Az országos felnőtt minta tagjainak átlagéletkora: 46,7 év. A nemzeti radikálisok csoportjának életkori átlaga: 32,2 év, a civil környezetvédők átlagéletkora: 33,2 év.

az elváltak aránya és többen számoltak be az egyik szülő haláláról (Függelék, F/1. táblázat – a III. Függelékre a továbbiakban egyszerűen Függelékként hivatkozunk).⁴

A reprezentatív minta tagjai körében kisebbségben vannak az egykék, mivel a minta mindössze 23 százaléka egyedüli gyermek. Azonban ez az arány még mindig magasabb ahhoz képest, amit a szervezeti mintákban találhatunk. Legnagyobb arányban az egy testvérrel együtt felnőtt válaszadók vannak (38%), ezt követik azok, akik hárman nőttek fel a családban (20%).

A nemzeti radikálisok körében szignifikánsan kevesebben vannak az egykék (14% az eltérés), ezen belül a nemzeti radikálisok között többen vannak azok, akinek van fiútestvérük. (Függelék, F/2. táblázat).

A gyermekkorban megtapasztalt családi légkört 10 különböző jelző segítségével próbáltuk felmérni. Az országos minta megkérdezettjeinek minden minősítés esetén 5 fokozatú Likert-skála alapján kellett válaszolnia, hogy milyen mértékben illik az adott jelző arra a családra, melyben felnőtt.

A visszaemlékezések kódében a családok nagy részének élete meglehetősen pozitívnak tűnik. Számottevő különbség csak abban van, hogy a felnövekvők számára mennyire voltak jelen a jó és a rossz irányt kijelölő szankciók a családban.

2. táblázat

A gyermekkori családi légkör jellemzése – országos minta (sor-százalékban)

	egyáltalán nem (1)	inkább nem (2)	is-is (3)	inkább igen (4)	teljes mér- tékben (5)	összesen	átlag
szeretetteljes	11	23	13	31	51	100	4,28
elfogadó	34	27	16	40	21	100	3,70
megengedő	14	13	32	31	18	100	3,46
jutalmazó	15	14	34	28	17	100	3,37
szórakoztató	17	14	26	27	14	100	3,28
fegyelmező	10	15	33	28	13	100	3,18
büntető	25	27	30	11	5	100	2,43
unalmas	50	29	14	4	1	100	1,75
elutasító	60	24	12	3	0	100	1,58
rideg	65	21	9	3	0	100	1,51

⁴ A szervezeti mintákra vonatkozó számítások, táblázatok a III. Függelékben találhatók (a III. Függelék táblázataira a továbbiakban rendre F/... táblázatként hivatkozunk).

A valamikori családi légkört jellemző tíz jelző közül hat átlaga szignifikánsan eltér a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők csoportjában. Figyelemre méltó, hogy a *büntetés* vagy a *figyelmezés* megítélésében nincs (szignifikáns) eltérés a két csoport között. A nemzeti radikálisok abszolút értelemben nézve kevésbé tartják *ridegnek* és *unalmasnak* gyermekkoruk családi környezetét, ugyanakkor látnivaló, hogy mind a nemzeti radikálisok, mind a civil környezetvédők között az utolsó négy helyen található jelző sorrendje megegyezik. Azaz mindkét szervezeti minta esetében rendre a következő jellemzők zárják a sort: *figyelmező*, *büntető*, *unalmas*, *elutasító*, s a legkevésbé találó jelzőnek a *rideg* szót használták. A rangsor eleje is megegyezik mindkét minta esetében: leginkább *szeretetteljesnek* és *elfogadónak* jellemezték a család légkörét, melyben felnőttek. Annak ellenére, hogy a sorrend megegyezik, abszolút értelemben a nemzeti radikálisok mindkét jellemzőt kevésbé találták megfelelőnek a gyermekkori családi légkörre, mint a civil környezetvédők. A *megengedő*, *szórakoztató* és a *jutalmazó* jelzők sorrendje azonban különbözik a két szervezeti mintában. Nem csak arról van szó, hogy a civil környezetvédők gyermekkori családi légkörére nagyobb mértékben illenek a *szórakoztató* és *megengedő* jelzők, hanem arról is, hogy más jellemzőkhöz képest előrébb találhatók a rangsorban, mint a nemzeti radikálisok között. Figyelemre méltó, hogy a két minta között abszolút értelemben nincs különbség a családi légkör *jutalmazó* minőségét illetően, ugyanakkor a nemzeti radikálisok esetében ez a jellemző a harmadik, míg a civil környezetvédők esetében az ötödik helyen található a rangsorban. (Függelék, F/3. táblázat).

A visszaemlékező felnőtt megkérdezettek több mint fele (59%) szerint a családban született döntésekben mind a két szülő részt vett. Amikor csak az egyik szülő döntött, akkor a megkérdezettek többsége az anyát említette.

3. táblázat

Lényeges családi döntések gyermekkorban – országos minta (százalékban)

a két szülő közösen döntött	59
az anya döntött	22
az apa döntött	14
más családtag döntött	1
válaszhiány	4
összesen	100

Feltehetően a felnőtt mintához viszonyított fiatalabb életkornak is köszönhetően a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők (68, ill. 67%) csoportjában egyaránt jelentősen magasabb azoknak az aránya, akik a szülők együttes döntéshozatalát nevezték meg (Függelék, F/4. táblázat).

Az országos felnőtt minta túlnyomó többsége (68%) tagadta, hogy lenne olyan a családjában, akit valamilyen káros szenvedély jellemez.

A szenvedélyek értelmezése a két szervezeti mintán végzett kutatásnál is a válaszadókra volt bízva. Az országos felnőtt mintánál fiatalabb és az ország keleti részében élőket képviselő szervezetek tagjai lényegesen kisebb arányban (nemzeti radikálisok 50%, civil környezetvédők 48%) válaszolták, hogy nincs káros szenvedéllyel jellemezhető hozzátartozójuk.

Családon kívüli nevelés

A felnőtt társadalom értékrendjét, morális alapelveit és tudását szervezeten (és a hatalmi-politikai kontrollt sem nélkülözve) közvetítő nevelési és oktatási intézményrendszer tanárokon, tananyagokon és élményeken keresztül érvényesülő hatása nehezen ragadható meg, ugyanakkor a szocializáció folyamatában betöltött szerepe meghatározó.

A mintában viszonylag kevesen részesültek bölcsődei nevelésben (22%), de óvodába már jóval többen (71%), míg általános iskolába már mindenki járt. Az általános iskolai emlékek vegyesek: az elemi iskolai emlékeit csupán a kérdezettek fele (54%) minősítette 4-es vagy 5-ös osztályzattal. A válaszadók közlegyharmada (31%) csupán közepesnek, míg 14 százalékuk egyértelműen rossznak osztályozta egykori iskoláját.

Az iskolán kívüli tanulással vagy sporttal kapcsolatos aktivitás csak egy kisebbséget jellemez. Az iskolai oktatáshoz nem kapcsolódó különórán a válaszadók 18 százaléka vett részt, de nem indultak sokkal többen tanulmányi versenyen sem (19%). A tanulással kapcsolatos versenyeken résztvevők kétharmada (68%) számára a győzelem íze sem ismeretlen. Az iskolától független sportfoglalkozás a megkérdezettek közel egyharmada (31%) számára jelentett rendszeres elfoglaltságot, versenyzői élménye a válaszadók 23 százalékának van, akik közül 71 százalék azok aránya, akik átélhették, milyen nyertesnek lenni.

A nemzeti radikálisok között kevesebben vannak azok, akiknek a kora gyermekkori szocializációját a családon kívüli nevelési intézmények alakították: a civil környezetvédőkhöz viszonyítva (33%) a radikális csoportban szignifikánsan⁵ alacsonyabb azok aránya, akik bölcsődébe jártak (14%). Bár statisztikailag nem

⁵ χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,224.

releváns az eltérés, de az óvodai élmények is kisebb arányban érték a nemzeti radikális csoportot.⁶

A radikálisok gyakorlatilag az országos felnőtt mintával azonos arányban kedvelték az általános iskolájukat: 34 százalék közepes, 54 százalék jó vagy kiváló osztályzatot adott. A civil környezetvédők emlékei valamivel (de nem szignifikánsan) kedvezőbbek: a nemzeti radikálisok mintáját jellemző 66 pontos átlagával szemben a százfokozatú skálára transzformált mutató átlaga 70 pont.⁷

A civil környezetvédőkhöz viszonyítva a nemzeti radikálisok szocializációs hátrányát az alacsonyabb bölcsődei és óvodai részvételi arányok mellett leginkább a különórakon való részvételmutatja. Aközép-és különösen a felsőfokú továbbtanulási esélyeket egyértelműen növeli az oktatási rendszer diszfunkcionális problémáit korrigáló különóra lehetősége. A lehetőség azonban a szülők pénztárcájának függvényében válhat valósággá. Bizonyára a szülők eltérő egzisztenciális helyzete és tanulással kapcsolatos motivációi magyarázzák, hogy a nemzeti radikálisok csupán 16 százaléka járt különórára, és 32 százalékuk indult tanulmányi versenyen. A civil környezetvédőket jellemző megfelelő arányok szignifikánsan⁸ magasabbak: 64% vett részt különórán, és 70% indult valamilyen tanulmányi megmérettetésen. Az iskolán kívüli sportfoglalkozáson való részvételt tekintve a nemzeti radikálisok szintén hátrányban vannak a civil aktivistákkal szemben.⁹

Politikai szocializáció

A nemzetközi és a hazai társadalomtudomány inkább egységes, mint megosztott a politikai szocializáció folyamatának értelmezésében. A francia Annick Percheron (1974) megközelítését – a szocializáció tágabb kereteiben zajló, az ifjúkorral nem lezáruló, az egyén és a társadalom közötti folyamatos kölcsönhatások által, az interakció, az elsajátítás és az alkalmazkodás együttese révén formált folyamat – a legtöbb kutató elfogadja elméleti keretnek. Az elmúlt évtizedekben végzett jelentősebb magyarországi politikai szocializációs kutatások (Stumpf 1994; Csepeli, Závecz 1995; Szabó, Örkény 1998; Csáko et al., 2000) és a hazai

folyamatokat komplex modellekkel leíró monográfiák (Szabó 2000; 2009) egyaránt a percheron-i elmélethez kapcsolódnak.

A politikai szocializáció érzelmi megalapozása elsősorban a család körében zajlik, de a politikai világkép kognitív összetevőit (politikai ismeretek, normák) szintén nagymértékben alakíthatják a szűkebb vagy tágabb család felnőtt tagjai. Ennek a közvetítésnek sokszor lehet forrása a felnőtt családtagok nemzeti, etnikai hovatartozása, foglalkozása vagy a múltban átélt történelmi-politikai élménye.

Ebből a szempontból is fontos, hogy a felnőtt megkérdezettek egytizede válaszolta azt, hogy van (volt) szűkebb családjában hivatásos katoná. A nem magyar családtagok előfordulása hasonló arányú. A magyar történelem közelmúltbéli eseményeinek személyesen átélt keserű élményeit csak a családok töredékében adhatták át közvetlenül. A megkérdezettek 8 százaléka válaszolt igennel arra a kérdésünkre, hogy a családnak voltak-e olyan tagjai, akiket 1989 előtt politikai, ideológiai okokból üldöztetés, hátrányos megkülönböztetés ért.

Feltehetően az országos felnőtt és a nemzeti radikális mintákhoz viszonyított magasabb iskolázottságuknak is köszönhető, hogy a két másik mintához – különösen a nemzeti radikálisok csoportjához (8%) – viszonyítva a civil környezetvédők csoportjában számottevően¹⁰ nagyobb (24%) azok aránya, akik beszámoltak a családtagok politikai üldözéséről. A civil környezetvédőknek más tekintetben is nagyobb esélyük volt (van) politikai jellegű történetek, élmények és minták közvetlen átvételére, mivel családjukban szignifikánsan¹¹ magasabb a hivatásos katonák (19%) és a nem magyar nemzetiségűek (12%) aránya.¹²

⁶ A nemzeti radikális csoport 87 százaléka, míg a civil környezetvédők 94 százaléka járt óvodába.

⁷ A százfokozatú skála átlaga akkor lenne 0, ha mindenki azt mondta volna, hogy nagyon nem szeretett iskolába járni, és akkor lenne 100, ha mindenki azt mondta volna, hogy nagyon szeretett általános iskolába járni.

⁸ Különóra: χ^2 szig. $\leq 0,01$; Cramer's V: 0,49. Tanulmányi verseny: χ^2 szig. $\leq 0,01$; Cramer's V: 0,374.

⁹ A nemzeti radikálisok 36 százaléka, a civil környezetvédők 54 százaléka járt iskolán kívüli szervezésben sportfoglalkozásra (χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,184). Bizonyára ennek is köszönhető, hogy a radikálisok 30, míg a civilek 43 százaléka indult sportversenyen, ahol 22, illetve 30%-uk ért el helyezést.

¹⁰ χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,218.

¹¹ A hivatásos katonák családon belüli előfordulása és a két szervezeti minta közötti kapcsolat: χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,176. Ugyanezek a mutatók a nem magyarok családon belüli előfordulása és a két szervezeti minta közötti kapcsolat szempontjából: χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,2.

¹² A nemzeti radikális csoport 8 százalékának családjában található hivatásos katoná, míg szűkebb családtagjaik között élő nem magyar nemzetiségűről 3 százalékuk számolt be.

4. táblázat

Politikai témájú kommunikációs aktivitás – országos minta („Ha közéleti-politikai kérdésekről beszélgetnek a mindennapi életben, akkor Ön azok közé tartozik... „ a válaszok százalékában)

... akik kivonják magukat az ilyen beszélgetésekből	49
... akik másokra figyelnek	31
... akikre a többiek hallgatnak	13
válaszhiány	7
összesen	100

A családon belül zajló politikai témájú diskurzusokra a felnőtt válaszadók csupán egyharmada emlékezett: a megkérdezettek 67 százaléka olyan családban nőtt föl, ahol ritkán vagy éppen soha nem esett szó politikáról. Vélhetően ennek is szerepe van abban, hogy a minta töredéke (13%) sorolta magát a politikai véleményvezérnek nevezhető csoportba (ha közéleti-politikai kérdésekről esik szó a mindennapi életben „a többiek hallgatnak rá”). A politika világa iránti érdeklődés és aktivitás alacsony szintjét jelzi, hogy a magyar felnőttek többsége (56%) vagy kivonja magát az ilyen beszélgetésből, vagy választ sem adott a kérdésre.

A politikai témájú beszélgetések előfordulására a civil környezetvédők valamivel többen (88%) emlékeznek, mint a nemzeti radikálisok (83%), emellett az ilyen témájú beszélgetések gyakoribbak is voltak – de a két minta közötti előfordulási gyakoriságok közötti eltérés nem szignifikáns.¹³

Szervezeti aktivitás

A felnőtt magyarok szervezeti aktivitása igen alacsony fokú. A kérdőívben felsorolt 13 különféle civil, szabadidős és politikai szervezet közül 8 szervezet esetében bármilyen jelenlegi vagy korábbi tagság aránya nem éri el az 5 százalékot, csupán a szakszervezet (29%) és a sportklubok és szabadidős szervezetek (19%) tagjainak aránya számottevő.

¹³ Az Otthon szó esett-e politikáról? kérdésre adott válaszok megoszlása a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők csoportjában: NR szervezeti minta (soha: 17%, ritkán: 44%, időnként: 24%, gyakran: 11%, mindig: 3%), CK szervezeti minta (soha: 12%, ritkán: 37%, időnként: 35%, gyakran: 12%, mindig: 4%).

5. táblázat

Szervezeti részvétel – országos minta

(azok aránya, akik sosem voltak tagjai az adott szervezet típusnak, százalékban kifejezve)

egyéb, fel nem sorolt önkéntes szervezet	99
üzleti, szakmai vagy gazda szervezet	98
humanitárius, segély-, emberi jogi, kisebbségi vagy migrációs szervezet	98
béke-, környezet- vagy állatvédelmi szervezet	98
idősek, fogyatékkal élők szociális szervezete	98
katonai jellegű szervezet (pl. polgárőrség)	98
tudományos, oktatási vagy tanári és szülői szervezet	97
politikai párt	96
művészeti, zenei-kulturális vagy hobbi tevékenységű szervezet	93
ifjúsági szervezet (pl. cserkész, idegenvezető, ifjúsági klub)	92
vallásos vagy egyházi szervezet	89
sportklub vagy szabadidő tevékenységű szervezet	81
szakszervezet	72

A 13 szervezettípusban viselt tagságra vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a felnőttek közel felének (47%) a felsorolt szervezetek egyikével sem volt és most sincs kapcsolata. Egyetlen szervezethez a minta 30 százaléka, kettőhöz 14 százaléka, míg három vagy több szervezethez a válaszadók egytizede tartozott korábban vagy tartozik jelenleg.

Az országos reprezentatív minta átlagos életkoránál jóval fiatalabb nemzeti radikálisok és civil környezetvédők csoportjában lényegesen alacsonyabb az egyetlen szervezethez sem kapcsolódók (vagy korábban kapcsolatban lévő) aránya. A nemzeti radikálisok jelenleg vagy korábban leginkább a sport és szabadidős (54%), illetve katonai jellegű (66%) szervezeteknek, míg a civil környezetvédők a sport (42%) és a környezet- vagy állatvédelmi, illetve béke- (83%) szervezetnek (voltak) tagjai. A szervezeti identitás helyett inkább a szervezet kategorizálásának problémájára utal, hogy a nemzeti radikálisok 34 százaléka a katonai jellegű szervezet besorolást, a civil szervezeti tagok 17 százaléka pedig a környezet- vagy állatvédelmi, illetve békeszervezet elnevezést nem vélte érvényesnek a saját szervezetére. (Függelék, F/5. táblázat).

A civil környezetvédők átlagosan 3,23, a nemzeti radikálisok átlagosan 2,39 szervezetben tagok (vagy korábban voltak tagok). A szignifikáns eltérés¹⁴ a civilek változatosabb tevékenységi körére, erőteljesebb aktivista hajlandóságára és kiterjedtebb személyes kapcsolatrendszerére utal.

Az Idegen élménye

A nemzeti vagy etnikai másságról kialakult képet, az *idegennek* tekintett csoportokhoz való viszonyt manapság sokféle hatás formálhatja. Az időhöz és térhez nem kötött, gyakorlatilag korlátlan mennyiségű audiovizuális információkat közvetítő internet és a különböző médiumok szerepe kiemelkedő, azonban a virtuális világ nem pótolhatja a személyes tapasztalatokat, a közvetlen élményeket és a szemtől szembeni kommunikációt.

Az interaktív személyes kapcsolatot biztosító idegen nyelvismeret elengedhetetlen kritériumának a magyar lakosság kevéssel több, mint egynegyede (27%) felel meg. Az idegen nyelvet beszélők többsége az angolt vagy a németet jelölte meg (a megkérdezettek 14, illetve 10 százaléka), minden más nyelv említése minimális (3%). Bizonyára az alacsony arányú idegen nyelvismeretnek is köszönhető, hogy hosszabb, három hónapot meghaladó külföldi tartózkodásról mindössze a minta 10 százaléka számolt be.

Saját bevallásuk szerint a civil környezetvédők lényegesen nagyobb arányban (80%) tudnak kommunikálni valamilyen idegen nyelven, mint a nemzeti radikálisok (33%). A valamilyen szintű nyelvvizsgát tekintve a nemzeti radikálisok legtöbben az angol (17%), a német (9%) és a francia (4%) nyelvet ismerik. Más nyelv megnevezése csupán 8 százalékuknál fordult elő. A szignifikánsan¹⁵ nagyobb arányú (bevallott) nyelvismerettel rendelkező civil környezetvédők csoportjában az angol nyelvet valamilyen szinten beszélők aránya még inkább domináns (51%), amit a német (18%), majd a francia (3%) követ, s ezen kívül 8 százalékuk egyéb nyelvet is megnevezett. A huzamosabb külföldi tartózkodás is szignifikánsan eltér a két csoportban. A nyelvismerettel nagyobb arányban rendelkező környezetvédők egynegyede, míg a nemzeti radikálisoknak csak 11 százaléka válaszolta azt, hogy legalább három hónapnál hosszabb ideig volt már külföldön.¹⁶

¹⁴ F próba szig. $\leq 0,05$; η^2 : 0,042.

¹⁵ χ^2 szig. $\leq 0,001$; Cramer's V: 0,474.

¹⁶ χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,182.

Vallási háttér

A vallásos hovatartozás és aktivitás vizsgálatára az országos reprezentatív mintán végzett kutatás kérdőíve négy kérdést tartalmazott. Elsőként azt kérdeztük meg, hogy melyik egyházba, felekezetbe jegyezték be a válaszadót. A válaszok szerint a többség a római (vagy a görög) katolikus egyház tagja (63%). A református egyházat kevesebben (18%), s az evangélikus egyházat még ennél is kevesebben (3%) jelölték meg, míg más keresztény felekezet tagjai alig voltak a mintában (1%). Az előző kategóriák egyikét sem választotta, azaz semmilyen egyházhoz vagy felekezethez nem tartozik a megkérdezettek 13 százaléka.

A keresztény egyházakkal való formális kapcsolat egyik mutatója a regisztráció, melynek feltétele a keresztség. A másik mutatónak megerősítő és avató funkciója van. A református vallásban a konfirmáció bizonyoságtétel a hitről és feltétele a teljes jogú gyülekezeti tagságnak. A katolikus egyházban a bérmálás a hét szentség egyike, a keresztséggel induló beavatási folyamat lezárása. Ha ezt a mutatót (konfirmálás vagy bérmálkozás) nézzük, a megkeresztelt katolikus és református felnőtt válaszadók arányához (81%) viszonyítva, az egyházhoz kötődés jelentősen kisebb arányú, mivel a minta 43 százaléka bérmálkozott vagy konfirmált.

Az országos (és a szervezeteket vizsgáló) kutatás kérdőíveiben két kérdés szerepelt, melyek alapján jól elkülönültek egymástól a *nem vallásosok*, a *szubjektíven vallásosok* és az *egyháza tanításai szerint vallásosok* csoportjai.

A két kérdés közül az egyikkel arra kérdeztünk rá, hogy vallásosnak tartja-e magát a megkérdezett, s ha igen akkor a maga módján, vagy egyháza tanításai szerint az.¹⁷ A reprezentatív mintába került megkérdezettek kilenc százaléka nem tudott válaszolni a kérdésre. A többség (49%) arról számolt be, hogy a „maga módján vallásos”. Ha ez utóbbi csoporthoz hozzászámítjuk azok arányát, akik egyházuk tanításai szerint vallásosnak mondják magukat (12%), akkor kiderül, hogy a jelenlegi magyar társadalom döntő többségének az életében a vallásosság (jelentsen bármit is) fontos elem (61%). Ezzel szemben jelenleg minden harmadik megkérdezett számolt be arról, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben elfordul a vallásosságtól: nem vallásos (27%) vagy kifejezetten elutasítja a vallásosságot (3%).

¹⁷ A következő válaszlehetőségek használatával tudakoltuk a vallásosságot: 1: elutasítja a vallásosságot, 2: nem vallásos, 3: nem tudja megmondani, hogy vallásos-e, 4: a maga módján vallásos, 5: az egyháza tanításai szerint vallásos.

A másik kérdéssel azt tudakoltuk, hogy milyen gyakran jár templomba, vallási összejövetelekre a megkérdezett.¹⁸ A válaszolók 31 százaléka egyáltalán nem vesz részt ilyen eseményeken, közel 36 százalék csak családi események alkalmával, 12 százalék csak a nagy egyházi ünnepekkor fordul meg templomban, illetve vallási összejöveteleken. Nagyjából ugyanennyien vannak azok, akik évente többször, míg a megkérdezettek 3 százaléka havi rendszerességgel jár templomba, s közel 7 százalék azok aránya, akik hetente járnak templomba, vallási rendezvényekre.

Az országos mintánál megfigyelt felekezeti megoszláshoz viszonyítva a két kelet-magyarországi szervezet tagjainak körében jelentősen magasabb a reformátusok aránya.¹⁹ További sajátosság, hogy a civil környezetvédők csoportjában lényegesen magasabb (16%) a felekezethez vagy egyházhoz nem tartozók aránya, mint a nemzeti radikális csoportban (3%). A nemzeti radikálisok konfirmálás vagy bérmálás révén szignifikánsan nagyobb arányban (77%) kötődnek az egyházhoz, mint a kevésbé vallásos civil környezetvédők (50%).²⁰ A megkeresztelték, konfirmáltak (bérmáltak) aránya már sejtette, hogy az önbesorolás szerinti vallásos aktivitás a nemzeti radikálisokat intenzívebben jellemzi, mint a civil környezetvédőket. A vallásosságra vonatkozó válaszok szignifikáns megoszlása ezt igazolta: a radikálisok 26 százaléka, míg a civilek 13%-a tartotta magát az egyház tanításait követő módon vallásosnak (Függelék, F/6. táblázat). A vallásosság szerinti önjellemzés eredményeivel megegyezően a nemzeti radikálisok jóval gyakrabban²¹ járnak templomba, mint a civil környezetvédők.²²

¹⁸ A következő válaszlehetőségek használatával tudakoltuk a templomba járás gyakoriságát: 1: egyáltalán nem jár templomba, 2: csak családi események alkalmával, 3: csak a nagy egyházi ünnepek alkalmával, 4: időről, időre, vagyis évente többször, 5: havonta többször, 6: hetenként jár templomba, vallási összejövetelekre.

¹⁹ Felekezeti megoszlás a nemzeti radikális almintában: katolikus (római vagy görög): 47%, református (kálvinista): 49%, evangélikus (lutheránus): 1%, egyéb keresztény egyház, felekezet: 0%, nem keresztelték és semmilyen egyházba, felekezetbe nem jegyezték be: 3%, válaszhiány: 1%. Felekezeti megoszlás a civil környezetvédő almintában: katolikus (római vagy görög): 42%, református (kálvinista): 36%, evangélikus (lutheránus): 2%, egyéb keresztény egyház, felekezet: 3%, nem keresztelték és semmilyen egyházba, felekezetbe nem jegyezték be: 16%, válaszhiány: 1%.

²⁰ χ^2 szig. $\leq 0,001$; Cramer's V: 0,268.

²¹ χ^2 szig. $\leq 0,05$; Cramer's V: 0,294.

²² A templomba járás megoszlása a nemzeti radikális szervezeti mintában: egyáltalán nem jár templomba, vallási összejövetelekre: 20%; csak családi események alkalmából: 30%; csak a nagy egyházi ünnepek alkalmával: 11%; időről időre, vagyis évente többször: 19%; havonta többször: 14%; hetenként: 4%. A templomba járás megoszlása a civil környezetvédő szervezeti mintában: egyáltalán nem jár templomba, vallási összejövetelekre: 22%; csak családi események alkalmából: 22%; csak a nagy egyházi ünnepek alkalmával: 16%; időről, időre, vagyis évente többször: 21%; havonta többször: 2%; hetenként: 14%.

A két kérdés alapján K-means klaszteranalízist végeztünk, melynek eredményeként az országos reprezentatív minta három csoportja különült el.

A legnagyobb létszámú csoportot (46%) azok a szubjektíven vallásosak alkotják, akik önmagukat vallásosnak tartják ugyan, de elsősorban a maguk módján. Az egyháztól inkább elzárkózó, individuális vallásos meggyőződés következménye, hogy templomba is csak családi események, nagyobb egyházi ünnepek alkalmával járnak. A felnőtt magyar lakosság egyharmada (33%) olyan csoportot alkot, melynek tagjai vagy elutasítják a vallásosságot, vagy önmagukat nem tartják vallásosnak és így templomot sem látogatnak. A válaszok alapján minden ötödik (21%) megkérdezett került abba a leginkább vallásos csoportba, melynek tagjai nem csak vallásosak, hanem templomba, vallási összejövetelekre is viszonylag gyakran, inkább havonta, mint évente járnak.

6. táblázat

A vallásosság alapján elkülönült csoportok – országos minta (klaszterközpontok)

	nem vallásos	szubjektíven vallásos	egyháza tanításai szerint vallásos
vallásosnak tartja-e magát?	1,99	3,94	4,44
templomba, vallási összejövetelekre járás gyakorisága	1,37	2,04	4,79
elemszám (%)	330 (33%)	459 (46%)	207 (21%)

A két szervezeti mintában ugyancsak megtalálható az a három a vallási gyakorlat szerint elkülönült csoport, melyeket az országos reprezentatív minta esetében láthattunk (F/7. táblázat). Mindkét mintában a *szubjektíven vallásosak* találhatók meg a legtöbben (nemzeti radikálisoknál: 52%, civil környezetvédőknél: 37%). Azonban már a *szubjektíven vallásosak* mintákon belüli aránya is jelzi a különbséget. A két szervezeti minta közötti 15 százalékos eltérés alapvetően annak köszönhető, hogy a civil környezetvédők esetében mintegy kétszer akkora a *nem vallásosok* csoportja, mint a nemzeti radikálisoknál (24, ill. 10%). Ez utóbbi csoport klaszterközpontjai azonban arról számolnak be, hogy azok a nemzeti radikálisok, akik nem vallásosak, szélsőségesebben nem vallásosak (valamelyest közelebb állnak a vallásosság elutasításához), mint azok a civil környezetvédők, akik nem tartják magukat vallásosnak és templomba sem járnak.

Online-kommunikációs státusz

A XXI. század első évtizedében a magyar társadalmat elérte – ha át nem is formálta – az információs forradalom. Az egymással kommunikálni képes személyek száma drasztikusan megnövekedett és kapcsolati hálójuk világméretűvé szélesedett. Ezzel egyidejűleg olyan kommunikációs platformot teremtett számukra, melynek révén bárhol tartózkodnak, bárkivel, bármiről képesek információkat adni és fogadni.

Ha az új infokommunikációs eszközök használatának terjedését a Rogers-görbe (1995) szerint képzeljük el, akkor azt mondhatjuk, hogy a mobiltelefon elérte a későbbi többséget és igen kevesen vannak, akik ellenállnak. Arra a kérdésre, hogy "Van-e Önnek magánhasználatra mobiltelefonja?" a reprezentatív minta tagjainak 84 százaléka adott igenlő választ. Az internetezés esetében még csak a korai többség kialakulásáról beszélhetünk, amit az mutat, hogy a felnőttek 51 százaléka egyáltalán nem szokott internetezni.

7. táblázat

Az internet használatának intenzitása – országos minta (százalékban)

naponta 1 óránál többet	28
naponta 1 óránál kevesebbet	5
hetente többször	10
ritkábban	6
egyáltalán nem internetezik	51
összesen	100

A felnőtt lakosság mobiltelefon révén bonyolított kommunikációs aktivitása átlagosan meglehetősen lanya, amit jól mutat, hogy a magáncélú mobiltelefont használók naponta 4 embert hívnak fel és nagyjából ugyanannyian hívják őket is.²³ A kapcsolati kör kiterjedtségét mutatja, hogy egy személy mobiltelefonjában átlagosan 61 másik személy hívószáma van.

²³ Az „Egy átlagos hétköznapon kb. hány ember hívja fel Önt mobiltelefonon magánbeszélgetés miatt?” kérdésre adott válaszok átlaga: 4,45. Az „Egy átlagos hétköznapon kb. hány embert hív fel Ön mobiltelefonon magánbeszélgetés miatt?” kérdésre adott válaszok átlaga: 4,13.

Az átlagok természetesen elfedik a kommunikációs egyenlőtlenségeket. A következő táblázatban azt mutatjuk be, hogy miként oszlanak meg a felnőtt mintába került mobiltelefon használók aszerint, hogy sok vagy kevés szám van a mobiltelefonjukban.

Ha a mobiltelefon- és az internethasználókat a mobiltelefon-partnerek, illetve a tárolt e-mail címek csökkenő gyakorisága alapján négy azonos elemszámú csoportba (kvartilisek) soroljuk, akkor a Pareto-szabály előrejelzéséhez hasonlóan azt várhatjuk, hogy az első kvartilis rendelkezik a mobiltelefon memóriájában tárolt elérhetőségek, partnerek, e-mail címek döntő többségével (Pareto 1906). A következő két táblázat a várakozásunknak megfelelően a Pareto-szabályhoz hasonlóan alakul: a tárolt mobiltelefon-partnerek 65 százalékal a mobiltelefon használók, illetve a tárolt e-mail címek 68 százalékal az internethasználók első kvartilis csoportja rendelkezik.

8. táblázat

A mobiltelefon memóriájában tárolt partnerek száma kvartilisek szerint – országos minta (tárolt telefonszámok százalékban)²⁴

1. kvartilis	65
2. kvartilis	20
3. kvartilis	11
4. kvartilis	4
összesen	100

A mobiltelefonhoz képest több emberrel vannak kapcsolatban a megkérdezettek elektronikus posta útján. Átlagosan 34 személy címe van gépük memóriájában.²⁵ Valamelyest magasabb a kapcsolatok koncentrációja az elektronikus levelezés, mint a mobiltelefonban található partnerek számának esetében. Az elektronikus postaforgalom további jellemzője, hogy naponta átlagosan 5,2 elektronikus levelet kapnak, s 3,5 levelet küldenek a mintába került elektronikus levélforgalommal rendelkező megkérdezettek.

²⁴ Csak azon mobiltelefonnal rendelkezőkre számítva, akik meg tudták mondani, hogy hány számot tárolnak készülékükben (azaz a teljes minta 80 százaléka esetében).

²⁵ Az átlag azokra vonatkozik, akiknek legalább egy e-mail cím van számítógépük memóriájában, valamint meg tudták mondani, hogy kb. hány e-mail címet tárolnak ugyanott.

9. táblázat

A levelezőprogramban tárolt e-mail címek száma kvartilisek szerint, országos reprezentatív minta (tárolt e-mail címek százalékban)

1. kvartilis	68
2. kvartilis	22
3. kvartilis	8
4. kvartilis	2
összesen	100

Az online kommunikációs státuszt öt kérdésre adott válaszok mögött munkáló látens dimenzió feltárásával mértük.

10. táblázat

Online kommunikációs státusz²⁶ főkomponens

	kommunalitás	faktorsúly
Mennyit szokott ön internetezni? ²⁷	0,550	0,740
Hány magán e-mail címmel rendelkezik Ön?	0,274	0,523
Ha nem számítjuk a levélszemetet, a SPAM-et, Ön hány magán e-mailt kap átlagosan egy nap?	0,749	0,865
Ön hány magán e-mailt küld átlagosan egy nap?	0,702	0,838
Hány magánszemély e-mail címét tárolja levelezőprogramjában?	0,263	0,513

Magyarázott variancia: 50,75%

A 10. táblázatban bemutatott kérdések azt vizsgálják, hogy milyen mértékű online kommunikációs performanciával és kompetenciával (Csepeli, Prazsák 2010:48-54) írható le a megkérdezettek online térben való aktivitása. Legnagyobb mértékben a küldött és a fogadott elektronikus postaüzenetek száma határozza meg az online kommunikációs státuszt. Az online kommunikációs kompetencia

²⁶ A változókat standardizáltuk, mielőtt az elemzésbe kerültek. A főkomponens magas értékei magas kommunikációs státuszt, míg az alacsonyak alacsony kommunikációs státuszt jelentenek.

²⁷ Kilencfokozatú skála, ahol 1: egyáltalán nem internetezik, 9: naponta 5 óránál többet internetezik.

ugyan minimális mértékben hozzájárul a főkomponens tartalmához, alapvetően az online kommunikációs performanciát mérő változók adják a főkomponens tartalmának nagyobb részét.

Az országos reprezentatív mintánál jelentősen fiatalabb nemzeti radikálisok és civil környezetvédők körében gyakorlatilag mindenki (96, illetve 98%) rendelkezik magáncélra használt mobiltelefonnal. Az életkori sajátosságoknak megfelelően az internethasználat mindkét szervezeti csoportban magasabb az országos mintához viszonyítva. A két csoport közötti szignifikáns eltérés viszont a civil környezetvédők markáns „előnyét” igazolja: míg a nemzeti radikálisok egyharmada (32%) egyáltalán nem használja a világhálót és 39 százalék a naponta 1 óránál többet internetezők aránya, addig a civil környezetvédők körében csupán 3 százalék a digitális analfabéták aránya és 69 az internetet legalább napi egy órán át használók aránya (Függelék, F/8. táblázat).

Nem csak a szervezetek működéséről, hanem a szervezeti tagság motivációiról is információkhoz juthatunk, amennyiben a mobiltelefonok és a levelezőprogramokban tárolt telefonszámok alapján képzett kvartiliseket összehasonlítjuk az országos reprezentatív minta megoszlásaival (Függelék, F/9. táblázat). A nemzeti radikálisok mobiltelefonjaiban mintegy negyven százalékkal kevesebb telefonszám található, mint a civil környezetvédők mobiltelefonjaiban.²⁸ Egyértelműen megállapítható, hogy a kapcsolati sűrűség mind a nemzeti radikálisok, mind a civil környezetvédők esetében alacsonyabb az országos átlagnál. A legszámottevőbb különbséget a civil környezetvédők esetében láthatjuk. A mobiltelefon használatával (is) rögzített partneri kapcsolatok száma alapján képzett kvartilisek leggazdagabbika az összes szervezeten belüli telefonszám alig több mint felét birtokolja, szemben az országos reprezentatív mintával, ahol a mobiltelefonon keresztül fenntartott kapcsolatok 65 százalékát birtokolják a legmagasabb kvartilisbe tartozók. Az országos átlagnál a nemzeti radikálisok körében is kiegyenlítettebb a mobiltelefonon keresztül fenntartott kapcsolatok száma. A mobiltelefonok memóriájában található partnerlisták mérete alapján megállapítható, hogy a két szervezeti mintában kisebbek az egyenlőtlenségek.

²⁸ A nemzeti radikálisok közül 86-an adtak érdemi választ arra, hogy hány telefonszám van mobilkészülékük memóriájában. A 86 válaszolónak összesen 8231 telefonszám található mobiltelefonjában. A civil környezetvédők közül 94-en adtak érdemi választ, s az ő készülékeikben összesen 13316 partner telefonszáma található.

Ezzel a tendenciával éppen ellentétben az elektronikus levelezés útján fenntartott kapcsolatok megoszlása (azonban kevésbé jelentősek a különbségek, mint a mobiltelefonok memóriájában tárolt partnerlista szerint). Mind a nemzeti radikálisok, mind a civil környezetvédők között valamelyest koncentráltabban oszlanak meg az e-mail címek.²⁹ A nemzeti radikálisok esetében a levelezőprogramban tárolt e-mail címek száma szerinti legfelső kvartilis az összes e-mail cím 71, míg a civil környezetvédők az összes e-mail cím 73 százalékával rendelkeznek. Ezek az arányok mindkét esetben meghaladják az országos koncentráció mértékét (68%). Összességében tehát elmondható, hogy a mobiltelefonok memóriájában tárolt partnerlista alapján kevésbé, míg az elektronikus postafiókban tárolt partnerlista alapján inkább egyenlőtlenebb a kapcsolati-kommunikációs hálózat a két szervezeti mintában, mint az országos felnőtt mintában.

Az országos reprezentatív mintához hasonlóan, az összevont szervezeti mintában is arra törekedtünk, hogy ugyanazon változók bevonásával, egyetlen főkomponenssel ragadjuk meg a nemzeti radikális és a civil környezetvédők online kommunikációs státuszát. Ez azonban sikertelennek bizonyult. Szemben az országos reprezentatív mintával, ahol az alapvető meghatározottságot az *online* és a *mobilkommunikáció* alapján elkülönülő kapcsolathálózatban betöltött hely jelenti, a szervezeti mintákban az alapvető különbség a kapcsolati *kompetencia* és a kapcsolati *performancia* között húzódik.

A kapcsolati kompetenciát mérő jellemzők szerint a civil környezetvédők kapcsolatgazdagabbnak mutatkoznak. A mintába került civil környezetvédők 94, míg a nemzeti radikálisok 86 százaléka tudta megmondani, hogy hány magánszemély telefonszámát tárolja mobiltelefonjában. A civil környezetvédők csoportja összesen 13316, míg a nemzeti radikálisok 8231 telefonszámot tárolnak mobilkészülékükben, s ennek megfelelően az átlagok között is jelentős eltéréseket láthatunk: átlagosan 141, illetve 96 telefonszám található a két szervezeti minta tagjainak telefonjaiban. A civil környezetvédők az online kommunikációs térben is szélesebb kapcsolati hálózat tagjai, szélesebb körből meríthetik partnereiket. Az internet használata életükben jelentősebb szerepet tölt be, mint a nemzeti radikálisok életében. Ennek alapján nincs is abban semmi különös, hogy átlagosan jóval több saját e-mail címmel menedzselik kapcsolataikat (2,15), mint a nemzeti radikálisok (1,10). Az elektronikus postafiókjuk memóriájában tárolt partnerlista is jóval bővebb (átlagosan 56 fő), mint a nemzeti radikálisok esetében (átlagosan 33 fő).

²⁹ A mintába került civil környezetvédők 79 százaléka tudta megmondani, hogy hány e-mail címet tárol levelezőprogramjában. Ugyanerre a nemzeti radikálisok 46 százaléka volt képes. Ennek alapján a nemzeti radikálisok összesen 1502, míg a civil környezetvédők 4400 e-mail címet birtokolnak.

A kapcsolati performancia szerint azonban az elsősorban mobiltelefonon fenntartott kommunikációjuk szűkebb, mint a nemzeti radikálisoké. Mind a fogadott, mind a kezdeményezett hívások száma magasabb a nemzeti radikálisok esetében. A nemzeti radikálisok mobiltelefonjai egy átlagos hétköznap kilenc, míg a civil környezetvédőké öt alkalommal csörrennek meg. Ennél valamelyest nagyobb különbség adódik a kezdeményezett hívások száma szerint: a nemzeti radikálisok naponta átlagosan 10, míg a civil környezetvédők 4 hívást kezdeményeznek mobiltelefonjukról. Az *online kapcsolati performancia* esetében ugyancsak megfigyelhetők kisebb különbségek, azonban ezek statisztikai értelemben nem szignifikánsak. A jelentősebbnek mondható különbséget a fogadott e-mailek száma alapján találhatunk. A nemzeti radikálisok közül azok, akik meg tudták mondani, hogy hány e-mailt kapnak egy nap, átlagosan kilenc e-mailről számoltak be, szemben a civil környezetvédőkkel, akik hatról. Ennél jóval kisebb a különbség a küldött e-mailek számát tekintve: a nemzeti radikálisok naponta átlagosan négy, míg a civil környezetvédők három e-mailt küldenek.

A két szervezeti minta elektronikus kommunikációs csatornákon fenntartott kapcsolatairól elmondható, hogy alapvetően a kommunikációs *kompetencia* és *performancia* szerint különböznek. A civil környezetvédők tágabb kapcsolati kört tudnak mozgósítani, mint a nemzeti radikálisok, azonban ezzel a tágabb kapcsolati körrel nincs olyan gyakori kapcsolatuk, mint a nemzeti radikálisoknak azzal a szűkebb körrel, akikkel napi szinten viszonylag gyakran lépnek kapcsolatba. A két szervezet kommunikációs és kapcsolati hálózatának jellemzői alapján elmondható, hogy a nemzeti radikálisok *szűkebb, zártabb és sűrűbb* kommunikációs hálózatot alkotnak. Azaz kommunikációs hálózatuk szerint inkább lokális, közösségibb jellegű szervezetbe tömörülnek, mint a civil környezetvédők, akik tevékenységük miatt is nyitottabb, kevésbé koncentrált (hierarchikus) szervezetet alkotnak, melynek inkább lehet jellemzője a globalitás (ebből természetesen nem kizárva az internet biztosította közösségiséget, a *globális falu* jelenségét).

Társadalmi státusz

Az amerikai antropológus Ralph Linton jogokat és kötelességeket kifejező státuszfogalmának megjelenésétől (2006) a társadalmi státusz értelmezésének számtalan lehetséges formája létezik a társadalomtudományban. A hazai szociológiában is elfogadott megközelítés – társadalmi egyenlőtlenségeket meghatározó dimenziók által kijelölt térben elfoglalt hely – átfogó leírására nyilván nem vállalkozhattunk, de nem mondtunk le a szociológiai jellemzők vizsgálatáról. Kutatásunk nem a jelenlegi magyar társadalom stratifikációjáról szól. Ugyanakkor korábbi kutatási eredmények (Erős 1996) is elkerülhetetlenné teszik

azoknak a szociológiai jellemzőknek a figyelembevételét, melyek befolyásolhatják azokat a társadalomlélektani struktúrákat, melyek következtében megjelenik az új tekintélyelvűség.

Könyvünk empirikus alapját képező, a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló országos adatfelvétel 2010-ben készült. Közel egy évtizeddel a 2001-es népszámlás után, és egy évvel a 2011-es népszámlálás előtt. A mintavételből adódó esetleges hibákat a népszámlálások alapmegoszlásaihoz szokás igazítani, így kutatásunkban egyetlen lehetőségünk maradt: a 2001-es népszámlálás megoszlásai szerinti súlyozás. Talán pontosabb eljárás lett volna, ha a 2010-es adatfelvétel megoszlásait a 2011-es népszámlálás eredményeihez igazítjuk. Azonban a legfrissebb népszámlás adataira várva számolnunk kellett volna az eredményeink bemutatásának jelentős, akár több éves csúszásával.

A következőkben a mintáink alapvető szociodemográfiai jellemzőit mutatjuk be. Elsőként az életkort.

Szociológiai jellemzők

Az országos reprezentatív mintába került legfiatalabb megkérdezett 18, míg a legidősebb 95 éves. Az országos minta átlagéletkora 47 év. Ezzel szemben a legfiatalabb mintába került nemzeti radikális 16, míg a legidősebb 65 éves, a minta átlagéletkora 32 év. A mintába került legfiatalabb civil környezetvédő 17, míg a legidősebb 72 éves. A civil környezetvédők átlagéletkora gyakorlatilag megegyezik a nemzeti radikálisokéval: 33 év. Már a terjedelem alapján is látható, hogy a reprezentatív minta tagjainak életkora kevésbé hasonlít egymáshoz, mint a két szervezeti minta tagjainak életkora. Ez azonban még inkább egyértelművé válik, amennyiben a három mintában összehasonlítjuk az életkor szórását. A szórás az országos reprezentatív mintában a legmagasabb (18,2 év), melyet a civil környezetvédők (12,3 év) követnek. Életkorilag a legegységesebb csoportot a nemzeti radikálisok alkotják: a minta életkorának szórása 8,8 év.

A nemi arányokat tekintve a három minta lényeges különbségeket mutat. A legkiegyenlítettebb nemenkénti megoszlást a civil környezetvédők esetében találjuk: ebben a mintában alig egy százalékkal vannak többen a nőknél a férfiak. A nemzeti radikálisok mintájában a férfiak túlnyomó többségben vannak, ugyanis alig 17 százalék a mintában a nők aránya. Ezzel a nemzeti radikálisok csoportjában a legnagyobb a nemek közötti egyenlőtlenség. Az országos reprezentatív mintában számarányukat tekintve valamivel nagyobb különbség van a nők és a férfiak között, mint a civil környezetvédők esetében. Azonban ennél fontosabb,

hogy a két szervezeti mintával szemben, az országos reprezentatív mintában a nők vannak többen: mintegy 6 százalékkal magasabb a nők aránya, mint a férfiaké. Annak következtében, hogy a szervezeti minták tagjai nem járultak hozzá a lakóhelyük rögzítéséhez, mindössze arra szorítkozhatunk, hogy az országos reprezentatív minta lakóhely szerinti megoszlását bemutassuk. A mintába kerültek 18 százaléka él Budapesten, 20 százaléka megyei jogú városban, ennél kisebb városokban él a megkérdezettek 31 százaléka. 5000 fő alatti településeken él minden negyedik megkérdezett (27%), s a legkisebb, 500 főnél kisebb lélekszámú településeken él a minta 4 százaléka.

Családi állapot szerint azt láthatjuk, hogy mind a három mintában 52 százalék azok aránya, akik egyedül élnek. Az országos reprezentatív mintához viszonyítva a szervezeti mintákban jóval nagyobb arányban találhatók nőtlenek, hajadonok. A civil környezetvédők között voltaképpen minden második megkérdezett (49%) nőtlen vagy hajadon, s ugyanez az arány a nemzeti radikálisoknál is megközelíti a 40 százalékot, mely gyakorlatilag a kétszerese az országos reprezentatív mintában található aránynak (21%).

Az országos reprezentatív minta iskolai végzettség szerinti megoszlását mutatja a következő táblázat.

11. táblázat

Legmagasabb iskolai végzettség – országos minta (százalékban)

kevesebb, mint nyolc osztály	4
nyolc általános	25
kitanult valamilyen szakmát	32
érettségizett (szakközépiskola, technikum, gimnázium)	28
diplomás (főiskola, egyetem)	11
összesen	100

Amennyiben a reprezentatív minta legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlását összehasonlítjuk a két szervezeti minta ugyanezen jellemzőjével (Függelék, F/10. táblázat), akkor azt láthatjuk, hogy a nemzeti radikálisok nem igazán térnek el az országos tendenciától. A civil környezetvédők között mindkét előző mintához képest jóval magasabb az átlagos iskolai végzettség, jóval többen rendelkeznek diplomával (66%), s mindössze 5% közöttük azok aránya, akik (még) nem érettségiztek.

Korábban végzett kérdőíves kutatásaink tapasztalatai alapján közvetlenül nem kérdeztünk rá a jövedelmi helyzetre.³⁰ Ugyanakkor az országos reprezentatív mintán lekérdezett kérdőívünkben szerepelt egy kérdésblokk, melynek segítségével arról érdeklődtünk, hogy milyen ingó és ingatlan vagyontárgyakkal rendelkezik a megkérdezett, illetve családja. A következő táblázat azt mutatja, hogy a megkérdezettek hány százaléka rendelkezik a felkínált vagyontárggyal.

12. táblázat

Vagyontárgyak – országos minta (százalékban)

automata mosógép	84
személyi számítógép	55
szélessávú internet csatlakozás	47
digitális fényképezőgép	45
vezetékes telefon	44
5 évesnél régebbi gyártású személygépkocsi	39
250 ezer forintnál jelentősebb pénzügyi megtakarítás	15
mosogatógép	13
5 évesnél újabb gyártású személygépkocsi	13
másik lakóingatlan, nyaraló	9
saját vállalkozás, tulajdonrész vállalkozásban	7

Látható, hogy az automata mosógép gyakorlatilag ugyanolyan elterjedt a háztartások körében, mint a saját használatú mobiltelefon, ezért e tárgyak megkülönböztető ereje nem releváns. Megkülönböztetőnek a saját vállalkozás, a másik lakóingatlan, az új autó, a mosogatógép, valamint a pénzügyi megtakarítás mondható. Ezek mindegyikével a megkérdezettek alig 1 százaléka rendelkezik, s mintegy 35 százalék azok aránya, akik az öt közül legalább egygyel rendelkeznek. Az ingó és ingatlan vagyontárgyak birtoklása nyilvánvalóan nem lehet független a megkérdezett munkaerő-piaci helyzetétől.

Az alacsonyabb életkornak köszönhetően a két szervezeti mintában magasabb a jelenleg dolgozók aránya, mint az országos reprezentatív mintában. Ez utóbbiban alig 49 százalék azok aránya, akik a kérdezés idején végeztek valamilyen kereső tevékenységet. Ezzel szemben mindkét szervezeti mintában meghaladja a 60 százalékot azok aránya, akik a kérdezés idején dolgoztak. A civil környezetvédők esetében ez az érték közel 64 százalék, ami azért is figyelemre méltó, mert ebben a csoportban a tanulók aránya is igen magas: 23 százalék, szemben az országos reprezentatív mintában és a nemzeti radikálisok szervezeti mintájában mért 7-6 százalékos értékekkel. Ennek megfelelően nincs semmi különös abban, hogy az országos reprezentatív minta minden harmadik tagja nyugdíjas (29%), szemben a szervezeti mintákkal, melyekbe összesen 4 nyugdíjas személy került.

A jelenlegi, illetve a legutolsó foglalkozás szerint a felnőtt magyar népességben a két legnagyobb csoportot a szakmunkások (33%) és a betanított vagy segédmunkások alkotják (30%). Az országos reprezentatív minta harmadik legnagyobb csoportját a beosztott vagy szabadfoglalkozású értelmiségiek alkotják (13%), akiket a jelenlegi vagy legutóbbi foglalkozásuk szerinti tanulók követnek (7%). A következő legnépesebb csoportot a vállalkozók, gazdálkodók, kisiparosok, kiskereskedők adják (4%), akikkel gyakorlatilag megegyezik az alsó szintű vezetők és a felső vagy középvezetők aránya (ugyancsak 4-4%).

³⁰ Az általunk és mások által készített adatfelvételek esetében közvetlenül a jövedelemre vonatkozó kérdések során viszonylag gyakori, hogy megközelíti vagy meghaladja az 50 százalékot azok aránya, akik nem tudnak, vagy akarnak válaszolni a kérdésre. Ezért a kifejezetten erre a témára fókuszáló kutatásokban több kérdéssel próbálják megismerni a jövedelmi helyzetet. Ezeket a kérdéseket terjedelmi okok miatt nem vettük fel kérdőívünkbe.

III. TÁRSADALOM- ÉS VILÁGKÉP

A szociális dominancia gondolata

Az új tekintélyelvűség strukturálisan meghatározó kognitív eleme az emberek csoportjai közötti egyenlőség gondolatához való viszonyulás, aminek mérését a Sidanius és Pratto (2005) által létrehozott Társadalmi Dominancia Beállítódás-skála (Social Dominance Orientation) teszi lehetővé. A sokféle változatban alkalmazott skálát saját kutatásunk céljából módosítottuk, és csak azokat az állításokat tartottuk meg, melyekre az elővizsgálatokban résztvevő megkérdezettek készséggel válaszoltak, és nem emeltek érthetőségi vagy stiláris kifogást. Ennek alapján kérdőívünkbe a következő 11 állítás került:

13. táblázat

Sidanius és Pratto szociális dominanciát mérő skálájából alkalmazott állítások

»	Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.
»	Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.
»	Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.
»	Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.
»	Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.
»	Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.
»	Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.
»	Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.
»	Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.
»	A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.
»	Senki sem uralkodhat a társadalomban.

A skála első hat állítása esetében az egyetértés a társadalmi uralmi beállítódásra utal, míg az egyet nem értés azt mutatja, hogy a válaszadóban nem működik ez a beállítódás. A következő öt állítás esetében fordított a helyzet: aki egyetért ezekkel az állításokkal, az olyan társadalmat szeretne maga körül látni, ahol az emberek egyenlők, míg annak, aki nem ért egyet ezekkel az állításokkal, jobban megfelel egy olyan világ, ahol egyesek előnyösebb gazdasági-társadalmi-politikai helyzetben vannak másokkal szemben.

Minden egyes állítás esetében a válaszadóknak ötfokozatú fokú Likert-skálán kellett kifejezésre juttatniuk, hogy az adott állítással milyen mértékben értenek vagy nem értenek egyet. Az állítások minősítése alapján kapott átlagértékeket a 14. táblázatban mutatjuk be.

14. táblázat

A szociális dominancia skála állításaival való egyetértés – országos minta (átlagok: 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért)

	átlag	szórás
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	4,4	0,9
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	3,9	1,14
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	3,8	1,14
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	3,8	1,16
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	3,7	1,13
Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	3,0	1,25
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	2,6	1,35
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	2,5	1,32
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	2,3	1,38
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	2,2	1,28
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	2,1	1,27

A 14. táblázatból látható, hogy legnagyobb mértékben azt az állítást utasították el a reprezentatív minta tagjai, miszerint „Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben”. Leginkább azzal az állítással értettek egyet, mely szerint „Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”.

Egészében véve azt lehet mondani, hogy az országos minta egészére a társadalmi dominancia gondolatát helyeslő állítások esetében az egyet nem értés, míg a társadalmi dominancia gondolatát elutasító állítások esetében az egyetértés volt a mintára jellemző. Ha csak az átlagokat nézzük, akkor nyilvánvaló, hogy a mai magyar társadalomban a társadalmi egyenlőség uralkodó érték. Ez az eredmény összhangban van az új évezredben végzett nemzetközi összehasonlító értékkutatások eredményeivel (Lelkes 2009).

Az országos reprezentatív mintához hasonlóan a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők is az egyenlőség pártján állnak: mindkét szervezeti minta esetében inkább támogatják a csoportok közötti egyenlőséget, mint az egyenlőtlenségeket. Azonban sokatmondó, hogy a nemzeti radikálisok a civil környezetvédőkhöz képest mechanikusabban teszik mindezt, ugyanis, szemben az utóbiakkal,

elsősorban nem az életben való egyenlő esélyek biztosítását, hanem a jövedelmek egyenlőségét fogadják el a leginkább, mégpedig olyan mértékben, mely abszolút értelemben azonos az országos reprezentatív minta általi elfogadottság mértékével. A civil környezetvédők viszont éppen úgy a „Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben” állítással értenek egyet, mint az országos reprezentatív minta tagjai. Abszolút értelemben mind az országos reprezentatív minta, mind a nemzeti radikálisok szervezeti mintájánál nagyobb mértékben fogadják el ezt az állítást.

A civil környezetvédők és a nemzeti radikálisok közötti különbség e két állítás elfogadása alapján a legnagyobb. A harmadik legjelentősebb különbséget a „Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el” állítás elfogadása, illetve elutasítása szerint láthatjuk. Annak ellenére, hogy mindkét szervezet tagjai alacsonyabb mértékben értenek ezzel egyet, a két szervezet között jelentős különbség van. A társadalmi csoportok közötti uralmi beállítottság elfogadását jelző állítást a nemzeti radikálisoknál meghatározóbb mértékben utasítják el a civil környezetvédők. Mindössze három állítás elfogadása, illetve elutasítása esetében nincs különbség a civil környezetvédők és a nemzeti radikálisok között. Az állítások elfogadása és elutasítása alapján alapvetően az a tendencia érvényesül, hogy a vizsgált szervezetek és az országos reprezentatív minta tagjai körében a csoportok közötti egyenlőséget kifejező állítások elfogadottsága magasabb, mint az egyenlőtlenséget kifejező állításoké. Továbbá a nemzeti radikálisok között valamelyest magasabb a csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatottsága, mint a civil környezetvédők között, viszont összességében nem haladja meg jelentősen az országos átlagokat (Függelék, F/11. táblázat).

Az átlagok azonban mit sem mondanak arról, hogy vannak-e olyan kognitív minták, melyek szerint meghatározódik a teljes skála által mért társadalmi dominancia-attitűd. A kognitív minták felderítése céljából faktor, illetve főkomponens-analízist végeztünk a változócsokron.³¹ Az elemzés eredményei szerint a válaszadóknak másként működik a társadalmi dominancia-attitűd akkor, ha az állítások a társadalmi egyenlőség mellett tesznek hitet, szemben azzal, amikor az állítások a társadalmi egyenlőtlenségeket legitimálják.

³¹ A 11 változó szerint alapvetően két mintázat különült el, viszont e két mintázat közötti átfedések miatt a statisztikai elemzés nem szolgáltat szignifikáns eredménnyel. Ezért a faktoranalízis eredményei alapján – egy állítás elhagyásával – főkomponens-elemzést alkalmaztunk, melynek eredményeként két indexbe sűrűsödtek a 10 állítás elfogadását, illetve elutasítását meghatározó kognitív minták.

15. táblázat

Etnikai alapú szociális dominancia orientáció főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	0,49	0,70
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	0,53	0,73
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	0,60	0,77
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	0,60	0,77
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	0,59	0,77

Magyarázott variancia: 56,11%

16. táblázat

Osztályalapú szociális dominancia orientáció főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	0,65	0,81
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	0,40	0,63
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	0,66	0,81
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	0,56	0,75
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	0,43	0,65

Magyarázott variancia: 53,88%

A két főkomponens tartalma logikai alapon is megítélhető. Eszerint van egy olyan kognitív minta, mely a társadalmi egyenlőség-egyenlőtlenség gondolatát az egyenlőtlenség legitimációja körül forgatja. E minta szerint egyesek elfogadhatják, míg mások elutasíthatják a társadalmi egyenlőtlenségek legitimálását. A másik főkomponens eltérő logikát követ. Itt nem az egyenlőtlenség, hanem az egyenlőség gondolata áll a középpontban. E minta szerint egyesek a társadalmi egyenlőség mellett tesznek hitet, vagy elutasítják azt.³²

³² Amint látható, a két főkomponens ellentétes irányba mutat, azaz míg az egyiknél a magas faktor score-ok az egyenlőtlenségek növelésének elfogadását, addig a másiknál az egyenlőtlenségek elutasítását jelentik. Annak érdekében, hogy a két főkomponens azonos irányba mutasson, az osztályalapú szociális dominancia orientációt mérő főkomponenst „beforgattuk”, s így mindkét főkomponens esetében az egyenlőtlenségek elfogadói magas, míg elutasítói alacsony faktor score-okkal rendelkeznek.



Ha nem logikai, hanem tartalmi alapon próbáljuk értelmezni a két főkomponenst, akkor a társadalmi egyenlőtlenség legitimációs érvkészletének leghangsúlyosabb állításából kell kiindulnunk, miszerint *„Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások”*. Ez az érv a faji gondolkodás kulcselemeként azt állítja, hogy a fogantatáskor meghatározott és a későbbiek során megváltoztathatatlan csoporthoz tartozás szabja meg, hogy kinek hol lesz a helye társadalmi hierarchiában. Mindezek alapján ezt a főkomponenst az *etnikai dominancia orientáció* hordozójaként azonosítjuk (E-SDO).

Ezzel szemben a másik főkomponensben a modern társadalomszerveződés lényegi mozzanataként az *esélyek egyenlőségét* látjuk viszont (Gellner 2009). Az esélyegyenlőség, a jövedelmek egyenlősége, az uralommentesség eszménye azt feltételezi, hogy a személy osztályalapon közelít a társadalmi egyenlőség-egyenlőtlenség kérdéséhez. Ennek megfelelően ezt a főkomponenst az osztályalapú szociális dominancia dimenziójába helyezzük (Ó-SDO).

Nemzeti radikálisok és civil környezetvédők

A szociális dominancia orientáció kognitív mintázatai a három adatfelvételben jelentősen különböznek egymástól. Az átlagok azonban elfedik ezeket a különbségeket. Az F/11. táblázatból leolvashattuk, hogy mind a civil környezetvédők, mind a nemzeti radikálisok a csoportok közötti egyenlőséget fogadják inkább el. A két szervezet tagjainak csoportok közötti egyenlőség elfogadásával kapcsolatos véleménye azonban *nem felel meg tökéletesen egymásnak*. Ahogy a 15. és 16. táblázatokban bemutatott országos reprezentatív mintán végzett elemzés eredményeiből láthattuk, a szociális dominanciát mérő állítások közül az etnikai alapú társadalmi uralmi beállítódás elfogadását és az osztályalapú egyenlőséget mérő állítások két külön mintába rendeződnek, de az állítások elfogadása, illetve elutasítása az állítások két csoportjában azonos irányú. A civil környezetvédők között hasonló tendenciát találhatunk, amíg a nemzeti radikálisok szociális dominancia orientációval kapcsolatos beállítottságai jelentősen eltérőek.

Az eltérés alapvetően négy állítás különböző megítélése miatt adódik. Ezek közül az egyik legfontosabb az a rasszista állítás, mely szerint *„Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások”*. Ezzel az állítással a nemzeti radikálisok átlagosan kevésbé értenek egyet, mint a felnőtt társadalmat reprezentáló minta tagjai, de a civil környezetvédőkhöz képest az egyetértés nagyobb mérvű körökben. Magas a támogatottsága a nemzeti radikálisok között annak a szociális dominancia iránti igényt kifejező állításnak, miszerint *„Néha a helyükön kell tartani más csoportokat”*. Az átlagos támogatottság a radikálisok között felülmúlja mind az ország felnőtt népességének, mind a civil környezetvédők átlagát.

A csoportok közötti egyenlőséget sugalló állításnak, miszerint *„Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”*, a nemzeti radikálisok körében való elfogadása elmarad mind a civil környezetvédők, mind az országos reprezentatív minta tagjaihoz képest. A *„Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének”* állítás is az uralommentes társadalmi berendezkedést jelöli meg kívánatos célként, melynek elfogadása a nemzeti radikálisok tagjai között nem csak a civil környezetvédőknél, hanem az országos átlagnál is alacsonyabb. Sidanius és Pratto elméletének értelmében azt várhatjuk, hogy azok, akik egyetértenek az első két állítással, elutasítják a másik két állítást. Várakozásunk az országos reprezentatív minta, valamint a civil környezetvédők esetében teljesül. A nemzeti radikálisok esetében ez a hipotézis azonban nem igazolható, amit jól mutat a változók közötti korrelációs mátrix (Függelék, F/12. táblázat). A korrelációs mátrix alapján megállapíthatjuk, hogy a csoportok közötti egyenlőség preferálását sugalló két állítás elfogadása, illetve elutasítása függ össze a leginkább. Ennél jóval kisebb mértékű összefüggést láthatunk az uralmi beállítódásra vonatkozó állítások között. A nemzeti radikálisok körében az uralommentes csoportok közötti kapcsolatokat sugalló két állítás elfogadásának szórása nagyobb, ami azt mutatja, hogy a nemzeti radikális szervezet tagsága megosztott e kérdésekkel kapcsolatokat. Mindez további adalékkal szolgál az uralmi beállítódásra vonatkozó kijelentések elfogadottsága közötti alacsonyabb összefüggés értelmezéséhez. Bár mindkét állítás az alá-fölé rendelt csoportközi uralmi helyzetekkel kapcsolatos attitűd mérésére szolgál, a rasszista beállítottság különbözik attól az általános autoriter beállítottságtól, melyet a *„Néha a helyükön kell tartani más csoportokat”* állítás ír le. Ezzel ki is merül a Sidanius és Pratto hipotézisének megfelelően konzisztens összefüggések halmaza. A hipotézissel teljesen ellentétes módon a második legszorosabb azonos irányú kapcsolat a *„Néha a helyükön kell tartani más csoportokat”* és a *„Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”* állítások között van. Az ellentmondás abban áll, hogy azok a nemzeti radikálisok, akik elfogadják azt a rasszista állítást, miszerint vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, egyúttal azt is gondolják, hogy *„Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”*. Hasonló a helyzet az ugyanezen uralmi beállítódást leíró és a másik uralommentes állítás elfogadása közötti kapcsolat esetében is. Tehát azok a nemzeti radikálisok, akik szerint *„Néha a helyükön kell tartani más csoportokat”*, egyúttal azzal is egyetértenek, hogy *„Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”* és azzal is, hogy *„Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének”*. A Sidanius és Pratto elmélete szerint inkonzisztens válaszok magas arányából disszonáns lelki állapotra következtethetünk, mely jól leírja a zárt, dogmatikus, autoriter személyiséget. A disszonancia azonban feloldódik. A disszonancia feloldásának eszköze az egyenlőség szektariánus értelmezése, a nemzeti radikalizmus által sugallt sajátos egyenlőség-felfogás. Az egyenlőség ebben az esetben nem minden ember egyenlőségét jelenti, hanem azt az egyenlőséget, mely az egymással egyenlők körét bezárja és az azon kívül rekedteket pedig alacsonyabb sorba küldi. Ez a kognitív mechanizmus a szociális dominancia orientációt

meghatározó látens dimenziók feltárásával válik egyértelművé (Függelék, F/13. táblázat). Az elemzés alapján megállapítható, hogy a nemzeti radikális szervezet tagjainak gondolkodásában a csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatása, illetve elutasítása három kognitív mintába szerveződik.³³

Szektariánus egyenlőtlenség

A nemzeti radikálisok körében az országos reprezentatív mintában talált kognitív struktúrákhoz hasonlóan elkülönül egy *osztályalapú szociális dominanciát* mérő kognitív minta, mely alapvetően a csoportok uralommentes elrendeződésének támogatását, az alá-fölé rendelt csoportközi viszonyok elutasítását foglalja magába. A faktort ezúttal is az osztályalapú szociális dominancia orientáció mérőeszközeként tekinthetjük. A meglepetés az, hogy a nemzeti radikálisok esetében az osztályalapú szociális dominancia elfogadását lehangsúlyosabb mértékben meghatározó kijelentés az, hogy „A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni”. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált nemzeti radikálisok gondolkodása az országos reprezentatív minta gondolkodásában megjelenő *osztályalapú szociális dominancia* kognitív mintájához képest mechanikusnak mondható egyenlőség-felfogást testesít meg. Nem tudunk eltérő következtetésre jutni azt látva, hogy a nemzeti radikálisok mekkora fontosságot tulajdonítanak a jövedelmek egyenlőségének, összevetve a többi tényezőnek tulajdonított fontossággal (melyek faktorsúlyai meg sem közelítik a *jövedelmek egyenlőségére törekvés* faktorsúlyát). Ugyanakkor negatív faktorsúllyal (az állítás elutasításával) a kognitív minta részét képezi a „Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak” kijelentés. A gondolkodási minta egyértelmű eleme a „Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben” kijelentés elfogadása, mely a jövedelmek egyenlőségére való törekvéssel együtt az egyenlőség valamilyen aktív megvalósulását jelzi. Ezért aztán a nemzeti radikálisok osztályalapú szociális dominanciával kapcsolatos gondolkodási stílusa nemcsak és kizárólag a csoportok közötti egyenlőség iránti „plátói” vágyakozásról, hanem annak megvalósításáról is szól, s ebben az értelemben az egyenlőségen túl egyenlősítésről is szó van. Azonban ez nem jelenti minden ember egyenlőségét és egyenlősítését, hiszen csak a csoporton belül igaz, hogy „Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma”, leszámítva természetesen a vezető(ket), aki(k) viszont *primus inter pares*.

³³ Annak ellenére, hogy a faktoranalízis nem tekinthető teljesen tökéletesnek (hiszen egy változó kommunalitása 4 századdal elmarad a szokásosan elvárttól, továbbá az elemzésbe került változók közül négy egyszerre több faktornak is részét képezi), az elemzésbe vont változók viszonylag magas száma, a viszonylag magas sajátérték összegek (52%), továbbá a Bartlett-teszt, a KMO-érték, a khinégyszet-próba alapján mégis elfogadhatónak tartjuk a struktúrát, ezért a továbbiakban ezt a megoldást alkalmazzuk.

Autoriter csoport-hierarchia felfogás

Ez a felfogás felbukkan az *autoriter* kognitív mintában is, ahol jelentős szerepet kap a vezető, az „individuális hős” megjelenésének igénye. Ennek a mintának a legkevésbé jelentik alkotóelemét a „Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások”, valamint a „Néha a helyükön kell tartani más csoportokat” állítások, jóllehet mindkettő a csoportok közötti egyenlőtlenséget sugallja. Ennek a mintának a magját a tekintély tisztelete adja, ami összeegyeztethetetlen annak elfogadásával, miszerint „Senki sem uralkodhat a társadalomban”. Így aztán értelmetlen arról beszélni, hogy „Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben”. E logika szerint a tekintélynek kell érvényesülnie a társadalomban, következésképpen nem indulhat mindenki egyenlő eséllyel az életben. Tökéletesen konzisztens, hogy a kognitív minta legfajsúlyosabb állítása a „Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben”, valamint a „Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak”. De vigyázat! Az *autoriter* típusú egyenlőtlenségekkel kapcsolatos kognitív minta hordozói az erőszaktól sem riadnak vissza, hiszen a diszpozíciónak hangsúlyos eleme a „Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el” állítás elfogadása.

Rasszizmus

A nemzeti radikálisok szociális dominancia orientációval kapcsolatos harmadik gondolkodási mintája *hasonlít* az *autoriter* típushoz. Mintha az országos reprezentatív mintában található etnikai alapú szociális dominancia orientáció kétfelé válna a nemzeti radikálisoknál. Egyrészt az *autoriter*, másrészt az *etnikai* részre, de ez utóbbi egészen más, ugyanis része egy sajátos egyenlőségpártiság. A gondolkodási minta hangsúlyos – jóllehet nem a lehangsúlyosabb – eleme annak elfogadása miszerint „Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások”. De ide tartozik az is, hogy „Néha a helyükön kell tartani más csoportokat”, és ha ez nem elég, akkor nincs más, mint hogy „Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni”. Ezzel együtt nem vetik el az egyenlőséget sem, bár „egyenlőségen” nem a csoportok közötti, hanem a saját, illetve az összes többi csoporton belüli egyenlőséget értik. A gondolkodási mintában nem választható szét teljes egészében az osztály és az etnikai alapú szociális dominancia orientáció, azaz, másként fogalmazva: mindkét eszköz alkalmasnak tűnik az e logika szerint élő számára, hogy akár az erőszaktól sem riadva vissza, rasszista megfontolásokat elfogadva, helyükön tartson vagy elnyomjon, akár gazdasági segítség igénybevételével is más csoportokat, mely csoportoknak még *egyenlőséget* sem kell játszaniuk, hiszen nem egyénekből állnak, hanem homogén masszát alkotnak. A nemzeti radikálisok és az országos felnőtt népességet reprezentáló minta gondolkodási stílusa között a legjelentősebb különbséget tehát az egymástól jelentősen eltérő egyenlőség-felfogásban ragadhatjuk meg. A különbség legértelműbben a civil környezetvédők gondolkodási stílusával történő összehasonlítás alapján jelenik meg.

Civil környezetvédők

Már a szociális dominancia orientációt mérő kérdések átlagaiból is láthattuk, hogy a civil környezetvédők inkább állnak az egyenlőség pártján, mint a nemzeti radikálisok. Van azonban két olyan egyenlőség-párti állítás, melyeket mind a nemzeti radikálisokhoz, mind az országos reprezentatív mintához képest kevésbé fogadnak el.

„A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni” állítás esetében a környezetvédők már-már elutasításba csúsznak át. Ez a vélekedés osztja meg egyébként legnagyobb mértékben a környezetvédőket (itt a legmagasabb a szórás). Láthattuk, hogy ez az állítás jelenik meg leghangsúlyosabban a nemzeti radikálisok osztályalapú szociális dominancia orientációval kapcsolatos kognitív mintájában, ezért egyértelmű, hogy a két szervezet csoportok közötti osztályalapú egyenlőség megközelítése közötti felfogásbeli különbségek feltárásakor különös figyelemmel kell kísérni ennek az állításnak az elfogadását, illetve elutasítását. Bár a civil környezetvédők valamelyest egyenlőség pártibbak, mint a nemzeti radikálisok, az osztályalapú szociális dominancia orientáció szempontjából jelzésértékű, hogy körükben alacsony ennek a kijelentésnek az elfogadottsága.

A másik problematikus állítás a következő: „Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma”. Ezzel az állítással a civil környezetvédők kevésbé értenek egyet, mint a nemzeti radikálisok és az országos reprezentatív minta tagjai. A nemzeti radikálisok körében az állítás elfogadottsága alapján a szervezeten belüli rituális sűrűsége következtethetünk. Tudjuk, hogy a nemzeti radikálisokhoz képest a civil környezetvédők gyakrabban fordulnak meg az online világban, és mobiltelefonon tartott kapcsolataik is kevésbé koncentráltak. Ennek alapján a civil környezetvédők szervezetére jellemző *alacsony rituális sűrűsége* következtethetünk. A civil környezetvédők szervezete jóval nyitottabb, és a *lokalitáshoz* kötődő nemzeti radikálisokhoz képest jóval *globálisabb* (következik ez a szervezet funkciójából, a környezetvédelemből is, mely nyilvánvalóan nem hogy a település határainál nem állhat meg, de még a kontinens határai is szűk keretet szabnak).

A civil környezetvédők esetében a 13. táblázat szerint különíthető el két olyan gondolkodási mintázat, mely az 1. ábrán bemutatásra került országos reprezentatív mintánál mértélnél³⁴ ugyan szorosabb összefüggést mutat (R^2 : 0,11), ugyanakkor jól leképezi a gondolkodási struktúrát. A két gondolkodási mintázatot az országos reprezentatív mintában találtakhoz hasonlóan *etnikai*, valamint *osztályalapú szociális dominancia orientáció* leírásokkal ragadhatjuk meg (Függelék, F/14. és F/15. táblázatok).

³⁴ Országos reprezentatív mintában a többszörös korrelációs együttható négyzete (R^2): 0,046.

Etnikai alapú szociális dominancia orientáció

Az etnikai alapú szociális dominancia orientáció gondolkodási mintája (főkomponens) több elemében is különbözik az országos reprezentatív mintázattól. Legjelentősebb különbség, hogy a szociális dominancia mérésére használt, a 13. táblázat szerint bemutatott állítások mindegyike részét képezi a főkomponenseknek. Talán ezért is van, hogy az országos reprezentatív mintához képest a civil környezetvédők körében a két állítással mért attitűdök erőteljesebben vesznek részt az etnikai alapú szociális dominanciával kapcsolatos gondolkodási minta szerveződésében. A környezetvédők mindkét állítást nagyobb mértékben utasítják el, mint a nemzeti radikálisok és az országos reprezentatív minta tagjai. Ennek alapján elmondható, hogy a civil környezetvédők körében erőteljesebb az erőszak elutasítása, valamint annak megjelenése a gondolkodási mintában, lévén nem csak, hogy kevésbé értenek egyet az állítással, miszerint „Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el”, de ez erőteljesebben is összefügg az etnikai alapú szociális dominancia orientációval (magasabb faktorsúly és kommunalitás). Ezzel együtt viszont a „Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak” állítás kevésbé képezi részét a gondolkodási módnak, ami nyilván annak köszönhető, hogy környezetvédők esetében a mintázat újabb összetevővel, a „Néha helyükön kell tartani más csoportokat” állítással bővült, s ezért gondolkodásukban a reprezentatív mintához képest két elemből áll a „Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak” állítás tartalma.

Osztályalapú szociális dominancia

A Függelék F/15. táblázata a civil környezetvédők osztályalapú szociális dominancia orientációval kapcsolatos gondolkodásának szerveződését mutatja be. A kognitív minta szerveződése bizonyos tekintetben inkább az országos reprezentatív mintához hasonlít. Például abban, hogy mind a két mintában a leghangsúlyosabb összetevőt a „Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma” és a „Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének” állításokkal való egyetértés jelenti. Viszont érdemes figyelni arra, hogy a 14. és az F/11. táblázat tanulsága szerint összességében mindkét állítással a reprezentatív minta tagjai értenek inkább egyet. Vagyis a civil környezetvédők az osztályalapú szociális dominancia orientáció szerint kevésbé egyenlőségpártiak, mint az országos reprezentatív minta tagjai. A két állítás azonban kisebb mértékben képezi részét a gondolkodási mintának a civil környezetvédők esetében, mint a reprezentatív mintánál (a két állítás közötti faktorsúlyok és kommunalitások különbségei nagyobbak a civil környezetvédőknél).

A civil környezetvédők osztályalapú szociális dominancia orientációjának különlegessége abban áll, hogy körükben a jövedelmek egyenlősítésére való törekvés kevésbé része a gondolkodási stílus szerveződésének (az osztályalapú

a civil környezetvédők és a nemzeti radikálisok szociális dominancia orientációval kapcsolatos gondolkodása jelentős eltéréseket mutat, a különböző gondolkodásmódok különböző típusokban jelennek meg. Ennek következtében a faktorokból, főkomponensekből megjelenő típusok száma is eltér. Míg a nemzeti radikálisok esetében hat, addig a civil környezetvédők esetében négy releváns kognitív típus különül el (Függelék, F/16. táblázat).

Civil környezetvédők

Összességében elmondható, hogy a civil környezetvédők között is kisebbségben vannak azok, akik mindenféle, csoportok közötti egyenlőtlenséget elutasítanak. Ezzel együtt arányuk még mindig ebben a szervezeti mintában a legmagasabb (43%). Magasabb, mint az országos reprezentatív mintában (38%). Azonban ha az országos reprezentatív minta és a civil környezetvédők mindkét szociális dominanciát elutasítók csoportjainak klaszterközéppontjait összehasonlítjuk, akkor az találjuk, hogy az országos reprezentatív mintában erőteljesebben érvényesül a két eltérő stílusba sorolható csoportok közötti egyenlőtlenség elutasítása (mindkét klaszterközéppont abszolút értelemben alacsonyabb). Ezzel együtt a tendencia teljesen egyértelmű, hiszen míg az országos reprezentatív mintában az etnikai és az osztályalapú szociális dominanciát egyaránt elfogadók aránya közel húsz százalék, addig a civil környezetvédőknél ennek éppen a fele: alig éri el a 10 százalékot. Amennyiben ehhez a csoporthoz hozzávesszük az osztályalapú szociális dominanciát elutasító, de etnikai alapon támogatók csoportját, akkor megállapíthatjuk, hogy a szervezeten belül minden negyedik civil környezetvédő (27%) fogad el valamilyen mértékű hierarchiát az etnikai alapú csoportok között. Ez az arány jelentősen alacsonyabb, mint az országos reprezentatív mintában talált közel 45 százalékos arány.

Nemzeti radikálisok

Láthattuk, hogy a nemzeti radikálisok szociális dominanciával kapcsolatos kognitív mintázata három nagyobb stílus köré szerveződik. A másik szervezet tagjainak, valamint az országos reprezentatív minta tagjainak csoportok közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatos gondolkodási struktúrájában nem külön el az az autoriter változat, mely a *tekintély feltétlen tiszteletéből* adódó csoportközi hierarchiát emeli ki. A három gondolkodási stílus logikailag összesen 8 különböző típust eredményezhet. Ebből a logikailag elképzelhető 8 típusból azonban néhány egyáltalán nem fordul elő.³⁶ Különös lehet, hogy most arról beszélünk, hogy mi az, ami nincs, de talán a „nincs” is hozzájárul ahhoz, hogy jobban megértsük a „van”-t.

Tehát két típus egyáltalán nem jelenik meg, melyek közül legalább az egyikről elmondható, hogy nemcsak logikailag képezhető. Ez utóbbiak aránya ugyanis mind a civil környezetvédők között, mind az országos reprezentatív minta között megközelíti a 40 százalékot. Azokról van szó, akik saját válaszaikhoz mérten mindenféle szociális dominanciát elutasítanak. Ilyen csoport a nemzeti radikálisok között nincs. A (legalábbis) logikailag elképzelhető másik ilyen csoport, mely nem jelenik meg a nemzeti radikálisok között, az a típus lehetne, akik elfogadják az autoriter, tekintély tiszteletére épülő szociális dominanciát, miközben elutasítják az etnikai alapú szociális dominanciát, ugyanakkor támogatják az osztályalapú szociális dominanciát. Mivel nincs ilyen típus, ezért azt mondhatjuk, hogy a tekintély tiszteletére épülő szociális dominancia támogatása *csak abban az esetben* jár együtt az osztályalapon történő csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatásával, ha az együttjárásnak része az etnikai alapú megkülönböztetés is.

Azonban a megjelenő típusok, illetve szervezeten belüli arányuk sem érdektelen (F/17. táblázat). Legtöbben azok vannak, akik az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatásával egyidejűleg elutasítják az osztályalapú és a tekintély tiszteletéből következő egyenlőtlenségeket is (24%). Számukra a közösséghez tartozás egyértelmű részét képezi az etnikai alapon értelmezett saját csoport pozitívabb megkülönböztetése más csoportokhoz képest. Ha ehhez a csoporthoz hozzászámítjuk azon típusok arányát, akik mindenféle egyenlőtlenséget elfogadnak – melynek része az etnikai is (17%) –, valamint azokat, akik a tekintélyelvű logikát követő egyenlőtlenségek mellett az etnikai alapút is elfogadják (15%); továbbá azokat, akik mind az osztály, mind az etnikai alapú egyenlőtlenségeket támogatják, de ezzel együtt elutasítják az autoritás iránti igényből adódó egyenlőtlenségeket (8%), akkor megkapjuk annak a véleménycsoportnak az arányát, akik a kérdésekre adott saját válaszaikhoz képest etnikai alapon támogatják a csoportok közötti hierarchikus különbségeket. Ennek a csoportnak az aránya a vizsgált nemzeti radikális szervezeten belül 64%. Mindez több szempont miatt is érdekes lehet. Egyrészt azért mert így fény derül azokra a különbségekre, melyeket az átlagok elrejtene. Másrészt azért is, mert a tagokkal folytatott személyes beszélgetések alapján elmondható, hogy kényszerűen kerülnek a cigányokkal kapcsolatos témák tárgyalását, s ha erre vonatkozó közvetlen kérdést kapnak, akkor, ügyelve a politikailag korrekt beszéd szabályaira, azt mondják, hogy „nincs semmi bajuk a rendes cigányokkal”.

A tekintély tiszteletére épülő csoportok közötti hierarchia támogatása alapvetően befolyásolja a különböző típusokat. Viszonylag magas azok aránya, akik gondolkodásában az etnikai, az osztályalapú és a tekintélyre épülő csoportok közötti egyenlőtlenségek azonos irányban együtt járnak (17%). Ők mindenféle

³⁶ A klaszterelemzés során a 3-8 klaszteres megoldások közül valamennyit áttekintettük, azonban a statisztikai előírásoknak és az interpretálás feltételének legjobban a 6 klaszteres megoldás felel meg, így a továbbiakban ezzel dolgozunk.

egyenlőtlenséget elfogadnak, támogatnak, s fenntartanak. Biztos magját jelentik a szervezetnek. Kommunikációs jellemzőjük, hogy igen sokat telefonálnak, legalábbis ahhoz képest, hogy milyen mértékben részei az online világnak. Bár a mobiltelefonra épülő kapcsolati performanciájuk igen magas, ugyanakkor kompetenciájuk a legalacsonyabb: átlagosan alig 40 ember telefonszámát tárolják készülékeik memóriájában. Internethasználatuk inkább heti, mintsem napi rendszerességgel. Kevés saját e-mail címmel rendelkeznek, s az e-mailek tartott kapcsolataik gyakorisága, illetve azoknak a személyeknek a száma, akikkel kapcsolatban vannak, kicsi. A szervezet szempontjából ugyancsak fontos tagoknak tekinthetjük azokat, akik a tekintély tiszteletére épülő egyenlőtlenségeken kívül más típusú csoportok közötti egyenlőtlenségeket nem fogadnak el (13%). Kommunikációs szokásaikról elmondható, hogy kapcsolataikat elsősorban online eszközökön keresztül tartják. Közepes vagy inkább kevesebb mobiltelefonszámot tárolnak készülékeikben, kevesen hívják őket, ők viszont ennél valamelyest több embert keresnek meg naponta telefonon. Viszont napi több órát interneteznek, elsősorban e-maileket küldenek (őket kevesebben keresik e-mailek), sok e-mail címet tárolnak elektronikus postafiókjukban. Jellemző, hogy ennek – a szociális dominanciát elsősorban a tekintély tiszteletéből levezető szervezeten belüli – alcsoportnak a tagjai között egyetlen tag sem akadt, aki megmondta volna, hogy hány magán e-mail címe van. A harmadik legnagyobb alcsoportot azok alkotják, akik támogatják a tekintélyszemély nyomán levezetett egyenlőtlenségekkel együtt azt is, hogy etnikai jellemzők alapján egyenlőtlennek legyenek a társadalmat alkotó csoportok közötti viszonyok (15%). Semmiféle lehetőséget nem látnak az osztályalapú különbségekben. Kommunikációs szokásaikra jellemző, hogy nagyon sok telefonszámot tárolnak mobilkészülékük memóriájában, ugyanakkor ezek a kapcsolatok az esetek többségében „némák”, ugyanis ritkán csörög mobilkészülékük, s ők maguk is ritkán kezdeményeznek hívásokat. E-mail forgalmuk alacsony, s az internetet is csak heti rendszerességgel használják. Nagyjából azonos méretű az a két szervezeten belüli alcsoport, melynek tagjai elutasítják a tekintély alapján levezetett egyenlőtlenségeket (8-8%). Az egyik alcsoport ezen kívül még az etnikai alapú szociális dominancia elfogadásától is ódzkodik. Ennek az alcsoportnak a tagjaira jellemző, hogy igen széles körben és igen sokat kommunikálnak: a mobiltelefon és internethasználatuk alapján úgy tűnik, hogy ők lehetnek a szervezet és a külvilág között a kapcsolattartók. Elsősorban a kommunikációs kompetencia szerint vannak előkelő helyen a szervezeten belül azok, akik elutasítják a tekintély tiszteletéből levezetett csoportok közötti egyenlőtlenségeket, ugyanakkor támogatják mind az osztály, mind az etnikai alapú szociális dominanciát (8%). A klaszterközpontok különbségeiből is látható, hogy számukra az osztályalapú csoportok közötti egyenlőtlenségek fontosabbak, mint az etnikai alapúak. Ennek az alcsoportnak a tagjai rendelkeznek a legtöbb magán e-mail címmel valamennyi alcsoport közül (átlagosan több mint kettővel).

A külső és a belső kontroll

A tekintélyelvűség klasszikus vizsgálatai közvetlenül nem mérték azt, hogy a személy önmagát üllőnek vagy kalapácsnak látja a sors kovácsműhelyében, de nem tűnik elhamarkodott következtetésnek, ha azt mondjuk, hogy a tekintélyelvűség az autonómia hiánya, melyben a személy külső tényezők foglyaként vergődik.

Kérdőívünkben négy kérdést tettünk fel, melyek azt mérték, hogy a személy önmaga életének menetéről gondolkozva a külső vagy a belső kontroll mintái szerint értelmezi-e az életét (Rotter 1990).

Az első kérdésben a munkahelyi előmenetel vélt okait kérdeztük. Az egyik válaszlehetőség szerint az előmenetelt a *szerencse*, a másik válaszlehetőség szerint a *képesség* határozza meg. A második kérdésben a világ menetének alakulását meghatározó tényezők kapcsán fogalmaztunk meg két válaszlehetőséget. Az egyik válaszlehetőség szerint a világ menete *„ismeretlen erőktől függ”*, amiket az emberek nem tudnak befolyásolni, míg a másik válaszlehetőség szerint a világ menete befolyásolható, ha *„részt veszünk a politikai és társadalmi életben”*. A harmadik kérdésben az élet és a véletlen kapcsolatára vonatkozó nézeteket próbáltuk feltárni. Az egyik felkínált válasz szerint *„az életet irányító véletlenek léteznek, de a legtöbb ember számára ismeretlenek”*, míg a másik válasz szerint *„nem léteznek ilyen véletlenek”*. A negyedik kérdés arra vonatkozott, hogy a válaszadó szerint a saját életét meghatározó eseményeket ő maga tudja, vagy nem tudja befolyásolni.

18. táblázat

Külső és belső kontroll – országos minta (sorszázalékok)

	külső kontroll	belső kontroll	nem tudja /nincs válasz	összesen
Az, hogy valaki megfelelő beosztásba kerüljön...	48	44	8	100
Az, hogy milyen lesz a világ...	38	49	13	100
Az életet irányító véletlenek...	58	33	9	100
Az életemet meghatározó eseményeket...	49	45	6	100

A válaszadókat jól láthatóan megosztja a külső és a belső kontrollra vonatkozó kérdés. Az egyes kérdésekre adott válaszok nem függetlenek egymástól. A

többdimenziós elemzés³⁷ eredményeként egy gondolkodási minta irányítja a kérdésre adott válaszokat.³⁸ Az elemzés eredményét a 19. táblázatban mutatjuk be.

19. táblázat

Külső kontroll – belső kontroll főkomponens – országos minta

	diszkriminációs érték	kvantifikált érték	
		külső kontroll	belső kontroll
Az, hogy valaki megfelelő beosztásba kerüljön...	0,39	-0,63	0,67
Az, hogy milyen lesz a világ...	0,57	-0,91	0,71
Az életet irányító véletlenek...	0,31	-0,43	0,77
Az életet meghatározó eseményeket...	0,58	-0,75	0,82

A dimenzió sajátértéke: 1,84 (46%)

A nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők között csupán egyetlen állítás (Az, hogy valaki megfelelő beosztásba kerüljön...) esetén nincs szignifikáns eltérés (Függelék, F/18. táblázat). Ezzel az állítással kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy a civil környezetvédők bizonytalanabbak, hiszen 11 százalékuk nem tudta vagy nem akarta befejezni az elkezdett mondatot. További fontos adalékkal szolgál a kérdésre adott válaszok értelmezéséhez, hogy a nemzeti radikálisokon belül a munkanélküliek között 44 százalék azok aránya, akik a „szerencse”, illetve a „szerencsétlenség” attribúciókkal magyarázzák a megfelelő munkahelyi beosztás elnyerését, míg a munkanélküli civil környezetvédők egyetlen alkalommal sem említették ezt a lehetőséget. A maradék három állításból kettő esetében a civil környezetvédők között többen voltak, akik úgy nyilatkoztak, hogy hatással vannak mind a világ, mind az életüket meghatározó események alakulására. Annak következtében, hogy a civil környezetvédők között többen vannak azok, akik úgy vélik, hogy a világ menetét befolyásolni tudják, amennyiben részt vesznek a politikai és társadalmi életben, jól jelzi, hogy a nemzeti radikálisok magukévá tették esküjük szövegét, mely szerint nem politizálnak. Említésre méltó különbséget láthatunk a saját élet befolyásolásának

³⁷ Az SPSS programcsomag statisztikai kínálata lehetővé teszi a kategoriális változók esetében használható „főkomponens-analízist”. A 18-as verziószámú programcsomagban ezt az eljárást az adatredukciós blokkban az optimális skálázás („Optimal Scaling”) menüből érhetjük el. Az eljárásban első lépésben a kategoriális változót numerikussá alakítja, azaz kvantifikálja a program (a változó legkisebb négyzetek módszer használatával – „alternating least squares”), majd ezek után készülnek a főkomponensek, melyek voltaképpen diszkrimináló függvények score-jaiként értelmezhetők.

³⁸ Azaz egy változó, melynek magas értéke a belső kontroll elfogadását és a külső kontroll elutasítását, míg alacsony értéke a belső kontroll elutasítását és a külső kontroll elfogadását jelenti.

képességgel kapcsolatban is. A civil környezetvédők között kevesebben, míg a nemzeti radikálisok között többen vannak azok, akik a sors elképzelt kovácsműhelyében üllőnek látják magukat. E két állítással szemben az életet irányító véletlenekkel kapcsolatban kevésbé elfogadók a nemzeti radikálisok. Ebben az értelemben a civil környezetvédőknél az életet irányító véletlen mozzanatok elsősorban nem felelősséget elhárító attribúciós sémaként, hanem a környezet kontrollálhatatlan elemeinek változásából eredő alkalmazkodási képességgént értelmezhetők.

Magyarország romlása

Egy 18 állításból álló sorozat segítségével azt próbáltuk feltárni, hogy a megkérdezettek miben látják az okait annak, hogy Magyarországon nem mennek jól a dolgok. A kérdőívben minden állítás esetében három lehetőség volt a válasza. A következő táblázaton bemutatjuk, hogy az egyes okoknak mekkora befolyást tulajdonítanak a válaszadók.

20. táblázat

Magyarország romlásának tulajdonított okok átlagos megítélése

(“Ön szerint erősen hatnak, hatnak vagy nem hatnak a következő tényezők arra, hogy Magyarországon nem mennek jól a dolgok, hogy nem fejlődünk eléggé?” – országos minta; a háromfokozatú skála átlagai: 1: nem hat, 2: hat, 3: erősen hat)

A politikusok csak a saját hasznukat nézik, nem az országét.	2,62
Sohasem tudnak megegyezni egymással a pártok.	2,59
Mindenki gyorsan akar meggazdagodni, nem törődünk a jövővel.	2,53
Nem a legtehetségesebb emberek kerülnek vezető pozíciókba.	2,48
Mindig az nyer a választásokon, aki többet ígért.	2,44
Túl sok cég és vállalkozás van a külföldiek kezében.	2,41
Mindenki igyekszik elkerülni az adófizetést.	2,41
Túl sok ingyenélő, lusta ember él az országban.	2,39
Nem történt meg a valódi rendszerváltás.	2,27
Nem vagyunk függetlenek, az EU mondja meg, mit kell tennünk.	2,25
Nem vesszük át külföldről a sikeres megoldásokat.	2,13
A zsidó nagytőkések kizsákmányolják az országot.	2,07
Nem vagyunk eléggé takarékosak.	2,06
A volt kommunisták kezében van a gazdasági és a politikai hatalom.	2,05
Keves jól képzett szakmunkás van az országban.	2,03
A cigánybűnözés miatt rossz a közbiztonság.	2,02
Kevesen beszélnek idegen nyelveket.	1,96
Keves vállalkozó szellemű ember él az országban.	1,93

Az átlagok alapján nyilvánvaló, hogy egészében véve az országos reprezentatív mintába bekerült válaszadók a politikusokat, a külföldieket, a csalókat, a zsidókat és a cigányokat hibáztatják, s kevésbé hódít körükben az a nézet, miszerint a magyarok maguk sem menthetők fel amiatt, hogy országukban a dolgok rossz irányba tartanak.

Ez a tendencia érvényesül a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők csoportjában is. A két szervezeti minta közötti szignifikáns eltérések azt mutatják, hogy a nemzeti radikalizmus képviselői sajátos attribúciós séma alapján érvelnek: a civil csoporthoz viszonyítva nagyobb hatást tulajdonítanak a politikának, politikusoknak, a külföldieknek, zsidóknak, valamint a rendszerváltásnak és az EU-nak (F/19. táblázat).

Az egyes ok-tulajdonító ítéletek együttes elemzése azt mutatta, hogy jellegzetesen három minta határozza meg azt, hogy miként vélekednek arról az országos reprezentatív minta tagjai, hogy miért nem mennek jól a dolgok Magyarországon.

Az első minta rendező elve az *anómiás profitszerzés*.

21. táblázat

Anómiás profitszerzés főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Sohasem tudnak megegyezni egymással a pártok.	0,43	0,66
A politikusok csak a saját hasznukat nézik, nem az országét.	0,47	0,69
Nem a legtehetségesebb emberek kerülnek vezető pozícióba.	0,45	0,67
Túl sok ingyenélő, lusta ember él az országban.	0,29	0,54
Mindig az nyer a választásokon, aki többet ígér.	0,30	0,55
Mindenki gyorsan akar meggazdagodni, nem törődnek a jövővel.	0,44	0,67
Mindenki igyekszik elkerülni az adófizetést.	0,26	0,51
Túl sok cég és vállalkozás van a külföldiek kezében.	0,36	0,6

Magyarázott variancia: 37,5%

Az *anómiás profitszerzés* mintája egy olyan társadalomképen alapul, mely egyaránt elítéli azokat, akik fent vannak, s azokat is, akik lent vannak. E társadalomkép ki

nem mondott kritikai előfeltevése a harácsolás elsőbbsége a közjóval szemben. Az *anómiás profitszerzés* empirikus értelemben véve főkomponens, melynek magas értéke az anómia attribúciós szerepét, alacsony értéke e szerep hiányát jelzi.

A második attribúciós minta az *új kolonializmus* elve szerint szerveződik.

22. táblázat

Új kolonializmus főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Nem vagyunk függetlenek, az EU mondja meg, mit kell tennünk.	0,41	0,64
A zsidó nagytőkések kizsákmányolják az országot.	0,53	0,73
A cigánybűnözés miatt rossz a közbiztonság.	0,31	0,56
Nem történt meg a valódi rendszerváltás.	0,54	0,73
A volt kommunisták kezében van a gazdasági és politikai hatalom.	0,56	0,75

Magyarázott variancia: 46,9%

Az EU elítélése láthatóan magába foglalja a kommunisták, a zsidók és a cigányok hibáztatását a rendszerváltás kudarca miatt. Az új kolonializmus főkomponens magas értéke az EU, a cigányok, a zsidók, a kommunisták hibáztatásának tendenciájára utal, ezzel szemben az alacsony érték e tendencia hiányára utal.

A harmadik attribúciós minta logikailag másként szerveződik mint az előző két minta. Ebben a mintában az *önkritikus* oktulajdonító állításokat találjuk, melyek nem külső, hanem belső okok révén magyarázzák Magyarország romlását.

23. táblázat

Önkritika főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Nem vesszük át külföldről a sikeres megoldásokat.	0,36	0,60
Nem vagyunk eléggé takarékosak.	0,40	0,64
Kevés jól képzett szakmunkás van az országban.	0,48	0,69
Kevesen beszélnek idegen nyelveket.	0,45	0,67
Kevés vállalkozó szellemű ember él az országban.	0,54	0,74

Magyarázott variancia: 44,7%

A főkomponens magas értéke *önkritikára* utal, míg alacsony értéke az *önkritikától való tartózkodást* fejezi ki.

Dogmatizmus

Mint arról már korábban írtunk, Rokeach a múlt század 50-es éveiben fejlesztette azt a skálát, melynek segítségével a tekintélyelvűségtől elválaszthatatlan merev, megalkuvást nem tűrő, az ellenérvekkel és a kritikával szemben elutasító, „zárt” gondolkodásmódra való hajlandóságot mérte. E zártság magva a szorongás, mely a világban magát magányosnak, kiszolgáltatottnak, tehetetlennek érző embert elfogja. Kérdőívünkben az eredeti skálából 12 állítást vettünk át, melyek mindegyike esetében a válaszadónak el kellett döntenie, hogy milyen mértékben ért egyet. A legnagyobb mértékű egyetértés jele az 5-ös, a legnagyobb mértékű egyet nem értés jele az 1-es volt.

24. táblázat

A dogmatizmust mérő állítások – országos minta (átlagok)

Nem meglepő, hogy az emberek manapság félnek a jövőtől.	4,00
Az emberek vagy az igazság oldalán állnak vagy nem.	3,44
A társadalmi haladás összefügg hajdani dicső és elfeledett múltunkkal.	3,21
Meg kell bízni a vezetőkben, ha el akarunk igazodni a világban.	3,10
A politikai alku legtöbbször eredeti álláspontunk elárulása.	3,04
Az ember önmagában gyámoltalan és nyomorult lény.	2,74
A sokféle világnézet közül csak egy lehet igaz.	2,63
A világ, amelyben élünk, nagyon magányos hely.	2,44
Jobb egy halott hősnek lenni, mint egy élő gyávának.	2,44
Ha valaki nem hisz valami nagy ügyben, jobb, ha nem is él.	2,23
A nemes eszme érdekében még az erőszak is elfogadható.	2,21
Inkább „nagy ember” lennék, mint boldog.	1,94

Az emberek jövőtől való félelme az ország keleti részében működő szervezetek tagjai számára sem ismeretlen. A nemzeti radikálisok sajátos világméretűt mutatja, hogy a jövő bizonytalan megítélésére vonatkozó, az országos és a civil mintákban leginkább támogatott kijelentést náluk megelőzi a hős halottat az élő gyáva elé helyező állítás. Lényeges, hogy a szervezeti tagság (elsősorban a nemzeti radikálisok esetében) erőteljes hatással van „A világ, amelyben élünk, nagyon magányos hely” állítás elutasítására. A civil környezetvédőkre és a nemzeti radikálisokra is igaz, hogy

összességében kevésbé érzik magányosnak magukat a világban.³⁹ A két szervezet közötti további szignifikáns eltérések a nemzeti radikálisok zártabb, az eszme és az erőszak preferenciáját inkább előtérbe helyező gondolkodását jelzik (Függelék, F/20. táblázat).

Az országos minta egészében véve csak egyes esetekben hajlik a Rokeach-i értelemben vett dogmatizmusra. A jövőtől való félelem annyira általánosnak mondható, hogy nem fért bele egyetlen főkomponensbe sem. Sokan hisznek abban, *hogy valami vagy igaz vagy nem*.

A főkomponens-elemzés három olyan mintát mutatott, melyek mentén az egyes állításokkal kapcsolatos egyetértés-egyet nem értés együvé rendeződik.

Az első minta a „romantikus” nevet kapta, mivel itt találjuk a hősiességre, nagyságra vonatkozó fantáziálásokat.

25. táblázat

„Romantikus” főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Ha valaki nem hisz valami nagy ügyben, jobb, ha nem is él.	0,58	0,76
Jobb egy halott hősnek lenni, mint egy élő gyávának.	0,47	0,68
Inkább „nagy ember” lennék, mint boldog.	0,71	0,84
A nemes eszme érdekében még az erőszak is elfogadható.	0,58	0,76

Magyarított variancia: 58,54%

A második főkomponensben együtt látjuk a klasszikus „zárt gondolkodás” tünetcsoport valamennyi elemét, melyek nem ismernek kételyt, ellentmondást.

³⁹ „A világ, amelyben élünk, nagyon magányos hely” állítással való egyetértés átlaga a nemzeti radikálisok között: 2,03; a civil környezetvédők között: 2,15.

26. táblázat

„Zárt gondolkodás” főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
A sokféle világnézet közül csak egy lehet igaz.	0,45	0,67
A politikai alku legtöbbször eredeti álláspontunk elárulása.	0,6	0,78
Az emberek vagy az igazság oldalán állnak vagy nem.	0,55	0,74

Magyarázott variancia: 53,4%

A „zárt gondolkodás” kényelmes és biztos pozíciót biztosít az embernek, mivel fel sem merül, hogy esetleg az ellenfélnek is igaza lehet egy s másban, miként az igazság sem lehet más, mint a nem igazság (hazugság, tévedés) szöges ellentéte.

A harmadik főkomponens a *magány*, amely a szorongás és az abból kivezető út témáit fogja egybe.

27. táblázat

„Magány” főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
A világ, melyben élünk, nagyon magányos hely.	0,42	0,65
Meg kell bízni a vezetőkben, ha el akarunk igazodni a világban.	0,43	0,66
Az ember önmagában gyámoltalan és nyomorult lény.	0,52	0,72
A társadalmi haladás összefügg hajdani dicső és elfeledett múltunkkal.	0,35	0,59

Magyarázott variancia: 42,9%

Magyarország gondjai és a gondok megoldása

A kérdőív adott helyén három bajt jelöltünk meg, melyek mindegyikéről a válaszadóknak el kellett dönteniük, hogy a magyar társadalom legégetőbb gondjai közé tartoznak-e avagy sem. A többség mindhárom baj esetében úgy

válaszolt, hogy az adott probléma a magyar társadalom legégetőbb gondjai közé tartozik. Az arányokban azonban volt különbség. Legtöbbször (73%) a társadalmi javak egyenlőtlen elosztását választották. A népességfogyást 68 százalék érezte a legégetőbb gondok egyikének. Legkisebb arányban, de még mindig a többség (53%), „a társadalomba beilleszkedni képtelenek tömegét” választották.

A három probléma mindegyike esetében egyenként négyféle megoldási lehetőséget kínáltunk fel, melyből a megkérdezetteknek választaniuk kellett. Az egyes megoldási lehetőségek abban különböztek, hogy voltak közöttük olyanok, amelyek a szélsőséges politikai mozgalmak eszköztárából ismert radikális megoldások voltak, s voltak olyanok is, amelyek az állami paternalizmus vagy a liberalizmus eszköztárából származtak. A különböző megoldási javaslatok mindegyikéről meg akartuk tudni, hogy elfogadhatónak tartják-e a megkérdezettek, ezért egyszerre több megoldási javaslatot is lehetett választani.

28. táblázat

A magyar társadalom legégetőbbnek tartott gondjaira ajánlott megoldások elfogadása, az adott megoldás elfogadónak aránya százalékban – országos reprezentatív minta

gondok	megoldások			
társadalmi javak egyenlőtlen elosztása	államosítás	nyereségek megadóztatása	államilag garantált lakhatás	államilag garantált jövedelem
	24	57	46	65
népességfogyás	abortusztilalom	bevándorlás ösztönzése	gyermekvállalásra ösztönző állami politika	gyermekvállalás népszerűsítése
	10	8	81	65
a társadalomba beilleszkedni képtelenek tömege	kiutasítás	beilleszkedésre kényszerítés	oktatás, nevelés	segély, támogatás
	21	31	78	21

A 28. táblázatból látható, hogy a társadalmi javak egyenlőtlen elosztása esetében a radikális megoldásokat jelentős arányban választják a válaszadók. A népességfogyás és a társadalomba beilleszkedésre képtelenek itélt tömegek esetében az állami szerepvállalás élvezi a többség támogatását (81%, ill. 78%), ugyanakkor az utóbbi esetben a radikális megoldások követőinek arányai sem nevezhetők jelentéktelennek (21% és 31%).

Összehasonlítva az országos reprezentatív minta eredményeivel, megállapítható, hogy a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők között szinte minden esetben magasabb azok aránya, akik a felsorolt különböző gondokat relevánsnak tartják (Függelék, F/21. táblázat). A civil környezetvédők az országos reprezentatív minta tagjainál nagyobb arányban (70%) vélik súlyos problémának az integrálódni nem képes tömegeket. A nemzeti radikálisok csoportjában még ennél is többen (86%) választották ezt a problémát. (Ezek az arányok bizonyára nem függetlenek attól, hogy a vizsgált két szervezet olyan országrészben működik, ahol a szegénység mértéke és a cigány lakosság aránya jóval meghaladja az országos átlagot). A radikális csoport további sajátossága, hogy – hasonlóan a beilleszkedni képtelenek tömegéhez – a népességfogyást túlnyomó többségük (86%) sürgető problémaként értékeli, szemben a civilek országos mintával megegyező (68%) arányával. Beszédesebb, hogy az országos reprezentatív minta, a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők szervezeti mintái nagyjából hasonló mértékben sorolják a jövedelmek egyenlőtlen elosztásából adódó gondokat a mai magyar társadalom legégetőbb gondjai közé. A jövedelmek egyenlőtlen elosztása egyértelműen a szervezetek tagjainak szociális dominanciával kapcsolatos megközelítéseinek elemzésénél jelzett *egyenlőség és egyenlősítés* közötti különbségtétellel függ össze, ami a felsorolt gondokra adott válaszlehetőségek támogatásában még erőteljesebben jelenik meg.

A három baj orvoslására ajánlott megoldások választásait együttesen elemezve három minta körvonalazódott.⁴⁰

Az első minta (*állami gondoskodás*) mentén a gyermekvállalásra ösztönző állami politika, a gyermekvállalás népszerűsítése, az államilag garantált lakhatás és az államilag garantált jövedelem megoldási módozatai sorakoztak fel.

⁴⁰ Ezúttal is az optimális skálázás eljárás használatával különítettük el a megközelítéseket (kategorialis főkomponenseket).

29. táblázat

Állami gondoskodás főkomponens – országos minta

	diszkriminációs érték	kvantifikált érték	
		nem választotta	választotta
Népességfogyás: gyermekvállalásra ösztönző állami politika.	0,45	-1,49	0,30
Népességfogyás: gyermekvállalás népszerűsítése.	0,42	-0,97	0,44
Javak egyenlőtlen elosztása: államilag garantált lakhatás.	0,44	-0,65	0,70
Javak egyenlőtlen elosztása: államilag garantált jövedelem.	0,50	-1,04	0,51

A dimenzió sajátértéke: 1,81 (45%)

A második minta (*radikális megoldások*) az abortusztilalom, a beilleszkedésre kényszerítés és a kiutasítás választásait egyesítette.

30. táblázat

Radikális megoldások főkomponens – országos minta

	diszkriminációs érték	kvantifikált érték	
		nem választotta	választotta
Népességfogyás: abortusztilalom.	0,51	-0,25	2,07
Beilleszkedésre képtelenek kiutasítása.	0,45	-0,37	1,30
Javak egyenlőtlen elosztása: államosítás.	0,50	-0,435	1,22

A dimenzió sajátértéke: 1,41 (47%)

A harmadik mintában (*laissez-faire*) a bevándorlásra való ösztönzés, az oktatás-nevelés, valamint a segély által képviselt megoldási lehetőséget találjuk.

31. táblázat

Laissez-faire megoldások főkomponens – országos minta

	diszkriminációs érték	kvantifikált érték	
		nem választotta	választotta
Népességfogyás: bevándorlásra ösztönzés.	0,33	-0,19	1,90
Beilleszkedni képtelenek: oktatás, nevelés.	0,29	-1,11	0,27
Beilleszkedni képtelenek: segély, támogatás.	0,65	-0,43	1,54

A dimenzió sajátértéke: 1,25 (42%)

A civil csoporthoz viszonyítva a nemzeti radikálisok szignifikánsan többen támogatják a népességfogyás lehetséges megoldásai közül az abortusz tilalmát és a gyermekvállalás népszerűsítését, ugyanakkor kevésbé bevándorláspártiak. A nemzeti radikálisok az integrációs probléma megoldási lehetőségei közül a kiutasítást és a kényszerítést jelentősen nagyobb, míg a segélyeket kisebb arányban választották. A nemzeti radikálisok lényegesen többen neveztek meg a társadalmi javak egyenlőtlen elosztására az elsősorban állam beavatkozása által történő megoldási alternatívákat. A társadalom legégetőbb gondjaira adott válaszlehetőségek elfogadása alapján a „Társadalmi javak egyenlőtlen elosztása” szerint láthatjuk a legjelentősebb különbséget a nemzeti radikálisok, a civil környezetvédők és az országos reprezentatív minta tagjai között. Gyakorlatilag minden felkínált megoldási javaslat esetében érvényesül, hogy a nemzeti radikálisok nagyobb mértékben támogatják a szabad piac működésébe beleszóló állami megoldásokat, mint a reprezentatív minta tagjai. Továbbá az is megfigyelhető, hogy a civil környezetvédők kevésbé támogatják ugyanezen megoldásokat, mint a reprezentatív minta tagjai. Összességében elmondható, hogy a társadalmi javak egyenlőtlen elosztására adott válaszként a nemzeti radikálisok várják el a legnagyobb állami szerepvállalást. Ezzel szemben pedig a civil környezetvédők ódzkodnak ettől a leginkább. Az osztályalapú szociális dominancia orientáció során megjelenő minták köszönnek vissza a kérdésekre adott válaszokban. A nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők a mai magyar társadalom legégetőbb gondjaira adott válaszai egyértelműen összefüggnek azzal, hogy míg a nemzeti radikálisok között az egyenlőség az egyenlősítésre épülő szektáriánus egyenlőséget jelenti, addig a civil környezetvédők számára az egyenlőség inkább az egyenlő esélyek biztosítására vonatkozik (Függelék, F/22 – F/24 táblázatok).

A szociális dominancia kognitív meghatározói

A következőkben kísérletet teszünk annak bemutatására, hogy az etnikai és az osztályalapú szociális dominancia miként ágyazódik be az autoritarianizmus-tünetegyüttes feltárása során kialakított változók rendjébe. A regresszió-analízis módszerét alkalmazva azt találtuk, hogy az etnikai alapú szociális dominanciát 6 olyan változó határozza meg, amelyek az autoritarianizmusban szerepet játszanak.

32. táblázat

Az etnikai alapú szociális dominancia kognitív meghatározói – országos minta

$R^2 = 0,42$	standardizált β együttható	T teszt (szig.)
anómiás profitszerzés	-0,067	0,025
gondok állami megoldása	-0,068	0,020
gondok radikális megoldása	0,075	0,009
„romantikus”	0,465	0,000
„zárt gondolkodás”	0,093	0,003
„magány”	0,156	0,000

A legerősebb meghatározó erőt a dogmatizmus esetében találtuk. Az etnikai alapon létrejövő egyenlőtlenségek elfogadásának mechanizmusa azoknak az esetében várható, akikre ezzel párhuzamosan a Rokeach-i értelemben vett dogmatikus gondolkodás a jellemző: romantikus-hősies terminusok szerint látják a világot, gondolkodásuk ellenérvekre zárt, és magányosnak érzik magukat. Habár a társadalmi bajok állami gondoskodás révén történő megoldásai ezektől az emberektől idegenek, nem úgy a radikális megoldások! Az etnikai alapú egyenlőtlenségek elfogadói minden más használt kognitív jellemző együttes figyelembe vétele mellett is, a társadalmat érintő problémák okai között elsősorban az anómiás profitszerzést nevezik meg. Ennek megszüntetését pedig kifejezetten radikális eszközökkel képzelik el.

A modell megfordítva is érvényes. Az etnikai alapú egyenlőtlenségek elutasítása azok esetében várható leginkább, akik saját sorsuk kovácsainak tartják magukat, hiányzik belőlük a romantikus heroizálás, gondolkodásuk nyitott, s nem érzik magukat magányosnak a Földön, s a társadalmi gondok megoldásában az államtól várják a kezdeményező szerepet.

Az osztályalapon legitimált társadalmi egyenlőtlenségek esetében csak a három Rokeach-i értelemben vett dogmatizmus-változó és a legégetőbb gondokra adott állami beavatkozások elutasítását mérő változó játszott szerepet.

33. táblázat

Az osztályalapú szociális dominancia kognitív meghatározói

$R^2 = 0,09$	standardizált β együttható	T teszt (szig.)
„romantikus”	0,251	0,000
„zárt gondolkodás”	-0,171	0,000
„magány”	-0,118	0,003
a gondok állami megoldása	-0,152	0,000

Az emberek közötti különbségeket osztályalapon elfogadók a romantikus heroizáló dogmatizmus szerint látják a világot, miközben gondolkodásuk nem zárt, s helyzetérzékelésükből hiányzik a magányosság. Az égető társadalmi gondok megoldásaként viszont elutasítják az állami beavatkozást.

Akik nem fogadják el az emberek osztályalapú egyenlőtlenségét, azok nem látnak hősokeket és nagy embereket, s nem is akarnak ilyenekké válni. Gondolkodásuk azonban nem nyílt, s magányosnak érzik magukat a világban. Doktriner szociáldemokratáként az égető társadalmi gondok megoldását az állami beavatkozásban látják.

A szociális dominancia szociológiai meghatározói

Az emberek közötti egyenlőtlenségeket etnikai és az osztályalapon legitimáló gondolati minták szociológiai meghatározói nem túl bonyolultak. A lineáris regresszió-analízis mindössze három szociológiai változó magyarázati erejét mutatja ki mindkét esetben. A település nagysága mind az etnikai, mind az osztályalapú szociális dominancia orientáció esetében szignifikáns hatást vált ki. Minél többen laknak egy településen, annál inkább várható a szociális dominancia orientáció megjelenésének mindkét változata. S megfordítva, minél kisebb a település, a szociális dominancia orientációja annál kevésbé jelenik meg a válaszadóban.

34. táblázat

A szociális dominancia szociológiai meghatározói⁴¹

	etnikai alapú szociális dominancia		osztályalapú szociális dominancia	
	standardizált β együttható	T teszt (szig.)	standardizált β együttható	T teszt (szig.)
település típusa ⁴²	0,275	0,000	0,165	0,000
iskolai végzettség ⁴³	-0,061	0,058	0,112	0,001
férfi / nő	0,122	0,000	0,098	0,002
életkor	-	-	-	-
vagyon	-	-	-	-
R^2	0,08		0,06	

Miért azonos irányú az összefüggés a település nagysága és a társadalmi egyenlőtlenségek etnikai és/vagy osztályalapú legitimációja között?

Értelmezésünk szerint azért, mert a városias környezetben a találkozások személytelenek, s az találkozások többsége esetében nincs mód személyes megismerkedésre. A személyeslelés egyedüli támpontja a csoport kategóriák alkalmazása a másik személyre, mely lehet etnikai vagy osztályalapú, attól függően, hogy milyen inger-minták szerint látja az egyik személy a másik személyt. Ezzel szemben kis településeken mindenki mindenkit ismer, ami lehetetlenné teszi az etnikai vagy osztályalapú kategóriák alkalmazását a mindennapi találkozásokban, melyek szereplői Peti bácsi és Mari néni, s nem „magyar” és „roma” vagy „munkanélküli”, „közalkalmazott”, „menedzser” stb.

A társadalmi egyenlőtlenségek etnikai alapon történő elfogadása inkább várható azok körében, akiknek alacsony az iskolai végzettsége, szemben azokkal, akiknek magasabb (középiskola, egyetem-főiskola) az iskolai végzettsége. Utóbbiak körében viszont inkább várható a társadalmi egyenlőtlenségek osztályalapon történő elfogadása.

⁴¹ Mindkét modellben: F próba szig. <0,000.

⁴² A lakóhely településtípusát ötfokozatú skálán mértük, melyben 1-es értékkel szerepeltek azok, akik tanyán, míg 5-ösökkel azok, akik a fővárosban élnek.

⁴³ Az iskolai végzettséget ugyancsak ötfokozatú skálán mértük, melynek 1-es értéke a befejezetlen alapkülső iskolát, míg 5-ös értéke az egyetemi, főiskolai diplomát jelenti.

Mindkét társadalmi egyenlőtlenség orientáció esetében azt látjuk, hogy a férfiakra inkább jellemző a szociális dominancia, mint a nőkre. A nők, ha lehet, kerülnek a szociális dominancia orientációját, aktiválódjon az akár etnikai, akár osztályalapon. A két nem közötti különbség arra utal, hogy az autoritarianizmus talán mégsem annyira új. A férfiak láthatóan nehezen vetkőzik le a férfi-szereppel hagyományosan együtt járó fölénytudatot, mely egyaránt hat az etnikai és az osztályalapon látott egyenlőtlenségek elfogadására.

Az autoritarianizmus szocializációs eredete után nyomozva a társadalmi dominancia két típusának elfogadása, illetve elutasítása szerinti négy csoportban megnéztük, hogy miként alakult a felnövekvés során tapasztalt családi döntési modell. Ha igaz a hipotézis, miszerint a társadalmi egyenlőtlenségek ideológiai alapon (etnikai vagy osztály) történő elfogadása vagy annak ellenkezője, az egalitarianizmus szocializációs eredetre vezethető vissza, akkor arra számíthatunk, hogy a gyermekkorban észlelt családi döntési modell típusának gyakorisága másként alakul a társadalmi különbségeket etnikai és osztályalapon legitimáló csoportokban, valamint abban a csoportban, melynek tagjai a társadalmi különbségeket sem etnikai, sem osztályalapon nem támogatják.

35. táblázat

Gyermekkori családi döntési modell és szociális dominancia orientáció – országos minta (sorszázalékok)

		Gyermekkorában általában hogyan születtek meg a lényeges döntések a családban?			
		a két szülő közösen döntött	az anya döntött	az apa döntött	más családtag döntött
Szociális dominancia orientáció	mindenféle szociális dominanciát elutasítanak	66	22	10	2
	elfogadják az etnikai és az osztályalapú szociális dominanciát is	59	25	16	0
	elfogadják az osztály-, de elutasítják az etnikai alapú szociális dominanciát	59	19	21	1
	elfogadják az etnikai, de elutasítják az osztályalapú szociális dominanciát	58	26	16	0

χ^2 próba szig. 0,021 ; Cramer's V: 0,083

A társadalmi egyenlőtlenségeket etnikai és/vagy osztályalapon támogató két csoport a családban előforduló négyféle döntési modell említése szerint nem különbözik egymástól lényegesen (az a két csoport, mely valamilyen mértékben elfogadja az etnikai alapú szociális dominanciát). A másik két csoportban, tehát azok között, akik az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenségeket elutasítják, különbségek adódnak a gyermekkori családi döntési modell szerint. A csoportok közötti egyenlőtlenségeket osztályalapon elfogadó, de etnikai alapon elutasítók között viszonylag magas azok aránya, akiknek családjában a fontos kérdésekről az apa döntött (21%). Az emberek közötti etnikai és osztályalapú alá-fölérendeltséget egyaránt elutasítók között a mindkét szülő által közösen kialakított döntési modell vezet (66%), melyet az anya által irányított döntés modellje követ (22%). Ebben a csoportban, tehát az etnikai és az osztályalapú szociális dominanciát egyaránt elutasítók között a legalacsonyabb azok aránya, akik arról számoltak be, hogy gyermekkorukban a családot érintő lényeges döntéseket egyedül az apa hozta meg (10%).

Ez az eredmény arra utal, hogy a szociális dominancia orientációja és a családi szocializáció jellege összefügg.

IV. NEMZETI TUDAT

A tekintélyelvűség lényegénél fogva a nemzeti hovatartozás kizáró, merev és érzelmileg intenzív átélésére hajlamosít. Ebbe nem férnek bele a legkülönbébb keresztkategóriák révén létrejött identitások, akár a személy saját identitásáról, akár azoknak az identitásáról van szó, akikkel közvetlenül vagy mediatisztált formában találkozunk. A tekintélyelvűség feltárására vállalkozó korábbi vizsgálatok mind Magyarországon, mind külföldön egyértelmű kapcsolatot mutattak ki a tekintélyelvűség és a nemzeti azonosságérzet kizáró, merev, érzelmileg szélsőségesen pozitív irányú megélése között.

A The Authoritarian Personality kutatássorozat során szoros pozitív korrelációt mértek az autoriter személyiség kilenc jellemzőjének együttes mérésére kidolgozott F-skála és a patriotizmus alszála is tartalmazó etnocentrizmus-skála között (Adorno et al. 1950). A TAP megjelenését követően számos konkrét kutatás (pl. Blank 2003) és kutatásokat összefoglaló kézikönyv (pl. Stone et al. 1993) igazolta a tekintélyelvűség és a kirekesztő nemzeti identitáskonstrukciók közötti kapcsolatot. Kifejezetten a tekintélyelvűséget vizsgáló empirikus hazai szociálpszichológiai kutatások központi kérdése az előítéletességgel való kapcsolat és kölcsönhatás (Enyedi 1996; Fábián 1999; Enyedi, Erős 1999; Enyedi, Todosijevic 2004), míg a nemzeti identitás leírására és szociológiai meghatározóinak feltárására vállalkozó magyarországi szociológiai és szociálpszichológiai kutatások a tekintélyelvűséget többnyire a csoportközi előítéletekhez kapcsolva, leginkább (politikai) szocializációs folyamatokban értelmezve tárgyalják. A tekintélyelvűség és a nemzeti identitás kapcsolatára az 1973 és 1992 között végzett, a magyar lakosság nemzettudatát vizsgáló survey kutatások eredményeinek összegzésében is olvashatunk utalást: „... az emberek legnagyobb részének nemzeti identitása nem abban nyilvánul meg, hogy elfogadná a „nemzeti” ideológiát vagy a nemzetkarakterológia magyarságképét, hanem abban, hogy más etnikumokhoz, így a hazai kisebbségekhez képest hogyan határozza meg magát” (Lázár 1996:96). A kilencvenes években, több ifjúsági mintán készült empirikus adatfelvételek elemzésének egyik fontos következtetése szintén a nemzeti hovatartozás szerepére utal, mely szerint a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség és a nemzeti identitás leginkább attól függ, hogy a fiatalok miként viszonyulnak a kritériumokhoz kötött, az önbesorolás szabadságát kizáró magyarságfelfogáshoz (Murányi 2005). Egy 2006-ban, utolsó éves középiskolások körében készült nagymintás vizsgálat hasonló kapcsolatra hívja fel a figyelmet: „... szigorú és kizáró nemzetdefiníciókkal találkozunk azok körében is, akik a bevándorlókkal szemben megszorító politikát alkalmaznának. Ezzel szemben a kisebbségekkel szembeni nyitott és elfogadó magatartásminták a nemzeti hovatartozás meghatározása tekintetében nyitottabbá

teszik a válaszadókat” (Szabó, Örkény 1998:214). Szintén fiatalok (középiskolások és egyetemisták) körében lebonyolított kutatás eredménye erősíti meg, hogy a nemzettel való azonosulást, az egyén és a nemzet összetartozását (mobilizáló nacionalizmus) vagy az érzelmi kötődést (érzelmi nacionalizmus), valamint a más nemzetektől elzárkózást, bizalmatlanságot (agresszív nacionalizmus) preferáló nacionalizmusok kapcsolatban vannak a különböző autoriter és etatista társadalom-felfogásokkal (Gábor 1993).

A nemzeti érzés- és tudatvilággal foglalkozó szociológiai és szociálpszichológiai irodalom leírásából ismerjük a mindennapi életben megélt spontán nemzeti identitást, mely jól megfér más – például lokális, regionális és kontinentális azonosulásra alkalmas – kategóriákkal, amelyek mentén lehetséges a lokális, regionális és kontinentális azonosulás. Miközben a társadalmi identitásba az is belefér, hogy a személy egyidejűleg két vagy több alternatív etnikai, nemzeti csoportba sorolja magát, és ne tartsa abnormalisnak, ha mások ugyanezt teszik. Ezzel szemben az irodalomból jól ismert a nemzeti identitásnak az a változata, mely a személy életvilágát valósággal megszállva kizárja az alternatívitást mind az identitásélményt szervező koncentrikus területi körök irányába, mind azoknak a kategóriáknak az irányába, melyek különböző okoknál fogva beépülhetnek az identitásba, legyen szó akár magáról a személyről, akár másokról, akiket közvetlen vagy közvetett módon megismer.

A nemzeti érzés- és tudatvilág empirikus leírására vállalkozó szakirodalom szerint a nemzeti identitás két végelete között számos változat van, melyek azonosítása akkor lehetséges, ha tudjuk, hogy hol van a határ, melyen innen a természetes nemzeti identitás alakzatai találhatók, s melyen túl már a megszállott, kizárólagosságot sugalló nemzeti identitásalakzatok vannak (Dekker, Malova 1995, Csepeli 1992).

Vizsgálatunk célja az volt, hogy megkülönböztessük a nemzeti érzés természetes, „patrióta”, valamint megszállott, kizáró, „sovén” változatait, s ezt követően megvizsgáljuk, hogy a létrejött változatok miként köthetők a korábban már bemutatott autoritarianizmus jellemzőkhöz.

Magyarként azonosítás

A nemzeti érzés- és tudatvilág leírására szolgáló kérdésblokkot a magyarként való azonosítást lehetővé tevő nemzeti kategória lehetséges tartalmaira vonatkozó kérdéssel kezdtük. Hét válaszlehetőséget kínáltunk fel. Az egyes válaszlehetőségek választását a következő táblázatban mutatjuk be.

36. táblázat

Magyarként való azonosítás szempontjainak választása – országos minta (sorszázalékok)

Ön szerint magyarnak tekinthető-e az...	igen	nem	válaszhiány
...akinek felmenői magyarok voltak	87	11	2
...akinek magyar az anyanyelve	87	12	1
...aki magyar állampolgár	83	15	2
...aki a mai Magyarország területén született	78	21	1
...aki magyarnak vallja magát	71	27	2
...aki a Nagy-Magyarország területén született	65	31	4
...aki a mai Magyarországon akar élni és dolgozni	46	49	5

A táblázat alapján nehéz más következtetésre jutni, mint arra, hogy a megkérdezettek a magyarként való nemzeti kategorizáció során előnyben részesítik a hagyományosan „*kultúrnemzeti*” tartalmakat, melyek nem választás útján, hanem *sorsszerűen* határozzák meg azt, hogy valaki magyar-e vagy sem. Az *önbesorolás* és a *bevándorlás* láthatóan kisebb arányban van jelen a megkérdezettek nemzeti kategorizációs szempontjai sorában.

Az „*állampolgár*” a közép-kelet-európai nemzeti diskurzusokban nem jelenik meg önálló dimenzióként (Bibó 1986a, Hroch 1985). A közép-kelet-európai nemzetek esetében az „*állampolgár*” tartalmát felülírja a „*származás*” és az „*anyanyelv*”, melyek együttesen egy inkább *kizáró*, semmint befogadó jellegű nemzetfelfogásnak felelnek meg. Vizsgálatunk is ezt a felfogást dokumentálja.

A nemzeti radikálisok körében szintén a kultúrnemzeti jellemzők – különösen a származás – nagyobb arányú támogatása a jellemző. Ez a tendencia a civil csoportot is jellemzi, de a „nem tudom” válaszok arányai lényeges eltérésekre utalnak (Függelék, F/25. táblázat). A magyar hovatartozás hét feltételének megítélésében a nemzeti radikálisok jóval nagyobb arányban (11-25 százalék) bizonytalanok, mint a civilek (3-7 százalék), illetőleg az országos reprezentatív minta tagjai (1-5 százalék). Mivel a reprezentatív felnőtt és ifjúsági populációkon végzett korábbi kutatások során sem tapasztaltuk a magyar hovatartozás megítélésének ilyen mértékű bizonytalanságát, ezért feltételezhetjük, hogy a véleménynyilvánítás elkerülésében szerepe van a nemzeti radikális csoporttagságnak. A magyarnak lenni kérdése az egyik legfontosabb (ha nem a legfontosabb) tematikája a nemzeti radikálisok ideológiájának. Számukra a besorolás nem csupán egy hovatartozási kategóriába

tartozás, hanem a szervezeti identitásuk reprezentálása és egyfajta legitimációja. A „nem tudom” válaszok aránya az egyértelmű kritériumok (anyanyelv, származás) esetében is jelzik, hogy a nemzeti radikálisok egy része nem szívesen foglal nyilvánosan állást a számukra fontos kategorizáció megítélésében. Leginkább akkor bizonytalanok, amikor a nyílt állásfoglalás ütközik a szervezeti identitásuk alapját képező valamilyen másik alapelvvel (például a valamikori magyar területen született, de jelenleg szlovák, román stb. állampolgárt magyarnak tekinteni és egyúttal támogatni a Nagy Magyarország eszméjét; minden magyar állampolgárt magyarnak tekinteni és egyúttal támogatni az ezzel ellentétes *igaz magyar – nem igaz magyar* különbségtételt). Ez utóbbi különbségtétellel magyarázható az is, hogy a nemzeti radikálisok alig 40 százaléka azonosítja magyarként azt, aki magyar állampolgár.

Magyarként azonosulás

Az országos felnőtt és a két szervezet mintáján lebonyolított kutatások kérdőívében egyaránt húsz állításból álló blokk segítségével mértük fel a válaszadók nemzeti azonosulásának lehetséges indokait. A lista összeállítása során Dekker és Malova eljárását követtük, akik a Csepeli által leírt modell dimenziói szerint helyezték sorba az egyes állításokat. Az alkalmazásban az eredeti modell nem érvényesülhet, mivel annak célja nem az egyes megkérdezettekben élő és működő nemzeti identitás-változatok azonosítása, hanem a természetes nemzeti érzés és az ideologikus nemzeti identitás között létesülő tudásszociológiai tér egyes rétegeinek megjelölése volt (Csepeli 1992).

Az állítások listája ugyanakkor jól alkalmazható eszközt ad a kutató kezébe akkor, ha az a cél, hogy a válaszadók nemzeti identitása affektív és kognitív elemeinek vizsgálata révén el lehessen különíteni a nemzeti identitás „*patrióta*” és „*sovén*” változatait (Dekker, Malova 1995).

A következő táblázatban bemutatjuk, hogy miként rendeződnek sorba az egyes állítások aszerint, hogy a válaszadók átlagosan milyen mértékben értenek egyet azokkal egy ötfokú Likert skálán.⁴⁴

⁴⁴ 1: egyáltalán nem ért egyet; 5: teljes mértékben egyetért.

37. táblázat

A magyar azonosulás jellemzői – országos minta

Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel?	átlag	szórás
Magyarnak érzem magam.	4,8	0,6
Szeretem a magyar nyelvet.	4,7	0,6
Azt érzem, hogy Magyarország a hazám.	4,6	0,7
Szeretem Magyarországot.	4,6	0,7
Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint bármely más országban.	4,5	0,9
Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	4,4	0,8
Jó érzés magyarnak lenni.	4,4	0,8
Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal.	4,4	0,9
Általában kedvelem a magyar népet.	4,4	0,7
Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok	4,4	0,9
Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.	4,2	1,1
Büszke vagyok Magyarországra.	4,2	1,0
Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel.	4,0	1,1
Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom.	4,0	1,1
Büszke vagyok arra, amit a magyarok véghezvittek.	4,0	1,0
Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.	3,5	1,2
Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie.	3,4	1,4
Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól.	3,3	1,3
Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról.	3,0	1,5
A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal.	2,9	1,5

A táblázatból jól látható, hogy amint egyre kizáróbb, szélsőségesebb állítások következnek, csökken a velük való egyetértés mértéke, szemben a természetes, a mindennapi életvilág megélése során működő nemzeti érzéssel, melynek indokai láthatóan általános helyeslést arattak a minta tagjai között. A szórások alapján látható, hogy minél magasabb egy állítással való egyetértés, annál többen sorakoznak fel a társadalomban az adott állítás mögé. A szélsőséges állítások viszont megosztják a társadalmat.

Az országos reprezentatív mintához és a civil környezetvédőkhöz viszonyítva, a nemzeti radikálisok inkább elfogadják a magyar azonosulásra vonatkozó állításokat. A nemzeti érzésre vagy a nemzeti büszkeségre vonatkozó kijelentések között nem nagyok az eltérések, de a tendencia egyértelmű: a két csoport közötti

különbségek a nemzeti érzéstől a nacionalizmusig terjedő „skálának” megfelelően növekednek: a radikálisok jelentősen nagyobb mértékben támogatják a Dekker-Malova modell nacionalizmus dimenziójába tartozó állításokat, mint a civilek vagy a felnőtt lakosság (Függelék, F/26. táblázat).

A kérdések mögött munkáló kognitív struktúrák felderítése során két utat követhetünk. Az egyik út a Dekker-Malova modell tematikus csoportosítását követi, amikor megvizsgáljuk az egyes blokkok egymáshoz való viszonyát. A másik út a többváltozós elemzés (faktorelemzés) útja, amikor is az összes változót együtt kezelve megnézzük az elemzés során keletkezett faktorok belső struktúráját.⁴⁵ Ezen az úton járva két főkomponenst kapunk. Az első főkomponens az inkluzív nemzetfelfogásnak felel meg, a második főkomponens pedig az exkluzív nemzetfelfogást méri.

38. táblázat

Inkluzív nemzetfelfogás főkomponens – országos minta⁴⁶

	kommu- nalitás	faktor- súly
Magyarnak érzem magam.	0,36	0,60
Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.	0,28	0,53
Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	0,60	0,77
Azt érzem, hogy Magyarország a hazám.	0,52	0,72
Jó érzés magyarnak lenni.	0,58	0,76
Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint más országban.	0,50	0,71
Úgy érzem közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal.	0,54	0,74
Szeretem a magyar nyelvet.	0,54	0,74
Büszke vagyok Magyarországra.	0,48	0,69
Általában kedvelem a magyar népet.	0,57	0,76
Szeretem Magyarországot.	0,62	0,79
Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom.	0,47	0,68
Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.	0,59	0,77

Magyarozott variancia: 51,17%

⁴⁵ A faktorelemzés során két faktor különült el, de annak következtében, hogy nem volt megfelelő az illeszkedés, a faktorelemzés alapján főkomponens-elemzést végeztünk.

⁴⁶ Az inkluzív nemzetfelfogás főkomponensén magas faktor score-ral rendelkezők az inkluzív nemzetfelfogás támogatói, míg az alacsony faktor score-ral rendelkezők az elutasítói.

A táblázat alapján látható, hogy az inkluzív nemzetfelfogás olyan affektív elemeket mozgat meg, melyek a magyarság „kultúránemzeti” felfogásához állnak közel. Legerőteljesebben Magyarország szeretete, az országra való büszkeség és Magyarországgal, illetve a magyarsággal kapcsolatos érzések dominálnak, melyeket a magyar nyelv szeretete követ.⁴⁷ A magyar állampolgárság mint a büszkeség forrása is része az inkluzív nemzetfelfogásnak, ami arra utal, hogy a magyar nemzetfelfogásban az állampolgárság a klasszikus államnemzeti modellel szemben nem csak jogi, hanem érzelmi identitásképző kategória is egyben. A főkomponenst azért tekintjük az inkluzív nemzetfelfogást mérő eszköznek, mivel egyetlen összetevője sincs, mely bárkit, aki magyarnak vallja magát, kirekesztene a magyarok közösségéből. Sőt, ez a gondolkodási minta sokkal inkább azt hangsúlyozza, hogy nincs annál jobb, mint *magyarnak lenni*. Ebben az esetben a nemzettudatot nem más nemzetekkel szembeni elkülönülés, hanem a magyarság belső értékei melletti érzelmi azonosulás határozza meg. Nem úgy a másik főkomponens esetében, melyben gyakorlatilag egyetlen olyan állítás sincs, melynek elfogadása ne a magyarság földrajzi és kulturális elkülönülését hangsúlyozná, azaz kettős tagadással élve azt mondaná, hogy *aki magyar, az nem „nemmagyar”*.

39. táblázat

Exkluzív nemzetfelfogás főkomponens – országos minta⁴⁸

	kommunalitás	faktorsúly
Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról.	0,56	0,75
Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie.	0,57	0,75
A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal.	0,61	0,78
Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.	0,46	0,67
Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel.	0,40	0,63
Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroknál.	0,62	0,79

Magyarázott variancia: 53,62%

⁴⁷ Ez utóbbi értelmezése során érdemes emlékeztetni arra, hogy a mintába kerültek alig tíz százaléka számolt be arról, hogy az anyanyelvén kívül valamilyen nyelvet legalább középfokon ismer.

⁴⁸ Az exkluzív nemzetfelfogás főkomponensen magas faktor score-al rendelkezők az exkluzív nemzetfelfogás támogatói, míg az alacsony faktor score-al rendelkezők az elutasítói.

A táblázat azt igazolja, hogy az exkluzív nemzetfelfogás meghatározó eleme a más nemzetektől való elkülönülés. Az eredendően zárt exkluzív nemzetfelfogás követői *nem tartják igaz magyarnak* azokat, akik *másokkal keverednek*, akik *nem Magyarországon élnek*, és akik *más országokból jövőekkel szívesebben érintkeznek, mint a Magyarországon élőkkel*. Ennek a kognitív struktúrának a része a nemzet „tisztasága” is, amire azok törekszenek, akik úgy vélik, hogy *jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról*.

A két főkomponens – annak következtében, hogy a faktorelemzés nem hozott megnyugtató eredményt – nem független egymástól.⁴⁹ Összességében az a tendencia érvényesül, hogy minél inkább elfogadja valaki az *exkluzív* nemzetfelfogást, annál inkább elfogadja az *inkluzív* nemzetfelfogást is. Az *inkluzív* és *exkluzív* nemzetfelfogással való azonosulás, illetve ezek elutasítása szerint a nemzetfelfogás négy csoportja különböztethető meg. A négy véleménycsoportot K-means klaszteranalízis használatával különböztettük meg. A négy klaszter stabil klaszterközéppontjait a következő táblázaton mutatjuk be.

40. táblázat

A nemzetfelfogás típusai – országos minta

	csak inkluzív nemzetfelfogásúak	csak exkluzív nemzetfelfogásúak	inkluzív és exkluzív nemzetfelfogásúak	nem inkluzív és nem exkluzív nemzetfelfogásúak
inkluzív nemzetfelfogás	0,44	-0,69	0,75	-1,87
exkluzív nemzetfelfogás	-0,70	0,28	1,14	-1,17
elemszám (%)	337 (34)	235 (24)	304 (30)	113 (11)

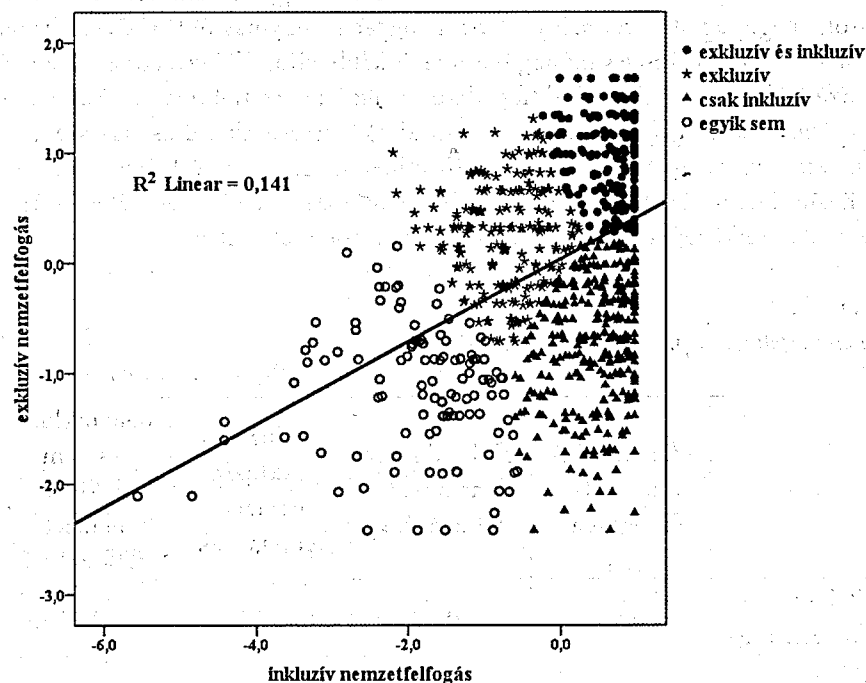
Adathiány miatt a minta egy százalékát nem lehetett besorolni egyik csoportba sem. Legtöbben (34%) azok vannak, akik magyarsága elsőséppen érzés. E csoport tudatában olyan nemzet él, mely a magyarság szeretetében, a nemzeti büszkeségben, külső (más nemzettől) megkülönböztető jegyeitől mentes

⁴⁹ A Pearson féle korrelációs együttható értéke: 0,38, ami viszonylag szoros, azonos irányú kapcsolatot jelent (2. ábra).

meghatározásban létezik. A többség esetében azonban azok a nemzeti identitásminták működnek, amelyeket az exkluzív elemek uralnak részben vagy egészen (54%). Kisebbségben vannak, akik számára se az exkluzív, se az inkluzív megközelítés nem fogadható el (11%). A következő ábrát megfigyelve, azonban láthatjuk, hogy ez utóbbi csoport tekinthető a legkevésbé egységesnek.⁵⁰

2. ábra

Inkluzív és exkluzív nemzetfelfogás – országos minta



Az exkluzív-inkluzív nemzetfelfogás dimenzióban elhelyezve a klaszterelemzés eredményeképpen kapott csoportokat, azt láthatjuk, hogy az ábra jobb felső sarkában található az az megkérdozettek, akiknek nemzetfelfogásának mind az inkluzív, mind az exkluzív elemek szerves részét képezik (teli kör). Az ábrán tőlük balra azokat jelöltük (csillaggal), akik nemzetfelfogása inkább exkluzív. Az ábra jobb alsó sarkában azok találhatóak, akiknek nemzetfelfogása kizárólag inkluzív

⁵⁰ Erre a megállapításra juthatunk akkor is, ha megnézzük az egyes csoportokba tartozók klaszterközéppontoktól vett átlagos távolságait (mely szerint ennek a véleménycsoportnak a tagjai szóródnak a legnagyobb mértékben a klaszterközéppont körül).

elemeket tartalmaz (háromszög). S végül a bal alsó csoportba azok tartoznak, akiknek nemzetfelfogását sem az inkluzív, sem az exkluzív elemekkel nem tudtuk megközelíteni (üres kör).

A magyar azonosulásra irányuló állítások bevonásával a reprezentatív mintán elvégzett főkomponensanalízis logikáját – pontosabban a kapott főkomponensekhez tartozó ugyanazon változókat alkalmazva – a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők összevont mintáját szintén exkluzív és inkluzív nemzetfelfogás típusokkal jellemezhetjük (Függelék, F/27. és F/28. táblázatok).⁵¹ Az eredmények azt igazolják, hogy a nemzeti radikálisok csoportját mindkét nemzetfelfogás szignifikánsan jobban jellemzi és gondolkodásukban az exkluzív nemzetértelmezés a meghatározóbb (Függelék, F/29. táblázat).

A két nemzetfelfogás típus ebben az esetben még erősebben korrelál.⁵² A főkomponenseken elvégzett klaszteranalízis három csoportot különített el, melyek közül az exkluzív és inkluzív nemzetfelfogást egyaránt preferálók vannak a legtöbben (a teljes minta 52 százaléka). A második legnépesebb csoport (32 százalék) elutasítja az exkluzív típust, de az inkluzív nemzetfelfogás csak kismértékben jellemzi, míg a harmadik csoport (16 százalék) mindkét nemzetfelfogást elutasítja (Függelék, F/30. táblázat).

A kétféle nemzetfelfogás együttes jelenléte a nemzeti radikálisok sajátja, mivel a csoport 91 százaléka tartozik az *exkluzív és inkluzív* típust egyaránt preferáló klaszterbe. Ezzel szemben a civil környezetvédők fele (54 százalék) a *nem exkluzív* csoportba, egyharmada (32 százalék) az egyik típust sem támogató csoportba sorolódott (Függelék, F/31. táblázat).

Nemzeti jelképek

A jelképek minden nemzet életében fontos, mással nem pótolható szerepet töltenek be, melynek lényege, hogy a nemzetet mint érzelmi közösséget jelenítik meg a nemzeten kívül és belül állók számára egyaránt. Az egyes jelképek integráló ereje attól függ, hogy milyen mértékben képesek aktiválni a kollektív narratív emlékezetben rögzült "kognitív archeológiai" rétegeket.

⁵¹ A főkomponensek struktúrája nem tér el lényegesen a reprezentatív mintán megfigyelt típusok megfelelő értékétől. Egyetlen változó esetében – „Széretem a magyar nyelvet” – kellett kompromisszumot kötni, ugyanis a változó kommunalitása 0,02-vel elmarad a szokásosan elvárt szinttől.

⁵² A Pearson-féle korrelációs együttható: 0,584, $p \leq 0,01$.

A kérdőívben 12 nemzeti jelképet soroltunk fel, s mindegyik esetben megkérdeztük, hogy a válaszadók szerint milyen mértékben jelképezik leginkább a magyarságot. A következő táblázatban bemutatjuk az egyes jelképekre adott válaszok átlagértékeit.⁵³

41. táblázat

Nemzeti jelképek értékelése integrációs erő szerint – országos minta

Ön szerint mi jelképezi leginkább a magyarságot?	átlag	szórás	nem tudja (%)
Himnusz	4,8	0,57	0,5
piros-fehér-zöld zászló	4,8	0,53	0,4
címer	4,7	0,70	1,0
Szózat	4,6	0,79	0,9
Szent Korona	4,5	0,91	1,1
vérszerződés	3,9	1,18	6,3
Turulmadár	3,7	1,31	4,5
Aranybulla	3,7	1,18	8,4
1849-es Függetlenségi Nyilatkozat	3,7	1,15	11,5
Nagy-Magyarország térkép	3,7	1,25	3,0
1989-ben elfogadott Alkotmány	3,6	1,16	7,6
Árpádsávos zászló	3,2	1,38	7,1

Az egyes felkínált jelképek elfogadása illetve elutasítása alapján különböző mértékben egységesek a magyarok. A Himnusz, a nemzeti lobogó, a címer, a Szózat és a Szent Korona elfogadása széles körű és egységes. A táblázat végén található jelképek elfogadottsága szűkebb körű, s egyben megosztó: ugyanis az ezekkel a jelképekkel kapcsolatos vélemények szórása (polarizáltsága) a legnagyobb.⁵⁴ Jellemző, hogy ez utóbbi jelképek kapcsán a legmagasabb a „nem tudom” válaszok aránya.

⁵³ Ötfokú Likert skála segítségével kértük a válaszokat, ahol 1: egyáltalán nem, 5: nagyon jelképezi a magyarságot.

⁵⁴ Az 1989-ben elfogadott Alkotmány mint tételes normaszöveg sor végén elfoglalt helye minden bizonnyal összefüggésbe hozható azzal, hogy a 2010-ben megválasztott Parlament többsége és a kormány alkotmányozási helyzetről (már-már kényszerrel) beszélt, míg az ellenzék ennek ellenkezőjéről. Ez egy ilyen fontos kérdés kapcsán nyilvánvalóan polarizálta a közvéleményt.

Az országos-reprezentatív és a civil környezetvédők szervezeti mintájához viszonyítva, a nemzeti radikálisok – az 1989-ben módosított Alkotmány és a nemzeti zászló kivételével – minden felsorolt jelképet fontosabbnak vélnek a magyarság reprezentálása szempontjából. A civilek csoportjától szignifikánsan és leginkább (az ötfokozatú skálán átlagosan legalább egy egységgel) a nemzeti radikális ideológia emblemikus jelképei (Turulmadár, Árpádsávos zászló, Nagy-Magyarország térkép, vérszerződés) mellett az Aranybulla megítélése tért el. A magyarság képviseletének megítélését tekintve a piros-fehér-zöld zászló, a címer, a Szózat és a Himnusz esetében van egymáshoz a legközelebb a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők véleménye (F/32. táblázat).

Az egyes jelképek nemzeti integrációs erejével kapcsolatos vélekedések az országos reprezentatív mintában és a szervezeti tagok összevont mintájában egyaránt három jellegzetesen különböző gondolkodási mintává sűrűsödnek.⁵⁵

A „narratív” minta azokat jelképeket fogja össze, melyek ereje elsősorban a szöveg, mely nemzedékeken át újra meg újra képes volt eljuttatni az összetartozás-logikán túlmutató, kollektív érzéseket mozgósító üzenetét.

42. táblázat

Narratív jelképek főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Aranybulla	0,63	0,80
1849-es Függetlenségi Nyilatkozat	0,73	0,85
vérszerződés	0,58	0,76
1989-ben elfogadott Alkotmány	0,47	0,68

Magyarázott variancia: 60,25%

A „narratív” minta leghangsúlyosabb összetevője az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat nemzeti jelképként való elfogadása, illetve elutasítása. A négy jelkép közül három olyan írásos dokumentum, mely történeti forrásként is érvényes. Vérszerződés esetében írott szövegről természetesen nem beszélhetünk, de a „szerződés” kifejezés által implikált szövegszerűség okán indokolt, hogy ez a hajdanvolt aktus (ha egyáltalán volt) részét képezi a narratív dimenzióknak.

⁵⁵ Mindhárom főkomponens magas faktor score-jai az adott jelképmintázat elfogadását, míg az alacsony faktor score-ok az elutasítást jelentik.

A „Gemeinschaft” (közösségi) minta azokat a jelképeket rendezi egy dimenzióba, amelyek a történeti közösségi együvé tartozás érzéseit képesek mozgósítani, természetesen nem a racionalitás jegyében. Ezeknek a jelképeknek a kódja (színek, állatok) jellegzetesen analóg, bár az alkalmazott természetes jelek egykori jelentései a mai nemzeti tudatban már elhomályosultak.

43. táblázat

„Gemeinschaft” jelképek főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Szent Korona	0,42	0,65
Turulmadár	0,62	0,79
Nagy-Magyarország térkép	0,63	0,79
Árpásávós zászló	0,57	0,75

Magyarázott variancia: 55,9%

A „Gemeinschaft” jelképek elfogadását, illetve elutasítását megragadó kognitív minta lehangsúlyosabb összetevője a Nagy-Magyarország térkép és a Turulmadár. A „Gemeinschaft” jelképek mögött meghúzódó gondolkodási minta a régmúltba tűnt képekhez, figurákhoz kapcsolódik, melyek eredete legendák, mítoszok, a ténytyszerű megközelítésnek ellenálló ideológiák homályába vész. A Szent Korona eredete számos kérdést vet fel, nem is beszélve a Szentkorona-tan bizonytalanságairól. Az Árpásávós zászló történeti jelentése teljesen más, mint azok a jelentések, amelyek a XX. század első harmadában rá rakódtak. A Turulmadár az Osztrák-Magyar Monarchia idején a birodalomnak láttatott magyar állam jelképe lett, mely pótolta a tényleges nemzeti függetlenség attribútumainak hiányát (nemzetközi elismertség, hadsereg, pénzügyek és külügyek irányítása). Hasonlóan homályos jelentésű jelkép a Nagy-Magyarország térkép, mely egy olyan ország elképzelése, mely, amikor volt, nem lehetett nemzetállam. A „Gemeinschaft” kategóriába eső jelképekben közös, hogy az 1989-es rendszerváltást követően számos ideológiai áramlat használta és használja azokat identitáspolitikai céljai elérésére, emberek csoportjainak összekovácsolására.

A „modern” minta a ma is használatos (bár éppen napjainkban változó) nemzeti jelképek együttese, mely eredeténél fogva ugyancsak utal a múltra, mint a „Gemeinschaft” minta jelképei. A két minta között a különbség csak annyi, hogy a „modern” minta jelképeit a hivatalos nemzeti liturgia átvette, míg a „Gemeinschaft” jelképek a nemzeti ellenzéki szubkultúra körében váltak használatossá.

44. táblázat

Modern jelképek főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Himnusz	0,57	0,75
Szózat	0,59	0,77
Címer	0,63	0,79
Piros-fehér-zöld zászló	0,58	0,76

Magyarázott variancia: 58,95%

A modern jelképekkel kapcsolatos kognitív struktúra lehangsúlyosabb összetevője a címer, melynek design-ját, használatát az alaptörvény szabályozza. Hasonlóképpen törvényi szabályozás hatálya alatt áll a nemzeti lobogó, valamint a Himnusz is. A Szózat ugyan nincs nevesítve jogi szövegben, ugyanakkor része a modern jelképek tárának. Ennek egyik oka a keletkezés körülményeiben kereshető: a Himnusz és a Szózat egyaránt a nemzetté válás korának „terméke”. A másik ok, hogy ünnepi alkalmakkor a Himnuszt és a Szózatot is eléneklik, lejátszzák (az Európai Unió Himnusát, az Örömdát viszont ünnepi alkalmakkor alig-alig játsszák le).

A nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők összevont mintájában is fellelhetők az országos reprezentatív mintára jellemző jelkép-típusok. Az azonos szerveződésű főkomponensekhez tartozó változók (jelképek) kommunalitása és faktorsúlya azonban két esetben lényegesen eltér: a narratív jelképek főkomponens kialakításában az 1989-ben elfogadott Alkotmánynak, a modern jelképek típusban a piros-fehér-zöld zászlónak jelentősen kisebb a súlya, azaz nem képezi részét a gondolkodási mintának (Függlék, F/33 - F/35. táblázatok). A nemzeti radikális csoport tagjai szerint a magyarságot lényegesen jobban jellemzi a három jelkép típus: leginkább a „Gemeinschaft”, legkevésbé a modern szerveződés.⁵⁶

Nemzeti paranoia

A magyar nemzetre vonatkozó auto-reprezentációk korábbi kutatásaiból tudjuk (Csepeli 1992, Vásárhelyi 1995, Hunyady 1996, Szabó 2009), hogy a magyar önmeghatározás kulcsfontosságú eleme az a nézet, miszerint „egyedül vagyunk” a magyarok Európában (a világban) „árvák”, „mostohagyermek”.

⁵⁶ A jelkép főkomponensek score-átlaga a két szervezeti mintában. Nemzeti radikális minta (narratív jelképek: 0,513, „Gemeinschaft” jelképek: 0,612, modern jelképek: 0,261); Civil környezetvédő minta (narratív jelképek: -0,513, „Gemeinschaft” jelképek: -0,612, modern jelképek: -0,261).

E nézet bőven termő táptalaja lehet a nemzeti paranoiának, mely az ellenségek katalogizálásában jut kifejeződésre.

Két kérdés segítségével mértük föl nemzeti outgroup-oknak tulajdonított ártó potenciált, mely akkor lehet igazán informatív, ha egyidejűleg a segítő potenciált is ismerjük. Ennek megfelelően a válaszadókat arra kértük, hogy 13 nemzeti outgroup kapcsán jelöljék meg, hogy véleményük szerint az egyes outgroup-ok milyen mértékben ártottak⁵⁷ és segítettek⁵⁸ a múltban a magyaroknak.

45. táblázat

Nemzeti outgroup-oknak tulajdonított ártó és segítő potenciál⁵⁹ – országos minta

nemzeti outgroup-ok	ártottak		segítettek		mérleg (átlag)
	átlag	nem tudja (%)	átlag	nem tudja (%)	
angolok	2,2	19	2,2	21	-0,02
amerikaiak	2,6	18	2,4	16	-0,15
horvátok	2,2	20	1,9	21	-0,26
zsidók	2,7	15	2,4	18	-0,35
franciák	2,4	19	2	22	-0,37
osztrákok	2,6	17	2,2	20	-0,42
kínaiak	2,4	18	1,8	20	-0,52
szerbek	2,6	20	1,8	21	-0,61
szlovákok	2,7	18	1,8	20	-0,70
románok	2,9	17	1,9	19	-0,86
oroszok	3,6	11	2,5	13	-1,04
cigányok	3,1	15	1,7	17	-1,20
németek	3,8	12	2,2	14	-1,45

Amennyiben a felnőttekre reprezentatív országos mintára vonatkozó 45. táblázat „ártottak” oszlopának átlagait nézzük (mely csak azoknak a megkérdezetteknek az átlagos ítéletét jelenti, akik képesek voltak dönteni a feltett kérdés kapcsán), akkor azt láthatjuk, hogy leginkább a németeket, a cigányokat és az oroszokat jelenti a nemzeti paranoia forrását. A legkevésbé ártónak az angolokat és a

horvátokat tartják a megkérdezettek. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy éppen ezeknek a nemzeteknek az esetében a legmagasabb a választ nem adók aránya, míg a leginkább „ártó” nemzetek esetében a legalacsonyabb, amiből arra következtethetünk, hogy bizonyos nemzetek esetében könnyebbnek, míg más nemzetek esetében nehezebbnek tartja a közvélemény a megítélést. A „segítés” megítélése az „ártás” megítéléséhez képest nem mutat tökéletesen fordított képet. Azok körében, akik képesek voltak döntést hozni a segítséssel kapcsolatban feltett kérdés alapján, az oroszok, az amerikaiak és a zsidók megítélése a legpozitívabb. Ezzel szemben a kínaiakat, a szerbeket és a cigányokat sorolták a megkérdezettek azok közé, akik a legkevésbé voltak a magyar nemzet segítségére. Az oroszok, a németek, az amerikaiak és a cigányok esetében a legkisebb azok aránya, akik nem tudtak érdemleges választ adni ezen nemzetek múltbeli segítése kapcsán.

Jól látható, hogy minden nemzet kapcsán viszonylag magas a döntésképtelenek aránya a megkérdezettek között. Ugyanakkor a teljes kép kialakítása során a hallgatást, illetve a két kérdés közül akárcsak az egyikben való döntésképtelenséget is figyelembe kell vennünk, ezért a mérleg oszlopban – kiküszöbölve az adathiányt – látható az ártás és a segítés mérlege. Eszerint magyarok az angolokkal, az amerikaiakkal és a horvátokkal kapcsolatban vannak leginkább azon az állásponton, hogy a legkevésbé ártottak. Ezzel szemben a németeket, a cigányokat és az oroszokat tekintik a leginkább olyan nemzeteknek, melyek ártottak a múltban.

A két szervezeti mintán azonos módon képzett „segítés-ártás” mérlegek összehasonlítása azt mutatja, hogy a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők csupán négy nemzetet (oroszok, cigányok, franciák és kínaiak) tartanak hasonló mértékben ártalmasnak, azaz ezeknek a nemzeteknek az esetében nem szignifikáns a mérlegek különbsége (Függelék, F/36. táblázat). A másik kilenc nemzettel – különösen a románokkal, szlovákokkal és a szerbekkel – szemben a nemzeti radikális csoport tagjai szignifikánsan „kritikusabbak”, minden esetben inkább az ártó minősítés dominál. A válaszhányok arányai („nem tudom” válaszok) arra utalnak, hogy a nemzeti radikálisokat egyes nemzetek értékelésénél lényegesen magasabb bizonytalanság jellemzi a kétféle értékelésnél. A nyugati világ nemzeteivel (németek, angolok, franciák, amerikaiak) és a csoportközi előítéleteesség két tradicionális hazai célcsoportjával (cigányok és zsidók) szembeni tanácstalanságot és/vagy a minősítés elkerülését bizonyára más okok magyarázzák. A nyugati nemzetek esetében feltehetően a nyugati nagyhatalmak és Magyarország XX. és XXI. századi kapcsolatának ambivalenciái (I. és II. világháború, Trianon, pártállami korszak, rendszerváltozás, EU-csatlakozás) motiválták. A cigányok és zsidók minősítésétől való elzárkózás mögött gyaníthatóan a többségi társadalom hétköznapi diskurzusaiban a nemzeti radikalizmushoz kapcsolt nyílt cigányellenességre és antiszemitizmusra való rációfóliás stratégiája állhat.

⁵⁷ Ötfokú Likert skála segítségével kértük a válaszokat, ahol 1: egyáltalán nem ártottak, 5: nagyon ártottak.

⁵⁸ Ötfokú Likert skála segítségével kértük a válaszokat, ahol 1: egyáltalán nem segítettek, 5: nagyon segítettek.

⁵⁹ A mérleg számítása során úgy jártunk el, hogy a milyen mértékben „segítettek”-ből kivontuk a milyen mértékben „ártottak”-at (ennek következtében minél magasabb az átlag, annál inkább úgy vélik a megkérdezettek, hogy „segítettek”, s minél alacsonyabb, annál inkább úgy, hogy „ártottak”). A mérleget minden megkérdezett esetében kiszámoltuk (amennyiben nem adott valaki választ valamelyik kérdésre, akkor 0 értékkel szerepel).

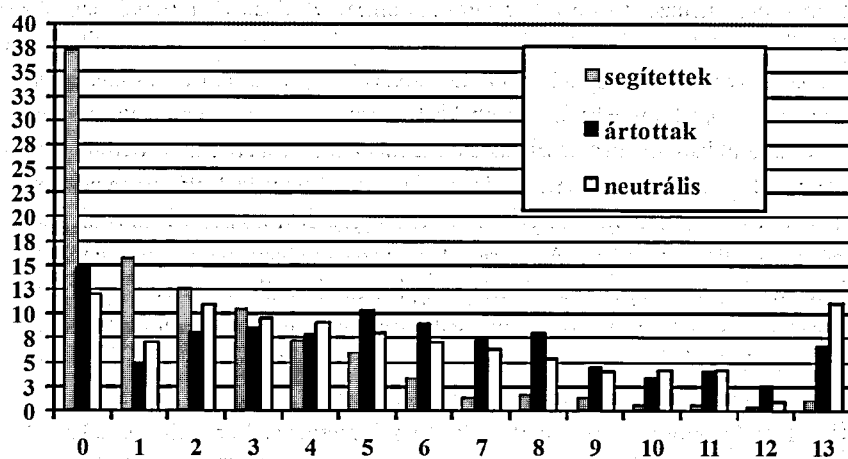
Az ártás megítélését tekintve a nemzeti radikálisok az ország felnőtt lakosságánál jóval kritikusabban szemlélik a más nemzetekhez kapcsolódó múltat. Leginkább (4,0 – 4,2 átlagponttal) a románokat, zsidókat, oroszokat, szlovákokat, szerbeket és az osztrákokat vélik a magyaroknak ártó nemzeteknek, míg a civil környezetvédők csoportjánál csak az oroszok átlagpontja volt hasonlóan magas (4,0). Az ártás mértékéről alkotott véleményeknek megfelelően a két szervezet tagjai a felsorolt nemzeteknek a történelem során tanúsított segítő szerepvállalását csekély mértékben ismerik el (1,5 és 2,7 közötti átlagok). A nemzeti radikálisok legkevésbé a németekkel (2,7), a civil csoport az osztrákokkal (2,6) és az amerikaiakkal (2,5) kritikus.

Minden megkérdezett esetében lehetséges annak vizsgálata, hogy egy-egy nemzeti outgroup-ot a múltbeli ártástól a múltbeli segítségig terjedő skálán hol helyeznek el. A következő ábrán azt mutatjuk be, hogy a felsorolt nemzeti outgroupok közül hány outgroup esetében vélték úgy összességében a minta tagjai, hogy a múltban egyértelműen a magyarok segítségére vagy kárára voltak, illetve nem volt releváns szerepük a múltban.

A következő ábra vízszintes tengelyén azoknak a nemzeti outgroup-oknak a száma a látható, amelyek megítélésével kapcsolatban érdeklődtünk. A függőleges tengelyen pedig azok arányát jelöljük, akik a teljes mintán belül azon a véleményen vannak, hogy a felsorolt 13 nemzeti outgroup közül a múltban hány segített, ártott vagy volt neutrális a magyarok szempontjából.

3. ábra

A nemzeti outgroup-ok ártó és segítő szerepe – országos minta (százalékban)



A 3. ábra magáért beszél. A megkérdezettek közel 38 százaléka volt azon az állásponton, hogy a felsorolt 13 nemzeti outgroup közül egyetlen sem volt, mely

a magyarok segítségére lett volna. Ugyanakkor a 15 százalékot sem éri el azok aránya, akik úgy vélik, hogy a felsorolt nemzeti outgroupok közül egyetlen sem ártott a múltban a magyaroknak. Ahogy a vízszintes tengelyen jobbra haladunk, megfigyelhető, hogy egyre kisebb azok aránya, akik szerint segítettek a felsorolt nemzeti outgroup-ok, s egyre nagyobb azoké, akik szerint ártottak. A legalább három segítő nemzeti outgroup-ot megnevezők aránya még valamivel meghaladja a legalább három ártó outgroup-t megnevezők arányát, azonban ettől a ponttól kezdve megfordul a tendencia: A megkérdezettek mindössze 17 százaléka jelölt meg négy vagy annál több olyan nemzeti outgroup-ot, melyek egyértelműen a magyarok segítségére voltak a múltban. Ezzel szemben a megkérdezettek háromnegyede négy vagy annál több olyan nemzeti outgroup-ot nevezett meg, melyek egyértelműen ártottak a magyaroknak a múltban. Mindössze egyetlen százalék azok aránya, akik számára nem lehetett mondani olyan nemzeti outgroup-ot, mely ártott volna a múltban a magyaroknak. Mindezek mellett a megkérdezettek több mint 10 százaléka egyetlen olyan nemzeti outgroup-ot sem tudott megjelölni, mely ártott vagy segített volna a magyaroknak.

A válaszadók többsége (73%) az ártásra tette a hangsúlyt, s csak egy kisebbség (17%) ítélte úgy, hogy a múltban a nemzeti outgroup-ok közül több segített a magyaroknak, mint ahány ártott. Ezek az eredmények megerősítik azt a feltételezést, mely szerint az outgroup percepció változatlanul paranoid a mai magyar társadalomban.

A két szervezeti minta hasonló vizsgálata ráerősít korábbi következtetésünkre, mely szerint a nemzetekhez fűződő múlt tekintetében a nemzeti radikálisok jelentősen kritikusabbak, mint a civil környezetvédők. A radikális csoport 35 százaléka egyetlen csoportot sem, 3 százaléka ötnél több olyan nemzeti outgroup-ot nevezett meg, amely a múltban segített a magyaroknak. (A civil környezetvédőknél a megfelelő százalékos arányok: 25, illetve 10 százalék.) A felnőtt mintán megfigyelhető tendenciának megfelelően mindkét szervezeti mintára igaz, hogy a segített megnevezési arányának csökkenése együtt jár az ártottak arányának növekedésével – azonban a léptékek jelentősen eltérnek: a nemzeti radikálisok 31 százaléka, a civil környezetvédők 25 százaléka nevezett meg tíz vagy több olyan nemzetet, amely a múltban ártott a magyaroknak (Függelék, F/37. táblázat).

A magyarok sikerei és kudarcai

Akár individuális, akár kollektív tudatról beszélünk, típusosan minden tudat sajátja az önvédelem. Kollektív tudat esetében az önvédelem tendenciája még erőteljesebb. Magyarország jelenkori romlásával kapcsolatos okutalajdonító ítéletek elemzése

kapcsán láttuk, hogy milyen kevéssé voltak népszerűek azok az okok, amelyek a jelenkori társadalmi bajok magyarázataként a nemzeti ingroup mulasztásait, hibáit, fogyatékoságait fogalmazták meg, s ezzel szemben milyen népszerűek voltak a „gyarmatosító” idegenek, valamint az „anómiás profitszerzők” attribúciós narratívái.

A múltra vonatkozóan mind a nemzeti sikerekre, mind a nemzeti kudarckokra külön-külön rákérdeztünk. Mindkét esetben egy listát adtunk a megkérdezetteknek, akiknek az volt a feladatuk, hogy az iskolai osztályzatok logikáját követve osztályozzák le az adott történelmi eseményt, mégpedig úgy, hogy az véleményük szerint milyen mértékben volt siker (illetve kudarck) a magyarság számára.

46. táblázat

*A magyarság sikerei – országos minta (átlag és szórás)*⁶⁰

történelmi korszak vagy esemény	átlag	szórás	nem tudja (%)
honfoglalás	4,5	0,7	2,4
Hunyadi Mátyás uralkodása	4,4	0,8	4,0
a tatárjárás utáni újjáépítés	4,0	0,9	10,4
a Magyar Királyság felemelkedése a középkorban	4,0	0,9	13,4
az Erdélyi Fejedelemség megmaradása a török hódoltság alatt	4,0	0,9	12,5
a reformkor	4,0	0,9	14,7
az 1848-as polgári forradalom	3,8	1,1	7,1
a II. világháború utáni újjáépítés	3,8	1,0	5,1
kalandozások Nyugat-Európában	3,7	1,0	12,9
Mária Terézia uralkodása	3,7	1,0	16,0
az 1867-es kiegyezés	3,6	1,1	13,3
a Magyar Királyság függetlenségének visszanyerése 1920 után	3,5	1,1	16,3
a Kádár-korszak	3,4	1,1	4,0
az 1956-os forradalom	3,3	1,2	6,6
a 2010-es áprilisi országgyűlési választások	3,3	1,2	9,6
az 1989-es rendszerváltás	3,1	1,1	5,4
a Horthy-korszak	2,9	1,2	10,6

⁶⁰ Ötfokú Likert skála segítségével kértük a válaszokat, ahol 1: egyáltalán nem volt siker, 5: nagymértékben siker volt a magyarság számára.

47. táblázat

*Magyarság kudarcai – országos minta (átlag és szórás)*⁶¹

	átlag	szórás	nem tudja (%)
az első világháborús vereség és a trianoni béke	4,3	1	8,8
a török hódoltság, az ország három részre szakadása	4,2	1,03	10,0
az 1848-1849-es szabadságharc bukása	4,2	0,95	8,4
a német megszállás (1944)	4,2	0,98	8,7
a Rákóczi szabadságharc bukása (1711)	4,1	0,96	8,6
tatárjárás (1241-1242)	4,0	0,07	13,0
az orosz megszállás 1945-ben és utána	4,0	1,02	9,0
az 1956-os forradalom bukása	4,0	0,97	7,9
a Dózsa-felkelés bukása	3,9	1,02	12,1
augsburgi vereség, a kalandozások korának vége (955)	3,4	1,05	24,7
a rendszerváltás (1989-2010)	3,4	1,08	8,6
Koppány leverése	3,2	1,2	21,6

A két táblázat átlagainak összehasonlítása alapján jól látszik, hogy a kognitív önvédelem szempontjából a megkérdezettek nehéz helyzetben vannak, hiszen nemzeti történelmi tudatukban intenzívebben vannak jelen a kudarck, mint a sikerek. A kudarck többsége 4 feletti átlagosztályzatot ért el, s csak a legrégebben történt kudarck (a Dózsa-felkelés bukása, az augsburgi vereség, valamint Koppány leverése) esetében finomul a kognitív kín. A siker-percepciót a múlt uralja. Minél közelebb járunk a jelenhez, annál lanyhább a siker-élmény. Figyelemre méltó (de a korábban már ismertetett adatok ismeretében nem meglepő) a rendszerváltás leértékelése, valamint a Horthy-kor utolsó helyezése.

A történelmi siker és kudarck megítélése kapcsán az országos reprezentatív mintára vonatkozó következtetések (a kudarck intenzívebb, mint a legtávolabbi múltra vonatkozó siker; a rendszerváltozás kudarcka) érvényesek a nemzeti radikális és a civil környezetvédők szervezeti mintáira is, de a két szervezet közötti eltérések is figyelemre méltóak.

⁶¹ Ötfokú Likert skála segítségével kértük a válaszokat, ahol 1: egyáltalán nem volt kudarck, 5: nagymértékben kudarck volt a magyarság számára.

A nemzeti radikálisok számára leginkább sikeres történelmi események (Honfoglalás, Hunyadi Mátyás uralkodása, Erdélyi Fejedelemség megmaradása, a tatárjárást követő újjáépítés) mindegyike évszázadokkal korábban zajlott. A sikerességet megítélő ötfokú skálán a négyes átlag feletti kilenc eseményből csupán kettő kapcsolódik a XX. századhoz: az ország I. világháború után helyreállt függetlensége (király nélküli királyság), valamint az ekkor kezdődő Horthy-korszak. A civil környezetvédők csoportjában csak hat esemény ért el négyes átlag feletti értéket – egyik sem a XX. században történt. A nemzeti radikálisok értékelése szerint az 1989-es rendszerváltás volt a közelmúlt nagy kudarca és a 2010-es országgyűlési választási eredmény volt a közelmúlt nagy sikere. Ebből a szempontból a civil környezetvédők sem révednek a távoli múltba, mivel a felsoroltak közül Kádár és Horthy névvel fémjelzett korszakokat vélük legkevésbé sikeresnek. A bizonytalan „nem tudom” válaszok most is inkább a nemzeti radikálisokat jellemzik, akik legnagyobb arányban a konkrét történelmi ismereteket inkább feltételező események (a kiegyezés, az 1956-os forradalom, Mária Terézia uralkodása, a reformkor, a középkori Magyar Királyság felemelkedése), illetve korszakok megítélésében voltak tanácstalanok (Függelék, F/38. és F/39. táblázat).

A civil környezetvédőkhöz viszonyítva a nemzeti radikálisok a magyarság súlyos kudarcának tartják a felsorolt történelmi események mindegyikét – eltekintve az 1944-es német megszállástól. Leginkább a trianoni béke, de mindkét szabadságharc (Rákóczi, 1848-49), az 1956-os forradalom, a Dózsa-felkelés bukása is közel azonos mértékben súlyos kudarc számukra, hasonlóan a külső hatalmak uralta korszakok (török hódoltság, orosz megszállás, tatárjárás) megítéléséhez. A „nem tudom” válaszok kiugróan magas aránya csak a nemzeti radikálisokat jellemzi, feltehetően ismerethiány (Augsburgi vereség) vagy a nemzeti radikalizmus ideológiájával kapcsolatos ellentmondás (az 1956-os forradalmat vagy az 1944-es német megszállást bizonyára kényelmetlen kudarcnak minősíteni) elkerülése miatt.

Miután a megkérdezettek értékelték a listákba foglalt, magyar nemzeti szempontból nézve sikeres és sikertelen eseményeket, azt a feladatot kapták, hogy az általunk felkínált oktulajdonítási alternatívákat értékeljék aszerint, hogy az adott okok milyen szerepet játszottak a magyarok sikereiben,⁶² illetve kudarcaiban.⁶³

⁶² A magyarság sikereinek magyarázatai, ahol 1: egyáltalán nem, 5: nagymértékben.

⁶³ A magyarság kudarcainak magyarázatai, ahol 1: egyáltalán nem, 5: nagymértékben.

48. táblázat

A magyarság sikereinek okai – országos minta

	átlag	nem tudja (%)	szórás
hűség	3,5	5,2	1,13
összetartás	3,4	3,1	1,18
erőskezü vezetés	3,4	3,7	1,17
jószerencse	3,3	4,2	1,19
erős szövetségesek	3,2	4,8	1,17

49. táblázat

A magyarság kudarcainak okai – országos minta

	átlag	nem tudja (%)	szórás
széthúzás	4,1	4,2	1,00
gyengekezü vezetés	3,9	4,7	1,00
gyenge szövetségesek	3,7	6,2	1,04
árulás	3,7	6,9	1,10
balszerencse	3,4	5,8	1,19

A két táblázat összehasonlítása megerősíti a sikerek és a kudarckok számontartására vonatkozó eredmények kapcsán korábban megfogalmazott állításunkat, miszerint a válaszadók egészében a kudarc-tudatosság erőteljesebben működik, mint a siker-tudatosság.

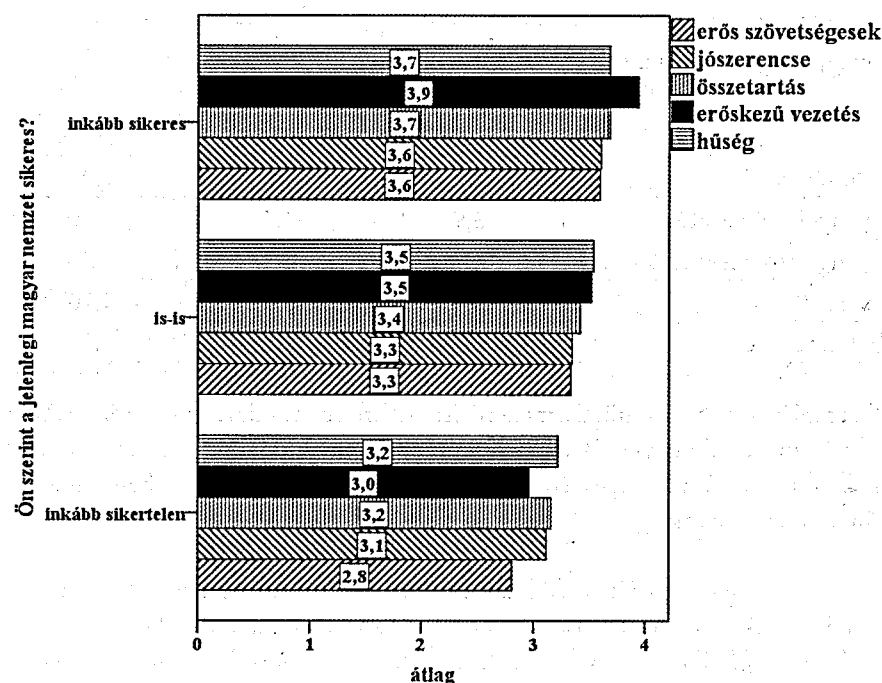
A magyarság sikereit a nemzeti radikálisok közel azonos mértékben és leginkább a hűségnek, az összetartozásnak és az erőskezü vezetésnek, míg ezeknél kevésbé a szövetségeseknek és a véletlennek tulajdonítják. A radikálisok minden siker-attribúciónak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a civil környezetvédők. A nemzeti radikálisok által kevésbé támogatott magyarázatok (szövetségesek, jószerencse) átlagának eltérése nem szignifikáns a két szervezeti minta között (Függelék, F/40. táblázat).

A két szervezeti minta tagjai szerint is leginkább a széthúzásnak köszönhető a magyarság kudarcai, azonban az országos reprezentatív mintához és a civil környezetvédőkhöz viszonyítva, a nemzeti radikálisok az árulást és a gyengekezü vezetést is közel hasonló mértékben tartják a kudarckok okozójának (Függelék, F/41. táblázat).

Arra a kérdésre, miszerint jelenleg a magyar nemzet inkább sikeres vagy inkább sikertelen, a felnőtt minta tagjainak 54 százaléka is-is választ adott. A sikertelenséget választók aránya 34 százalék, a sikerességre szavazók aránya 10 százalék volt (2% nem adott választ). Érdekes összehasonlítani a magyar nemzet jelenlegi sikerességének megítélését a magyarság sikereinek oktulajdonításaival. A következő ábrán ezt mutatjuk be.

4. ábra

A jelenlegi magyar nemzet sikeressége és a magyarság sikereinek attribúciói – országos minta (átlagok)⁶⁴



A 4. ábrára tekintve jól láthatók a magyarság sikereinek attribúciós mintái, melyet annak függvényében mutatunk be, hogy mennyire ítélik sikeresnek vagy sikertelennek a válaszadók a magyarokat jelenleg. A jelenlegi magyar nemzetet

inkább sikertelennek, illetve egyszerre sikertelennek és sikeresnek tartó véleménycsoportokban a *hűséget* tekintik a magyarság sikereinek fő zálogának. Az *erős szövetségeseket* mindenütt az utolsó helyen említik siker-okként. A jelenlegi magyar nemzetet sikeresnek, illetve sikertelennek tartók között a magyarság sikereinek oktulajdonításaiban a legjelentősebb különbséget az *erős kezű vezetés* kapcsán láthatjuk. Akik úgy vélik, hogy a jelenlegi magyar nemzet inkább sikeres, az *erőskezü vezetés*t tartják a fő siker-oknak. Ezzel szemben azok körében, akik a jelenlegi magyar nemzetet inkább sikertelennek tartják, az *összetartás* tűnik a legfontosabb siker-oknak.

A történelmi események siker és kudarc alapján történő megítélése során kapott eredmények ismeretében nem meglepő, hogy a nemzeti radikálisok fele (50%), a civilek 27 százaléka sikertelennek tartja a jelenlegi magyar nemzetet. Az egyértelműen sikeres válasz mindkét csoportban csupán 1-1 százalék, de az inkább sikeres válaszok aránya sem magas a nemzeti radikálisok (11%) és a civilek (15%) körében (Függelék, F/42. táblázat).

A sikerek okaira adott válaszok átlagai és a magyar nemzet megítélése közötti kapcsolat lényegesen eltér a két szervezet mintájában. A nemzeti radikálisok – a jószerencse és az erős szövetségesek kivételével – minden siker indokot inkább fontosabbnak tartanak, ha a magyar nemzetet sikertelennek tartják. Ezzel szemben a civil környezetvédők körében fordított a helyzet: a hűség kivételével a másik négy siker-okot fontosabbnak tartják a nemzetet sikeresnek ítézők csoportjában (Függelék, F/43. és F/44. táblázat).

Nemzeti tragédiák

A történelmi kudarcnál erősebb kifejezés a nemzeti tragédia, melyet a köztudat az elháríthatatlan, nagy anyagi és erkölcsi veszteséggel járó történelmi események jelölésére alkalmaz. Az országos reprezentatív minta válaszolóinak többsége a trianoni békét tartja leginkább tragédiának (66%), az összes többi eseményt csak a minta kisebbsége helyezi a tragédia kontextusába.

⁶⁴ Az F próba szignifikancia szintje szerint minden attribúció $p < 0,000$ szinten különbözik a szerint, hogy a jelenlegi magyar nemzetet inkább sikeresnek, vagy inkább sikertelennek látják-e a megkérdezettek. Egyetlen kivétel a „jószerencse” mint attribúció esetében van, ahol az F próba szig. $p < 0,03$.

50. táblázat

A magyar történelem nemzeti tragédiái⁶⁵ – országos minta (százalékban)

történelmi esemény	választotta (%)	nem tudja (%)
Trianoni békeszerződés (1920)	65,9	4,1
az 1956-os forradalom leverése és a megtorlások	46,2	4,1
zsidóüldözés, deportálás, holokauszt (1944-1945)	35,7	5,4
mohácsi csata (1526)	32,1	5,6
a nyilasok hatalomra kerülése (1944. október)	26,3	5,9
a 2. magyar hadsereg pusztulása a Don kanyarban (1943)	24,3	5,7
világosi fegyverletétel és a megtorlások (1849)	23,3	5,4
malenkij robot, deportálások a Gulágra (1945)	18,1	6,0
Tanácsköztársaság (1919)	12,0	5,3
muhi csata (1241)	6,6	6,0

A felsorolt lehetőségek közül a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők is a trianoni békeszerződést tartják legnagyobb arányban nemzeti tragédiának (87-87 százalék) – a reprezentatív mintánál lényegesen nagyobb arányban. A két szervezet tagjai közötti szignifikáns eltérések nem meglepőek: a nemzeti radikálisok a 2. magyar hadsereg doni pusztulását és a muhi csatát nagyobb, míg az 1956-os forradalom leverését, a szibériai deportálásokat, a holokauszt és a nyilas hatalomátvétel szignifikánsan kisebb arányban nevezték meg nemzeti tragédiának (a nyilas uralmat senki sem, a zsidóüldözést, a holokausztot csupán 3 százalék jelölte). (Függelék, F/45. táblázat)

Azt, hogy a trianoni békeszerződést ilyen nagy arányban minősítik nemzeti tragédiának, nem hozható összefüggésbe a közvetlen érintettséggel, hiszen a KSH honlapján található interaktív korfa szerint⁶⁶ 2010-ben csak néhány ezer olyan ember élt Magyarországon, aki egyáltalán megélhette a trianoni békeszerződést. Rossz nyomon jár azonban az, aki azt hiszi, hogy a trianoni békeszerződés a befejezett nemzeti múlt része. Ennek éppen ellenkezőjét bizonyítja az a tény, hogy az 1920-ban aláírt békeszerződést 2010-ben az országos reprezentatív minta kétharmada nemzeti tragédiaként tartja számon.

⁶⁵ „Ön szerint a felsorolt események közül melyik a magyar történelem három legnagyobb nemzeti tragédiája?”

⁶⁶ <http://www.ksh.hu/interaktiv/korfa/orszag.html> (letöltés: 2011.04.28.)

A többi történelmi esemény nemzeti tragédiaként történő számon tartása minden esetben alatta marad az 50 százalékos említésnek. Viszonylag sokan (46%) említik az 1956-os forradalmat és az 1944-es évet (36%), amibe a személyes érintettség is belejátszhat. A többi esetben a kultivációs hatások, iskolai emlékek játszhattak közre.

Hét esemény kapcsán megkérdeztük, hogy a válaszadó milyen arányúnak tartja az adott esemény kapcsán bekövetkezett embervesztéset. Nyilván nem a pontos adatok ismerete érdekelt bennünket, hanem a becslések iránya és nagyságrendje, aminek alapján az adott esemény kapcsán működő attitűdre következtethettünk.

51. táblázat

Történelmi tragédiák áldozatai és számuk becslése – országos minta (sorszázalékok)

Tudomása szerint nagyságrendileg néhány száz, néhány ezer, több tízezer, több százezer vagy milliónyi áldozata volt...	néhány száz	néhány ezer	több tízezer	több százezer	milliónyi	nem tudja
a muhi csatának?	4,6	23,2	22,4	14,3	2,1	33,4
a mohácsi csatának?	3,0	16,4	30,1	17,9	3,7	28,8
a Tanácsköztársaság vörös terrorjának?	2,8	20,6	27,4	14,6	3,1	31,5
az utána következő fehérterrornak?	3,1	19,4	25,9	14,7	3,3	33,5
az 1944-45-ös a zsidóüldözéseknek?	0,6	4,5	14,3	30,9	27,2	22,6
az 1944-45-ös a cigányüldözéseknek?	3,6	16,7	23,8	20,8	6,8	28,3
az 1956-os forradalomnak?	6,2	18,9	28,5	16,9	4,2	25,2

Minél régebben történt tragikus eseményről érdeklődtünk, a felnőtt minta tagjai közül annál kevésbé vállalkoztak arra, hogy megbecsüljék az áldozatok számát. Ha már valaki vállalkozik az áldozatok számának becslésére, akkor, láthatóan, nem tartóztatja meg magát. A becslésekre a túlbecslés jellemző. Az általánosnak mondható irreális túlbecslés kontextusában a holokauszt áldozatainak reális becslése már nem tűnik kirívónak. Mintha ehhez a számhoz igazítanák a válaszadók összes többi becslésüket.

A válaszadók 18 százaléka nem tudott válaszolni arra kérdésre, hogy hány magyar került a határon túlra a trianoni békeszerződés miatt. A becslésre vállalkozók

körében abszolút többséget alkottak azok, akik a túlbecsülték az új magyar államhatárokon kívül rekedtek számát. A relatív többség (26%) több mint 5 millióra becsülte a határon túl kerültek számát. Alig valamivel kevesebben voltak, akik 4-5 millió közé tették a számot (21%). A túlbecslők összesen 47 százalékot tettek ki. A reális számot (3 millió) becslők aránya 17%, míg az alulbecslőké 18% volt, pontosan ugyanannyi, mint ahányan nem tudtak választ adni a kérdésre.

A felsorolt történelmi tragédiák áldozatainak becslésére a nemzeti radikálisok – a civil környezetvédőkhez (5-14 százalék) viszonyítva – jelentősen nagyobb arányban (23-47 százalék) nem tudtak válaszolni. A nemzeti radikálisok csak az 1944-45-ös zsidóüldözéseknek (13 százalék) és a mohácsi csatának (4 százalék), míg a civil környezetvédők 5-5 százaléka még a Tanácsköztársaság alatti vörös-, majd az azt követő fehérterrornak, illetve az 1956-os forradalomnak tulajdonítottak milliányi áldozatot. A nemzeti radikálisok összességében kisebb számú áldozatot jelöltek meg – különösen az 1944-45-ös cigányüldözések esetében: 22 százalékuk legfeljebb néhány százra becsüli a cigány áldozatok számát (Függelék, F/46. és F/47. táblázat).

A kutatások kérdőívében néhány olyan kijelentést fogalmaztunk meg, melyek segítségével arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek miként fogadnak el, vagy utasítanak vissza a radikális nemzeti diskurzusban mindennapos és evidenciáknak számító állításokat. Az egyes állításokat ötfokú Likert skála használatával kellett a válaszadóknak osztályozniuk.⁶⁷ A válaszokra a direkt állásfoglalás kikerülése, semmint a nyílt helyeslés vagy elutasítás volt jellemző.

52. táblázat

Nemzeti radikális állítások helyeslése vagy elutasítása – országos minta

	átlag	szórás	nem tudja (%)
Magyarországnak vissza kellene szereznie korábbi vezető szerepét a Kárpát-medencében.	3,7	1,26	7,5
Az Árpádsávós zászló a magyar történelem része, ezért érthetetlen, hogy miért támadják.	3,3	1,27	12,4
Trianon igazságtalanságát csak az elcsatolt területek visszacsatolásával lehetne jóvátenni.	3,2	1,48	13,7
Magyarországnak nem kellett volna csatlakoznia az Európai Unióhoz.	3,1	1,34	10,5

⁶⁷ Ahol 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért.

Nem meglepő, hogy a kelet-magyarországi radikális csoport – az országos reprezentatív és a civil szervezeti mintához viszonyítva – minden esetben jelentősen nagyobb mértékben helyesli a nemzeti radikális ideológiához kapcsolódó állításokat. A civil környezetvédők csoportjától három esetben is szignifikáns eltérések közül a trianoni igazságtalanság jóvátételét határrevízióval javasoló megoldás a legnagyobb (a nemzeti radikálisok átlaga 4,47, a civil csoport átlaga 2,61) (Függelék, F/48. táblázat).

A nemzeti radikális retorikákban megtalálható négy állítással való egyetértés, illetve elutasítás zárt gondolkodási mintát alkot, amit a következő főkomponens-elemzésen mutatunk be.

53. táblázat

Nemzeti radikalizmus főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
Trianon igazságtalanságát csak az elcsatolt területek visszacsatolásával lehetne jóvátenni.	0,53	0,73
Magyarországnak vissza kellene szereznie korábbi vezető szerepét a Kárpát-medencében.	0,54	0,73
Az Árpádsávós zászló a magyar történelem része, ezért érthetetlen, hogy miért támadják.	0,43	0,65
Magyarországnak nem kellett volna csatlakoznia az Európai Unióhoz.	0,27	0,52

Magyarázott variancia: 44,05%

A nemzeti radikalizmus gondolkodási minta leghangsúlyosabb összetevőjét a határrevíziós törekvések alkotják. Magyarország vezető szerepének visszaszerzése, valamint a trianoni békeszerződés során elcsatolt területek visszaszerzése olyan birtokviszony problémára utal, mely ebben a gondolkodási stílusban összeegyeztethetetlen az Európai Unió gyakorlatával, ezért aztán nincs is abban semmi különös, hogy az előbbi állítások elfogadása az utóbbi elutasításával jár együtt. Az Árpádsávós zászló ugyancsak része a nemzeti radikalizmusnak, hiszen, ahogy azt szimbólumok kapcsán már láthattuk, a Turulmadárral és a Nagy-Magyarország térképpel együtt a Gemeinschaft-minta része. A képlet fordítva is megállja helyét. Azok, akik számára nem érthetetlen, hogy az Árpádsávós zászló milyen problémákat vet fel, elutasítják a határrevíziós törekvéseket és az Európai Unió pártján állnak.

A magyar történelem nemzeti tragédiáinak megítélése közül négy függ össze említésre méltó módon a nemzeti radikalizmussal. Mind a négy összefüggés igen gyenge, mégis szignifikáns és ezen túl pedig jelzésértékű is. A nemzeti radikális

történelemszemlélet hívei a magyar hadsereg 1943-as vereségét a Don-kanyarnál és az 1956-os forradalom leverését nemzeti tragédiaként tartják számon, de a holokausztot nem sorolják a három legjelentősebb nemzeti tragédia közé.

Az összevont szervezeti mintán a négy radikális állítás szintén egy főkomponensbe sorolódott, de a vezető szerepre vonatkozó állítás (Magyarországnak vissza kellene szereznie korábbi vezető szerepét a Kárpát-medencében) a nem megfelelő statisztikai mutatók miatt nem képezi részét a megközelítésnek (Függelék, F/49. táblázat). A két szervezeti mintát együttesen jellemző *nemzeti radikalizmus* főkomponensben a *határrevízió* a legnagyobb, míg az *EU csatlakozás elutasítása* a legkisebb súllyal van jelen, a score-átlagok egyértelműen mutatják, hogy a nemzeti radikálisok preferenciája (score-átlag: 0,607) és a civil környezetvédők elutasítása (score-átlag: -0,607)⁶⁸ a nemzeti radikális ideológiához való alapvetően eltérő viszonyt reprezentálja.

Nyilasok

Az 1944-es német megszállást követően hatalmi szerephez jutott nyilas párt megítélése 2010-ben megosztja a közvéleményt. A többség (56%) azt a narratívát fogadja el, amely megalkuvásmentesen, teljes egészében és súlyosan elmarasztalja a nyilas párt 1944-es ténykedéseit. A válaszadók egy ötöde (21%) többé-kevésbé mentegető narratívákat fogad el, s viszonylag sokan vannak (23%), akik nem adnak választ.

54. táblázat

A nyilas párttra vonatkozó narratívák megítélése⁶⁹ – országos minta (százalékban)

Szélsőjobboldali antiszemita párt és mozgalom, amely 1944-ben hatalomra kerülve tömeggyilkosságokat követett el, és Hitler oldalán katasztrófába vitte az országot.	56,1
Radikális párt, amely súlyos hibákat követett el, de alapvetően jót akart a magyaroknak.	11,0
Nemzeti párt, amely vissza akarta állítani a történelmi Magyarországot.	4,4
Nemzeti radikális mozgalom, amely meg akarta védeni Magyarországot a kommunistáktól és a zsidóktól	5,9
nem tudja	22,6
összesen	100

⁶⁸ A különbség nagyságát mérő eta² értéke: 0,37.

⁶⁹ „Ön szerint melyik megállapítás illik a leginkább a nyilasokra?”

A nyilas pártot kategorikusan elutasító kijelentést a civil környezetvédők 67 százaléka, míg a nyilasokra vonatkozó címkéket (tömeggyilkosságokat elkövető, katasztrófát okozó antiszemita párt) a nemzeti radikálisok csoportjának csupán 12 százaléka támogatta. Ennek megfelelően a kevésbé elmarasztaló kijelentésekkel lényegesen nagyobb arányban értettek egyet. Ugyanakkor megosztottságról is beszélhetünk, mivel a mentegető kijelentésekkel egyetértők aránya nem tér el lényegesen: 1. nemzeti párt, amely a történelmi Magyarország revíziójára törekedett (30%); 2. nemzeti radikális mozgalom, amely a kommunistáktól és a zsidóktól védte az országot (25%); 3. radikális párt, súlyos hibákkal, de jót akart a magyaroknak (23%) (Függelék, F/50. táblázat).

Anélkül, hogy megmondtuk volna, a válaszadókat szembesítettük a Magyar Nyilaskeresztes párt 1944-es programjának néhány jellegzetes pontjával. A válaszadók körében az etatista-kollektivista programpontok jóval szélesebb körben nyertek jóváhagyást, mint azok a pontok, amelyek a magánéletbe való durva, tekintélyelvű beavatkozást hirdették. Az antiszemita pontot a válaszadók 13 százaléka helyeselte.

55. táblázat

A nyilas párt programpontjaival való egyetértés⁷⁰ – országos minta (százalékban)

	egyetért	nem tudja
Havi fizetések maximalizálása.	52,7	2,7
A magántulajdonban lévő iparvállalatok államosítása.	20,6	4,9
Osztálymentes magyar munkaállam.	17,4	8,5
Tervutasításos rendszer.	15,1	8,1
Zsidómentes Magyarország.	13,2	4,8
A gyermektelen házasságok állami felbontása.	2,8	2,1
Melegek (homoszexuálisok) kötelező ivartalanítása.	6,3	3,7
A házasság betiltása meddő személyek számára.	3,5	1,7
A rossz családfők leváltása és helyettük az állam által jelölt családfő kinevezése.	5	2,2
Egyedülálló nagykorú férfiak és nők csak állami otthonban lakhatnak.	4	2,4

⁷⁰ „Ha egy párt programja a következő elképzeléseket tartalmazná, akkor Ön támogatja, vagy nem támogatja ezeket a célokat?”

A magánéletbe történő beavatkozást a nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők szintén egységesen elutasítják. A nemzeti radikálisok azonban minden más programpontot szignifikánsan nagyobb arányban támogatnak, mint a civilek. A fizetések maximalizálását a radikálisok háromnegyede (75 százalék), az államosítást közel kétharmaduk (62 százalék), a zsidómentes Magyarország eszméjét 40 százalékuk, a melegek ivartalanítását 27 százalékuk támogatja. A nem tudom válaszok magas aránya ebben az esetben is kétféle magyarázatot valószínűsít. Az osztálymentes magyar munkaállamra nem válaszolók (28 százalék) bizonytalanságát feltehetően az ismerethiány, míg zsidómentes Magyarország programpont minősítésének nem vállalását (26 százalék) az antiszemitizmus nyílt vállalásának elkerülése magyarázza (Függelék, F/51. táblázat).

V. DISZKRIMINÁCIÓ ÉS INTOLERANCIA

Magyarországon 13 hivatalosan elismert kisebbség él. A 13 kisebbségből 12 nemzeti kategória mentén különbözteti meg önmagát a többségtől, s a többség is ugyanezt az eljárást követi. Nincs különbség a névhasználatban sem. Egy-egy kisebbség tagjai ugyanazt a nevet használják önmaguk jelölésére, mint amilyen nevet a többség, illetve a többi kisebbség alkalmaz rájuk.

A jogilag elismert kisebbségek között egyetlen olyan kisebbség van, mely nem nemzeti, hanem etnikai kategória alapján különül el a többségtől és a többi kisebbségtől. Ráadásul ez a kisebbség a névhasználatban is bizonytalan, mivel jelölésére egyszerre két név is forgalomban van. Az egyik név a „cigány”, amely negatív konnotációval terhes, de történetileg és kulturálisan meggyökeresedett. A másik név a „roma”, mely politikailag korrekt, de használata korántsem egyöntetű, sem az érintett kisebbség tagjai, sem a kívülálló többség köreiben.

Magyarországon él egy olyan kisebbség, melynek tagjai jogilag nem kérték maguknak a kisebbségi státuszt. E kisebbség neve „zsidó”, mely fogalomnak történelmi traumákkal megterhelt jelentései egyaránt tesznek lehetővé vallási, nemzeti vagy akár faji szempontú azonosítást.

Könyvünkben természetesen nem foglalkozunk részletesen egyik szóban forgó kisebbséggel sem. E kisebbségeknek jelen esetben csak a neve fontos számunkra. Kutatásunk során a két kisebbség nevét különböző kontextusokba helyezve arra használtuk fel, hogy a tekintélyelvűség tünetcsoportjának szerves részét képező társadalmi távolságérzést, sztereotipizálást és előítéletességet külön-külön megvizsgáljuk és együttjárásaikat a lehetőségek szerint modelláljuk.

A romák megkülönböztetése

Társadalmi távolság

A roma kisebbséggel kapcsolatos megkülönböztetések affektív és kognitív elemeinek feltárására szolgáló kérdésekben a köznyelvben leggyakrabban használatos „cigány” szót használtuk. Elsőként arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek mekkora szubjektív távolság választja el azoktól, akiket kérdésünkben „cigánynak” nevezünk. A témánkhöz kapcsolódó hazai empirikus kutatások többségéhez hasonlóan a távolságérzetet egy leegyszerűsített Bogardus-skála segítségével mértük. Az eredetileg hétfokozatú Bogardus-skálából a „szomszéd” és a „munkatárs” fokozatokat változtatás nélkül vettük

át. A „házastárs” fokozatot „partner” fokozatra cseréltük, figyelembe véve, hogy a mai magyar társadalomban egyre kevesebben kötnek házasságot, függetlenül attól, hogy a leendő férj és feleség milyen társadalmi csoporthoz tartozik.

Kontrollként a „zsidó” kategóriát alkalmaztuk. Az eredményeket a következő táblázatban mutatjuk be.

56. táblázat

Társadalmi távolságérzet a cigányok és zsidók iránt – országos minta
(az elfogadók aránya százalékban)

	cigányok	zsidók
partnernek	24	41
szomszédnak	61	73
munkatársnak	69	77

A cigányok elfogadottsága mindhárom fokozat esetében kisebb, mint a zsidók elfogadottsága. Ugyanakkor a cigányok elutasítása egyedül a „partner” kategóriában jelentős arányú (76%) és itt a legnagyobb különbség a zsidók javára, akik elutasíthatósága 59 százalék.

A nemzeti radikálisok és a környezetvédők csoportjában a cigányok és zsidók szomszédként történő elfogadását vizsgáltuk. A környezetvédőkhöz (és az országos reprezentatív mintához) viszonyítva a radikálisok mind a cigányokat, mind a zsidókat lényegesen kisebb arányban fogadják el szomszédnak. A két csoportot elutasítók aránya a radikálisok mintájában közel azonos, míg a környezetvédők – hasonlóan az országos mintához – inkább a zsidókkal szemben toleránsak. A cigányok és zsidók szubjektív távolság alapján történő megítélésében a radikálisok jelentős részét tanácstalanság vagy a véleménynyilvánítás elkerülése jellemzi, mivel a nemzeti radikális csoport 17 százaléka a cigányokkal, 18 százaléka a zsidókkal szemben nem tudta megítélni, hogy elfogadja-e őket szomszédnak vagy nem. A civil szervezet mintájában csupán 1, illetve 3 százalék volt az ennek megfelelő arány. (Függelék, F/52. táblázat)

A cigányok létszámára vonatkozó becslések

A felnőttekre reprezentatív országos minta tagjai alaposan túlbecsülik a köznyelvben „cigány”-nak nevezett kisebbség arányát a „nem cigányok” arányához képest. A kérdés évében, 2010-ben a válaszadók átlagosan 24 százalékra

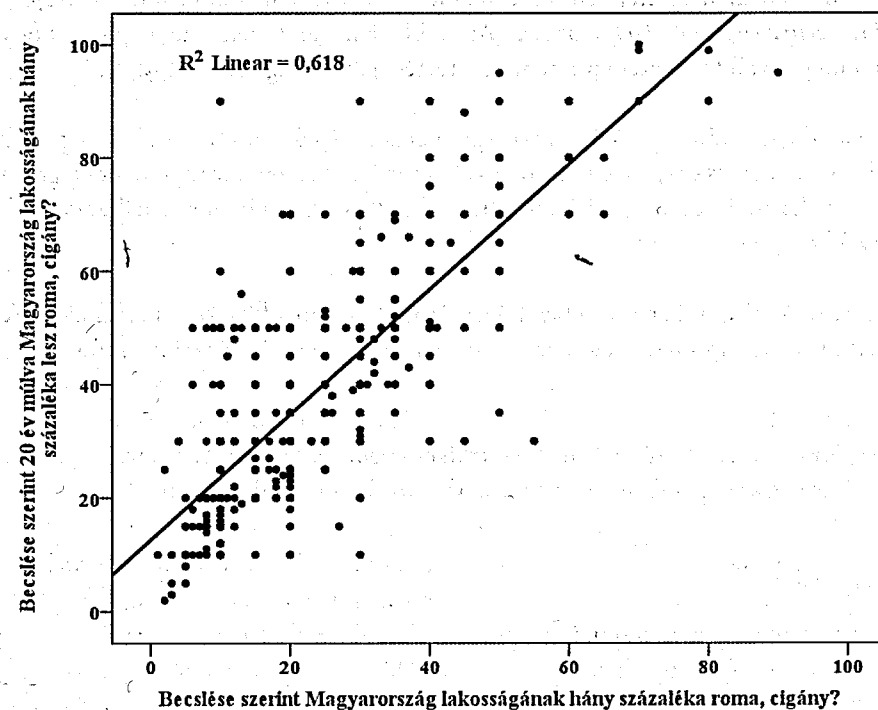
becsülték a cigányok arányát Magyarország 10 milliós népességén belül. A jövőt illetően a megkérdezettek 2030-ra 39%-os arányt prognosztizáltak.

A jelen és a jövő idejű létszámbecslés láthatóan nem független egymástól. Akik a jelenben nagy létszámú cigány kisebbséget vizionálnak, azok a jövőt illetően is nagyobb létszámot feltételeznek, mint azok, akik a jelenben az átlag alatti létszámbecslést adnak.

Figyelemreméltó, hogy gyakorlatilag senki sem volt a mintában, aki a valóságos 6% körüli arányt említette volna.

5. ábra

Cigányok jelenlegi és jövőbeli arányának becslése



Sztereotípiák és előítéletek

Az Ők-csoportról alkotott kollektív képek esetében nehéz megkülönböztetni a sztereotípiát és az előítéletet. Sztereotípiáról akkor beszélünk, ha az elképzelés az adott csoport külsejére vagy lelki-szellemi konstrukciójára vonatkozik. Az

előítéletben a motivációs elem dominál, mely igazolásként használja fel az egyébként nem túl informatív, erősen általánosító kognitív elemet.

A kérdőívben három állítást kínáltunk fel, melyekből két esetben az egyetértés, egy esetben a nem egyetértés felelhetett meg a romákkal szembeni sztereotipizáló, előítéletes megnyilvánulásnak. Legnagyobb mérvű egyetértés annak az állításnak az esetében született, mely szerint „sok cigány nem tanulja meg családjában a tulajdon tiszteletét”. Az állítással való egyetértést ötfokozatú skálán lehetett jelölni, ahol az 5-ös osztályzatot azok adták, akik szerint a cigányokra ráillik a más kutatásokból jól ismert „tolvaj” sztereotípiája (Csepeli 2010). Az egyetértés átlaga 3,9 volt. Alig valamivel lett kisebb az átlag (3,4), amikor a következő állításra kerül sor: „a cigányoknak vérükben van a bűnözés”. A két vádaskodó („tolvajok”, „bűnözők”) állítással való egyetértés együttjár. A harmadik állítás fordított logikából indult ki, s inkább mentegette, semmint vádolta a cigányokat, mondván: „A nyomor kényszeríti a cigányokat a bűnözésre”. Az előbbieket ismeretében nem meglepő, hogy a mentegető állítás esetében a nem egyetértést jelző átlag született (2,3).⁷¹

Ugyanakkor a vádaskodó és a mentegető cigányképek nem tekinthetők egymás tükörképeinek. Nem beszélhetünk tökéletesen konzisztens cigány-ellenességről a megkérdezettek körében. A három állításra adott értékek ugyanis nem illeszkedtek egy főkomponensre.

A cigányokkal szemben érzett távolság, valamint a cigányokkal szemben kifejezésre jutott sztereotipizálás és előítéletesség ugyanakkor szignifikánsan összefügg.

57. táblázat

A cigányokkal szemben érzett távolságtartás és a cigányokkal szembeni sztereotipizálás és előítéletesség kapcsolata – országos minta (ötfokozatú skála átlagai)

a cigányokat...	„tolvajok” kijelentés ⁷²	„bűnözők” kijelentés ⁷³	„nyomor foglyai” kijelentés ⁷⁴
...egyetlen viszonyban sem fogadja el	4,3	4,1	2,6
...egy viszonyban fogadja el	4,2	3,6	2,8
...két viszonyban fogadja el	4,0	3,3	2,7
...mindhárom viszonyban elfogadja	3,4	2,6	2,9

⁷¹ A három állítás közötti lehetséges három összefüggésből kettő statisztikai értelemben szignifikáns, egy nem. A két vádaskodó állítás közötti pearson-féle korrelációs együttható: 0,558 ; „a cigányoknak vérükben van a bűnözés” és a „nyomor kényszeríti a cigányokat a bűnözésre.” közötti összefüggés jóval kevésbé szoros, és ellentétes irányú: a korrelációs együttható 0,01 szignifikancia szint mellett: -0,081.

A táblázat jól mutatja, hogy a cigányokkal szemben mutatkozó távolságtartás és a cigányok sztereotíp-előítéletes reprezentációja összefügg egymással. Az összefüggések mindhárom sztereotipikus-előítéletes állítás esetében szignifikánsak.

A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldása

Az országos mintán lebonyolított kutatás kérdőívében négy állítást fogalmaztunk meg a cigányokkal kapcsolatos konfliktusok lehetséges megoldási módjára. A válaszadóknak az volt a feladatuk, hogy mind a négy állítás kapcsán az iskolai osztályzatoknak megfelelően 1 és 5 között fejezzék ki egyetértésüket vagy egyet nem értésüket.⁷⁵ A következő táblázat mutatja az átlagokat.

58. táblázat

A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok lehetséges megoldásainak támogatása – országos minta

	átlag	nem tudja (%)
integráció: a cigányok integrálódna a társadalomba, megőrizve a saját kultúrájukat	3,50	4,6
asszimiláció: a cigányok teljesen beolvadna a többségi társadalomba	3,19	4,0
deportáció: a cigányok elköltöznének Magyarországról	3,06	5,1
szegregáció: a cigányok minél inkább elkülönülten élnének	3,01	4,3

A táblázat alapján szemmel látható, hogy sokan mindegyik megoldással egyetértettek, jóllehet logikailag nehéz mit kezdeni az olyan álláspont-alakzatokkal, amelyekbe a deportálás és az integráció vagy az asszimiláció és a szegregáció helyeslése egyidejűleg belefér. Jól jelzi a kérdéssel kapcsolatos tanácsatlanságot, hogy a megkérdezettek mindössze 92 százaléka tudott mind a négy feltett kérdésre válaszolni és közel 3 százalék volt azok aránya, akik mindegyik kérdésre „nem tudom” válasszal feleltek, vagy nem akartak válaszolni.

⁷² F próba szig. 0,000 eta²: 0,092.

⁷³ F próba szig. 0,000 eta²: 0,37.

⁷⁴ F próba szig. 0,042 eta²: 0,008.

⁷⁵ 1: egyáltalán nem ért egyet; 5: teljes mértékben egyetért.

A négy változóból ennek megfelelően nem sikerült egyetlen főkomponenst alkotni.

Az asszimilációra utaló változót elhagyva a maradék három változó viszont már statisztikai értelemben is elfogadható gondolkodási mintává rendeződik. Ezen a főkomponensen a két radikális megoldás (deportálás és szegregálás) egyaránt pozitív értéket mutatott, míg az integráció negatív értékkel került rá a főkomponensre. Ez azt jelenti, hogy aki helyesli a deportálást és a szegregálást, az nem helyesli az integrációt és fordítva.

59. táblázat

Deportálás főkomponens – országos minta

	kommunalitás	faktorsúly
a cigányok elköltöznének Magyarországról	0,774	0,88
a cigányok minél inkább különülten élnének	0,802	0,895
a cigányok integrálódna a társadalomba, megőrizve a saját kultúrájukat	0,447	-0,668

Magyarázott variancia: 67,44%

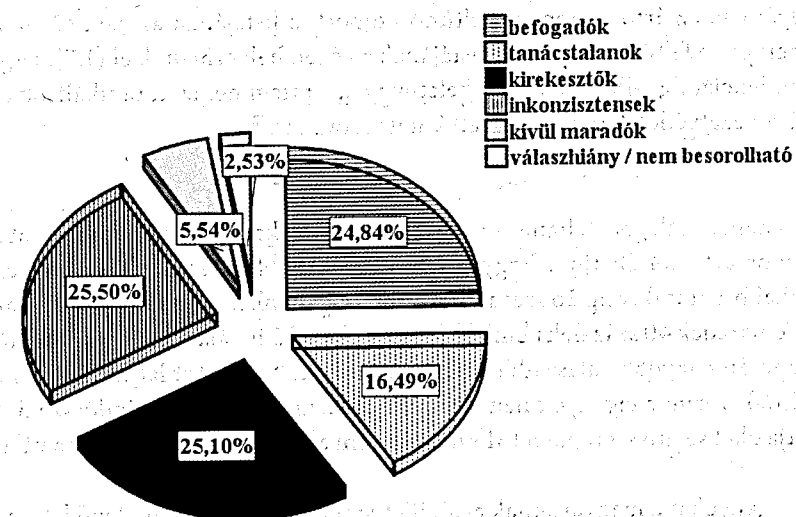
A cigányokról alkotott sztereotípiák típusainak kialakítása során a négy változó információtartalmának megőrzésére törekedtünk, így a többváltozós statisztikai modell helyett a logikai utat választottuk. Ennek első lépéseként a négy konfliktusmegoldási alternatívát 3 értékűvé kódoltuk. (1: nem ért egyet, 2: habozik, 3: egyetért).

Az átkódolást követően öt típust tudtunk azonosítani. *Inkonzisztens* válaszadónak azt tekintettük, aki mind a négy megoldással egyetértett (25%). *Tanácsstalan* válaszadóként azonosítottuk, aki egyik megoldás kapcsán sem tudott dönteni (16%). *Kívül maradónak* tekintettük, aki mindegyik megoldást elvetette (6%).

A válaszadók 50 százaléka esetében tudtunk adni érdemi besorolást, lévén a válaszok egyértelműen utaltak a válaszadó attitűdjére. Az érdemi válaszadók fele *befogadó* volt, aki nem értett egyet egyik radikális megoldással sem, de egyetértett az asszimilációs és integrációs stratégiákkal (25%). A *kirekesztők* azok lettek, akik mind a *deportálás*, mind a *szegregálás* eljárásaival egyetértettek, de nem értettek egyet sem az *asszimilációs*, sem az *integrációs* stratégiákkal (25%).

6. ábra

A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldásai, véleménycsoportok – országos minta



Tanulságos egybevetni a sztereotíp-előítéletes reprezentációkat és a megoldási stratégiákkal való egyetértést. Az előítéletesség és a kirekesztés közötti kapcsolat a „bűnözés”-állítás kapcsán mutatkozik meg a leginkább egyértelműen.⁷⁶ Akik egyetértenek a „bűnözés”-állítással, azok nagy valószínűséggel egyben „kirekesztők” is. A „bűnözés”-állítással való egyetértés jól megfér a cigányokkal kapcsolatos konfliktusmegoldási alternatívák választásában mutatkozó inkonzisztenciával, ami arra utal, hogy az inkonzisztencia valójában álca, mely mögött kirekesztés lappang.

Kollektív paranoia

Az előítéletesség különleges alkotó eleme az a hit, hogy a megkülönböztetett csoport árt a megkülönböztetőknek. Ez a hit, önálló életre kelve, önmagát beteljesítő jóslattá válhat, de az is lehetséges, hogy pusztán arra szolgál, hogy a megkülönböztetők üldözhetőek a megkülönböztetetteket.

⁷⁶ χ^2 szig. < 0,000; Cramer's V: 0,28. A másik két sztereotípa esetében az összefüggések: „tolvajok”: χ^2 szig. < 0,000; Cramer's V: 0,18; „nyomor foglyai”: χ^2 szig. < 0,000; Cramer's V: 0,14.

A magyarsággal kapcsolatos tudattartalmak feltárása során már elemeztük azt a kérdéssort, melynek témája a magyaroknak ártó és segítő szerepben feltűnő csoportok felderítése volt. E csoportok egyikeként ott voltak a cigányok is. Az ország felnőtt népességét reprezentáló mintát jellemző átlagok alapján a cigányok az ártó szerepben feltűnő csoportok listájának az élén (2,6), a segítő szerepben feltűnő csoportok listájának a végén helyezkedtek el (1,7). Ugyanezt a tendenciát figyelhettük meg a kelet-magyarországi nemzeti radikálisok és a civil környezetvédők körében végzett kutatás során is.⁷⁷

Ha nem az átlagokat, hanem az egyes fokozatok kapcsán talált arányokat nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a felnőtt minta 34 százaléka szerint a cigányok inkább ártottak, míg 26 százalék szerint a cigányok nem ártottak a magyaroknak. (A maradék 40 százalék nem adott választ vagy is-is választ adott.) A segítő szerep kapcsán nagyobb válaszadói aktivitást tapasztaltunk. Azt látjuk, hogy a többség (63%) szerint a cigányok nem segítettek a magyaroknak, s mindössze 6 százalék látja őket segítő szerepben (31 százalék nem adott választ vagy kitért a válasz elől).

A cigányokat a magyaroknak ártó, illetve segítő szerepben történő látása alapján létrehoztuk a cigány-paranoia indexet,⁷⁸ mégpedig úgy, hogy kiszámítottuk az ártó és a segítő szereptulajdonítás különbségét.

Az ebben az értelemben felfogott cigány-paranoia összefügg a cigányok arányának népességen belüli várható növekedésének becslésével.⁷⁹

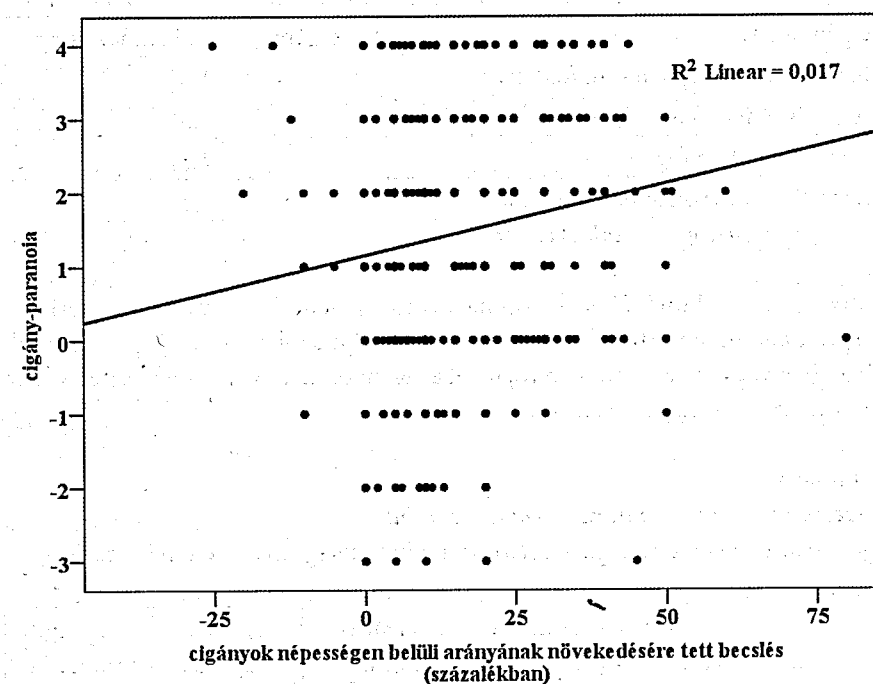
⁷⁷ A nemzeti radikálisok mintájában a cigányok értékelésének átlaga az ártottak listában: 3,8, a segítettek listában: 1,6. A civil környezetvédők mintájában a cigányok értékelésének átlaga az ártottak listában: 3,2, a segítettek listában: 1,7.

⁷⁸ A cigány-paranoia index magas értékei a cigány-paranoiát, míg alacsony értékei annak hiányát jelölik. A 18 éves felüliekre reprezentatív minta átlaga az előbbiek értelmében pozitív előjelű: 1,4.

⁷⁹ A húsz év múlva várható népességen belüli arányuknak becsléséből kivontuk a cigányok jelenlegi teljes népességben belüli becsült arányát.

7. ábra

Cigány-paranoia és cigányok arányának népességen belüli növekedésére tett becslés – országos minta



Minél inkább ártó szerepben látja valaki a cigányokat, annál nagyobbak jóslja a cigányok arányának növekedését az elkövetkező húsz évben.⁸⁰ Hasonló az összefüggés, ha a cigányoktól való távolságérzet és a cigány-paranoia összefüggését nézzük. Minél távolabb érzi valaki magát a cigányoktól, annál inkább ártó szerepben látja őket.

⁸⁰ Az összefüggés nem túl erős, de mind az F, mind a T próba szerint $p < 0,000$ szinten szignifikáns.

60. táblázat

Cigányoktól való távolság és cigány-paranoia – országos minta
(cigány-paranoia index átlagai a társadalmi távolság szerint)

a cigányokat...	cigány-paranoia index átlag
...egyetlen viszonyban sem fogadja el	1,83
...egy viszonyban fogadja el	1,55
...két viszonyban fogadja el	1,51
...mindhárom viszonyban elfogadja	0,50

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,075

A „tolvaj” és a „bűnöző” sztereotípiák inkább jellemző azokra, akik szerint a cigányok a múltban ártottak a magyaroknak, mint azokra, akik az ártást kisebb mértékben vagy egyáltalán nem róják fel a cigányoknak. A „nyomor” sztereotípiája esetében az összefüggés fordított.

61. táblázat

Sztereotípiák és cigány-paranoia – országos minta
(cigány-paranoia index átlagai a sztereotípiákkal való egyetértés mértéke szerint)

„tolvaj” állítás	cigány-paranoia	„bűnöző” állítás	cigány-paranoia	„nyomor” állítás	cigány-paranoia
teljes mértékben egyetért	2,04	teljes mértékben egyetért	2,10	teljes mértékben egyetért	1,73
inkább egyetért	1,37	inkább egyetért	1,47	inkább egyetért	1,50
is-is	0,62	is-is	1,16	is-is	1,31
inkább nem ért egyet	0,33	inkább nem ért egyet	0,75	inkább nem ért egyet	0,88
egyáltalán nem ért egyet	0,40	egyáltalán nem ért egyet	0,50	egyáltalán nem ért egyet	1,51
η^2	0,141	0,107		0,025	

Mind a három sztereotípiák és a cigány-paranoia összefüggése $p < 0,001$ szinten szignifikáns (F próba).

A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok lehetséges megoldásaira adott válaszaik alapján kirekesztőnek és az inkonzisztensnek minősülő válaszadók körében jóval erőteljesebb a cigány-paranoia, mint a befogadóknál. Hasonlóan, bár gyengébben érvényesül ez a tendencia a tanácstalanok és a kívül maradók körében.

62. táblázat

A cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldásai szerinti véleménycsoportok és cigány-paranoia – országos minta (a cigány-paranoia index átlagai a cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldásainak véleménycsoportjaiban)

kirekesztők	2,09
inkonzisztensek	1,66
válaszhiány / nem besorolható	1,18
tanácstalanok	1,09
kívül maradók	0,96
befogadók	0,61

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,11

Cigányfóbia

Az országos kutatás kérdőívében volt egy állítás, mely a következőképpen hangzott: „A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket”. Ez az állítás gyakori eleme a cigányokra vonatkozó ellenséges közbeszédnek. A válaszadóknak az volt a feladatuk, hogy az egyáltalán nem és a teljes mértékben egyetértés ötfokozatú skálának megfelelően 1-5 között adjanak osztályzatot az állításra. Az átlag meglehetősen magas (3,7) lett, a válaszadók 53 százaléka egyetértését fejezte ki, míg az egyet nem értők aránya 38 százalék volt (9% nem adott választ).

A fenti kijelentést a civil környezetvédőkhöz viszonyítva szignifikánsan és lényegesen nagyobb mértékben fogadják el a nemzeti radikálisok.⁸¹ A csoportokra jellemző átlagok eltérése nem meglepő, azonban a cigányok megítélésére vonatkozó korábban megfigyelt eredményektől eltérően a kijelentés minősítésére gyakorlatilag mindenki vállalkozott a radikális és a környezetvédő csoportban (97, illetve 96 százalék). Az eredmények azt jelzik, hogy a nemzeti radikálisok számára nem jelent problémát a nem nyíltan diszkriminatív és a hétköznapi diskurzusokban is „szalonképes” kijelentés minősítése.

⁸¹ Az ötfokozatú skála átlaga: 3,97, illetve 4,60; F próba szig. $p \leq 0,001$; η^2 : 0,086.

A felnőttekre reprezentatív országos mintát vizsgálva a cigányfóbia és a cigánynak tartott népesség létszámbecslései között nem találtunk kapcsolatot. A cigányoktól való távolságtartás esetében azonban már volt összefüggés. Minél kevésbé akar valaki vegyülni a cigányokkal, annál inkább fél tőlük.

63. táblázat

Félelem és társadalmi távolság – országos minta

„A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket.”	a megnevezett három közül az elfogadott cigányviszonyok átlagos száma
teljesen egyetért	1,23
inkább egyetért	1,43
is-is	1,74
inkább nem ért egyet	1,90
egyáltalán nem ért egyet	1,83

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,05

A paranoid reakció azonban nem függ a cigányoktól való félelemtől. A sztereotíp-előítéletes cigányképekkel való egyetértés azonban szignifikáns kapcsolatot mutat a cigányfóbiával. Minél inkább magáénak vallja valaki a „bűnöző” és „tolvaj” cigányképet, annál inkább fél a „cigánynak” nevezett csoporttól. A konzisztens cigány-ellenesség jele, hogy a cigányfóbia szignifikáns összefüggést mutat a cigányokkal kapcsolatos konfliktusok radikális megoldási módjaitól való egyetértéssel.

64. táblázat

A cigányoktól való félelem és deportálásuk – országos minta

„A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket.”	deportálás főkomponens átlag
teljesen egyetért	0,29
inkább egyetért	0,05
is-is	-0,13
inkább nem ért egyet	-0,35
egyáltalán nem ért egyet	-0,42

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,05

A cigánygyerekek iskolai szegregációja

Egy állítás segítségével vizsgáltuk a cigánygyerekek iskolai szegregációjával kapcsolatos beállítódást a válaszadók körében. Az 1-től 5-ig terjedő skálán átlagosan 2,9-es egyetértési osztályzatot adtak a reprezentatív minta válaszadói arra az állításra, mely szerint „mindenki jobban járna, ha a cigánygyerekek külön tanulnának”. Az állítással egyet értett a válaszadók 32 százaléka. Valamivel többen nem értettek az állítással egyet (35%), míg a maradék (33%) nem adott választ vagy kitért a válasz elől.

Az országos reprezentatív mintára jellemző átlaghoz viszonyítva a fenti kijelentést a nemzeti radikálisok lényegesen nagyobb (3,8), míg a civil környezetvédők valamivel kisebb (2,7) mértékben támogatták. A két szervezet tagjait a szignifikánsan eltérően jellemző átlagok mellett a „nem tudom” válaszok aránya is nagymértékben különböztetve teszi.⁸² A civil környezetvédők 6 százaléka, míg a nemzeti radikálisok csoportjában már 18 százalék nem tudott (vagy nem akart) vállalni az erős szegregációt tartalmazó kijelentés melletti vagy szembeni állásfoglalást.

A szegregációs attitűd jól láthatóan beágyazódik a cigányokkal kapcsolatosan korábban bemutatott változók struktúrájába. Minél inkább egyetért valaki a cigánygyerekek iskolai szegregációjával, annál nagyobbban látja a cigányok népességen belüli arányának növekedését az elkövetkezendő húsz évben.⁸³ Minél távolabb érzi magát a válaszadó a cigányoktól, annál inkább helyesli a szegregált oktatást.

65. táblázat

Társadalmi távolság és iskolai szegregáció – országos minta
(társadalmi távolság szerinti átlagok)

a cigányokat...	iskolai szegregáció támogatása átlag
...egyetlen viszonyban sem fogadja el	1,83
...egy viszonyban fogadja el	1,55
...két viszonyban fogadja el	1,51
...mindhárom viszonyban elfogadja	0,5

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,13

⁸² F próba szig. $p \leq 0,001$; η^2 : 0,151.

⁸³ A szegregáció támogatottságának mértéke szerint a cigányok társadalmon belüli arányának növekedése az F próba $p < 0,003$ szignifikancia szintje mellett összefügg. Az összefüggés azonban nem túl erős, η^2 : 0,02.

A „tolvaj” és a „bűnöző” cigány-képpel való egyetértés hasonlóképpen együtt jár a szegregáció pártolásával. (A „nyomor rabjai” állítás esetében viszont nincs szignifikáns együttjárás sem a szegregáció helyeslése, sem annak elutasítása mentén).

66. táblázat

Sztereotípiák és iskolai szegregáció – országos minta

„tolvaj” állítás	szegregáció	„bűnöző” állítás	szegregáció	„nyomor” állítás	szegregáció
teljes mértékben egyetért	3,21	teljes mértékben egyetért	3,56	teljes mértékben egyetért	3,06
inkább egyetért	2,92	inkább egyetért	2,96	inkább egyetért	2,85
is-is	2,58	is-is	2,73	is-is	2,77
inkább nem ért egyet	2,13	inkább nem ért egyet	2,52	inkább nem ért egyet	2,95
egyáltalán nem ért egyet	2,46	egyáltalán nem ért egyet	2,08	egyáltalán nem ért egyet	3,01
η^2	0,06	0,134	nem szignifikáns		

F próba mindkét esetben szig. $p < 0,000$

A cigány-paranoia és a szegregáció helyeslése is szignifikáns együttjárást mutat.

67. táblázat

Szegregált oktatás és cigány-paranoia – országos minta

„Mindenki jobban járna, ha a cigány- és a nem cigány gyerekek külön tanulnának.”	cigány-paranoia átlag
teljesen egyetért	2,34
inkább egyetért	1,4
is-is	1,31
inkább nem ért egyet	1,07
egyáltalán nem ért egyet	0,086

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,082

Hasonlóan erősek az együttjárások, ha a cigányokkal kapcsolatos konfliktusok megoldási alternatívái kapcsán képzett típusokat és a szegregációval való

együttjárást vizsgáljuk. A konfliktusok radikális megoldására való készenlétet mérő főkomponens szignifikáns kapcsolatot mutat az iskolai szegregáció helyeslésével. Minél radikálisabb valaki a megoldás terén, annál inkább a szegregáció pártján áll (persze ez megfordítva is igaz).

68. táblázat

Szegregált oktatás és cigányok deportálása – országos minta
(főkomponens score átlagok)

„Mindenki jobban járna, ha a cigány- és a nem cigány gyerekek külön tanulnának.”	cigányok deportálása főkomponens
teljesen egyetért	0,72
inkább egyetért	0,29
is-is	0,03
inkább nem ért egyet	-0,22
egyáltalán nem ért egyet	-0,71

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,221

Tolerancia

Mindeddig főként olyan kérdésekre adott válaszokat elemeztünk, melyekre a válaszadóknak tagadó választ kellett adniuk ahhoz, hogy kivonják magukat a roma kisebbséget sújtó előítéletes, sztereotipizáló és diszkriminatív diskurzus hatalma alól. A kérdőívben volt egy kérdés, ahol egy olyan állítást kínáltunk a válaszadóknak egyetértésre, ahol az elutasítás jelentette az előítéletességet, míg a helyeslés a toleráns, nyílt megközelítést. A szóban forgó állítás a következőképpen hangzott: „A cigányok ugyanolyanok, miként bárki más, vannak köztük jó és rossz emberek is”. Korábban is láttuk, hogy a cigányokra vonatkozó megismerési elemek világa távol áll a logikától. Ezt bizonyítja, hogy a válaszadók átlagosan 3,9-re osztályozták ezt az állítást. Ez az egyetértési átlag magasabb, mint a korábban tárgyalt cigány-fóbia állítás esetében láttunk.

A cigányokra vonatkozó, lényegében pozitív kijelentéssel („A cigányok ugyanolyanok, miként bárki más, vannak köztük jó és rossz emberek is”) a civil környezetvédők szignifikánsan⁸⁴ (átlagosan) nagyobb mértékben értenek egyet, mint a nemzeti

⁸⁴ F próba szig. $p \leq 0,022$; η^2 : 0,031.

radikálisok (az ötfokozatú skála átlaga: 4,14, illetve 3,71). A „nem tudom” válaszok aránya a cigányokra nézve kedvező kijelentésnél is lényegesen eltér, mivel a nemzeti radikálisok 18 százaléka, míg a civil környezetvédők csupán 5 százaléka nem tudott válaszolni – vagy nem akarta véleményét felfedni.

Az egyet nem értéssel mérve a cigányokkal kapcsolatos intoleranciát, azt látjuk, hogy kisebbségbe kerülnek a cigányellenesek (11%) és többséget alkotnak a toleránsok (51%). A létszámbecslés esetében nem találtunk szignifikáns kapcsolatot, de a társadalmi távolságérzet kapcsán már igen. Akik nem értenek egyet a toleráns állásponttal, azok kevésbé vagy egyáltalán nem akarnak vegyülni a cigányokkal.

69. táblázat

Tolerancia és társadalmi távolság – országos minta

„A cigányok ugyanolyanok, mint bárki más, vannak köztük jó és rossz emberek is.”	a megnevezett három közül az elfogadott cigányviszonyok átlagos száma
teljesen egyetért	1,87
inkább egyetért	1,54
is-is	1,33
inkább nem ért egyet	0,97
egyáltalán nem ért egyet	0,63

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,094

A tolerancia fordítottan függ össze a „tolvaj cigány” és a „bűnöző cigány” képének elfogadásával.

70. táblázat

Sztereotípiák és tolerancia – országos minta

„A cigányok ugyanolyanok, mint bárki más, vannak köztük jó és rossz emberek is.”	„Sok cigány nem tanulja meg családjában a tulajdon tiszteletét.” átlag	„A cigányoknak a vérükben van a bűnözés.” átlag
teljes mértékben egyetért	3,85	2,9
inkább egyetért	3,94	3,51
is-is	4,04	3,71
inkább nem ért egyet	4,43	4,28
egyáltalán nem ért egyet	4,48	4,28
η^2	0,025	0,11

F próba szig. $< 0,001$

A cigány-paranoia hiányzik a toleráns válaszadókból, míg az intoleránsokra annál inkább jellemző. Az intoleráns válaszadók egyúttal a radikális konfliktus megoldás hívei, míg a toleránsok a radikális megoldásokat elutasítják.

71. táblázat

Szegregált oktatás és cigányok deportálása – országos minta

„A cigányok ugyanolyanok, mint bárki más, vannak köztük jó és rossz emberek is.”	cigányok deportálása főkomponens
teljesen egyetért	-0,43
inkább egyetért	0
is-is	0,21
inkább nem ért egyet	0,71
egyáltalán nem ért egyet	1,1

F próba szig. $p < 0,000$; η^2 : 0,161

Nem cigányok cigányokról alkotott reprezentációja

A fejezetben bemutatott változók nyolc különböző téma kapcsán jellemezték az országos reprezentatív minta körében a cigányokról kialakult reprezentációt. A cigányokról alkotott reprezentáció negatív változata esetében a következő tünetegyüttesről beszélhetünk:

- ▶ nagy társadalmi távolság
- ▶ nagy és növekvő létszámbecslés
- ▶ előítéletes vádaskodás („tolvaj”, „bűnöző”)
- ▶ radikális konfliktusmegoldás preferenciája (deportálás, szegregálás)
- ▶ kollektív paranoia (ártás)
- ▶ fóbia (félelemkeltő anticipáció)
- ▶ iskolai szegregáció
- ▶ intolerancia (erőltetett homogenizáció)

A lineáris regresszió-analízis eredményei szerint a nyolc vizsgált változóból öt szervesen részt vesz a cigányokról alkotott többségi reprezentáció alakításában. A tünetcsoport részei: paranoia, a társadalmi távolság, az előítéletes vádaskodás („bűnözők”), a szegregált iskola helyeslése, a toleráns megközelítés elutasítása, valamint a csoportok között hierarchia etnikai alapon történő elfogadása. Kiesett a létszámbecslés, a radikális konfliktus megoldások helyeslése, a kollektív paranoia, valamint a cigány-fóbia.

72. táblázat

Cigányokkal kapcsolatos konfliktusok radikális megoldását (deportálás főkomponens) meghatározó tényezők – országos minta (lineáris regresszió analízis)

R ² : 0,49	standardizált β
cigány-paranoia	-0,169
társadalmi távolság	-0,214
„bűnöző” állítás	0,285
szegregált oktatás	0,175
„toleráns” állítás	-0,117
etnikai alapú csoportok közötti hierarchia támogatása	0,129

T és F próba szig. <0,000

A zsidók megkülönböztetése

Társadalmi távolság

A cigányokkal szembeni társadalmi távolság adatainak ismertetése kapcsán láttuk, hogy a zsidók esetében sem a szomszédság, sem a munkatársi kapcsolat nem tűnik kizáró kategóriának a nem zsidó többség szemében. A partnerkapcsolat esetében azonban 51 százalékos elzárkózást találtunk. A válaszhány ez esetben kirívóan magas (8%) volt, ami arra utal, hogy ez érzékeny kérdés.

A zsidókkal szembeni szociális távolság indikátora lehet az is, ha megvizsgáljuk, hogy a három felkínált lehetőség közül hányszor választotta a válaszadó a távolságra utaló alternatívát.

73. táblázat

A zsidókkal szemben érzett távolságtartás – országos minta (százalékban)

a zsidókat	
...egyetlen viszonyban sem fogadja el	17
...egy viszonyban fogadja el	13
...két viszonyban fogadja el	33
...mindhárom viszonyban elfogadja	37
összesen	100

Az összevont mutató megoszlása alapján a mintában 17 százalék azok aránya, akik maximális távolságot tartanak és semmiféle viszonyba nem kívánnak a zsidókkal

lépni. Ez a csoport lényegesen kisebb azokhoz képest, akik mind a három távolság-alternatíva estében bejelölték a zsidókat (37%).

Zsidókkal szemben érzett paranoia

A zsidók is rajta voltak azon a listán, melyen felsoroltuk azokat a csoportokat, amelyekről a kérdezettek megítélhették, hogy tagjaik a múltban ártottak-e a magyaroknak. Az ötfokozatú⁸⁵ skála alapján a „zsidók” 2,7 átlaggal a középmezőnyben helyezkedtek el, azaz az országos reprezentatív minta megítélése szerint inkább ártottak a „zsidók” a múltban, mint nem. Megítélésük ez alapján az osztrákokhoz, a szlovákokhoz, az amerikaiakhoz hasonló. A zsidók segítő szerepét a megkérdezettek – az oroszok és az amerikaiak ugyanekkora átlagos osztályzatához hasonlóan – 2,4-re értékelték.

A szervezeti kérdőívben felsorolt csoportok közül a nemzeti radikálisok a zsidókat sokkal ártalmasabbnak vélik, mint a reprezentatív vagy a civil szervezeti minta tagjai. A zsidók csoportjáról (a románokkal és az oroszokkal azonos átlaggal) feltételezik leginkább, hogy ártottak a magyaroknak, míg a segítést megítélő listán már középen, a horvátokkal és az amerikaiakkal azonos helyen szerepelnek.⁸⁶

A „segítés” és az „ártás” két olyan kognitív elem, melyek pszicho-logikailag kizárják egymást. Ha csoportközi kontextusba helyezzük a két kognitív elemet, akkor nyilvánvaló, hogy annak a csoportnak a megítélése pozitív, mely a saját csoportot segítő szerepben jelenik meg, s annak a csoportnak a megítélése negatív, mely a saját csoportnak ártó szerepben tűnik fel. Mivel a megkérdezettek arról is ítéletet alkottak, hogy a zsidók ártottak-, illetve segítettek-e a múltban a magyaroknak, a két ítélet minden egyes személy esetében összevethető volt. Az összevont mutató szerint a válaszadók 25 százaléka teljesen közömbös attitűdöt mutat ebben a kérdésben.

További 21 százalék esetében nincs információnk arról, hogy miként vélekednek, lévén nem válaszoltak vagy az egyik, vagy a másik, vagy egyik kérdésre sem. A minta 6 százaléka esetében intenzív zsidó-ellenességre következtethetünk: ők azok, akik szerint a zsidók csak ártottak, de nem segítettek a magyaroknak a múltban. Ennél ritkábban (2%) fordul elő az ellenkező véglet, amikor a válaszadó úgy vélekedik, hogy a zsidók csak segítettek és egyáltalán nem ártottak.

⁸⁵ 1: egyáltalán nem; 5: nagymértékben ártottak.

⁸⁶ A nemzeti radikálisok mintájában a zsidók értékelésének átlaga az ártottak listában 4,2, a segítettek listában 2,16. A civil környezetvédők mintájában a zsidók értékelésének átlaga az ártottak listában: 2,79, a segítettek listában: 2,47.

Politikai antiszemitizmus

Korábban már szó volt arról, hogy a nyilas párt 1944-es programjából kérdőívünkbe átvettünk több programpontot. Az egyik a következő volt: „Zsidómentes Magyarország”. Erre az extrém követelésre a megkérdezettek 13 százaléka egyetértően reagált.

A szélsőséges politikai kijelentéseket tartalmazó skála egyik állítása hasonló hangnemben fogalmazódott meg. A skálával kapcsolatos válaszokat részletesen elemeztük a világtépről szóló fejezetben. Itt egyetlen állítást említünk, mely Magyarország romlásának okaként a „zsidó nagytőkék kizsákmányolását” jelölte meg. Háromfokú skálát használva, 2,07-es átlagot kaptunk.⁸⁷

A magyarság nemzeti tragédiájának listáján ott szerepelt az 1944-es zsidóüldözés (holokauszt), mellyel kapcsolatosan a megkérdezetteket arra kértük, hogy döntsék el, besorolható-e vagy sem a magyar történelem legnagyobb nemzeti tragédiái közé. A megkérdezettek 64 százaléka szerint a holokauszt nincs a három legnagyobb nemzeti tragédia között.

A megkérdezetteket arra kértük, hogy becsüeljék meg a magyarországi holokauszt áldozatainak létszámát. Erre a becslésre a megkérdezettek 23 százaléka nem vállalkozott, míg az értékelhető választ adók 35 százaléka millión felüli számot mondott. Az értékelhető választ adók relatív többsége (39%) több százezres nagyságrendben tartotta számon az áldozatokat, míg százezer alatti áldozatról a minta 25 százaléka számolt be.

A holokausztért viselt felelősség okainak megítélése a következő eredményeket hozta.

⁸⁷ A maximális elutasítás értéke ez esetben 1, a maximális elfogadás értéke 3 volt.

74. táblázat

Felelősség a magyar zsidók gettóba zárásáért és Auschwitzba deportálásáért – országos minta („igen” válaszok és a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

Ön szerint terheli-e felelősség a felsoroltakat a magyar zsidók gettóba zárásáért és Auschwitzba deportálásáért?	„igen”	„nem tudja”
Hitler és az akkori német kormány	95	3,7
a német SS és a Gestapo	86	6,5
az akkori magyar kormány	55	10,3
a csendőrség és a magyar hivatalnokok	50	9,4
Horthy Miklós kormányzó	48	11,6
Sztálin és a szovjet vezetés	36	15,2
a német lakosság	32	7,2
a gazdag, vagyonos zsidók	26	9,1
a keresztény egyházak	26	10,1
Churchill és a brit vezetés	26	16,8
Roosevelt és az USA vezetés	25	16,7
az akkori zsidó vezetők	24	1
a pápa	24	9,6
a magyar lakosság	13	6,8
a zsidó lakosság	11	1

Hasonlóan az országos reprezentatív minta eredményeihez a nemzeti radikálisok is Hitlert, a német kormányt, valamint a megszálló német fegyveres alakulatokat (SS, Gestapo) teszik leginkább felelőssé a zsidók deportálásáért, azonban a felelősségre utaló válaszok aránya jelentősen alacsonyabb. A további eltérések mögött a nemzeti radikális szervezet ideológia világképének jellemzőit fedezhetjük fel. Az országos mintához – és az ettől csekély mértékben eltérő civil környezetvédőkhöz viszonyítva – a radikális csoportban számottevően többen vannak, akik a zsidókat – elsősorban a gazdagokat és a vezetőket, nem a zsidó lakosságot – okolják a holokausztért. Az eltérések másik jellegzetessége, hogy a korabeli magyar kormányzat, Horthy Miklós kormányzó és a csendőrség felelősségét a nemzeti radikálisok közül jóval kevesebben nevezték meg, mint a felnőttekre reprezentatív vagy a civil környezetvédő minta tagjai. A magyar lakosságot egyetlen nemzeti radikális válaszadó sem vélte felelősnek, de a kereszténység reprezentánsainak (egyház, pápa) felelősségét is kevesebben jelölték meg.

A zárójelben feltüntetett válaszhányok egy részét feltehetően a nemzeti radikalizmus ideológiai-tematikai reprezentációinak nyílt és egyértelmű vállalásával kapcsolatos nehézségekkel magyarázhatjuk. A világháborús német hadsereg, a korabeli zsidóság szerepének megítélésében a közgondolkodást egyfajta konszenzus jellemzi, amit a felnőtt minta adatai is mutatnak. Egy szokatlan interjúszituációban bizonyára feszültséget, disszonanciát indukál az olyan nyílt állásfoglalás, amely megkérdőjelezni a többségi konszenzust. A válaszhányokat („nem tudom” válaszok) természetesen a nemzeti radikálisok többségét jellemző alacsony iskolai végzettségnek tulajdonítható ismerethányok is magyarázzák. Bizonyára ennek köszönhető a szovjet, brit és amerikai vezetők és korabeli politikai vezetés felelősségének megítélésére vonatkozó változóknál szintén megfigyelhető magas arányú válaszhány (Függelék, F/53. táblázat).

Szélsőséges politikai antiszemitizmus

A legszélsőségesebb politikai antiszemitizmus mutatójának azt tekintettük, ha valaki helyeselte a „»zsidómentes Magyarország« programját”, és egyidejűleg úgy vélte, hogy magukat a zsidókat is felelősség terheli azért, hogy 1944-ben sor került gettóba zárásukra és deportálásukra. A felnőttekre reprezentatív országos minta 70 százaléka mindkét kérdésre tagadóan válaszolt. A két kérdés közül az egyikre igenlően válaszolt a megkérdezettek 18 százaléka, s mindössze 3% volt azok aránya, akik mindkét kérdésre a politikai antiszemitizmus jegyében válaszoltak.

Az előző logika alapján képzett csoportok arányait tekintve a civil környezetvédők politikai antiszemitizmusának mértéke gyakorlatilag megegyezik a reprezentatív mintára jellemző arányokkal.⁸⁸ Ezzel szemben a nemzeti radikálisok csupán 28 százaléka utasította el egyértelműen mindkét állítást, 15 százalékuk tekinthető az erősen szélsőséges (mindkét kérdésre igennel válaszolt), 26 százalékuk pedig az inkább szélsőséges (legalább az egyik kérdésre igennel válaszolt) politikai antiszemitizmus hívének.

⁸⁸ A civil környezetvédők politikai antiszemitizmusának jellemzői: mindkét állítást elutasítja 67%, legalább egyik állítást elfogadja 16%; mindkét állítást elfogadja 3%.

VI. TÍPUSOK ÉS MAGYARÁZATOK

(VILÁGKÉP, NEMZETI TUDAT, DISZKRIMINÁCIÓS HAJLANDÓSÁG)

Nem triviális kérdés, hogy a mai magyar társadalomban élő polgárok által különböző kategóriák mentén leképezett csoportokra vonatkozó tudás tartalmi miként illenek össze a társadalmilag létrehozott valóság megismerésére alkalmas mintákkal, melyeket konvencionálisan a „tekintélyelvű – demokratikus” vagy a „nyílt – zárt” dichotómia mentén osztályoznak a kutatók.

A különböző társadalmi csoportokkal kapcsolatos tudások feltárására vállalkozó, a múlt század 40-es éveiben, Kaliforniában végzett vizsgálatok előfeltevése az volt, hogy az antidemokratikus, más szóval tekintélyelvű gondolkodás „irracionális” abban az értelemben, hogy az egyes kisebbségi csoportokkal szemben érzett ellenségeség olyan csoportokra is kiterjed, melyekkel kapcsolatosan a személynek nincsenek közvetlen tapasztalatai. A kaliforniai vizsgálatok szerzői úgy vélekednek, hogy „...minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy az egyének a hovatartozás vagy a konformitás vágyától indítatva, esetleg az utánczás és a feltételes reflexek kialakulásán alapuló tanulás révén gyakran átvesznek többé-kevésbé készen kapott véleményeket, attitűdöket és értékeket, amelyek azokra a csoportokra jellemzőek, amelyeknek tagjai” (Adorno et al. 1950:9).

A kaliforniai vizsgálatok során alkalmazott kérdőívek elsődlegesen az antiszemitizmusban vélték megtalálni annak a „szélesebb ideológiai keretnek” a tünetét, melynek hordozóját „tekintélyelvű”, „antidemokratikus”, „irracionális” személyiségnek nevezték. A mi vizsgálati eredményeink is azt mutatják, hogy az egyes társadalmi csoportokra vonatkozó előítéletes tudás lényege nem egyszerűen az egyes csoportok szélsőségesen negatív, előítéletes reprezentációja, hanem a kategóriális alapon létrejövő társadalmi egyenlőtlenségek igazolása.

A következőkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a világkép, a nemzeti tudat és a kisebbségellenes diszkrimináció általunk mért sajátosságait együtt kezelve mi lesz az a változó, mely a leginkább alkalmas a személy antidemokratikus ideológiai beállítódásának magyarázatára. Az új tekintélyelvűség forrásait keresve eredményeink ismeretében arra gondoltunk, hogy a „cigány” kategória lesz az a hívó szó, ami a kaliforniai vizsgálatokban a „zsidó” szó volt. Az előző fejezetben bemutatott eredmények alapján láthattuk, hogy bőven voltak változók, melyek külön-külön és együttvéve is azt mutatták, hogy a mai magyar társadalomban

az emberek széles köre osztja a cigányokkal szemben kialakult negatív reprezentáció elemeit. Hívószóként azonban a "cigány" szó nem működött. A "cigány" szóval jelölt kisebbségi csoportra vonatkozó megnyilvánulásoknak nem volt megkülönböztető értéke, e megnyilvánulások jellege alapján nem tudunk egy olyan modellt létrehozni, mellyel képesek lettünk volna magyarázni az antidemokratikus tudati potenciált.

Könyvünk korábbi fejezeteiben az országos reprezentatív mintába bekerült megkérdezettek válaszainak tüzetes elemzése alapján részletes képet adtunk a kérdőívünkbe foglalt különböző témájú kérdések által megérintett tudati szerveződésekről. A világképet meghatározó tényezők sorában vizsgáltuk a szociális dominancia kifejeződéseit, a külső és belső kontroll mintáit, a Magyarország romló helyzetének megértésére lehetőséget nyújtó magyarázati sémákat, a magyar társadalmat sújtó bajok enyhítésére szolgáló megoldási javaslatokat, valamint a Rokeach által leírt nyílt és zárt gondolkodás perspektíváit. A világkép szerveződésének feltárása során arra a jelentős felismerésre jutottunk, hogy a világkép középpontjában a szociális dominancia áll, melynek két változatát különítettük el. Vannak, akik semmilyen formában nem fogadják el az emberek között kategoriális alapon történő megkülönböztetéseket. Mások elfogadják az emberek közötti kategoriális egyenlőtlenségeket, melyek elfogadása végbe mehet etnikai alapon, de történhet osztályalapon is.

A mai magyar társadalomban mutakozó antidemokratikus potenciál magját a szociális dominancia-skála által mért kollektív fölényérzet egyik változatában találtuk meg. Ezt a változatot az etnikai alapon igazolt szociális dominancia orientációként (E-SDO) azonosítottuk, mivel a fölényérzet alapja ebben az esetben az "alacsonyabbrendűség" elfogadása volt.

Ebben a fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy a korábban bemutatott összefüggéseket annak érdekében kezeljük egységesen, hogy minél közelebb jussunk a jelenlegi magyar társadalmat szétfeszítő társadalmi konfliktusok megértéséhez, melyek között kitüntetett helyen található az antidemokratikus ideológiai beállítottság és a kisebbségek hátrányos megkülönböztetése. A magyarázó modellbe minden eddig bemutatott változót beépítettünk. Annak ellenére, hogy az autoriter, antidemokratikus beállítottságot *közvetlenül* szinte mindegyik korábban bemutatott változó jól magyarázta, a különböző magyarázódimenziók *együttes* kezelése során mégis több szociológiai, kognitív, illetve affektív jellemző esett ki az együttes magyarázó modellből. A *közvetett* összefüggések jóval szűkebbek, mint ahogy a közvetlen meghatározottságok alapján várható lenne. A modellépítési folyamat következőkben történő

bemutatása során kitérünk azokra a tényezőkre melyek csak közvetlenül és azokra, melyek *közvetlenül és közvetetten* egyaránt szignifikáns magyarázó erővel rendelkeznek.⁸⁹

Modellünk alapvetően két nagyobb magyarázóter együttes kezelésére épül. A magyarázó tér egyik részét a szociológiai, a másikat a kognitív, illetve affektív elemek alkotják. A társadalmi valóság és az egyén jellemzőinek e két csoportra osztása nyilvánvalóan mesterséges megkülönböztetés révén lehetséges csak, hiszen a társadalmi valóság éppen úgy nem lehet független az egyéntől, mint ahogy az egyéni kognitív struktúrák sem lehetnek függetlenek attól a társadalomtól, közösségtől, kultúrától, melyben az egyén él (Váriné 1987). Éppen ezért a társadalmi folyamatok csak az egyéni, a társadalmi és a kulturális meghatározottságok együttes figyelembe vételével érthetők meg. A következőkben ennek bemutatására teszünk kísérletet.

Szociológiai meghatározatlanság

Adatfelvételünk eredményei szerint az etnikai alapon elfogadott szociális dominancia a hagyományos szociológiai meghatározottságok egy részével viszonylag gyenge közvetlen kapcsolatban van. Az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, a nem, a lakóhely településtípusa, a lakóház típusa, melyben a megkérdezett él, valamint az online kommunikációs eszközök használata alapján tekintett kommunikációs rétegződés összességében kevéssé befolyásolja az etnikai alapú szociális dominancia támogatottságát (az életkor egyáltalán nem függ össze az etnikai alapú szociális dominancia támogatottságával).⁹⁰ Amennyiben az etnikai alapú szociális dominancia elfogadói ennek, és csak ennek a hat szociológiai meghatározottságnak a szerepével szeretnénk megérteni, akkor alig jutunk közelebb a kirekesztő attitűdök megértéséhez. A hat változó az etnikai alapú szociális dominancia támogatásának szórásának valamivel több, mint 10 százalékat magyarázza a következők szerint.

⁸⁹ Tehát azok a közvetlen, szignifikáns kapcsolatok, melyek minden modellbe került változó kontrollálása esetén is szignifikánsak maradnak (figyelembe véve a parciális kapcsolatokat is).

⁹⁰ Jövedelmi vagy részletes vagyoni viszonyokat mérni hivatott kérdésekre általában tapasztalható magas arányú válaszmegtagadás miatt nem kérdeztünk rá, így aztán az elemzésben sem szerepelnek.

75. táblázat

Az etnikai alapú szociális dominancia szociológiai meghatározói – országos minta (lineáris regresszió-analízis)⁹¹

	standardizált β	T próba szig.
iskolai végzettség ⁹²	- 0,074	0,038
dolgozik (dummy)	0,146	0,000
lakóhely településtípusa ⁹³	0,260	0,000
nem (férfi, dummy)	0,099	0,001
lakótelepen él (dummy)	0,115	0,000
online kommunikációs státusz	-0,077	0,021

Magyarázott variancia: 11,0%

Csak a szociológiai meghatározottságokat tekintve, a korábbi kutatásokkal összhangban, a mai magyar társadalomban is azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség fordítottan függ össze a tekintélyelvűséggel (Erős, Fábíán 1996, Fábíán, Sík 1996), valamint az etnikai alapú csoportok közötti szociális dominancia támogatásával. A csoportok közötti etnikai alapú hierarchikus megkülönböztetés az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében inkább jellemző, mint a magasabb iskolai végzettségűek között.

Ha csak a szociológiai meghatározottságokat nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy akik dolgoznak, valamelyest nagyobb mértékben támogatják az egyenlőtlenségeket, mint akik nem. A fennmaradó négy szociológiai meghatározottság az iskolai végzettséggel és a gazdasági aktivitással ellentétben az összetett (szociológiai-kognitív modellnek) is részét képezi.⁹⁴ Az egyetlen „eredeti” változó a nem, amely szignifikánsan meghatározza a csoportok közötti egyenlőtlenség elfogadását: a férfiak inkább elfogadják a csoportok közötti etnikai alapú hierarchiát. A lakóhely településtípusa és a lakóház típusa egyaránt hatással van az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenségek elfogadására. Minél városiasabb településen él a megkérdezett, annál nagyobb valószínűséggel támogatja a csoportok közötti etnikai alapú megkülönböztetést – hasonlóan a lakótelepi lét hatásához.

⁹¹ Az F próba 0,000 szinten szignifikáns.

⁹² 1: kevesebb, mint 8 általános ; 5: diploma (egyetem, főiskola).

⁹³ 1: 500 fő alatti település; 5: Budapest.

⁹⁴ Igaz, az előző táblázatban láthatónál jóval kisebb mértékben.

A tisztán szociológiai faktorok vizsgálata azt mutatja, hogy a hagyományos szocio-demográfiai meghatározottságoktól nem, vagy csak igen kis mértékben függ a társadalmi csoportok hierarchiájának percepciója. Az autoriter, antidemokratikus; a társadalmi csoportok között etnikai alapon különbséget tevők és az attól tartózkodó, befogadó, demokratikus beállítottságúak között alapvetően nincsenek szocio-demográfiai különbségek.

Mindemellett a lakóhely településtípusának és a lakótelepi létnek (s valamelyest talán a nemnek is) az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatásában játszott szerepének jelentőségét nem bagatellizálhatjuk el.⁹⁵

Összességében elmondható, hogy a csoportok közötti egyenlőtlenségek elutasítása annál nagyobb, minél kisebb településen él a megkérdezett. Az összefüggést tovább árnyalja a lakóépület típusa, s ezzel együtt a lakóhely típusára jellemző életmód. Elsősorban azok az emberek támogatják a csoportok etnikai alapon történő megkülönböztetését, akik nagyvárosok panelházaiban élnek. A kisebb városok panelházaiban élők körében kisebb, míg a falvakban lakók között a legkisebb az etnikai alapon meghatározott csoportok közötti hierarchia támogatottsága. A nagyvárosokban, ahol a hagyományos közösségek helyét átvették a szerepekálarcai mögé bújó személytelen kapcsolatok, ahol az individuum kiteljesedésének nagyobb tér nyílik, inkább jellemző a csoportok közötti etnikai alapú megkülönböztetés és rangsorolás elfogadása, mint a falvakban. A kistépelülések közösségei, ahol a találkozások kevésbé lehetőségként, mint inkább szükségszerűségként adóttak, ahol kevésbé lehetséges a formális szerepek kínálta álarcok mögé bújás, kisebb mértékű az etnikai alapon számon tartott csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatása. A csoportok közötti „természettől adottnak tartott” egyenlőtlenségek támogatottsága nagymértékben függ a szűkebb, nem társadalmi (*Gesellschaft*), hanem közösségi (*Gemeinschaft*) szintű beágyazottság mértékétől (Tönnies 2004).

A vizsgálat céljaira kialakított kérdőívnek nem volt olyan kérdése, mely a társadalmi csoportokra vonatkozó tudásnak olyan összetevőjét mérte volna, melynek kialakulása, fennmaradása ne feltételezné a kommunikációt. Senki sem születik kész elgondolásokkal a fejében arra vonatkozóan, hogy milyen csoportok vannak a társadalomban, mi az egyes csoportok közötti viszony szervezőelve és

⁹⁵ Azért sem, mert a későbbiekben bemutatásra kerülő összetett, szociológiai-kognitív modellben is szignifikáns összefüggést mutatnak ezek a változók, azaz más változók szinten tartása mellett is érvényesül hatásuk.

arról is csak kommunikáció útján értesülhet, hogy ő mely csoportoknak a tagja, s melyeknek nem. Kommunikáció nélkül nem jöhetne létre a saját és a másik csoportra vonatkozó tudás semmilyen változata. Nem lenne xenofóbia és nem lenne etnocentrizmus, nem „működnének” a nemzeti jelképek; s nem lenne nemzeti tudat. Következésképpen arra számítottunk, hogy a kommunikációs státusz és a kérdőívünk kérdéseire adott válaszok elemzése révén kapott érzelmi és tudati indikátorok között nem találunk szignifikáns összefüggést, hiszen a társadalomban élő emberek nem tudnak nem kommunikálni, s ez a törvény a csoportokra vonatkozó tapasztalatokra is érvényes. A modell azt mutatja, hogy a csoportok között az alacsonyrendűség-felsőbbrendűség szerint történő különbségtétel függ a kommunikációs státusz egyes jellemzőitől. A mindenki számára elérhető mobiltelefonálás révén adódó státuszviszonyok nincsenek hatással a csoportokkal kapcsolatos tudattartalmakra. Az elektronikus levelezés esetében más a helyzet. Akik levelező köre kisméretű, s levélforgalmuk sem nagy, azok inkább hajlanak a kollektív alapon megállapított alacsonyabbrendűség és felsőbbrendűség elfogadására, mint azok, akiknek elektronikus kommunikációs hálózata széles körű és intenzív.

A tisztán szociológiai regressziós modell eredményeit bemutató 75. táblázatban láthattuk, hogy az online kommunikációs státusz negatívan hat a csoportok közötti etnikai alapú egyenlőtlenségek támogatására. Akik aktív résztvevői az elektronikus kommunikációnak, azok inkább a csoportok közötti egyenlőség, mintsem az egyenlőtlenség támogatói (standardizált β : -0,077). Ennek magyarázata abban keresendő, hogy az elektronikus kommunikációs térben nincs jelen a test. A virtuális térben szerveződő közösségek és a fizikai térben meg tapasztalható közösségek sok szempontból különböznek egymástól, de abban mindenképpen azonosak, hogy a hovatartozás élményét nyújtják (Prazsák 2009). Ebből az következik, hogy az aktív online kommunikáció adta virtuális közösségi tér és a falusi tényleges közösségi tér a csoportok percepciója szempontjából nem különbözik egymástól lényegesen.

„Alacsonyabbrendű” és „magasabbrendű” csoportok: kognitív struktúrák és szociológiai meghatározottságok

Az előzőekben bemutatott szocio-demográfiai meghatározottságok, illetve meghatározatlanságok a kognitív természetű meghatározottságokkal való együttes kezelésük során nyerik el valódi értelmüket. A társadalom viszonyrendszerében mindegyik hatással van a másikra, így értelmezésük is csak együttesen lehetséges. Bizonyos jellemzők (változók) hatását kiszűrve eltűnnek egyes összefüggések, s megjelennek mások. A következő modellben azt mutatjuk

be, hogy a csoportok etnikai alapú egyenlőtlenségének támogatása milyen társadalmi és tudati meghatározottságok függvényében alakul. A modell az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenséget mérő főkomponens szórásának nagyjából a felét magyarázza (R^2 :0,51).

76. táblázat

Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modellje – országos minta (lineáris regresszió-analízis)⁹⁶

	standardizált β	T próba szig.
közeleti kérdésekben másokra figyel	-0,073	0,004
egyháza tanításai szerint vallásos (dummy)	-0,055	0,033
romantikus	0,369	0,000
zárt gondolkodás	0,075	0,010
„magány” főkomponens	0,159	0,000
Becslése szerint Magyarország lakosságának hány százaléka roma, cigány?	0,059	0,024
cigányok hatása a múltban (ártottak – segítettek) ⁹⁷	0,064	0,015
Mennyire ért egyet: a cigányoknak a vérükben van a bűnözés.	0,192	0,000
Mennyire ért egyet: sok cigány nem tanulja meg családjában a tulajdon tiszteletét.	-0,133	0,000
cigánykérdés megoldása: deportálás főkomponens	0,098	0,007
Konfliktusok megoldása: a cigányok teljesen beolvadnának a többségi társadalomba.	0,081	0,006
Gemeinschaft-jelképek	0,063	0,024
inkluzív nemzetfelfogás	-0,078	0,004
osztályalapú fölényérzet	0,078	0,005
online kommunikációs státusz	-0,063	0,015
nem (dummy: férfi)	0,057	0,027
lakóhely településtípusa	0,069	0,013
lakótelepi házban él (dummy)	0,113	0,000

⁹⁶ Az F próba 0,000 szinten szignifikáns.

⁹⁷ A „cigányok”, „magyarokra” gyakorolt ártó, illetve segítő hatását mérő ötfokozatú változók közül egyszerű összeadással készült változó, mely az ártó, illetve segítő hatás összességét méri, azaz azt, hogy mekkora befolyásoló hatást tulajdonít a megkérdézett a cigányoknak.

Az előző, szociológiai magyarázó modell bemutatását a közösségi tér jelentőségének elemzésével, a kommunikációs státusz a csoportok közötti etnikai alapú egyenlőtlenségek támogatására gyakorolt hatásának analízisével zártuk. A kommunikációs rétegződés nem választható el a kognitív folyamatoktól. A kommunikációs státusz elválaszthatatlan attól, hogy valaki mit tart a saját szerepéről akkor, ha közéleti kérdésekről esik szó. Kérdőívünkben volt egy kérdés, mellyel azt vizsgáltuk, hogy közéleti témájú személyközi kommunikációban a megkérdezett a „véleményirányító” vagy inkább a „véleménykövető” szerepébe sorolja magát. A „Ha közéleti-politikai kérdésekről beszélgetnek a mindennapi életben, akkor Ön kik közé tartozik?” kérdésre a többség (56%) azt mondta, hogy kivonja magát az ilyen beszélgetésekből, illetve nem tudta megmondani, hogy kik közé tartozik. A megkérdezettek 31 százaléka mondta, hogy mielőtt kialakítja véleményét, igyekszik megismerni mások véleményét és mindössze 13 százalék adta azt a választ, hogy azok közé tartozik, akikre a többiek hallgatnak, azaz véleményirányítóknak tartja magát. Azt találtuk, hogy a véleményirányító szerep független az etnikai alapú szociális dominancia orientációtól. Ugyanakkor közéleti kérdésekben minél inkább hallgat valaki egy véleményirányítóra, annál inkább valószínű, hogy szociális dominancia orientációjában nincs jelen az alacsonyabb rendűség és a magasabb rendűség szempontja.

Az etnikai alapú fölényérzet szociológiai-kognitív magyarázó modelljét bemutató 76. táblázatban a második változó a vallásosságot méri. A templomba járás, a vallásosság szorosan összefügg a közösségi léttel (Freud 1991). Következésképpen ez a változó is jól illeszkedik a lakóhely településtípusa, a lakóház típusa, az online kommunikációs státusz, valamint a véleményirányítás együttesébe.

A vallásosság szerint elkülönült három csoport között a mennyiségi különbségek elsősorban minőségi különbségekként értelmezhetők, ennél fogva csak az egyháza tanításai szerint vallásos csoportot (dummy változó) vettük az elemzésbe. Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modelljét bemutató táblázat második változója azt mutatja, hogy az intenzív vallásosság negatívan függ össze az etnikai alapon megkülönböztetett csoportok közötti hierarchia elfogadásával.

Dogmatizmus

Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modelljét bemutató táblázat egyértelműen jelzi, hogy az emberek csoportjai között feltételezett alacsonyabbrendűség rasszista vélelme legerősebben a romantikus társalom- és emberszemlélettel függ össze, mely mereven osztályoz a „hősök” és a „gyávák” között. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az anti-romantikus meggyőződések összeegyeztethetetlenek

a rasszizmussal, az etnikai csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatásával. Azaz minél kevésbé szándékozik valaki „hős”, „nagy ember” lenni, s minél kevésbé gondolja azt, hogy „a nemes eszme érdekében még az erőszak is elfogadható”, annál kevésbé támogatja az etnikai alapú csoportközi hierarchiát. Hasonló irányú kapcsolatot látunk a zárt gondolkodás Rokeach által azonosított mintája és az etnikai alapon vallott fölényérzet között. A nyílt gondolkodás nem meglepő módon taszít az emberi csoportok alacsonyrendűség és felsőbbrendűség szerint történő osztályozásától. Az egzisztenciális rettegés okozta feszültséget láthatóan csökkenti a bizonyosság, mely szerint vannak alacsonyabbrendű és felsőbbrendű emberek, míg a magabiztosság ezzel a vélelemmel összeegyeztethetetlen. Vagyis a társas helyzetek hiányában megjelenő szorongás fokozza a társadalmi csoportok közötti etnikai alapon történő alá- és fölérendelő helyzetek támogatását.

Cigányellenesség

Láthatóan nem jártunk rossz nyomon, amikor arra gondoltunk, hogy a cigányellenesség a mai magyar társadalomban az antidemokratikus világszemlélet kulcseleme, hasonlóan az antiszemitizmushoz, mely a 40-es években, Kaliforniában végzett vizsgálatok eredményei szerint az antidemokratikus, tekintélyelvű személyiség csoportokra vonatkozó tudásának kulcseleme volt. Jóllehet Adorno és munkatársai az emberi csoportok „biológiai”, „veleszületett” vagy „faji” ismérvek szerint történő osztályozásának készségességét a személyiség pszichológiai szükségleteire vezették vissza, tudjuk, hogy ezek a szükségletek az egyént életpályájára indító család körülményeit meghatározó gazdasági-társadalmi tényezők szorításában fejlődnek vagy nem fejlődnek ki. Mint vizsgálatunk adatai mutatják, a mai magyar társadalomban a családi szocializáció kevésbé jellemezhető a „tekintélyelvű” jelzővel, s azt sem állíthatjuk, hogy a család társadalmi struktúrában elfoglalt helye különösebben hatna arra, hogy a személy a „fölely” és az „alávetettség” vagy az „egyenlőség” jegyében gondolkozik a társadalomban megkülönböztethető csoportok egymáshoz való viszonyáról.

A mai magyar társadalomban élő cigánykép kognitív szerveződésének első lépése a látszólag értékmentes percepció, mely a cigányok számarányára vonatkozik. Az értékmentes percepció azonban észrevétlenül átcsap értékítéletekbe. A roma népesség arányának becslése fenyegetettséggel párosul, mely nem kedvez az etnikai alapon meghatározott csoportok közötti egyenlőtlenségek elutasításának. A negatív cigány-kép kialakulása során a cigány népesség lélekszámának percepciója számos személyes és társadalmi, kulturális „tapasztalattal” kapcsolódik össze, melyek egy része akár elképzelt is lehet. Ez utóbbira lehet példa, hogy ha azt nézzük, hogy a megkérdezettek szerint a múltban a cigányok segítettek

vagy ártottak a magyaroknak, akkor azt találjuk – függetlenül a feltételezett hatás irányától –, hogy minél nagyobb múltbeli hatást tulajdonítanak a megkérdezettek a cigányoknak, annál nagyobb mértékben támogatják a csoportok közötti etnikai alapú hierarchiát.

Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modelljét bemutató táblázatban a következő két kérdés, a cigányokkal kapcsolatos negatív reprezentáció összetevőit méri. A „*cigányoknak a vérükben van a bűnözés*” állítással való egyetértés az egyik legmélyebb, mondhatni kimérikus cigányellenes előítélet (Langmuir 1999). Az állítással egyetértők nagyobb mértékben támogatják az etnikai alapon felfogott csoportok közti egyenlőtlenségeket, mint azok, aki elutasítják az állítást. Az állítással egyetértők a vakhit biztonságával küldenek minden egyes cigányt a társadalmi rétegződés legalacsonyabb pontjára, ezért aztán nincs is csodálkoznivaló azon, hogy ezek az emberek hisznek abban, hogy egyes csoportok alacsonyabbrendűek, míg mások magasabbrendűek.

Ennél valamivel bonyolultabb a másik állítás esete. A „*sok cigány nem tanulja meg családjában a tulajdon tiszteletét*” különös módon fordított irányban függ össze az etnikai alapon felfogott csoportok közötti egyenlőtlenségek támogatásával. Minél inkább úgy véli a megkérdezett, hogy a „*cigányok tolvajlása*” szocializációs meghatározottságok függvényében alakul, annál kevésbé fogadja el a csoportközi hierarchiát etnikai alapon.

Az állítás tanult magatartásként implikálja a „*tulajdon tiszteletét*”. Az állítás azt is mondja, hogy a cigányok esetében ez a kulturális meghatározottság nem vagy csak kevésbé, míg a nem cigányok esetében viszont létezik. Ilyenképpen a kérdés kulturális különbségként is értelmezhető, mely azt méri, hogy kulturálisan másnak látja-e a cigányokat a megkérdezett. A „*másság*” észlelésének alapja lehet egy úgymond „*műkedvelő orientalista*” megközelítés, mely szerint végletesen mások a cigányok, mint a nem cigányok. A másik perspektíva szerint a kulturális másság egy tanulási folyamat eredménye, szocializációs okokra vezethető vissza. Az a tény, hogy a cigányok „*tolvaj*” reprezentációja a megkérdezettek tudatában nem függ össze a csoportok közötti különbségek etnikai alapon történő legitimációjával, arra utal, hogy a mai magyar társadalomban a „*keleties*” cigányképnek nincsenek tartalékai.

A roma-ellenesség és az etnikai fölényérzet közötti kapcsolatra utal, hogy azokban, akik az úgynevezett „*cigánykérdést*” deportálással akarják „*megoldani*”, erőteljesen él a kollektív „*alsóbbrendűség*” és „*felsőbbrendűség*” hite. Hasonló irányú a kapcsolat abban az esetben is, ha a többségiek részéről a kisebbségnek

címzett asszimilációs várakozást vizsgáljuk. Az asszimilációs sürgetés persze aligha lehet őszinte, ha figyelembe vesszük az „*alacsonyabbrendűség*” rasszista implikációit.

A romaellenességről tehát nem mondhatjuk azt, hogy a rasszista csoportmeghatározás teljeskörű meghatározója, de a modell ismeretében biztosan állíthatjuk, hogy a romaellenesség nélkül nem jöhetett volna létre, s nem élhetne elevenen a személyben az a meggyőződés, hogy az emberek csoportjai között nincs egyenlőség, hanem vannak közöttük egyes csoportok, melyek felsőbbrendűek, s mások alacsonyabb rendűek.

A nemzeti tudat

Könyvünk negyedik fejezetében a nemzeti tudat feltérképezése során a magyarként való azonosítás és a magyarként való azonosulás változóival foglalkoztunk. Különös gondot fordítottunk a válaszdók számára nemzeti szempontból jelentős szimbólumok megismerésére. A magyarokat nemzetközi térbe helyezve kíváncsiak voltunk arra is, hogy a megkérdezettek milyen mértékben látják áldozatnak saját nemzeti csoportjukat. A múltira vonatkozóan sikerekre és kudarcokra egyaránt rákérdeztünk. Ugyancsak érdekelt bennünket, hogy melyek a történeti szempontú nemzeti önszemlélet legneuralgikusabb pontjai. Vizsgáltuk a nemzeti radikalizmusra jellemző nemzeti önszemléletet, valamint az 1944-ben német segítséggel pár hónapos uralomra jutott jobboldali szélsőséges nemzeti program elfogadottságát. Egészében azt láttuk, hogy a jelenlegi magyar társadalom nemzeti tudatában egyaránt jelen vannak a kollektíviztikus, neoetnocentrikus elemek, valamint a modern, befogadó nemzeti tudat elemei.

Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modelljét bemutató táblázatban az elsősorban affektív mechanizmusokra épülő nemzetfelfogást mérő két főkomponens közül csak az inkluzív nemzetfelfogás esetében láthatunk említésre méltó kapcsolatot. Az inkluzív nemzetfelfogás negatív kapcsolatban van az etnikai alapú csoportok közötti hierarchia támogatottságával. A befogadó nemzetfelfogás affektív összetevői szerint azt mondhatjuk, hogy minél inkább „*szereti valaki a magyar nyelvet és Magyarországot*”, minél inkább „*büszke arra, hogy magyar állampolgár*”, minél inkább „*úgy érzi, hogy Magyarország a hazája*”, minél inkább „*kedveli a magyar népet*”, azaz összességében minél inkább úgy véli, hogy a magyar nép, Magyarország remek hely, annál inkább az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőség pártjára helyezkedik. Ezzel szemben, aki azon a véleményen van, hogy „*jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének*”, továbbá azt is gondolja, hogy a „*magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal*”, hiszen „*általánosságban*

a magyarok különbek a nem magyaroknál”, nagyobb mértékben támogatja az etnikai alapú csoportok közötti egyenlőtlenségeket.

Az etnikai alapú fölényérzet magyarázó modelljét bemutató táblázatban a magyar nemzeti identitás tudáskészletének mindössze egy eleme esetében láthatunk szignifikáns kapcsolatot az etnikai alapú szociális dominancia orientációjával. A kapcsolat azonban nagyon beszédes, hiszen a magyar nemzeti identitás tudáskészletének arról az eleméről van szó, mely a nemzeti azonosulás irracionális, mitikus homályba vesző jelképeibe vetett hitről tanúskodik. A Szent Korona, a Turulmadár, az Árpádsávós zászló, a modern világban sosem volt Nagy-Magyarország által megjelenített magyarság-élmény láthatóan nem tud mit kezdeni a csoportok közötti eredendő egyenlőség eszméjével. Ennek az eredménynek az ismeretében nem meglepetés, hogy a magyar nemzeti kategória befogadó értelmezése fordítottan függ össze az etnikai alapon vallott kollektív fölényérzettel, azaz minél nyitottabb a nemzetfelfogása valakinek, annál kevésbé hiszi azt, hogy vannak alacsonyabbrendű és magasabbrendű csoportok az emberek között.

Már a világkép elemzése kapcsán is láttuk, hogy bár az emberi csoportok közötti hierarchia elfogadásában megkülönböztethető egy etnikai (vagy ha úgy tetszik rasszista) alapon működő érvrendszer, valamint egy osztályalapon történő érvelés, a kettő nem független egymástól. Modellünk azt mutatja, hogy a fölényérzet két változata közötti összefüggés akkor is „lábon marad”, ha az etnikai fölényérzettel összefüggő összes többi változót bevonjuk az elemzésbe.

A hierarchikus csoportközi viszony felfogása

Modellünk a 2010 őszén végzett reprezentatív kérdőíves vizsgálat során nyert adatok elemzése alapján bemutatta a társadalmi csoportokra vonatkozó tudás hierarchikus és egalitárius változatainak szerveződését. A hierarchikus viszonyt implikáló csoportészlelésben az „alacsonyabb rendűség – felsőbbrendűség” rasszista hite játssza a kulcsszerepet, mely azonban csak akkor aktiválódik, ha a társadalmilag megszerkesztett valóságra vonatkozó tudás más mintái és tartalmi is jelen vannak. Elsődleges szerepe van a szociális dominancia orientáció primer jelenlétének. Aki a csoportok közötti hierarchikus viszonyt osztályalapon elfogadja, az nagyobb valószínűséggel látja a csoportok egymáshoz való viszonyát az alacsonyabbrendűség és felsőbbrendűség mintái szerint meghatározott rendben. E rendező elv működése akkor valószínű, ha a személy világképét a tekintélyelvűség, a zártság, az egzisztenciális szorongás hatja át. Modellünk tanúsága szerint a csoportok közötti viszonyok hierarchikus

szemléletének próbaköve a cigányok szélsőségesen negatív reprezentációja, mely azon az előítéletes csoportrepresentációkra általában véve jellemző előfeltevésen alapul, miszerint jobb lenne a világ, ha az adott csoport tagjai nem lennének. A hierarchikus csoportközi viszonyok elfogadása összefügg a nemzeti hovatartozás érzését meghatározó kollektív azonosulási minta jellegével is. A hajdanvolt „Gemeinschaft”-együttlét sorsélményéből táplálkozó nemzeti azonosulás, valamint a kizáró nemzeti kategorizáció és a kollektív felsőbbrendűségen alapuló szociális dominancia összefügg.

Az egalitárius csoportok közötti viszony felfogása

A csoportok közötti viszony egalitárius, a kollektív alapon tulajdonított alacsony- és felsőbbrendűség gondolatának elutasítása jellemzően (de nem feltétlenül) együtt jár az előjogok és elismerések révén létrejött egyenlőtlen csoportközi rend elutasításával is. A kollektív alacsonyabbrendűség és felsőbbrendűség elfogadhatatlan azok számára, akik autonóm módon értelmezik a világot, s nincs bennük semmilyen lelki indíték arra, hogy mások előre megmondják nekik, mit kell követniük, s mit nem. Az anti-teknélyelvű, autonóm világlátás számára a csoportok közötti apriori értékelő megkülönböztetés – botrány. Ahol nincsenek eleve adott módon alá- és fölérendelt csoportok, ott értelemszerűen a roma kisebbséget is csak mellérendeléses viszony fűzheti a többséghez. Következésképpen hiányzik az asszimiláció sürgetése, nincs talaja a rasszista kisebbségképnek. A nemzeti azonosulást a befogadó, nyitott nemzetfelfogás jellemzi, mely nem hallja meg a „vér szavát.”

Genezis

A regressziós modell azt mutatja, hogy a központi tényező a kollektív alacsonyabbrendűség és felsőbbrendűség etnikai alapon történő elfogadása vagy elutasítása, mely egyszerre ok és következmény. Az alacsonyabbrendűség és felsőbbrendűség elfogadása szorosan összefügg, és együtt jár a dogmatizmussal. A tünetegyüttes olyan software-t alkot, melynek birtokosa egyszerűen eligazodhat a világban. Az életét feszítő kérdéses, ellentmondásos helyzetek letisztulnak, egyértelművé válnak. A rendszer lehetővé teszi, hogy az egzisztenciális bizonytalanság az újdonságok okozta változás kiszámíthatatlanságának kizárásával oldódjon fel, melyet a szinte fallal körülfalt közösség védőhálójába óv a betolakodóktól. A betolakodó pedig igen rosszul jár, ha cigánynak született. Egyrészt azért, mert bőrének színé rögvést elárulja etnikai hovatartozását, s ezzel számarányára is becslést tehet a software birtokosa. A tünetegyüttes hordozója számára már voltaképpen a becslés során lényegtelennek válik, hogy

a cigánynak született ember ősei segítettek vagy ártottak a múltban annak az elképzelt közösségnek, melynek a becslést végző számára legfontosabb jelképei ellenőrizhetetlen eredetűek és tartalmúak. Ezért aztán nem is csoda, hogy nehezen lehet ezeknek a szimbólumoknak megfelelni, főként akkor, ha az exkluzív nemzetfelfogás eleve ellehetetleníti az integrálódási folyamatot. Hiába minden próbálkozás: a software-tulajdonos már-már genetikai alapon dönt arról, hogy ki a jó és ki a rossz. A döntés kimenetele pedig ugyancsak a legegyszerűbb megoldás elfogadásának függvényében alakul, hiszen mindössze el kell fogadni azt az ellenőrizhetetlen állítást, hogy a cigányoknak a vérükben van a bűnözés. Mindez pedig a probléma végleges kezelésének igényét hívja elő a tünetegyüttes hordozójából: az eltüntetést, az asszimilálást, a deportálást.

A software-nek azonban inverze is van. Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy az alacsonyabbrendűséget elutasító gondolkodással rendelkezőknek egyetlen egzisztenciális problémájuk sincs. Még arról sem, hogy ne lenne igényük a közösségi életre. Vagy arról, hogy csak bizonyos településtípuson éljenek. És arról sem, hogy ne szeretnék hazájukat. Arról viszont igen, hogy gondolkodásuk nyitott, racionális, befogadó. A nemzeti szimbólumrendszer elemei közül elsősorban a hivatalos jelképeket tekintik magukénak, s ezzel együtt elutasítják az irracionális, ellenőrizhetetlen elemeket. Nem borszín alapján döntenek arról, hogy ki a jó és ki a rossz ember, hanem a kultúrák közötti párbeszéd hívei, mely elsősorban a másság elfogadásával, s nem szükségszerű leértékelésével párosul. Jól mutatja ezt az is, hogy fontos számukra a korszerű kommunikációs eszközök használata, mely lehetővé teszi, hogy könnyedén kapcsolatba kerüljenek más kultúrákhoz tartozó emberekkel. A kulturális különbségeket nem csak elfogadják, hanem érdeklődnek is irántuk, melynek elengedhetetlen feltétele saját integritásuk, autonómiájuk megőrzése.

E kapcsolatrendszer kialakulását nem könnyű megmagyarázni. A tekintélyelvű személyiség kialakulástörténetének ismeretében kijelenthetjük, hogy csoportközi viszonyok hierarchikus vagy egalitáriánus felfogása a gyermekkorban alakul ki. Longitudinális vizsgálati adatok hiányában csak feltételezhetjük, hogy a gyermek 3-6 éves korban közvetlen tapasztalatokat szerez a társadalmilag megszerkesztett valóság „csoportként” azonosítható dimenzióiról, amit az észlelés és az értelmezés követ. Az észlelést nyelvi eszközök révén történő homogenizáció (megnevezés és elkülönítés) követi, mely az egyik esetben az alá-fölérendeltségek, a másik esetben az egyenlősítés irányába visz. Az irányt a domináns szocializációs hatások mintája határozza meg. Ha a szocializációs ágensek (család, iskola, média, kortársak) hatásai együttvéve azt eredményezik, hogy a felnövekvő személy nem találja helyét a világban, szorong, magányos, eligazításra szorul, akkor – rendre

és biztonságra vágyva a világban – a csoportok zavarba ejtően tarka sokaságát radikálisan leegyszerűsíti. A neoetnocentrikus nemzeti azonosulás érzelmi biztonságot jelent számára, a hierarchizálás pedig rendet és kiszámíthatóságot visz életébe.

Ha a szocializációs ágensek a felnövekvő gyermeket az autonóm, az önmagáért felelős, cselekvő szerep elvárásai szerint nevelik, akkor a csoportokról szerzett tapasztalat értelmezési sémája az egyenlőség lesz. Az egyenlőség mint a csoportközi viszonyok értelmezési sémája az egyik esetben az egyenlőtlenségek elvi elutasítását jelenti, amibe semmiféle olyan szempont nem illik bele, mely valakinek hátrányt vagy előnyt okoz, pusztán azért, mert egy csoport tagja. Másik esetben az egyéni képességek és teljesítmények okán keletkező osztályegyenlőtlenségek elfogadhatók, feltéve, ha a szelekciós rendszer biztosítja az esélyek egyenlőségét.

77. táblázat

A magyarként való azonosítás során elfogadott kritériumok számának megoszlása (százalékban)⁹⁸

		nemzeti radikálisok	civil környezet- védők	országos minta
elfogadott magyarságkritériumok száma	0	9,4	4	1,5
	1	18,7	3	1,8
	2	12,4	5	5,3
	3	11,8	7	12,6
	4	8,9	14	12,9
	5	10	20	14,6
	6	12,3	23	17,9
	7	16,5	24	33,4
összesen		100	100	100
átlag		3,54	4,96	5,15
szórás		2,39	1,89	1,81

A táblázatra tekintve nem lehet kétségünk afelől, hogy a nemzeti radikálisok mind a civil környezetvédőkhöz, mind az országos mintához képest jóval szigorúbban határozzák meg a magyarságot. A nemzeti radikálisok 52 százaléka három vagy annál kevesebb kritériumot határozott meg a magyarként való azonosítás során. Ezzel szemben az országos mintában abszolút többségben vannak azok, akik hat vagy hét kritériumot is elfogadhatónak tartottak a magyarként való azonosításra. A civil környezetvédők ebből a szempontból a nemzeti radikálisok és az országos minta között helyezkednek el, amit az átlagok is mutatnak. Ennek a változónak a megoszlása alapján a nemzeti radikálisok a leginkább megosztottak, mivel ugyanakkora a 0-1 és a 6-7 kritériumot elfogadók aránya – de ezt jelzik a szórások is.

Magyarként azonosulás a nemzeti radikálisok megközelítésében

A magyarként azonosulást 20 állítás elfogadásával mértük. A 37. és az F/26. táblázatokon mutattuk be az állítások átlagos elfogadottságát az országos és a szervezeti mintákban. A két táblázat alapján megállapítható, hogy a nemzeti radikálisok minden magyarságtudatot kifejező állítást inkább elfogadnak, mint az

országos minta tagjai, s ugyanez a tendencia érvényesül a civil környezetvédőkkel kapcsolatban is. A nemzeti radikálisok között nem volt lehetséges az országos mintánál bemutatott főkomponensek elkülönítése, sem a faktor-, sem a főkomponens-analízis nem hozott eredményt (a többségében homogén válaszoknak köszönhetően). Az egyes állítások elfogadása, illetve elutasítása alapján azonban kisebb eltérések megfigyelhetők, s ezen eltérések látványosabbá tételének érdekében egyszerűen összeadtuk a 20 változó értékeit minden megkérdezett esetében.⁹⁹ Az indexen magas értékkel azok szerepelnek, akik mindegyik állítást elfogadják, azaz nacionalisták: függetlenül attól, hogy nacionalizmusuk elsősorban a saját nemzet pozitívumainak hangsúlyozására, vagy más nemzetektől való megkülönböztetésre, exkluzivitásra vagy inkluzivitásra épül.

Az így számított nacionalizmus indexen a három minta megoszlása jelentősen eltér. A következő táblázat az alapvető összehasonlításra alkalmas statisztikákat mutatja.

78. táblázat

Magyarként azonosulás (nacionalizmus index terjedelmei, átlagai, szórásai a szervezeti mintákban és az országos mintában)

	terjedelem	átlag	szórás
nemzeti radikálisok	61-100	91,37	7,12
civil környezetvédők	34-100	71,82	12,17
országos minta	24-100	80,96	12,16

A legnagyobb terjedelmű az országos minta, ahol a legalacsonyabb felvett érték 24; míg a legmagasabb 100. A terjedelmet tekintve az országos mintát a civil környezetvédők szervezeti mintája követi, ahol ugyanezek az értékek rendre: 34, illetve 100. A legszűkebb terjedelmű a nemzeti radikálisok mintája, ahol a legalacsonyabb érték 61, míg a legmagasabb 100. Az átlagok egyszerű összehasonlítása is beszédes. A nemzeti radikálisok nemcsak, hogy egységesebben nacionalisták, hanem jóval inkább azok, mint a civil környezetvédők vagy az országos reprezentatív mintába kerültek. A nemzeti radikálisok erőteljesen és egységesen nacionalisták, s ebben nincs is semmi különös, mivel a szervezet identitásának alapja az intenzív magyarság.

⁹⁸ "0" értékkel szerepelnek azok, akik vagy egyetlen kérdésre sem tudtak válaszolni, vagy egyik kritériumot sem fogadják el a magyarként való azonosítás során.

⁹⁹ Ennek következtében logikailag maximum 100, és minimum 0 értékkel szerepelhetett egy megkérdezett a nacionalizmus mértékét mérő indexen (0-ával akkor, ha egyetlen kérdésre sem adott értékelhető választ – ilyen megkérdezett nem volt).

Nemzeti jelképek a nemzeti radikálisok megközelítésében

A IV. fejezetben láthattuk (41. és F/32. táblázatok), hogy a nemzeti radikálisok mind a civil környezetvédőkhöz, mind az országos mintához képest szinte minden jelkép esetében inkább alkalmasnak találják az adott szimbólumot a magyarság reprezentálására. Ez alól a tendencia alól egyetlen kivétel van: az 1989-ben elfogadott Alkotmány. Az országos reprezentatív minta gondolkodása három jelképtípus köré szerveződik („narratív”, „Gemeinschaft” és „modern”). Ezzel szemben a nemzeti radikálisok esetében nem lehetett ilyen mintázatokat találni (ennek oka ugyancsak az állítások széleskörű és viszonylag egyöntetű elfogadásban keresendő). A többnyire homogén válaszok miatt – hasonlóan a magyarként azonosulás-index képzéséhez – ezúttal is egyszerűen összeadtuk a felsorolt 12 jelkép osztályzatait minden megkérdezett esetében.¹⁰⁰ Az így kialakított jelkép-index megoszlása jelentősen eltér a három mintában.

79. táblázat

Nemzeti jelképek (jelkép-index terjedelmei, átlagai, szórásai a szervezeti mintákban és az országos mintában)

	terjedelem	átlag	szórás
nemzeti radikálisok	40-60	54,06	4,99
civil környezetvédők	22-60	47,17	7,52
országos minta	5-60	47,08	8,2

Az alapstatisztikák a nacionalizmus-indexnél megfigyelt tendenciát követik: a nemzeti radikálisok szűkebb terjedelemben, kisebb szórással, összességében a magyarságra jellemzőbbnek tartják a felsorolt jelképeket, mint a civil környezetvédők és a reprezentatív minta tagjai.

Nemzeti tudat mintázata alapján képzett alcsoportok a nemzeti radikálisok között

A nemzeti tudat releváns mintázatainak elkülönítése a nemzeti radikálisok között jelentős nehézségekbe ütközik, ugyanis ebből a szempontból viszonylag

homogén csoportot kell jellemeznünk. A következőkben bemutatásra kerülő nemzeti tudat tipológia ezért csak a nemzeti radikálisok szervezetén belüli különbségekre vonatkozik. Mindvégig észben kell tartani, hogy a nemzeti radikálisok szűkkeblűek, amikor magyarként azonosítanak, nacionalizmusuk erőteljesebb és a nemzeti jelképeket is jobban elfogadják, mint az országos minta tagjai. A kérdés ennek megfelelően az, hogy a *legnacionalistább* közösségen belül milyen felfogások (nemzeti tudati alcsoportok) vannak?

A kérdésre adható lehetséges válasz megtalálása érdekében a *magyarként azonosítás*, a *magyarként azonosulás* és a *nemzeti jelképek* előzőekben bemutatott indexeinek használatával K-means klaszteranalízist végeztünk.¹⁰¹ A klaszteranalízis eredményei a következő táblázatban láthatók.

80. táblázat

Nemzeti tudati alcsoportok a nemzeti radikálisok szervezetében (klaszterközpontok)

	mély-magyar	merev magyar	elképzelt magyar	reális magyar
magyarként azonosítás index	-0,87	1,05	0,20	0,08
magyarként azonosulás index	0,33	0,4	-0,28	-1,88
nemzeti jelképek index	0,21	0,61	-1,9	0,13
elemszám (%)	42	31	15	12

Mélymagyar. A szervezeten belüli legnagyobb létszámú (42%) alcsoportot azok alkotják, akik társaikhoz képest nacionalistábbak és a nemzeti jelképeket is jobban elfogadják. Figyelemre méltó, hogy a *Szózatot* követően szerintük az *Árpádsávós zászló* jellemzi legjobban a magyarságot. Az 1989-ben elfogadott Alkotmányt kevésbé tartják megfelelő szimbólumnak, mint a *merev magyarok*. Nemzeti tudatuk egyik legjellemzőbb eleme, hogy a magyarként való azonosítás során nem fogadnak el bármely kritériumot, azaz igen exkluzívak. A mélymagyarok számára a legfontosabb a vérvonal, azaz szerintük az a magyar, *akinek felmenői magyarok voltak*. A leggyengébb magyarságkritérium számukra a Nagy-Magyarország

¹⁰⁰ Ennek következtében a jelkép-indexen logikailag felvehető legkisebb érték 0, míg a legmagasabb 60 lehet. Nullát az kaphatott, aki egyetlen esetben sem adott értékelhető választ – ilyen megkérdezett nem volt –, hatvanat pedig az, aki mindegyik jelképet 5-ös, azaz „nagyon jellemzi” kategóriába sorolta.

¹⁰¹ Az indexek standardizált változatban kerültek az elemzésbe, annak érdekében, hogy elkerüljünk a terjedelmi különbségekből adódó torzításokat.

területén történt születés. A Németh László-i értelemben vett mélymagyarok ők. Amikor Németh László a múlt század 30-as éveiben irodalomszociológiai kategóriaként megalkotta a „mélymagyarság” kifejezést, maga sem hitte volna, hogy szellemet szabít ki a palackból (Németh 1989). A „mélymagyarság” önálló életre kelt, és jelölőjévé vált minden olyan nemzeti azonosulásnak, mely a magyarságot normatív alapon megállapítva egyeseket beereszt, másokat megkirekeszt.

Merev magyar. A második legnagyobb szervezeten belüli alcsoport nemzeti tudatának jellemzője, hogy a magyarként azonosítás sok elemét elfogadják, azaz szervezeti társaikhoz képest kevésbé exkluzívak. Leginkább azt tartják magyarnak, aki a Nagy-Magyarország területén született. Ezzel együtt viszont rendkívül nacionalisták, hiszen gyakorlatilag nem lehetett olyan nemzeti azonosulással kapcsolatos állítást mondani a számukra, mellyel ne értettek volna egyet. A nemzeti jelképek ugyancsak fontosak számukra. Elsősorban a Szózat, a Himnusz és a piros-fehér-zöld zászló. A szent korona elfogadottsága a Turulmadár mögé szorul, melyet az Árpádsávós zászló követ. A szervezet minden harmadik tagja ennek az alcsoportnak a része.

Elképzelt magyar. A harmadik legnagyobb szervezeten belüli alcsoportot (15%) azok alkotják, akiknek elsősorban a képzeletében él a magyar. Egyrészt abból következtethetünk erre, hogy viszonylag sok magyarság-kritériumot elfogadnak, melyek között első helyen szerepel a magyar anyanyelv, emellett viszont a második legfontosabb kritérium számukra a leszármazás. Önmagukra a szervezet többi tagjához képest kevésbé találják igaznak a nacionalizmust mutató állításokat. A fantáziavilágukban élő nemzeti jelképek közül vannak olyanok, melyeket jobban, s vannak melyeket kevésbé tartanak találónak. Figyelemre méltó, hogy számukra a jelképek közül első helyen található a korona (szemben az összes többi alcsoporttal, ahol fontossági szempontból a 4-6. helyen szerepel a korona). Ennek a szimbólumnak rendelődik alá minden más – összhangban a Nemzeti Őrsereg esküjének szövegével: „... a Szent Korona oltalma vezessen”.

Reális magyar. A szervezeten belüli legkisebb alcsoportot (12%) azok alkotják, akik társaikhoz képest a legkevésbé nacionalisták, azaz a legkevésbé fogadják el a magyarként azonosulást mérő állításokat. Ennek az az oka, hogy a nemzetből kirekesztő állításokkal kevésbé értenek egyet, mint a többi alcsoport tagjai. Továbbá a magyarként azonosítás során inkább megengedőbbek, mint társaik és a nemzeti jelképekből is viszonylag sokat elfogadnak. Legfontosabb számukra a piros-fehér-zöld zászló, ugyanakkor a második legfontosabb, a Szózatot követő szimbólumuk az Árpádsávós zászló.

A nemzeti radikálisok nemzeti tudata és szociológiai meghatározatlanságai

A nemzeti radikálisok szervezetében tapasztalható nemzeti tudat-felfogásoknak alapvetően nincsenek szociológiai meghatározottságai. A szociológiai meghatározatlanság hiánya következik a viszonylag egységes társadalmi státusból is: a lakóhelyből, az iskolai végzettségből, az életkorból. A tendencia alól a szociális integráció mértéke és az internethasználat gyakorisága jelent kivételt.

A baráti kapcsolatok számával mért szociális integráció mértéke eltérő a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogása szerinti alcsoportokban. Erre abból következtethetünk, hogy a kérdőívünkben volt egy kérdés, mely arra vonatkozott, hogy a szubjektív vélemény alapján hány barátja van a megkérdezettnek. A következő táblázat a barátok átlagos számát mutatja a nemzeti radikálisok nemzeti tudati alcsoportjai szerint.

81. táblázat

Nemzeti tudat és szociális integráció a nemzeti radikálisok között (átlagok)

	Hány barátja van Önnek?
merev magyar	48
reális magyar	41
elképzelt magyar	25
mélymagyar	17

F próba szig. 0,037; eta²: 0,1

A táblázat azt mutatja, hogy a szervezeten belül a *merev magyarok* rendelkeznek a legtöbb szubjektíven barátinak tekintett kapcsolattal. Őket a *reális magyarok*, majd az *elképzelt magyarok* követik. A szociálisan legkevésbé integrált nemzeti tudat alcsoportnak a *mélymagyarok* tekinthetők, számukra a közösséghez tartozás a szociális integráció lehetőségét hordozza magában. Mint tudjuk, ők alkotják a legnépesebb nemzeti tudat-felfogás szerinti alcsoportot a szervezeten belül. Az átlagok statisztikai értelemben is szignifikánsan különböznek.

A társas kapcsolatok gondozására, valamint a külvilággal való kapcsolattartásra is alkalmas internetet különböző mértékben használják a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogás szerint képzett alcsoportjai. Az internet használatát 1-től 9-ig terjedő skála segítségével mértük, ahol a legalacsonyabb értéket az jelenti, ha az illető nem használja az internetet, míg a legmagasabbat az, ha naponta öt

óránál többet tölt az internet használatával. A nemzeti tudat felfogása szerinti alcsoportokban mért internethasználati átlagokat a következő táblázaton mutatjuk be.

82. táblázat

Nemzeti tudat és internethasználat a nemzeti radikálisok között (átlagok)

	Mennyit szokott Ön internetezni?
merev magyar	5,95
mélymagyar	4,36
reális magyar	4,15
elképzelt magyar	3,23

F próba szig 0,013 ; η^2 : 0,11

A táblázat alapján megállapítható, hogy a szervezeten belül a *merev magyarok* a legaktívabb internethasználók. Összefüggésben a szociális integráció mértékével azt mondhatjuk, hogy a *merev magyarok* szociálisan a leginkább integráltak, s ezzel együtt az online térben is a legotthonosabban mozognak a szervezet többi tagjához képest. Internethasználatuk azonban minden bizonnyal más, mint a *mélymagyaroké*, akik – feltehetően az alacsony mértékű szociális integrációjuknak is köszönhetően – az online térben is társaságot keresnek. Valószínűleg ennek következménye, hogy a második leggyakoribb internethasználók a szervezeten belül. Tőlük alig-alig maradnak le a *reális magyarok*, s a sort az *elképzelt magyarok* zárják.

Összességében megállapítható, hogy a *merev magyarok* szociális beágyazottsága a legerőteljesebb mind online, mind az offline térben. A *mélymagyarok* szemtől szembeni baráti kapcsolatai kevésbé kiterjedtek, melyet a szervezet többi tagjához képest viszonylag gyakori online jelenléttel kompenzálnak. A *reális magyarok* offline társas kapcsolatai kiterjedtek, ezért nincs is szükségük olyan mértékű online jelenlétre, mint a *mélymagyaroknak*. Az *elképzelt magyarok* tekinthetők a legkevésbé integráltak: sem baráti kapcsolataik, sem online részvételük nem közelíti meg a szervezet többi tagját.

Külső és belső kontroll és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között

Szociológiai meghatározatlanságokat és lélektani meghatározottságokat figyelhetünk meg a nemzeti radikálisok nemzeti tudat felfogásának alcsoportjai között. Ez utóbbiak közül elsőként a belső és külső kontrollal való összefüggést mutatjuk be.

A III. fejezetben már volt szó a külső és a belső kontrollról. A 18. és az F/18. táblázatban látható alapmegoszlások összehasonlítása alapján láthattuk, hogy bizonyos kérdések esetében a nemzeti radikálisok inkább, míg az országos minta és a másik szervezeti minta tagjai kevésbé gondolják azt, hogy életük menete nem rajtuk, hanem a külső körülményeken múlik. Más kérdések esetében pedig fordított volt a helyzet. A válaszokban rejlő látszólagos ellentmondások következtében a nemzeti radikálisok gondolkodásában nem lehetséges annak az egy dimenzióknak az elkülönítése, mely az országos minta esetében jól megjelent. Ezért más utat kell választani a külső és belső kontroll mérésére. Amennyiben összehasonlítjuk, hogy a külső és belső kontrollt mérő négy kérdés esetében hány alkalommal adtak egyik, illetve másik irányba húzó válaszokat a minták tagjai, akkor a következő eredmények adódnak.

83. táblázat

Külső és belső kontroll a szervezeti mintákban és az országos mintában (átlagok)

	belső kontroll		külső kontroll	
	átlag	relatív szórás	átlag	relatív szórás
nemzeti radikálisok	2,43	0,46	1,30	0,88
civil környezetvédők	2,46	0,44	1,17	0,8
országos minta	1,72	0,76	1,19	1,08

Az előbbieken jelzett ellentmondás jól megjelenik a táblázat eredményeiben. A két szervezeti minta tagjai az országos mintához képest inkább úgy tekintenek magukra, mint akik képesek saját sorsuk irányítására, mivel a külső és belső kontrollt mérő négy állítás közül átlagosan közel 2,5 belső kontrollt jelző állítást fogadnak el. Ezzel szemben a külső kontroll esetében éppen fordított a helyzet: a nemzeti radikálisok összességében több olyan állítást fogadnak el, melyből a külső kontrollra következtethetünk (átlagosan 1,3-et szemben az országos minta 1,19-ével). Az átlaggal korrigált szórások összehasonlításából arra következtethetünk, hogy mind a belső, mind a külső kontrollt tekintve a nemzeti radikálisok egységesebbek, mint az országos minta tagjai, de kevésbé egységeseek, mint a civil környezetvédők.

Amennyiben a nemzeti tudat mintázatai szerint képzett alcsoportokat a külső és a belső kontroll szerint hasonlítjuk össze, akkor a belső kontrollt mérő index esetében gyengébb, míg a külső kontrollt mérő index esetében szorosabb összefüggést láthatunk. Ezeket mutatjuk be a következő táblázatokon.

84. táblázat

Belső kontroll és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok felfogásában (sorszázalékok)

	belső kontrollra utaló elfogadott állítások száma				
	0	1	2	3	4
merev magyar	13	7	36	22	22
mélymagyar	10	15	22	46	7
elképzelte magyar	0	0	47	20	33
reális magyar	0	8	17	67	8

 χ^2 próba szig. 0,035 ; Cramer's V: 0,273

A 84. táblázat a nemzeti radikálisok nemzeti tudat felfogása és az elfogadott belső kontrollra utaló állítások száma közötti egyértelmű összefüggést mutatja. A *merev magyarok* 44, a *mélymagyarok* 53, az *elképzelte magyarok* 53 és a *reális magyarok* 75 százaléka adott a négyből három vagy négy esetben belső kontrollra utaló választ. Az összefüggés szorosabb, amennyiben a külső kontrollra utaló válaszok száma és a nemzeti tudat közötti kapcsolatot nézzük.

85. táblázat

Külső kontroll és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok felfogásában (sorszázalékok)

	külső kontrollra utaló elfogadott állítások száma				
	0	1	2	3	4
merev magyar	29	19	39	3	10
mélymagyar	12	48	19	12	9
elképzelte magyar	67	27	6	0	0
reális magyar	18	73	9	0	0

 χ^2 próba szig. 0,001 ; Cramer's V: 0,339

A 85. táblázatban bemutatott eredmények jól kiegészítik a 84. táblázatban bemutatott eredményeket. A szervezeten belüli számarányát tekintve két legkisebb nemzeti tudati alcsoport esetében egyáltalán nem találhatók olyanok, akik három vagy négy külső kontrollra utaló választ adtak volna. Ezzel szemben a *merev magyarok* 13, míg a *mélymagyarok* 21 százaléka adott a négyből három vagy négy külső kontrollra utaló választ. Összességében megállapítható, hogy a szervezeten belüli nemzeti tudat-felfogások nagymértékben összefüggnek a belső és külső kontrollal. Leginkább a szervezet tagságának zömét jelentő *merev magyarokra* és a *mélymagyarokra* jellemző a belső kontroll hiánya mellett a külső

kontroll. Legkevésbé pedig a két kisebb nemzeti tudati alcsoportra, ahol magasabb azon válaszok aránya, melyekből a belső és alacsonyabb azoké, melyekből a külső kontrollra következethetünk.

Szociális dominancia és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között

A nemzeti radikálisok F/17. táblázatban bemutatott és a III. fejezetben elemzett szociális dominancia orientációja szerinti alcsoportjai egyaránt jelentősen eltérnek az országos és a civil környezetvédők mintázataitól. A következőkben azt mutatjuk be, hogy a szociális dominancia orientáció szerinti alcsoportok és a nemzeti tudat felfogás szerint alcsoportok milyen kapcsolatban vannak egymással a nemzeti radikálisok megközelítésében.

86. táblázat

Szociális dominancia és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között (sorszázalékok)

	csak az etnikai egyenlőtlenséget fogadják el	mindenféle egyenlőtlenséget elfogadnak	tekintélyelvű és az etnikai egyenlőtlenségeket fogadják el	csak a tekintélyt tisztelik	csak az osztályalapú egyenlőtlenségeket fogadják el	elfogadják az etnikai és az osztályalapú egyenlőtlenségeket, de elutasítják a tekintély tiszteltét
merev magyar	37	16	16	3	19	9
mélymagyar	9	36	21	30	3	0
elképzelte magyar	60	0	20	0	0	20
reális magyar	33	0	0	22	11	33

 χ^2 próba szig. 0,000 ; Cramer's V: 0,417

A 86. táblázatban szereplő alacsony százalékok igen csekély esetszámon alapulnak. Ez az oka annak, hogy összetettebb, több változó együttes hatását mérő modellt nem lehetséges készíteni a nemzeti radikálisok szervezeti mintáján. Ezzel együtt szoros összefüggést láthatunk a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogása és szociális dominancia orientációjuk között. Az osztályalapú, az etnikai és a tekintélyelvű egyenlőtlenségeket egyaránt elfogadják a legnagyobb arányban a *mélymagyarok*

között találhatók. A szervezeten belül a *mélymagyarok* között a legmagasabb azok aránya is, akik valamilyen mértékben elfogadják az autoriter szociális dominanciát (87%). A korona mint nemzeti jelkép köré szerveződő nemzeti tudati alcsoport esetében a legmagasabb azok aránya, akik valamilyen mértékben elfogadják az emberek közötti etnikai alapú egyenlőtlenségeket (az *elképzelt magyarok* mindegyikére igaz ez). Az etnikai alapon történő csoportok közötti különbségtétel másik jelentős bázisát az *merev magyarok* alkotják a szervezeten belül. Az osztályalapú egyenlőtlenségeket valamilyen mértékben elfogadók aránya minden alcsoportban 50 százalék alatt maradt. Ez nyilvánvalóan összefügg a szervezetre jellemző sajátos egyenlőség – egyenlőtlenség felfogással. Az osztályalapú egyenlőtlenségek támogatói legkevésbé az *elképzelt*, míg a leginkább a *reális magyarok* nemzeti tudat-felfogás szerinti alcsoportból verbuválódnak. Azonban ez utóbbi csoportra is jellemző, hogy az emberek közötti etnikai alapú különbségtételt jobban elfogadják, mint az osztályalapút: a *reális magyar* nemzeti tudati alcsoporton belül az egyensúlyt az autoriter típusú szociális dominancia orientáció elfogadói biztosítják (22%).

Cigányokkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között

A nemzeti radikális szervezet tagjainak hat, a cigányokkal kapcsolatos kérdést tettünk fel. Ebből két esetben nincsenek említésre méltó különbségek a nemzeti tudat felfogása szerint képzett alcsoportok között. Így sem az *ország helyzetének romlása a cigánybűnözésre vezethető vissza* állítás elfogadásában, sem a *lakóhelyi szegregáció* alapján, sem a *tolerancia* szerint nem találhatók statisztikai értelemben is szignifikáns különbségek a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogás szerinti csoportjai között.

Az V. fejezetben bemutatott módon, a cigányok múltbeli ártó, illetve segítő szereptulajdonítása alapján a nemzeti radikálisok között is létrehoztuk a cigány paranoia-indexet. Az index három mintában számított alapstatisztikáit a következő táblázaton mutatjuk be.

87. táblázat

Cigány-paranoia index átlagai, szórásai a szervezeti mintákban és az országos mintában

	átlag	szórás
nemzeti radikálisok	2,21	1,72
civil környezetvédők	1,59	1,82
országos minta	1,40	1,71

A táblázat egyértelműen mutatja, hogy a nemzeti radikálisok között a cigányok múltbeli ártó és segítő részvétele alapján számított cigány-paranoia jelentősen magasabb, mint a civil környezetvédők és az országos minta esetében. A magasabb átlag mellé pedig alacsonyabb szórás is társul, azaz a nemzeti radikálisok ezúttal is egységesebben élik meg a cigány-paranoiát, mint a civil környezetvédők vagy az országos minta tagjai.

A cigány-paranoia statisztikai értelemben szignifikáns kapcsolatban van a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogásával, azaz a nemzeti tudat mintázata szerint képzett egyes csoportokban különböző mértékű a cigány-paranoia. Ezt mutatja a következő táblázat.

88. táblázat

Nemzeti tudat és cigány-paranoia a nemzeti radikálisok között

	átlag
mélymagyar	2,96
reális magyar	2,53
merev magyar	1,51
elképzelt magyar	1,47

F próba szig. 0,004; eta² 0,164

A cigány-paranoia leginkább a *mélymagyarok* sztereotípiáit uralja. Abban az alcsoportban, ahol nem az etnikai alapú, hanem a tekintélyszemély alapján levezetett szociális dominancia a legjelentősebb (persze az etnikai alapú szociális dominanciát is valamilyen mértékben elfogadja az alcsoport kétharmada). A cigány-paranoia második legelfogadóbb közege a *reális magyarok* köre. Ebben a csoportban szervezeti tagtársaikhoz képest kevésbé jellemző a külső kontroll, ugyanakkor viszonylag gyakran interneteznek, s a szociális integráció szempontjából sem állnak rosszul. Ennek alapján arra következtethetünk, hogy míg a *mélymagyarok* esetében a szervezet „küldetése”, a szervezet vezetői által megfogalmazott célok mantraszerű interiorizálása lehet hatással a cigányokkal kapcsolatos negatív sztereotípiákra, addig a *reális magyarok* esetében a szervezet céljainak külvilág felé való kommunikálása, a külvilág szimpátiájának megnyerése és ezzel együtt a szervezet integritásának megőrzése indukálhatja a cigány-paranoia típusú sztereotípia elfogadását. Az *elképzelt magyarok* alacsony cigány-paranoia index értékei a szervezeten belüli visszahúzódként értelmezhetők, mely jól összefügg a viszonylag alacsony szociális integrációval és a ritka internethasználattal, melyből a külvilágtól való elzárkózásra következtethetünk.

A nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogása szerinti alcsoportjai közötti cigány-paranoia típusú sztereotípiák alapján látható különbségekhez hasonlóan alakulnak az ötödik fejezetben bemutatott cigányfóbia-típusú sztereotípiák szerinti különbségek („A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket” állítással való egyetértés).

89. táblázat

Nemzeti tudat és cigányfóbia a nemzeti radikálisok között (átlagok)

	„A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket” állítással való egyetértés. 1: egyáltalán nem; 5: teljes mértékben egyetért
reális magyar	4,86
mélymagyar	4,82
merev magyar	4,60
elképzelt magyar	3,81

F próba szig. 0,001 ; η^2 0,155

A cigányfóbia a reális magyaroknál és a mélymagyaroknál a legmagasabb, míg az elképzelt magyarok esetében a legalacsonyabb. Ezúttal is azt láthatjuk, hogy a nemzeti tudat felfogások szerint képzett alcsoportok között statisztikai értelemben vett szignifikáns különbségek vannak: a szervezet legnagyobb létszámú nemzeti tudat-alcsoportjában igen magas a cigányfóbia, s ettől nem sokkal marad le a második legnagyobb létszámú csoport, a merev magyarok cigányfóbiája sem.

A cigánygyerekek iskolai szegregációjának elfogadása, illetve elutasítása a sztereotípiáktól az előítéletek és a diszkrimináció felé való elmozdulást is jelenti. Ennek következtében valamelyest módosul az előző két sztereotípia elfogadása, illetve elutasítása és a szervezeten belüli nemzeti tudat között bemutatott összefüggések tendenciája.

90. táblázat

Nemzeti tudat és cigánygyerekek iskolai szegregációjának a nemzeti radikálisok között (átlagok)

	„Mindenki jobban járna, ha a cigány és a nem cigány gyerekek külön tanulnának.” állítással való egyetértés. 1: egyáltalán nem; 5: teljes mértékben egyetért
mélymagyar	4,31
merev magyar	3,95
reális magyar	3,26
elképzelt magyar	2,51

F próba szig. 0,001 ; η^2 0,193

A cigánygyerekek iskolai szegregációjának támogatása és a nemzeti tudat mintázatai között erős az összefüggés a szervezet tagjainak gondolkodásában. Az elképzelt magyarok ezúttal is a kevésbé hangos, visszahúzódo típust jelentik, akik már-már elutasítják a cigánygyerekek iskolai szegregációját, azonban ezt „ellenállókként” minden bizonnyal titkon teszik, hiszen létszámukat tekintve is meglehetősen kisebbségben vannak a szervezeten belül. A szervezet tagjainak többsége határozottan támogatja a cigánygyerekek iskolai szegregációját, ami jól látszik abból is, hogy a nemzeti tudat felfogása szerinti többi alcsoport mindegyikénél 3 feletti átlagokat láthatunk. A szegregált oktatást leginkább a mélymagyarok támogatják, akik így kívánják teljessé tenni elkülönülésüket a cigányoktól. A támogatók listájának második helyezettjei ezúttal nem a reális magyarok, hanem a merev magyarok. Esetükben az erőteljes etnikai alapú szociális dominancia támogatása az előítéleteken túl egészen a diszkriminációig jut. Tekintettel arra, hogy a szervezeten belül minden harmadik tag a merev magyarok nemzeti tudati felfogásának alcsoportjához tartozik, továbbá arra, hogy a szervezeten belüli merev magyarok offline szociális integrációja és online jelenléte a leggyakoribb valamennyi alcsoport közül, a szervezetre jellemző szegregált iskolai oktatás támogatása minden bizonnyal kikerül a szervezet „falain” túlra is.

Zsidókkal kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és nemzeti tudat a nemzeti radikálisok között

A nemzeti tudat-felfogás szerinti alcsoport-különbségek a zsidókkal kapcsolatos sztereotípiákban, előítéletekben is tetten érhetők – például a szomszédba költöző zsidók kapcsán.

91. táblázat

Nemzeti tudat és zsidók lakóhelyi szegregációja a nemzeti radikálisok között (sorszázalékok)

	elfogadna zsidót szomszédnak	nem fogadna el zsidót szomszédnak	nem tudja
merev magyar	32	68	0
mélymagyar	19	57	24
elképzelt magyar	50	12	38
reális magyar	27	46	27

χ^2 próba szig. 0,002; Cramer's V: 0,318

A táblázat alapján látható, hogy a *merev magyarok* rendelkeznek a leghatározottabb véleménnyel arról, hogy nem fogadnának el zsidót szomszédnak. Hozzájuk képest az *elképzelt magyarok*, a róluk már megismert módon, nem csak hogy a csöndben maradást választják (közel 40 százalékuk nem válaszolt a kérdésre), hanem többségük a zsidók szomszédként való elfogadása mellett van. A legkevesebben a *mélymagyarok* fogadnának el szomszédnak egy zsidót, akiket a *reális magyarok* követnek a sorban.

A zsidókkal szemben érzett paranoia mértékét az V. fejezetben bemutatott módon állapítottuk meg, alapul véve a zsidóknak tulajdonított múltban történt ártó és segítő tettek közti különbséget. A zsidókkal szemben érzett paranoia számított alapstatisztikáit a következő táblázat tartalmazza (mindhárom mintára vonatkozó adatokat feltüntetve).

92. táblázat

Zsidókkal szemben érzett paranoia-index a szervezeti és az országos mintákban

	átlag	szórás	relatív szórás
nemzeti radikálisok	2,11	1,96	0,93
civil környezetvédők	0,35	2,06	5,88
országos minta	0,32	1,88	5,88

A táblázat alapján egyértelmű, hogy a zsidókkal szemben érzett paranoia jelentősebb a nemzeti radikálisok körében, mint a civil környezetvédők, illetve az országos minta tagjai között. Az egyszerű szórásokból arra a következtetésre juthatnánk, hogy a nemzeti radikálisok megosztottabbak a zsidóknak tulajdonított múltbeli károkozás tekintetében, mint az országos minta tagjai. Azonban érdemes összehasonlítani az átlagokkal korrigált szórásokat is, hiszen azok alapján egyértelműen látható, hogy a nemzeti radikálisok a leghomogénebbek a zsidókkal szemben érzett paranoia

alapján. Legkevésbé az országos minta tagjaiban él ez a típusú paranoia, míg a civil környezetvédők az országos minta tagjaival nagyjából azonos szinten találhatók.

A zsidókkal kapcsolatos paranoia és a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogás szerint képzett csoportjai közötti összefüggést a következő táblázat mutatja.

93. táblázat

Nemzeti tudat és zsidókkal szemben érzett paranoia a nemzeti radikálisok felfogásában (átlagok)

mélymagyar	3,25
reális magyar	2,29
merev magyar	1,55
elképzelt magyar	-0,15

F próba szig. 0,000; eta² 0,345

A legnagyobb mértékben a *mélymagyarok*ban él paranoia a zsidók múltbeli tetteiből következően. Második helyen a *reális magyarok* találhatók, akikben nagyobb mértékű paranoia él a zsidókkal szemben, mint ahogy azt a társadalmi távolságot mérő, szomszédként való elfogadás alapján várhatnánk. A szervezet másik jelentős létszámú nemzeti tudati alcsoportjában, a *merev magyarok* között közepesen erős paranoia él, míg az *elképzelt magyarok* nemzeti tudat-felfogás szerinti csoportja a zsidók múltbeli tetteinek kifejezetten pozitív hozadékairól számolnak be. Ezért aztán ez utóbbi csoport „ellenzékiése” továbbra is a hallgatást jelöli ki a zsidókkal kapcsolatos vélemények esetleges kinyilvánítása során.

A nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogás szerinti alcsoportjainak zsidókkal kapcsolatos sztereotípiái és előítéletei mértékét jól jelzi, hogy az ország romlását a zsidó nagytőkések ártó szerepének tulajdonítják.

94. táblázat

Nemzeti tudat és „a zsidó nagytőkések kizsákmányolják az országot” attribúció Magyarország romlásában betöltött szerepe (sorszázalékok)

	nem hat	hat	erősen hat
merev magyar	0	29	71
mélymagyar	2	15	83
elképzelt magyar	14	43	9
reális magyar	0	9	91

χ^2 próba szig. 0,021; Cramer's V: 0,277

Legnagyobb arányban a viszonylag sok baráti kapcsolattal rendelkező, bajtársaikhoz képest gyakran internetező *reális magyarok* gondolják azt, hogy az ország romlásában jelentős szerepe van az országot kizsákmányoló zsidó nagytőkéseknek. Ehhez a nemzeti tudati alcsoporthoz képest valamelyest ugyan alacsonyabb a *mélymagyarok* között azok aránya, akik ugyanezen a véleményen vannak, de még mindig meghaladja a 80 százalékot. A legkevésbé az *elképzelte magyarok* vannak azon a nézeten, hogy a zsidó nagytőkések kizsákmányolása következtében romlik az ország helyzete. Így ők ismételtén kisebbségi véleménycsoportot alkotnak, s nyilvánvalóan nem is hangoztatják ezeket a nézeteiket.

Számos más, a zsidókkal kapcsolatos előítéleteket és sztereotípiákat mérő mutató és a nemzeti radikálisok nemzeti tudat-felfogása alapján fellelhető alcsoportok között nem található összefüggés. Így például a szélsőséges politikai antiszemitizmus szerint sincsenek különbségek. Figyelembe véve a szervezethez csatlakozás során tett esküt, mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy szervezet működésében és ideológiájában nem játszik lényeges szerepet a zsidókkal kapcsolatos különbségtétel, illetve nem lényegesebb, mint más csoportoktól való elhatárolódás.

A nemzeti radikálisok szervezetszociológiája

A nemzeti radikálisok életében a szervezet kulcsszerepet tölt be: a szervezet tagjainak identitása nem érhető meg a szervezettel kapcsolatos elvárásaik, attitűdjeik ismerete nélkül. Ezért a nemzeti radikálisok szervezeti identitására vonatkozó néhány kérdés eredményét is ismertetjük. A radikálisok nagymértékben demokratikusnak tartják a szervezet működését és struktúráját, ennek megfelelően a vezetőkkel is elégedettek – bár a vezetés konkrét minősítésétől sokan elzárkóztak.¹⁰² A tagság véleménye szerint a szervezetnek leginkább polgárőri és ideológiai-reprezentációs (díszelgés, emlékhely gondozás, rendezvénybiztosítás) tevékenységeket kellene végeznie. A militáns jellegű tevékenységi profil (harcászati-fegyveres kiképzés) megítélésében megosztottak a tagok, de többségben vannak az elutasítók és a bizonytalanok.

¹⁰² "Mennyire ért Ön egyet a következő kijelentésekkel?" A százfokozatú skála (0: egyáltalán nem, 100: teljes mértékben egyetért) átlagok és a válaszhiány%-ban: A szervezet ...
... vezetőire a tagok hallgatnak (átlag: 91, válaszhiány: 12%),
... demokratikusan működik (átlag: 88, válaszhiány: 14%)
... szervezet felépítése demokratikus (átlag: 87, válaszhiány: 14%)
... vezetőivel elégedett vagyok (átlag: 82, válaszhiány: 38%).

95. táblázat

"Ön szerint a (szervezet) milyen tevékenységeket végezzen a jövőben?"
(nemzeti radikális minta, sorszázalékok)

	igen	nem	nem tudja
polgárőr tevékenység	88	1	11
történelmi évfordulókon kiállítás, díszelgés	85	4	11
történelmi emlékhelyek és hadisírok gondozása	79	10	11
kulturális rendezvények szervezése	76	13	11
rendezvények biztosítása megbízás alapján, bér munkában	74	14	12
csak az Őrsereg szellemiségének megfelelő rendezvények biztosítása	55	10	35
harcászati kiképzés	42	45	13
fegyveres kiképzés	38	48	14

A szervezet komoly szerepet játszik a tagság életében, amit az is bizonyít, hogy a túlnyomó többség (81%) – hasonlóan a fegyveres testületekhez – hivatásos foglalkozásként is el tudná képzelni tagságát.

96. táblázat

"Ha a Nemzeti Őrsereg tagság olyan hivatásos foglalkozás lenne, mint a fegyveres testületeknél, akkor..." (százalékban)

vállalna szolgálatot, teljes munkaidőben és fizetésért	73
vállalna szolgálatot, részmunkaidőben és fizetésért	8
nem vállalna szolgálatot	3
válaszhiány	16
összesen	100

A 95. és a 96. táblázat adatai némi ellentmondás rejtenek magukban: a szervezet tagságának csak kisebb része igényel harcászati, illetve fegyveres kiképzést, ugyanakkor nagyobb részük a fegyveres testületekhez hasonlóan hivatásos foglalkozásként üzné a szervezeti tevékenységet. Az ellentmondás megjelenik a szervezethez való csatlakozás során tett esküben is, melyben egyrészt megjelenik

a védelmezés, a harc: „Fogadom, hogy szülőhazámat, az öröktől fogva létező Kárpát hazát, minden külső és belső ellenségtől megvédelmezem, ha kell életemet és véreimet földáldozva is”. Másrészt így folytatódik: „De tiszteletben tartom az élet szentségét, földi élő környezetünket segítik megőrizni utódaink számára”. Ez utóbbi mondat pedig kizárja az élet megsemmisítésére irányuló harcot. Amennyiben megnézzük a 95. táblázatban található, a szervezet tevékenységével kapcsolatos elvárásokat a szerint, hogy hivatásosként vállalna-e szolgálatot a megkérdezett, akkor azt láthatjuk, hogy a 96. táblázatban található „békés” tevékenységeket¹⁰³ nem igénylők között 100 százalék azok aránya, akik a fegyveres testületekhez hasonló szolgálatot vállalnának, teljes munkaidőben és fizetésért. (Azok között, akik a „békés” tevékenységeket igénylik, 80 százalék ugyanez az arány.) Akik a három békés tevékenység közül legalább egyet nem igényelnek, azok közül mindenki teljesítene fizetett szolgálatot teljes munkaidőben. Az ő arányuk a szervezetben belül 16 százalék. Ugyanakkor az ellentmondást tovább fokozza, hogy akik nem igényelnek fegyveres vagy harcászati kiképzést, azok között magasabb azok aránya, akik teljes munkaidőben, a fegyveres testületekhez hasonlóan dolgoznának az „ügy” érdekében. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a szervezet tagságának 16 százaléka, ha szükség van rá, hajlandó fegyvert fogni, azaz a vizsgált nemzeti radikális szervezetben ez a kisebbségben lévő mag szükség esetén nem riad vissza a fegyveres cselekményektől.

Nemzeti tudat és katonáskodási vágy a nemzeti radikálisok között

Kérdéses, hogy a harcias cselekményeket igénylő nemzeti radikálisok és nemzeti tudat felfogásuk között van-e bármiféle összefüggés. Úgy tűnik nem vethető el a hipotézis, miszerint a nemzeti radikálisok szervezetén belül a különböző nemzeti identitás-felfogások szerinti csoportok különböznek egymástól a szerint, hogy milyen mértékben igénylik a szervezet tevékenységeinek katonai jellegű bővítését. A hipotézis ellenőrzése érdekében összeszámoltuk minden megkérdezett esetében, hogy a három katonai jellegű bővítési irány¹⁰⁴ közül mennyit támogatnak. Átlagosan 1,7 ilyen tevékenységet támogatnak a háromból, tehát valamelyest többet igényelnek, mint amennyit nem. A nemzeti tudat és a katonai jellegű tevékenységek irányába történő bővítés közötti összefüggést mutatja a következő táblázat.

¹⁰³ „történelmi évfordulókon kiállítás, díszelgés”; „történelmi emlékhelyek és hadisírok gondozása”; „kulturális rendezvények szervezése”

¹⁰⁴ „fegyveres kiképzés”; „polgárőr tevékenység”; „harcászati kiképzés”

97. táblázat

Nemzeti tudat és a szervezet katonai irányú tevékenységek felé való bővítésének igénye a nemzeti radikálisok között (sorszázalék)

	a felsorolt katonai irányú bővítésből mennyit igényel			
	0	1	2	3
merev magyar	13	35	0	52
mélymagyar	17	42	10	31
elképzelt magyar	0	81	0	19
reális magyar	0	50	8	42

χ^2 próba szig. 0,041 ; Cramer's V: 0,241

A 97. táblázat alapján megállapítható, hogy a merev magyarok és a mélymagyarok számarányuknál fogva is jelentős potenciált jelentenek, amennyiben harcászati irányba mozdulna el a szervezet működése. Azonban látnivaló, hogy éppen ez a két nemzeti tudat-felfogás szerinti csoport a leginkább megosztott ebben a tekintetben – és éppen ez a két csoport alkotja a szervezet tagságának jelentős részét. Ugyan a reális magyarok között sem elhanyagolható az igény a szervezet katonai jellegének fokozására, azonban ez a nemzeti tudat alcsoport számarányát tekintve jelentéktelenebb az előző kettőhöz viszonyítva. A szervezet tagságának mintegy 15 százalékat kitevő elképzelt magyar nemzeti tudati mintázat tagjai ugyan valamilyen mértékben támogatják a szervezet tevékenységének katonai irányú bővítését, azonban az előzőekben bemutatott jellemzők alapján őket inkább álmodozóknak lehet tekinteni, romantikus hősöknek.

A helyzet ma sem más, mint volt akkor, amikor Szabó Dezső leírta a “nemzeti forradalmat”. Egy nemzet legfőbb biztosítéka az egyén, a nemzet minden egyede. Senki sem zárható ki abból a magyarság-diskurzusból, melynek lényege “*hogyan alkudjunk és megalkudjunk a helyzettel, a körülményekkel, hogy ezer szemmel vigyázzuk az összes viszonyokat és minden következményt: mit lehet ma tenni a legtöbb haszonnal és a legkevesebb veszéllyel, hogy mit kell néman túrnunk és mit kell halálos elszántsággal védenünk, mit kell elhallgatnunk és mit kell minden kényszeren keresztül hirdetni, hogy miben lehet engedni és miről nem szabad semmilyen helyzetben lemondanunk*” (Szabó 1990:512).

VIII. A NEMZETI RADIKALIZMUS FENOMENOLÓGIÁJA II. – KVALITATÍV ELEMZÉS

Az új tekintélyelvűség tünetegyüttesének feltárására irányuló kvantitatív kutatás mellett kvalitatív vizsgálatot is folytattunk, melynek keretében 2010 őszén a nemzeti radikális szervezet vezetőivel és tagjaival készítettünk egy csoportos interjút, melyet három egyéni narratív életútinterjú követett.¹⁰⁵ Az interjúk szövegét legépeltettük és a leírt szöveg vizsgálatára a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének egyik kutatóját, valamint az ELTE Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Programja hallgatóit kértük föl.¹⁰⁶

A szervezet vezetésének véleménye alapján öt olyan tagot hívtunk meg a fókuszcsoportos interjúra, akik leginkább meghatározzák- és befolyásolják a nemzeti radikális szervezet ideológiáját. A csoportos interjú arra teremtett lehetőséget, hogy a résztvevők a felvetett témákkal kapcsolatosan kifejtessék gondolataikat, amelyeket vallanak és a társaik előtt is vállalnak. A fókuszcsoportos interjú három résztvevőjével 2011 januárjában rögzített egyéni interjúk során a narratív életútinterjú struktúráját követtük, az utókérdésekben olyan témákra kérdeztünk rá, amelyek a csoportos interjú szövegének pontos megértése érdekében részletesebb kifejtést igényeltek (nemzeti jelképek, a magyar történelem fordulópontjai, történelmi emlékhelyek).

¹⁰⁵ A fókuszcsoportos interjú résztvevői (az egyéni interjúk az 1-3. alanyokkal készültek) 1. sz. alany: 39 éves férfi. Elvált, majd újránősült, egy gyermeke van. Szakközépiskolát végzett, korábban rendőr volt, jelenleg munka- és biztonságvédelemmel foglalkozik. A Szervezetnek megalakulás óta tagja. 2. sz. alany: 47 éves férfi. Élettársi kapcsolatban él. Hivatásos katona volt 13 évig, majd 5 évig a francia Idegenlégióban szolgált. Jelenleg hegymászó-technikai vállalkozásában dolgozik. 3. sz. alany: 26 éves nő. Első házasságából 2 gyermeke van, jelenleg élettársával él. Érettségizett, majd levelező tagozaton titkárságvezetői szakon főiskolai diplomát szerzett. Rövid ideig a Magyar Gárda tagja volt, a szervezetbe három éve lépett be. 4. sz. alany: 25 éves férfi. Nőtlen, víz-gázvezeték szerelő. 5. sz. alany: 30 éves férfi. Nős, 1 gyermeke van. Foglalkozása pék-cukrász, 12 éve egy munkahelyen dolgozik.

¹⁰⁶ A fejezetben felhasználtuk Sipos Flórián: "Szent István hátrakötött kézzel: egy nemzeti radikális szervezet tagjainak nemzeti attitűdjeiről és történet szemléletéről" című, felkérésünkre készített kéziratát, valamint az ELTE Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Programja keretében a 2010/2011 tavaszi félévben az "Új tekintélyelvűség" címmel tartott kollégium résztvevői – Bernáth Gábor, Bódis Enikő, Fiáth Titanilla, Szász Anna – által készített prezentációkat, illetőleg a Doktori Program hallgatóinak 2011-ben publikált tanulmányait (Prazsák 2011).

A választott kutatási módszer egyszerre jelentett kihívást a kérdezők és a megkérdezettek számára. A kérdezőknek óvakodniuk kellett attól, hogy a saját nézetrendszerüktől nyilvánvalóan távol álló nézetek hallatán bármilyen értékelő megállapítást tegyenek, ugyanakkor az sem lett volna helyes, ha azt a látszatot keltik, hogy ők ugyanazokat a nézeteket képviselik, mint a megkérdezettek. A kérdezők nem választhatták a beépített ügynök diszkrepáns szerepét, de teljesen kívülállók sem maradhattak, mert ha ezt teszik, már a kérdéseiket sem tehetnék volna fel.

A megkérdezettek számára a kihívás abban állt, hogy képviseljék és megjelenítsék az általuk választott politikai közösség értékeit, miközben nem ismerhették a szociológiai kutatás logikáját, mely eleve kizár minden propagandisztikus lehetőséget. A megkérdezettek számára szokatlan volt a kérdés, melyben számukra idegen személyek személyes kérdéseket tesznek fel életükről, értékeikről, múltjukról, jövőbeli terveikről.

A beszélgetés sodrában a kérdezők és megkérdezettek közötti határok fellazultak. Spontán, ugyanakkor a korábbi indoktrinációkra visszavezethetően szigorúan strukturált szövegek születtek, melyek stiláris és tartalmi elemzése jól kiegészíti a kvantitatív kutatás eredményei alapján leszűrt következtetéseket.¹⁰⁷

Kommunikációs kihívás

A fókuszcsoportos interjú résztvevőinek meg kellett küzdeniük azzal a dilemmával, hogy beszéljenek, s ugyanakkor hallgassanak is. A szervezet etikai szabályzata több helyen is felhívja a tagok figyelmét arra, hogy a szervezeten kívüliek a tagság viselkedése és nyilatkozatai alapján ítélik meg a szervezet egészét. Ugyanakkor a fókuszcsoportos beszélgetésben résztvevők azzal is tisztában voltak, hogy a vizsgálat páratlan lehetőséget ad arra, hogy a kívülállók megmutassák magukat.

„Az egy önfenntartó védekezés. (...) Volt az a riporter ember. (...) Mi magunk sem szerettünk volna buta módon belemenni egy olyan kommunikációba, ami esetleg kicsavarható, vagy kitekerhető, és (...) mindenfélét megpróbált, mindenféle trükköt bevetett, ami csak létezik, és akkor, mint ragadvány ragasztotta ránk, hogy néma leventék vagyunk, mert én voltam az, aki azt mondtam, hogy húzzon már bőrt a

¹⁰⁷ Az interjúrészletek idézése során az alanyok neve és életkora mellett azt is jelöltük, hogy az idézet a fókuszcsoportos interjúból (f), vagy egyéni interjúból (e) származik.

fogára, hagyjuk ezt a dolgot, és nem fog senki nyilatkozni. Ezt továbbgondolva, és tényleg kikristályosítva jött az a fajta dolog, hogy nem beszélünk össze-vissza, nem beszélünk kifelé, (...) egyetlenegy nemzetvédőnek nincs meg a lehetősége, hogy ő nyilatkozzon, beszéljen, cikkezzon, újságot írjon, vagy egyáltalán. (...) És van ember, akinek a lehetősége fennáll, de az is egy valamifajta döntés alapján kommunikálhat kifelé bármit, de hát ez egy." (ffi, 39 éves: f)

A zárt kommunikáció egyszerre önvédelem és racionalitás.

„Vannak rátermett egyének, akik kommunikációból megfelelőek, tudják azt, hogyan kell a szavakkal bánni, a nemzeti kincsünkkel, amit nem tudnak kiforgatni. És vannak ugyan kevésbé efelé orientált emberek, akik nem igazán a szavak emberei. Ha most egy olyan embert kérdez meg egy riporter, aki nem igazán szeret beszélni, és azt mondja, hagyjon már békén, akkor ráhúzhat a bunkóság jelétől kezdve mindent a szervezetre. Tehát én úgy gondolom, hogy ez nem csak egy önvédelmi forma, hanem egyáltalán úgy működhet jól. Tehát ez tény, valóban ez egy létfenntartó eszköz.” (nő, 26 éves: f)

A beszélgetés résztvevői tudatában vannak a tételeknek. Egy-egy félresiklott gesztus, rossz szó, csökkent a szervezet támogatását.

„...ez valóban így van, hogy inkább egy percig legyek hős, mint rabszolga, viszont én (...) inkább, hogy is szokták mondani, aki lesből támad, pl. az afgán tálibok. Én nem akarok mártír lenni, (...) és a gárdisták inkább mártírt csinálnak magukból. (...) Jó emberek, tényleg jó közösség, de felesleges, amit csinálnak. És sőt, ez az emberekben nem pozitívumot, hanem inkább negatívumot vált ki.” (nő, 26 éves: e)

A beszélgetés résztvevői éreztették a kérdezővel, hogy a szervezetnek van ugyan kommunikációs stratégiája, de a kívülállókkal bonyolítandó kommunikáció fórumai még nem épültek ki. Többször és többen hangsúlyozták, hogy az interneten keresve találunk rá a főként történelemmel kapcsolatos tartalmakra, melyeket más személyekkel próbálnak hitelesíteni. A kommunikáció leginkább kis csoportokban, személyes találkozások során zajlik:

„Mi nem hiszünk ebben a liberális mozgalomban, hogy 'a média mindenkifölött'. Kaptunk mi a médiából akkor mindent. Onnantól kezdve hogy a média mindig csak azt szajkózza, hogy nacionalista, rasszista, fasiszta, meg mindenféle népek vagyunk, akkor mehet a levesbe. Innentől kezdve nem használjuk a médiát. Mit használunk? Azt, amit a globális hatalom azon kereskedelmi szekciója, amit... tehát a multi-level marketingnek megfelelően a direkt értékesítés, és direktben, szóban mondjuk el az embereknek azt, amit el kell mondjak”. (ffi, 39 éves: f)

Álarc és arc

Az interjúalanyok „kódolják” mondanivalójukat. A „kódolás” célja kettős: azok is megértsék, akik egyívásúak velük, de azok se köthessenek bele; akik másképpen éreznek és gondolkodnak mint ők. Folyamatos figyelemmel igyekeznek az egyes mainstream közbeszédi tabukra 'kódolni' mondanivalójukat. A különböző megbélyegzésektől való félelem különböző erősségű: míg a homofóbia nyíltan vállalt, addig az antiszemitizmus és a cigányellenesség is másképpen merül fel – vagy másképpen rejtőzködik. Két példát hozunk fel a rejtőzködésre, mely legalább annyit megmutat a beszélőből, mint amennyit elrejt belőle.

„... tehát beszélgethetünk polkorrekten is, de szerintem abból nem derülne ki, hogy én mit gondolok ezekről a dolgokról, én ezt nem is rejtem véka alá. Nahát pogány a pont, pont, pont, és itt kisípoltam, mert, hogy, és itt csak egy kérdéssel válaszolnék zsidó módjára, hogy a kedves papjaink, mi a fitty fenét csinálnak ma, azonkívül hogy sírnak, mennék házat szentelni, és mondjuk itt a katolikusról beszélek, megy házat szentelni, és pénzt kér.” (nő, 26 éves: e)

A tabusítás a beszélgetésen belül is érvényesül (egyben másik szép példáját adva a PC-igyekezetnek):

„...ugye nálunk interdit (tilos) azt használni, hogy honfoglalás, mert azt a zsidó találta ki – ezt a zsidót lehet, hogy ki kell vágni.” (ffi, 47 éves: e)

Az önfeltárási rejtőzködés kulcsszava az „egyenes” és a „tisztá” beszéd, melynek alternatívái a beszélő által nem kedvelt „kicsüört”, „kicentrifugázott”, „beáztatott” szavak.

„Amikor úgy jön haza a harmadikos gyerekem, hogy anya – az én gyerekem, akinek erről soha az életben nem beszéltem – (...) azt mondja, hogy anya, képzeld el, a mit tudom én kicsoda egy horogkeresztet lerajzolt, és hogy azt mondják, hogy az büntetendő. Nem kisfiam. A horogkereszttel semmilyen probléma nincsen, az egy napszimbólum. Hogy az emberek mit fűznek hozzá és mit kötnek hozzá, az már megint egy másik dolog. Tehát én szeretem az egyenes és tisztá beszédet...” (nő, 26 éves: f)

A dilemma feloldása a kizárólag belső kommunikáció, melynek nincsenek kívülálló tanúi.

„Ezért nem lehet hiteles hírportál, azért nem lehet senki hiteles ebben a dologban, hiszen azonnal rásütik azt a fajta bélyeget, hogy ő egyfajta dolgot tagad, egyfajta

dologgal szemben megy, sőt most már kitalálták ezt a terrorizmus veszélyét... (...) Tehát innentől kezdve, hogyan lehet azt mondani, hogy hiteles valaki, főleg, ha hírportálokról beszélünk, nem lesz hiteles valaki. Hitelesek vagyunk egymás között barátainkkal, mert egymás között meg tudjuk beszélgetni azokat a dolgokat, amik esetleg előre viszik a dolgokat.” (ffi, 47 éves: e)

Ha viszont a hitelesség kizárólag a belső kommunikáció sajátja, akkor felmerül a kérdés, hogy mit ér az a beszélgetés, melyet a résztvevők a kutatókkal folytattak. Meggyőződésünk, hogy a fókuszcsoporthoz helyezettre is érvényes a palo alto-i kommunikációelméleti iskola által felállított maxima, miszerint „nem tudunk nem kommunikálni”.

Ők és Mi

Már a kívülállókkal folytatandó kommunikációs kihívások ismertetése kapcsán is kiderült, hogy a radikális nemzeti érzés meglehetősen szűkre szabja a szervezet által elérhető tagok körét. A beszélgetések résztvevői egy olyan magyarságközpontú világot tételeznek és élnek meg, melynek egyik kisebb része az a közösség, aminek tagjai. A világ másik része tagolt. Külső és belső ellenségek, passzív magyarok, valamint nagyszámú „elbutított” honfitárs él a világnak ebben a másik részében.

A sajátnak tekintett és az idegennek tekintett csoportok közötti határok meghúzása nem egyszerű. Az identitás genetikailag meghatározott és szabadon választható elemei ellentmondásba kerülnek. Keverednek a jobboldali és baloldali politikai ideológiákból ismert magyarázó elvek. Nem világos a „passzív” ingroup-tagok státusza. A határok meghúzását megnehezíti a „politikai korrekt” beszédre való farizeus törekvés.

Ez a passzivitás azonban könnyen a másik oldalra sodorhatja az embert: az egyik interjúalany éppen az aktív részvételt és a kiállást követeli meg azoktól, akik a közösséghez akarnak tartozni, más csoporthoz tartozóként asszimilálódni vagy integrálódni. (Könnyű belátni, hogy egy ilyen kategorizálás milyen mértékben kirekesztő a szervezet tagjai számára: míg az etnikai kategorizációban kénytelenek együtt élni a más véleményű 'magyarokkal', addig a szervezet közösségében nem.)

„...engem aztán rohadtul nem érdekel, hogy ki milyen származású, ki milyen vallású. Engem ez nem érdekel, viszont azt elvárom tőle, hogy ha a csatasorban ott kell állni - és most nem feltétlenül puskára gondoltam, hanem akár ideológiai, vagy bármilyen csatában -, hogy ott álljon mellettem az első sorban. Egyenlők a jogaink, egyenlők a kötelezettségeink. (...) És aki ezt nem teljesíti, és mindegy, hogy milyen származású,

lehet az, magyar ember is (...) aki azt fogja mondani, hogy én bocsi, de én inkább most elmegyek, mert hogy én ebbe nem akarok belekeveredni, az, számomra már nem magyar ember.” (nő, 26 éves: e)

A Szervezet tagjainak kétpólusú társadalomképét az „igaz magyar” kritérium differenciálja, így a Mi és az Ők társadalmi lényegében három elkülönült halmaz: 1. Mi, az igaz magyar nemzet; 2. Ők, az elveinket elutasító, tudatlan, de nem ártó, ártatlan „félmagyarok”; 3. Ők, az igaz magyarokat cselekedeteikben is elutasítók, a nem magyarok, a nemzetidegenek.

„Hát hogy nem értenek egyet a mi elveinkkel és nem tesznek ellenünk, akkor az a fajta semleges státusz jön létre, ami eddig volt. Ha tesznek ellenünk, akkor magukra vállalják azt a fajta dolgot, hogy ők nemzetidegenek igazándiból, és onnantól kezdve ellenségünk, tenni mit tudunk ellenük? Tevékeny semmit. Azt tudjuk tenni, hogy a nemzet minél nagyobb részét megpróbáljuk kiokosítani arról a dolgról, hogy mi is történik itt valójában. Ez a fegyverünk.” (ffi, 39 éves: f)

Külső ellenségek

A külső ellenség kategóriája mindenkit átfog, akiket sem a magyarok, sem a nem magyarok nem tartanak magyarnak, sem ők maguk nem tartják magukat magyarnak, ám annál inkább idegenkednek a magyaroktól, akiknek ott ártanak, ahol tudnak.

„A külső ellenség az, aki a ..hát.. hogy fogalmazzak? Kisantant.” (ffi, 47 éves: f)

„... hiszen 90 éve már mondhatjuk azt, hogy miről szól az ellenségeink stratégiája, arról szól, hogy a társadalmat a lehető legkisebb darabokra szaggassák, megszűntek a szakszervezetek, megszűntek a nagy vállalatok, megszűntek azok a munkaközösségek, amikor együtt beszélgettünk az ember. Ellehetetlenítették a családjában a még munkára alkalmas embert, és akkor annyit kell dolgoznia, és annyi plusz munkát kell vállalnia, hogy fönn tudja tartani a családját, hogy gyakorlatilag széthullik a család. Tehát már odáig jutott ez a fajta akarat, hogy már a családokat szedi szét, tehát ma már az apa és fia nem érti egymás szavát”. (ffi, 47 éves: e)

Belső ellenségek

A belső ellenségek meghatározása nehezebb, mint a külső ellenségeké. A belső ellenségek ugyanis magyarnak vallják magukat, s látszólag azok is, de a „szívük idegen”, nem a nemzet érdekeit szolgálják:

„... azokat tekintjük igazából belső ellenségnek, (...) akik nem a nemzet érdekét szolgálják.” (ffi, 39 éves: f)

„Nemzetérdeket szolgálnak – csak nem a magyar nemzetet”. (nő, 26 éves: f)

„Ezeknek, a globalizáció mellett küszködő hatalmaknak a belső magyar idegenszívű kiszolgálói. (...) Nincs magyar hadsereg, nincs magyar történelem, mert ugye voltak elődök, akik tettek ezért, hogy ne legyen történelmünk, illetve van történelmünk, csak ugye legyen ez tiltva, és a külső globális cionista akarat.” (ffi, 47 éves: e)

A belső ellenség köreiben tartozik a jelenlegi hatalom is, amihez viszonyítva a szervezet lényege is definiálható (homogén ideológia, újszerűség, ember-ember közötti kapcsolat):

„...a hatalomnak a [szervezet] nem azért probléma, mert mi különböző államellenes dolgokat szervezünk, hanem megtaláltuk egymást, és létrejöttek újból kapcsolatok, ember és ember között, egy egyfajta gondolat mentén”. (ffi, 47 éves: e)

„Zombik”

A „zombik” csoportja sem nem külcsoporthoz, sem nem belcsoporthoz tartozik. Beszélgető partnereink közül még az „ember” státuszát is megtagadnák. A globalizációt tükröző, fogyasztásorientált, nem emberi és individuális külvilág abnormális reprezentánsai:

„...nem egyszer szoktam olyat csinálni, megállok a Tescoban, vagy (...) mindegy melyiket mondom, megállok és nézem az embereket, mint a zombik. Ez - mindegy, hogy minek hívjuk, kapitalizmus vagy bárminek - ez nem normális. Abnormális dolog. És onnantól kezdve, hogy megszűnnek a szűk közösségek, gyakorlatilag a családok meg vannak mérgezve.” (nő, 26 éves: e)

„...nem hazudok, be szoktam menni a Tesco-ba, beszaladok egy darab papír zsebkendőért, vagy valami, de gyűlölettel”. (nő, 26 éves: e)

„Multikulti”

A „zombi” csak fogyaszt és vásárol. A „multikulti” mindazt képviseli, amitől a „Mi” csoport tagja fél és retteg. A szokások, ízlések, értékek, nemi orientációk sokfélesége a „Mi” nézőpontjából tekintve felfoghatatlan.

„Hát persze, hogy jobban érzi magát, és utána jobban fogja magát érezni, amikor már multikulti, és mindenféle, és akkor az a kötött dolog, amikor a gyermekeit ebben a rendszerben nevelhetné volna föl, hogy fiú a lánnyal, vagyis lány a fiúval, és a multikulti kapcsán fiú fiúval, és lány a lánnyal”. (ffi, 47 éves: e)

A zsidók

Az interjúk alanyai láthatóan zavarban vannak, amikor a zsidókról beszélnek. Nem tudják eldönteni, hogy a zsidó név mit is jelent pontosan: vallási csoportot, etnikumot, az önbesorolás által létrejött csoportot vagy a nem zsidók által önkényesen alkalmazott elnevezést. Többször hangsúlyozzák a „van zsidó barátom, ismerősöm” kivételt. A magyar érdekek képviselőjének vállalásával egyszerre lehet magyar és zsidó valaki, de a sorrend nem mindegy.

„Énnekem van zsidó ismerősöm, aki azt mondja, hogy én magyar vagyok, és aztán zsidó, mint ahogy én magyar vagyok, és keresztény egyben, vagy teljesen mindegy, én ezeket el tudom fogadni. Aki magyarnak vallja magát, az magyar, de akkor magyar érdeknek kell alávetnie magát, onnantól kezdve számomra zsidó az, aki mondjuk a zsidótörvényeknek, vagy a zsidó céloknak veti magát alá, és szembe megy a magyar nemzet érdekével, lásd szabadságvesztés. (...) Tehát itt, itt, itt választom szét, lehet zsidó bárki, az is csak egy vallás, nem? Tehát, milyen érdekes, zsidó az egy vallás, de ugyanakkor lett egy nép is, vagy zsidó a zsidó, és Izraelita a vallás? Tehát, hogy van ez? Mi a különbség a kettő között, miért, és, hogy tehát ezen megint el kellene gondolkodni.” (ffi, 47 éves: f)

„Tehát itt, itt, itt választom szét, lehet zsidó bárki, az is csak egy vallás, nem? Tehát, milyen érdekes, zsidó az egy vallás, de ugyanakkor lett egy nép is, vagy zsidó a zsidó, és Izraelita a vallás? Tehát, hogy van ez?” (ffi, 39 éves: e)

„...a nyilasok által való államosítás az egyértelműen és elsősorban - nem rossz fogalmazás -, nyilvánvalóan antiszemita megközelítésből történik, addig a baloldal államosítása az pedig a zsidó tulajdon növelése érdekében történik.” (ffi, 39 éves: e)

„...nekem is vannak zsidó barátaim, mert én nem általánosan beszélek a zsidókról, tehát a zsidó ember is ugyanolyan ember, mint én, és nagyon jól el tudunk beszélni dolgokat, és nagyon jó meglátásaik vannak. (...) Nekem problémám a cionista zsidóval van, és mivel náluk van a pénz, és ők működtetik a világot (...). Hát nekem ezzel (...) a nemzetközi zsidóval van bajom, aki igazándiból nem hithű, és nem feltétlenül a hitében éli meg a zsidóságát, hanem a cselekedeteiben.” (ffi, 47 éves: e)

A probléma nem a zsidókkal van általában, hanem csak egy részükkel: a világot pénzzel működtető nemzetközi cionizmussal, akik zsidóságot nem a hitükben élik meg.

„Nekem a problémám a cionista zsidóval van, és mivel náluk van a pénz, és ők működtetik a világot... nekem ezzel a nemzetközi zsidóval van bajom, aki igazándiból nem hithű, és nem feltétlenül a hitében éli meg a zsidóságot, hanem a cselekedeteiben.” (ffi, 47 éves:e)

Az antiszemitizmus a zsidók kategorizációjától függő értelmezés kérdése. Ha az antiszemitizmus a „kizsigerelő”, a nemzettel ellenséges zsidók elutasítását jelenti – akkor vállalható. A zsidók elfogadásának feltétele a magyarként történő elfogadás.

„Most a Szervezet egészéről. Antiszemiták vagytok-e?” (kérdő)

„Mit értünk antiszemita alatt?” (ffi, 47 éves: f)

„Hát mondjuk nem igazán pozitív érzelmekkel viszonyultok a zsidókhoz.” (kérdő)

„Ezt sem fogadom el, mert van zsidó ismerősöm is, akit magyar embernek tartok.... Azokat a zsidókat én személy szerint nem szeretem, aki azért jött ebbe az országba, hogy kiszigereljen bennünket.” (ffi, 47 éves: f)

„Ha ez az antiszemitizmus, akkor vállalom, de ez számomra egyenlő a nemzetellenességgel.” (nő, 26 éves: f)

A cigányok

Ellentétben a zsidókkal, a cigányok említése ritkán fordult elő az interjúkban. A résztvevők kategorikusan tagadták, hogy cigányellenesek lennének. A sommás elutasításon kívül a magyar társadalom többségére jellemző kategorizációt – vannak a cigányok és a normális /dolgozó emberek – olvashatunk még az egyik interjúban.

„Hányan élnek most az elmúlt,.. hányan élnek létminimum alatt, mély szegénységben, én most is voltam a héten egy olyan helyen, ahol igen, azt mondtam, hogy sok helyen jártam már, de olyan helyen még nem. És nem cigány, van nem, bármilyen etnikumhoz köthető, ugyanolyan normális és dolgozó emberek.” (ffi, 47 éves: f)

„Cigányellenesek vagytok?” (kérdő)

„Nem.” (ffi, 39 éves: f)

„Nem érzem magunkat annak.” (ffi, 47 éves: f)

A megtévesztettek

Ők a „Mi” tartalékai. Magyarok, akikkel elfelejtették hovatartozásukat. A Szervezet kötelessége ezeknek a Csipkerózsika álmot alvó magyaroknak a felébresztése. A szervezet küldetéstudatának egyik markáns eleme. E világképben a 'honfitársak' megtévesztett áldozatok, akikből módszeresen, - nagyjából Szent István óta - törlik a nemzettudatot.

„Tehát itt látom, hogy az a fajta nemzettudat, vagy (...) a magyarság érzése az hiányzik az emberekből, hiszen ki lett ölve. Akarattal ki lett ölve. A történelmünk meghamisításával, az oktatási rendszerünk olyanságával, amilyen”. (ffi, 47 éves: f)

A semlegesek

A semleges csoport egyfajta potenciális „Mi”, a kádári konszolidáció öröksége. Ide azok tartoznak, akik nem fogadják el a szervezet elveit. Ha a szervezet elutasítása már aktív cselekvésben nyilvánul meg, akkor már nemzetidegen ellenségnek tekinthetők, de csak a meggyőzés az egyedüli fegyver ellenük.

„Hát van egy semleges státusz. A semleges státusz az, aki nem ellenségünk az a barátunk, de tevőlegesen nem járul hozzá a mi munkásságunkhoz. Aki tevőlegesen is érti a mi gondolatainkat, illetve akaratunkat, az előbb-utóbb megtalálja az utat hozzánk, tehát csatlakozik, és tevőlegesen is részt vesz.” (ffi, 39 éves: f)

„Hát hogy nem értenek egyet a mi elveinkkel és nem tesznek ellenünk, akkor az a fajta semleges státusz jön létre, ami eddig volt. Ha tesznek ellenünk, akkor magukra vállalják azt a fajta dolgot, hogy ők nemzetidegenek igazándiból, és onnantól kezdve ellenségünk, tenni mit tudunk ellenük? Tévőlegesen semmit. Azt tudjuk tenni, hogy a nemzet minél nagyobb részét megpróbáljuk kiokosítani arról a dologról, hogy mi is történik itt valójában. Ez a fegyverünk.” (ffi, 39 éves: f)

A magyarok

A bennünk rejlő magyar – genetikai determináció

„A magyar ember az egy határozott, gerinces, és egyenes gerinccel élő ember, akinek fontos a családja, (...) Igazságérzete hatalmas, mert hát, a magyar soha nem volt eltasztó, soha nem volt, tehát egy befogadó társadalom vagyunk és voltunk”. (nő, 26 éves: e)

Kulturális azonosulás és integráció

„...ezen én is sokat gondolkodtam, mindenki, aki magyarnak vallja magát. És mit jelent az, hogy magyarnak vallja magát? Aki el tudja fogadni, el akarja fogadni, én úgy gondolom, a magyar emberek történelmét, a magyar emberek igazságérzetét, keresését, összes fájdalmát, az akkor magyar. Ha el tudja azt fogadni, hogy magyarnak lenni ebben az érdekes Európában nem véletlen, – én legalábbis ezt hiszem – akkor az magyar. Ha megtanulja a nyelvünket, és hajlandó a mi közösségi formánkban élni, és tud is benne élni, akkor az lehet magyar.” (ffi, 39 éves: f)

A hétköznapi forradalmára

„De én azt mondom ma, hogy, aki magyarnak vallja magát, és a nemzetéért hajlandó tenni, bármit, tehát a „hajlandó tenni” alatt, azt értem, hogy minden nap fölkel, elmegy dolgozni, hazamegy, neveli a családját, és már az a nemzetért tevés. Nem kell neki forradalmárnak, vagy politikusnak, vagy bárminek lennie, tehát egyszerű hétköznapi ember is tesz a nemzetért, akkor magyar.” (ffi, 39 éves: e)

„Tehát az a fajta, én azt gondolom, hogy genetikai kód, itt a genetikai örökség újra ami a magyar nemzet közösségi életét ugye befolyásolja, a szabadságvágya, az a fajta helyzet ahonnan származunk, ahonnan jöttünk, a sztyeppék világából, meg egyáltalán, az a fajta mentalitás mindenkit befogad a magyar nemzet, ez, erről szól a történelmünk. De akiket befogadtunk, vagy befogadunk, azoknak igazándiból integrálódnia kell. Ha nem tud integrálódni, akkor ma már hol vagyunk? (...) A többségi társadalom már nem többségi társadalom, hiszen ugye nagyon-nagyon sok nációból tevődik már az is össze. (...) Ha kivonjuk az összes nációt akkor a magyarság igazándiból már kisebbség.” (ffi, 47 éves: f)

„...egyetlenegy dologban tudok hinni, abban, amikor a magyar nemzet azon tagjai, akik[ben] genetikailag ott van még az a kód, le fogják magukról rázni az igát.” (ffi, 47 éves: e)

Belső törésvonal: kizsákmányoló

„...mi történik most államosítás címen: (...) bizonyos érdekcsoportokhoz kerül, igaz, magyar érdekcsoportokhoz, de érdekcsoportokhoz kerül. Nem neked, vagy nekem, vagy a többinek osztják vissza, hogy na, te barom csináld, és műveld, vagy, vagy foglalkozz vele, és gyarapodj, mert ha te gyarapszol, gyarapszik az állam is, vagy egyáltalán, nem erről szól a történet.” (ffi, 39 éves: e)

Jelenlegi és idealizált magyarok

„Tehát most arra kérdeztél rá, hogy a jelenlegi, most 2011-ben lévő magyar emberekre és társadalomra mi a jellemző, vagy a számomra, mint magyarság, mert ez a kettő két, én külön kezelem.” (nő, 26 éves: e)

A nemzet

A nemzet egy olyan matriarchális család, amely egyszerre humán realitás és transzcendencia. Magába sűríti létezésének materiális feltételeit ugyanúgy, mint a közösség múltját és kultúráját.

„Mi a nemzet? Tudod egy család.” (ffi, 47 éves: f)

„Mi ez a közjava?” (kérdőző)

„A kincsünk.” (nő, 26 éves: f)

„A nemzet mint kincs, ő a nemzet maga.” (ffi, 47 éves: f)

„És a nemzet mit takar a családon kívül? Az anyanyelvünket, a földünket, a vizünket, a gyermekeinket, minket magunkat.” (nő, 26 éves: f)

„Kultúráinkat, hagyományainkat.” (ffi, 47 éves: f)

„Történelmünket.” (nő, 26 éves: f)

„Adott esetben a lakóközösségünk fizikai védelmét, akár járőrszolgálatokat.” (ffi, 47 éves: f)

„...ugye a nemzet az család, és ugye hatalom.” (ffi, 47 éves: f)

A genetikailag meghatározott nemzetnek küldetése van, melynek fennmaradásáért küzdeni kell. A nemzetet bármi áron, de meg kell védeni, a küzdés sikere a Szent Korona isteni akaratával teljesíthető.

„...én azt gondolom, hogy genetikai kód, ami a magyar nemzet közösségi életét ugye befolyásolja, a szabadságvágya, az a fajta helyzet ahonnan származunk, ahonnan jöttünk, a sztyeppék világából, meg egyáltalán, az a fajta mentalitás mindenkit befogad a magyar nemzet, ez erről szól a történelmünk.” (ffi, 47 éves: f)

„...a Szent Koronának a hatalma illetve visszatérve az a fajta isteni akarat, ami a magyar nemzet fennmaradását és egyáltalán küldetését kell, hogy takarja.” (ffi, 39 éves: f)

„...egyáltalán a nemzeti érdekeket képviselve, adott esetben ha kell is, bármi áron megvédve a nemzetet meg a nemzet érdekét, szembe menni bármivel.” (ffi, 39 éves: f)

Egy nemzet nem tekinthető nemzetnek, ha nincs oka a büszkeségre.

„Egy nemzet attól is nemzet, vagy attól lesz nemzet többek között a többi nemzet között is, hogy van, amire büszke lehet.” (nő, 26 éves: f)

A nemzet az élet meghatározó forrása a lét alapja, amit a történelme, nyelve és öröksége tart egyben.

„...nemzettudatomból táplálkozom és fiaimat is erre nevelem.” (nő, 26 éves: f)

„Vagy mi az, ami egy nemzetet összetart? A történelme, az tartja össze. A nyelve, az öröksége, ezek tartják össze. Nem az internet, nem a liberalizmus, nem a hazug demokrácia, nem ezek tartják össze.” (ffi, 47 éves: f)

„Mi”

A „mi” a külső üldöztetés által meghatározott csoport, amely az ellenállás jegyében a belső kapcsolatok hálóját szövi újra össze:

„Véleményem szerint ez a legnagyobb kihívás a mi ellenségeinknek, hogy ez a kis szervezetecske újból megpróbálja azokat a kapcsolatokat, amit ők nagy nehezen 90 év alatt sikeresen szétdaraboltak, ezek most megpróbálják újból összehozni.” (ffi, 47 éves: f)

A „mi” erejét a küldetés adja, melynek lényege a külső ellenséges világ által hallgatásra és rejtőzködésre ítélt tudás felszínre hozatala és átadása mindenkinek.

„Mást nem tettünk, csak egy picit nyitottunk a szemhéján, egy picit tettünk egy gondolatot a fejébe, amit mi igaznak hiszünk és igaz, és minden bizonynyal igaz is, akkor már megérte”. (ffi, 39 éves: f)

„...a Vatikánban, bizonyos vagyok benne, (...) hogy őriznek olyan dokumentumokat, amik lefedik a való igazságot, de ha ezt most, – és nem is mondom azt, hogy ezt helyes lenne –, ezt előhozni, és kitergetni... Hiszen akkor a világnak bizonyos működési mechanizmusai fejre állnának”. (ffi, 47 éves: e)

A Szervezet

A szervezet megalakulása a „hasonszörűek” természetes kapcsolataira vezethető vissza, de a konkrét szerveződést a 2006. októberi eseményekre való reagálás indította el. A megalakulást és a belépéseket átfogó és patetikus motivációkkal (a nemzeti érdekének védelme, a tenni akarás az országért) indokolták.

„Az, hogy egyáltalán miért keres az ember kapcsolatot, olyanokkal akikkel esetleg hasonszörűekkel gondolkodnak, vagy esetleg éreznek, ennek a gyökere sok-sok évre nyúlik legalábbis nálam vissza, aminek végülis a nagy lendítő kerekét a 2006-os októberi események indították el. Olyannyira, hogy ugye maga a (szervezet) az egy párhónappal rá alakul és aki idejött, hogy van egy olyan csapat, aki arcát vállalva próbál egymásnak segítséget nyújtva, egyáltalán a nemzeti érdekeket képviselve, adott esetben ha kell is, bármi áron megvédve a nemzetet meg a nemzet érdekét, szembe menni bármivel.” (ffi, 39 éves: f)

„...én úgy láttam, úgy érzem, hogy elég volt abból, amit eddig kaptunk, maga az ország, és ez ellen valamit tenni kell. Valahogy ki kell állni az országunkért.” (ffi, 25 éves: f)

A Szervezet alapfeladata a nemzettudat katonai hagyományok alapján történő átörökítése. Ez a (tisztességes) magyartól természetesen elvárható munka egyúttal áldozatokkal is járó szolgálat.

„A nemzettudatunk gyökereit tulajdonképpen a honvédség átörökítő képességében tudom elképzelni. És azt gondoltam, hogy 48-as elődeink kapcsán kell egy csapat. (...) Kell egy csapat, aki arcát vállalva, munkájával elősegíti azt, hogy átörökítsük azokat a nemzettudattal kapcsolatos dolgokat, és egyenruhában.” (ffi, 47 éves: f)

„... itt a Nemzeti Őrsereg, ez is szolgálat. Tehát úgy néz ki, hogy erről szól az én életem, ennyi, és ezek viszont áldozatokkal járnak ... ez családtól való elvett idő, energia.” (ffi, 39 éves: e)

„...nincsenek titkaink, ez a legérdekesebb és talán a titkosszolgálatoknak ez adja föl legjobban a leckét, hiszen mi, amit teszünk, azt vállaljuk, hiszen ezért alakultunk. Nem teszünk olyan dolgokat, amit egyébként egy tisztességes magyar embertől elvárható lenne. Titkosszolgálatok viszont megpróbálnak ebből, szerintem operatív tisztek hegyei dolgoznak azon, hogy mit akarnak ezek, mivel hogy teljesen jó, amit csinálnak...” (ffi, 39 éves: f)

A Szervezet tudatosan kerüli a pártérdekek képviselését, a politikai kötődést. A pártszimpátia civil privilégium, az egyenruha egy más identitást jelent. A tagok számára nem megengedett a szervezeti tagként kinyilvánított pártelkötelezettség.

„... onnantól kezdve, hogy a (szervezeti tag) felveszi az egyenruhát, attól kezdve szolgálatba helyezte magát, és ez most teljesen mindegy, hogy itt beszélgetünk most jelenleg, vagy kint az utcán, akár egy járőrszolgálat, vagy teljesen mindegy hogy zsakot pakolunk a gáton, onnantól megszűnik a kényszer, hogy egyáltalán a politikáról beszélünk. Mindenkinél ki kell takarítani a fejéből azt, hogy civilképbe ki melyik pártot és hogyan... De nincs, nincs az a fajta lehetősége a (szervezeti tagnak), hogy (szervezet) képében akármilyen pártot támogasson, segítséget, vagy attól támogatást fogadjon el.” (ffi, 39 éves: f).

„Kimondottan és határozottan pártpolitikától mentesre terveztük-szerveztük ezt az egész akkor még mozgalmat, most ugye már legálisan működő, törvényesen.” (ffi, 47 éves: f)

„Emberék vagyunk. Vannak olyan emberek, akik valamilyen párttal esetleg szimpatizál, vagy nem a négy pártból valamelyik, gondoltam. Viszont ha felvesszük az egyenruhát, ami alapján megítélik az őrsereget, ne legyen már az, hogy ez az őrsereg csak hozzátartozik ahhoz a párthoz. Egyszerűen nem beszélünk róla, és kész. Az hogy a civil életben mit csinál, az megint egy másik kategória. De hiszen rajta van az egyenruha az Őrseregnek, ne ártson, szóval magát a nevet se.” (ffi, 30 éves: f)

A Szervezet valójában nem az államellenes tevékenysége miatt jelent problémát a hatalomnak, hanem a sajátos ideológiára és a direkt kapcsolatokra épülő „nemzetben gondolkozó emberek” baráti társaság miatt. Felszámolásuk nem indokolt, mivel anyfideológiai állásfoglalásokon túl nem végeznek törvényellenes tevékenységet. A hatalom egyfajta szelep funkció miatt misztifikálja és valójában eltúlozza a Szervezet működését.

„Na, most azok a nemzetben gondolkodó emberek, mint én is, ha magammal lehet példázódni, akkor baráti közösségen belül, tehát a hatalomnak a Nemzeti Őrsereg nem azért probléma, mert mi különböző államellenes dolgokat szervezünk, hanem megtaláltuk egymást, és létrejöttek újból kapcsolatok, ember, és ember között, egy, egy-fajta gondolatmentén.” (ffi, 47 éves: e)

„... ez a száz egynéhány fő, aki nem tett egyetlenegy törvénytelen dolgot sem fennállásának ideje alatt, nem számolták föl, sőt bejegyzett civil szervezatként működik, a nemzetre, illetve Magyarországra akkora veszélyt jelent, hát, hát, ez

valami borzalom. Tehát reszket mindenki ettől a kicsi szervezettől, nincsen nekünk fegyverünk; nincsen nekünk semmink, azon kívül, hogy objektíven, és tisztán beszélünk, én gondolatom szerint, tisztán beszélünk dolgokról... Hát azért nem számolnak föl, mivel, hogy mi nyíltan beszélünk a dolgokról, a hatalom az, mint ahogyan mint nekünk valami nagyon, nagyon fedett, titkos valamink van, tehát, és ugye életben tartanak, a szelep szindróma, életben tartanak azért, és hagynak, hogy majd egyszer kiderül az a turpisság, ami egyébként ebben van.” (ffi, 47 éves: e)

„Össze szoktunk gyűlni. Baráti beszélgetések. Most hétvégén megyünk fel egy közös túrára fel a Bükkbe. Barlangban fogunk aludni, ez egy nagyon jó, mondjuk így hogy buli, viszont egy hatalmas kihívás. Társainkat, barátainkat fel tudjuk készíteni arra, hogy bizonyos körülmények között mit hogyan, mivel lehet. Nagyon-nagyon jó... Mindazonáltal, hogy ha most teszem fel, ha most bármilyen politikai támadás, vagy bármi folyamatosan vannak egyébként, vagy bármi miatt, úgymond fel kell, soha nem tudnák feloszlatni. Baráti közösséget feloszlatni soha nem fognak tudni.” (nő, 26 éves: e)

Stigmák elleni identifikáció

Az interjúalanyok szükségét érzik annak, hogy kivonják magukat a stigmatizáció alól. A leginkább a fasiszta, rasszista, antiszemita címkék elhárítása a személyes hitelesítés stratégiája. A stigmatizálás ellenpólusát és egyúttal érvényességének cáfolatát megkérdőjelezhetetlen attribútumok alkotják: magyar identitás, a nemzettel és a nemzeti jelképekkel azonosulás.

„Ha ez az antiszemitizmus, akkor vállalom, de ez számomra egyenlő a nemzetellenességgel.” (ffi, 47 éves: f).

„... ma már ha felveszek egy terepnadrágot, vagy egyáltalán kiteszem nemzeti jelképeinket, akkor már rögtön azt mondják ránk, hogy fasiszta vagyok. Nos, ha ez azt jelenti, hogy én a nemzeti jelképeimet magamon hordom, illetve büszke vagyok rá, akkor vállalom, hogy fasiszta vagyok. Egyébként nem. Tehát itt fogalomzavar van, és a szavaknak az értelmét kicsúrták, kicentrifugázzák, beáztatták.” (nő, 26 éves: f)

„Tehát hogyha azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor azt mondja az a valaki, hogy fasiszta, rasszista... hogy miért is?” (nő, 26 éves: f)

Az érvelések stratégiájának fontos jellemzője a relativizálás, de érvényesül a kivételképzés és az áldozat hibáztatása is.

„... van zsidó ismerősöm is, akit magyar embernek tartok. Azokat a zsidókat én személy szerint nem szeretem, aki azért jött ebbe az országba, hogy kizsigereljen bennünket.” (ffi, 47 éves: f)

„Persze ezt mi most, úgymond civilizált emberek elítéljük, hogy valakit megköveznek, vagy csadorban járatják, de az ő rendszerükben, az ő világukban, amíg nem kapnak különböző külső impulzusokat, hogy járhatnál te rózsaszín tangabugyiban is nem kéne neked csadorban járni, addig nem volt vele probléma. Azzal sem volt probléma, hogy Hun Attilának több felesége volt, és itt most nem a bigámiáról beszélek, hanem arról, hogy abban a társadalmi rendszerben ez egy teljesen elfogadott dolog volt.” (ffi, 47 éves: e)

„Radikális, igen, mihez képest. (...) Hát ő a legnagyobb pogányabb.” (nő, 26 éves: e)

„Mert ő nem magyar. Ennyi.” (ffi, 47 éves: f)

Sajátos logikával utasítják el a fasiszta kategorizációt: a minősítők nem magyarok, akik a magukat magyarnak tartó, a nemzeti jelképeket felvállaló, ezekre büszke szervezeti tagokat tartják fasisztának. A nem magyarok fogalomzavara a nemzeti azonosságtudat reprezentációját azonosítja a fasizmussal.

„Idegengyűlölők vagytok. Most direkt sarkítok.” (kérdőző)

„Mindig, hiszen ma már ha felveszek egy terepnadrágot, vagy egyáltalán kiteszem nemzeti jelképeinket, akkor már rögtön azt mondják ránk hogy fasiszta vagyok. Nos, ha ez azt jelenti, hogy én a nemzeti jelképeimet magamon hordom, illetve büszke vagyok rá, akkor vállalom hogy fasiszta vagyok. Egyébként nem. Tehát itt fogalomzavar van, és a szavaknak az értelmét kicsűrték, kicentrifugázták, beáztatták.” (nő, 26 éves: f)

„Tehát hogyha azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor azt mondja az a valaki, hogy fasiszta, rasszista, hogy miért is?” (nő, 26 éves: f)

„Mert ő nem magyar. Ennyi.” (ffi, 47 éves: f)

A nyilasok és kommunisták között nincs lényeges különbség, egyik ideológiát (és gyakorlatot) sem tartják elfogadhatónak. Az elutasítás nem kategorikus, a magántulajdon korlátozását és az államosítást mindkét programban támogatják.

„Akkor azt kérdezem ..., hogy a nyilasok célrendszere, célrendszerével tudsz-e azonosulni?” (kérdőző)

„Nem, az nem megbocsájtható. Nem megbocsájtható, és a baloldal célrendszere sem megbocsájtható, nem megbocsájtható.” (ffi, 39 éves: e)

„Persze, hogy van, ugye a nyilasok se egyfajta dogmát próbáltak követni, ami, ami nem feltétlenül volt a helyes út, tehát ők, ők láttak ugye a nácik után, láttak valamilyen problémát, ami okozhatja a világban a problémát, és ők úgy gondolták, hogy ha ezt a problémát kiiktatják, akkor onnantól kezdve megváltozik a dolog. Ezt most fölhozzák nekik vétségként, hogy mit műveltek szegény zsidókkal, ugye belelövöldözték őket a Dunába, meg stb., stb.” (nő, 26 éves: e)

„Hát ugyanaz, ami, mondtam, ami visszavezetne az ősközösségi társadalomhoz, tehát a jókat megfogalmazott Szálasi is, meg jókat megfogalmazott Marx, és Engels is, és, és, és egyáltalán, tehát azokat az alap dogmákat, ami ugye a visszaállamosítás, és az állam kezébe legyenek azok a monopóliumok, amik, amiknek ott kell lennie.” (ffi, 47 éves: e)

Gemeinschaft

A magyarság-élmény kiöletése a spontán közösséggel kapcsolatos nosztalgikus elképzelésekkel ér össze.

„Ott látjuk, hogy „az ellenségeink stratégiája, arról szól, hogy a társadalmat a lehető legkisebb darabokra szaggassák” (S), ami valamikor egy organikus közösség volt. „Anno, annak idején nem így volt. Megtanították a gyereket játszani, megtanították beszélni. Szomszédok ismerték egymást, kiültek a kapuba. Most semmi nincs. Mindenki bezárt.” (nő, 26 éves: e)

Emlékezet és ellentörténelem

Mindazt, amit a szervezet tagjai a múltból vallanak, leegyszerűsítő lenne a „történelem” vagy „áltörténelem” címkéjével illetni. Hosszú évszázadokon át a szakszerű, intézményesített történeti kutatást tekintették a múltra vonatkozó információk megszerzésre irányul egyetlen hiteles módszernek. A 20. század utolsó évtizedeiben az uralkodó diskurzusok kizárólagosságát megkérdőjelező posztmodern megközelítések ingatták meg az akadémiai történetírás kizárólagos, privilegizált pozícióit. Az új megközelítések elsősorban arra a kérdésre keresték a választ, hogy egyes speciális csoportok, akik kívül rekedtek a történetírás intézményesített diskurzusából, hogyan használják fel a múltat gondolataik, identitásaik megjelenítésére és átadására. Ebbe a vonulatba tartoznak a társadalmi emlékezetre (pl. Assmann 2004) és az emlékezhelyekre (Nora 2010) vonatkozó kutatások, amelyek a klasszikus történetírás mellett (vagy akár azzal szemben) létező, az emlékezetben megőrzött és átadott múltat és annak diskurzusát vizsgálják.

Sok tekintetben rokon az emlékezettel. Michel Foucault ellen-történetírás fogalma, amelyet egy 1975-ös előadásában (2003) említett először. Foucault egymással szembeállítva mutatta be a biblikus történetírást és a római történetet. Előadásában két teljesen eltérő diskurzustípust vázolt fel: a történetírást, amely az uralkodó hatalom diskurzusa, melynek célja a hatalom legitimizálása és támogatása, és az ellen-történetírást, melynek célja nem a hatalom megerősítése, hanem éppen annak kritikája. Az utóbbi lázadó diskurzus, amely az elnyomottak emlékeztetésére törekszik, a szolgaságot, a száműzetést és a vereséget írja le, és jellemzően manicheista kategóriákban (igazak-hamisak, zsarnokok-elnyomottak) gondolkodik (Domanska 2010:166; Erős, V. 2010).

Ewa Domanska dolgozta fel részletesen az ellen-történetírás koncepcióját, az amerikai kontinensen elterjedt új humántudományok kutatásait írva le ezzel a fogalommal. Ennek az átpolitizált, konfrontatív, kritikai irányzatnak a célja az uralkodó diskurzus pozícióinak aláásása, és a változás talajának előkészítése. Az interjúk alapján egyértelműen kiderült, hogy a szervezet tagjainak múlthoz való viszonya sok tekintetben ezzel a diskurzustípussal mutat rokonságot, jóllehet számos eltéréssel. Ewa Domanska koncepciója szerint az ellen-történetírást és az új humántudományokat a szaktudományon belül művelik, és képviselői idővel beléphetnek az uralkodó diskurzusba. A mi interjúalanyainknak azonban ilyen igényük nincs, nem történészek. Ellen-történetírásnak azt a lassan könyvtárnyi irodalmat lehet tekinteni, amit az interjúalanyok vitathatatlanul felhasználtak valamilyen formában múltjuk konstruálásakor. Az ellen-történetírók tudományos fokozatokat viselnek (prof. Badiny Jós Ferenc), könyvsorozatokat szerkesztenek, konferenciákat szerveznek és a tudásreprodukció intézményesített formáit ostromolják (Weaver 2006:124). Az interjúk alapján a leginkább az állapítható meg, hogy az interjúk egy ellenkultúra és egy ellen-történetírás sikeres egymásra találásáról tanúskodnak.

Az interjúalanyok múlthoz való viszonyát az ellen-történetírás által inspirált emlékeztésként, múltképként jellemezhetjük. Homérosz írta az Odüsszeiában: „hisz még senki se tudta, miképpen esett születése” (Homérosz, 2009:I. 216.). Mindent, amit a múltról tudunk, kívülről kapunk, és annak alapján konstruáljuk. Attitűdjeink, váramozásaink, vágyaink és félelmeink határozzák meg, hogy milyen történeteket választunk, fogadunk el igaznak. Az egymásnak ellentmondó történetek a „hivatalos” történetíráson belül is versenyeznek egymással. Az interjúalanyaink következetesen a hivatalos történetírás mezsgyéjén kívül mozognak, amikor történeteiket megvágatják maguknak.

„...engem a történelemnek sosem az a része érdekelt, amit megtanítanak, hanem mindig azok a kicsik, amiket kihagytak...” (nő, 26 éves: e)

Elégedetlenek a hivatalos történetírással, melynek tényeit és értelmezéseit nem fogadják el.

„...akik ott a Magyar Tudományos Akadémián ott ülnek fönn...” (kérdőző)

„Még beszélni sem tudnak magyarul.” (fi, 47 éves: f)

„És ugye a Habsburg-ház után és attól folyamatosan ugye meghamisítják a történelmünket, hogy ne legyen miről beszélni. Ne legyen az, hogy a gyermek történelem óra után libabőrösen jön ki, hanem ááh, de egy bukott, vesztes, áhhh, nem is érdemes róla beszélni.” (fi, 39 éves: f)

„Nyelvtan óráról pedig úgy jön ki, hogy hordalék nyelv a magyar, holott ez az első nyelv, ami létezett.” (fi, 47 éves: f)

Az ellenséget a Magyar Tudományos Akadémia jeleníti meg, amely meghamisítja a történelmet, megfosztva azt a nemzeti büszkeségre okot adó történetektől. Az egyesület weblapján olvasható egy szerző nélkül, de webhelyre való hivatkozással megadott szöveg (Kik is vagyunk, kik értékelnek?). Ez a szöveg személy szerint Glatz Ferencet, az MTA korábbi elnökét támadja egy állítólagos kijelentése alapján.¹⁰⁸

A „Glatz-idézet” széles körben terjed. Az internetes keresőprogramok több, mint száz szó szerinti találatot adnak különböző weboldalakról (a Google például 182 esetet adott meg), amelyek szó szerint idézik ezt a mondatot – jóllehet Glatz nyilván nem írt le ilyen mondatot.¹⁰⁹ A honlapok különféle forrásokat jelöltek meg (televíziós beszélgetés, Magyarok Krónikája c. enciklopédia). Valószínűleg egymástól másolt, „kopipésztelt” szövegről van szó (ugyanis még a pontok száma is azonos, melyből „mém” lett). A „mém” széles körben való elterjedése mutatja, hogy az internetes források milyen fontos szerepet játszanak az ellentörténelem sémáinak a terjedésében. A vád a történelem meghamisítása, a nemzeti büszkeség letörése.

¹⁰⁸ Érdemes idézni Glatz Ferenc írását a Magyarok Krónikája c. műből melyben a Tudományos Akadémia elnöke a következőket írta a magyar nemzet őseiről: „Ezek a primitív hordák, akiknél a gyermek és nőgyilkosság régi tradíció... görbe lábú gyilkosok, primitív hordák, nyelvük nem lévén, a sokkal műveltebb szláv törzsek szavait lopták el...” (Kik is vagyunk, kik értékelnek?)

¹⁰⁹ A Magyarok krónikája 8. oldalán ezt írja: „De – hasonlóan a többi félnomád néphez – a föld magántulajdonának fogalmát nem ismerik. Számukra semminek, ami a letelepült életmódhoz tartozik, nincs különösebb értéke. Az emberi élet értéke is csekély. Az ellenség teljes elpusztítása, gyermekek, anyák megölése is természetes velejárója a harcnak. Mint bátor és kegyetlen harcosok jelennek meg a Kárpát-medencében a 9. század végén.” (Glatz 1996:8)

A szervezet tagjainak múltképeben a magyarság történetének két időszaka bizonyult kiemelkedően fontosnak: a mitikus régmúlt és a huszadik század. A mitikus régmúlt egyik eleme annak (negatív) lezárása¹¹⁰ és a szent istváni államalapítás. Az államalapítás előtti időkben azonban voltak dicsőséges történetek is: Attila hódításai, az írás és a magaskultúra meghonosítása Európában vagy az ősi kultúra rovásírással történő megőrzése. Még az államalapítás után is akad arra példa, hogy dicsőséges történetekre bukkanjunk. Ilyen eset volt Búvár Kund hősiességének helytállása a pozsonyi csata idején:

„...de a pozsonyi csatát én rettentően kiemelném, ugye, mit Búvár Kund... hát könyörgöm hát egy mesébe, – egy idézőjelbe tettem most a mesét ugye, – egy mondába belebújtatva, egy hatalmas csata, amit a gyerekeink nem tudnak, nem úgy élnek meg, hogy úristen nem úgy jövök ki arról a történelem óráról, hogy magyar vagyok, és ilyen nép nincs a Földön.” (nő, 26 éves: e)

A közelmúlt a vereségek ideje, egyetlen kivétel Horthy Miklós személye és tevékenysége. Ekkor rendkívül aktívak voltak a nemzet olyan ellenségei mint a cionisták, a Kisantant, a kommunisták, a nyilasok, a média, a politikusok, a FIDESZ és az MSZP.

A múlt felé fordulás fő célja a hiányzó nemzeti tekintély megtalálása, amely a nemzeti büszkeség vagy felsőbbrendűség alapjává válhat. Az alap a mitizált, nemzetivé stilizált régmúlt. A régmúlt megkonstruálása egyben az uralkodó történelmi diskurzus megtagadását is jelenti; zsarnokinak, nemzetellenesnek beállítva azt. A közelmúlt történeteire fordított intenzív figyelem a nemzet ellenségeinek és tönkrevetőinek, így a szubkultúra tagjait marginális szerepbe kényszerítő erőknél a beazonosítását szolgálja. Az ellen-történetírás által inspirált emlékezet fontos funkciója, hogy legitimálja a Magyar Királyság területének visszaszerzésére irányuló követeléseket is.

„Szent István hátrakötött kézzel”

A beszélgetések során az interjúalanyok a nemzeti érzés és a nemzeti közösség „Gemeinschaft” mintáját követve narratív sémákat is felhasználtak a magyar

¹¹⁰ „...a lehető legnagyobb érvágást csinált a magyar nemzeten az, ugye, Istvánunk. Azzal, hogy ugye Gizella is Bizánc nyomására azokat az Arvisura arany lemezeket, amelyekre róva volt a magyar nemzet történelme, azokat beolvastotta. Tehát innentől kezdődött el, innentől kezdve ugye tiltották, tűzzel, vassal üzték azt, aki esetleg templomokban, meg egyáltalán fellelhető módon ugye a rótt történelmünk még, még nyomokban megtalálható volt, ő volt az első kutya ebben a történelemben” (ffi, 39 éves: f).

nemzetről alkotott elképzeléseik megértetése érdekében. Ennek során a mainstream történetírástól eltérő, mitikus szimbólumokkal és történetekkel teli alternatív nemzeti múltat jelenítettek meg, amely a sajátos nemzeti karakter, a kollektív erő kifejezésére valamint a fennálló hatalommal szembeni elutasítás és ellenállás legitimálására bizonyult alkalmasnak.

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azokat a stratégiákat, amelyek révén a csoport tagjai kifejezték identitásaikat, és feltárjuk a nemzeti múltat számukra reprezentáló narratív struktúrákat, melyeket sikerrel alkalmazhattak nemzeti identitásuk bemutatására. Ez a műltszemlélet sok tekintetben ahhoz áll közel, amit Michel Foucault ellentörténelemként jellemzett (Foucault 2003).

Ezeknek a történeteknek a vizsgálata révén megérthetjük, hogy ennek a közösségnek a képviselői, a nemzeti radikális szubkultúra tagjai hogyan látják a világot, és hogyan helyezik el magukat benne. A fókuszcsoporthoz tartozó interjú alábbi részlete a kulcs annak megértéséhez, hogy miért kellene Szent István kezét hátra kötni.

„És ha időben egy kicsit visszalépünk és játszunk el azzal a gondolattal, mintha én lennék Őz a nagy varázsló, szívesen visszavarázsolnátok az időt egy, ebbe a korszakba, ebbe a Horthy korszakba?” (kérdőző)

„Ez egy érdekes kérdés.” (ffi, 47 éves: f)

„Mondjuk én vagyok az Őz.” (kérdőző)

„Egy kicsit korábbra. A Horthy korszak az..., én személy szerint nem oda, kicsit korábbra. Meg lehessen akadályozni azt a folyamatot ami odáig juttatja majd a magyar királyságot, hogy megtörténhessen... egy kicsit korábban vissza.” (ffi, 39 éves: f)

„Tehát Istvánnak hátrakötözni a kezét.” (ffi, 25 éves: f)

„Én István vagyok, Szent István király.” (kérdőző)

„Tehát onnantól kezdve, hogy a mi Arvisura aranylemezeinket beolvastotta, és ezzel, ugye behódolva teljesen Bizáncnak, és eltüntette a történelmünk nagy részét ezzel, tehát ezt azért, visszamennék és aztán úgy lepofoznám az öregét.” (ffi, 39 éves: f)

Szent Istvánt azért kell az interjúalany szerint megbüntetni, mert megsemmisítette a magyar eredet igazi forrásait dokumentáló aranylemezeket. Az aranytáblákról az Arvisura számol be, amely a szervezet tagjai számára a nemzeti múlt kulcsfontosságú forrása. Az Arvisurák az emberiség, a hun törzsszövetség és a magyarság történetét mesélik el az elveszett őskontinensről, az Ataisról való kivándorlástól kezdve a hun törzsszövetség megalapításán át a hagyomány

második világháború alatt való felfedezéséig. Minderről Paál Zoltán ózdi kohász közel 9000 oldalas hagyatéka számol be, amelyet a Püski Könyvesház adott ki (Paál 2003).

A történet szerint a második világháborúban finnugor származású szovjet ejtőernyős partizánok érkeztek Ózd környékére, és kiszabadították a munkaszolgálatos vasgyári munkás Paál Zoltánt. Közülük a manysi sámán, Szalavaré Tura – beteljesítve titkos küldetését – beszélgetései során átadta az Arvisurák hagyományát Paál Zoltánnak, és a hun törzsszövetség rovásámánjává avatta. Így az Arvisurák aranytáblára rótt hagyománya újra utat talált magyarsághoz, és Paál Zoltán lejegyezte, illetve már saját történetével tovább is írta azt. Jóllehet a szerző is regének nevezi írását: „Arvisura (igazszólás) – Regék a hun és a magyar törzsszövetség rovásírásos krónikájából”, az Arvisura-hagyomány követői már nem hagynak kétséget a történetek igazságát illetően (Kozsdi 2005; Arvisura honlap).

Az Arvisura kiválóan illeszkedik a magyarság primátusának igazolására törekvő nacionalista áltörténeti diskurzusba, jóllehet több olyan vonást hordoz, ami példa nélkülívé teszi ebben a „műfajban”. A magyar őstörténet iránt érdeklődő kutatók korábban már meglévő, dokumentált forrásokat olvastak újra magyarul. Ezt tette például Badiny-Jós Ferenc (1997), aki ékírásos agyagtáblákat értelmezett, óriási támadási felületet nyitva maga ellen a hivatásos történelemtudomány képviselői részéről. Az Arvisura viszont új forrást teremt, megszólaltatva az elhallgattatott hagyományt. Az Arvisura rendszerbe foglal számos olyan történetet, amelyek korábban csak szórványos, sokszor ellentmondó, nehezen összekapcsolható írásokból, tanulmányokból voltak megismerhetők. Egységes keretben tárgyalja a magyaroknak a hunokkal, parthusokkal és sumerekkel való rokonságát, Szentkorona-tant, Jézus szkíta eredetét, stb. A szervezet tagjai körében folytatott kutatás azt igazolja, hogy az Arvisura nem véletlenül lett az új nacionalista történeti diskurzus „bestsellere” az elmúlt években.

Az új nacionalista diskurzus jellemző megjelenítése az államalapító király képe, akit megbüntetnek a Szent Jobb hátracsavarásával. Egyik jellemzője az állammal, a hatalommal és az uralkodó diskurzussal való szembenállás. Az állam már megalapításától kezdve elhallgattatta az igazságot, a régmúltat hordozó hagyományt, beolvasztatta az igazságot hordozó aranytáblákat. Az új nacionalizmus másik jellemzője a dicsőséges régmúlt felelevenítése, amikor a magyarság a más népekkel szembeni felsőbbbsége, igazi karaktere megmutatkozott. Természetesen ez egy olyan múlt, amely a nemzeti büszkeség és a nemzeti felsőbbrendűség alapjául szolgálhat.

Szent Korona

Különösnek tűnhet, hogy az interjúalanyok negatívan értékelik Szent Istvánt, miközben rendkívüli tiszteletüket és megbecsülésüket fejezik ki a Szent Korona iránt, mellyel Szent Istvánt királlyá koronázták. Ezt csak azon az áron tehetik meg, hogy leválasztják a Szent Koronát Szent Istvánról. A szervezet esküszövege szerint a belépők a „Szent Korona által sugallt egyetemes és örök isteni törvényekre” esküsznek fel, és a korona kiemelt jelentőségét az interjúalanyok is megerősítették:

„Közülünk valónak mindenkinek a Szent Korona a legfelsőbb főmértőség, aki létezhet. Hiszünk abban, legalábbis én, személy szerint, hiszek abban, hogy az a fajta isteni kinyilatkozás, ami a magyar... végig követhető, és a Szent Korona akár eltorzított magyarázata mellett is hiszem azt, hogy egy felsőbb rendű hatalom irányítja a mi kis nemzetünket, a Kárpát hazát, ugye természetes a történelem, Magyarország összes területét, illetve a Szent Korona országait, ugye ami valamikor egy egységes rendszert képezett. És ez a fajta isteni kinyilatkozás az én gondolatom szerint és megérzésem szerint az elkövetkezendőkben mindenféleképpen helyes irányba fogja terelni ezt az egész, pejoratív lesznek, szutykot, amiben most élünk. Ennek már közel van a vége, bizonyos vagyok benne. És visszatérve a Szent Koronának a hatalma illetve visszatérve az a fajta isteni akarat, ami a magyar nemzet fennmaradását és egyáltalán küldetését kell, hogy takarja.” (ffi, 39 éves: f)

A Szent Korona természetfölötti erők képviselője, amely kifejezi a történelem logikáját és irányítja a nemzetet és a Kárpát hazát. A Szent Korona „jogforrás”, mely a korona alá tartozó területek egységét jelenti. Szent István a korona képében felajánlotta az országot Szűz Máriának, hogy ezen a földi hatalmak már ne változtathassanak. Felbukkan azonban egy figyelemreméltó elem, ami már arra utal, hogy itt nem csak a hagyományos értelmezésről van szó.

A „Kárpát haza” kifejezés nemcsak Nagy-Magyarországra, hanem egy alternatív eredetmítoszra utal, mely szerint a magyarság volt Európa első kultúráteremtő népe. A magyarok csak visszatértek a Kárpát-medencébe, az őshazába, ahol már korábban is éltek. A magyarság etnogenezise a Kárpát-medencében ment végbe. A Kárpát-medencei magyar etnogenezist hangsúlyozó írások a magyarságot a neolitikus alföldi vonaldiszes kerámia kultúrával azonosítják, régészeti vagy akár genetikai „bizonyítékokat” is felvonultatva. Árpád fejedelem honfoglalása tehát nem erőszakos invázió, hanem visszatérés volt.

Az Arvisura nem hagy kétséget a Szent Korona sokkal ősbibb eredetével kapcsolatban sem: a korona alsó része Gilgames koronája volt. Ezzel a koronával

koronázták meg Attilát is. I. László egyesíti majd ezt a koronát a bizánci és egy harmadik (római) koronával (Paál 2003:1172-1173). Az egyesítés teszi lehetővé, hogy a korona egyszerre uralkodjon a keleti és nyugati kereszténységet vallók és az ősi egyistenhit követői fölött.

„...nem onnan származik a Korona, ahonnan kaptuk, hanem az ugye, hogy hun Attilának is koronája volt, már jóval régebbi történet ez. Pártus korabeli, ugye van a párta, és egyáltalán, és, és mi történik a fedett koronákkal, ugye nem koronázási jelkép a Magyar Szentkorona, hanem ő fölötté már nincsen senki, csak az úr, tehát. A törvényesség a Szent Korona országai, a Szent Korona alatt lévő nemzetek védelme a Szűzanya által.” (ffi, 47 éves: e).

Hasonló jelentést jelenít meg a Szervezet toborzó plakátja is (8. ábra). A hegytetőn Mária látható a Szent Koronával a fején, parthus ruhában:

„Tehát hogy magad elé tudd képzelni ezt a plakátot illetve ezt a festményt, csodaszép szerintem, van egy domb, az meg fogalmaz mindent véleményem szerint, ami kiben és hová bízunk a szent korona és a történelem, Magyarok Nagyasszonya, aki pártus hercegnő, és pártus ruhában van megfestve. Tehát innentől kezdve lehet látni azt, hogy honnan jöttünk, hová megyünk, és mit akarunk.” (ffi, 39 éves: f)

8. ábra

A szervezet toborzóplakátja (a szervezet nevét a zászlóról és a kép bal felső sarkából a szervezettel kötött megállapodás szerint eltávolítottuk)



Nem új a gondolat, miszerint Szűz Mária és Jézus nem zsidók voltak, hanem szkíták vagy parthusok (ld. pl. Zajti 1999; Badiny 1998). Jézus és Szűz Mária zsidótlánítása nem magyar sajátosság, már a náci Németországban is árástították Jézust (Weaver 2006, 124). A Magyarországon elterjedt változat szerint Mária egy parthus herceg lánya volt. A korona a fején (Badinyi 1998), a „párta”, illetve a parthus ruházat is ezt igazolja. A koronát nem István tette Mária fejére, Mária uralkodóként is viselhette a koronát, mint ahogy az Arvisura szerint Jézust is a Gilgames-koronával koronázták meg (Paál 2003:374, ld. még Badiny 1998). A Miasszonyunk Mária mögötti Nagy-Magyarország térkép üzenete is egyértelmű: a Szent Korona országait, a Kárpát hazát – így az ország területi integritását isteni erők oltalmazzák.¹¹¹

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a „honfoglalás” kifejezést nem fogadják el az interjúalanyok.

„Tehát ha a honfoglalásig vissza...” (kérdőző)

„Olyan nincs.” (nő, 26 éves: f)

„Cseréljük ki ezt a szót. Ez hazatérés volt. Visszajöttünk. A honfoglalás az egy dinamikus dolog, az egy erőszakos dolog, és pontosan ezt akarják súlykolni.” (ffi, 39 éves: f)

A szervezet tagjainak a fejében egy olyan Kárpát-medence él, melynek legelső lakói a magyarok voltak. A Kárpát-haza sértetlenségén a Magyarok Nagyasszonya öröklik. Ennek következtében a trianoni békeszerződés értelmében elszakított területekre továbbra is jogot formálhat a magyar nemzet.

Nacionalizmus

A szervezet tagjainak világképét szélsőségesen erős nemzeti attitűd rendezi egységbe. „Nemzettudatomból élek és fiaimat is ebben nevelem” fogalmazta meg tömören és kifejezően az egyik beszélgetőpartner (nő, 26 éves: f). A nemzet iránti pozitív attitűdön kívül más pozitív attitűdöt nem fogalmaznak meg a szervezet tagjai. Európa, a régió vagy a nemzetközi dimenzió semleges vagy gyakrabban negatív viszonyulások tárgyai.

¹¹¹ A Magyarok Nagyasszonya azonban nem csak parthus hercegnőként értelmezhető, hanem az Arvisurák mitológiájában Anyahita-Arvisura volt a Magyarok Nagyasszonya, aki az égi szekérrel Aitarsa érkező intelligens lények vezetőjeként a tőle származó kiválasztottak ősnője is volt. Így alakjában a parthus hercegnő és az úrból érkezett ősnő alakja is ötvöződhet.

„Tehát itt látom, hogy az a fajta nemzettudat, vagy magyarnak lenni, a magyarság érzése az hiányzik az emberekből, hiszen ki lett ölte. Akarattal ki lett ölte. A történelmünk meghamisításával, az oktatási rendszerünk olyanságával, amilyen. Innentől kezdve gyakorlatilag fölhígul az egész, és innentől kezdve nem lehet beszélni erről. És onnantól kezdve, azt mondja az aktuális hatalom, vagy teljesen mindegy, azt mondja, hogy ezek nacionalisták, sovinszták, mindazonáltal, hogy nem erről van szó. Nem arról van szó. Hogy azt a fajta hiányos nemzettudatépítést, amit egyébként a kormányzatoknak kötelessége lenne, nem teszi, mert európaiak vagyunk.” (ffi, 47 éves: f)

„Mese az összes alko... úgynevezett alkotmányos demokrácia, mese minden ebben a történetben, mese az, hogy most a FIDESZ mit akar, nem akarja, a globalizáció, amit akar, Orbán Viktor azt fogja csinálni, amit mondanak neki, szabad közművestől nem lehet mit várni.” (ffi, 47 éves: e)

„Semmi nem változik, tehát a FIDESZ-nek ugye most már kétharmada van, meghozhatja azokat a döntéseket, ami előre viszi a nemzet érdekeit, de nem azt akarja előre vinni, hanem azt a fajta Európai álca mögé bújtatott semmit, ami nem a nemzetet képviseli. Tehát itt, itt mindig számomra legalábbis az a probléma, hogy most a nemzetet akarod képviselni, vagy Európát akarod képviselni.” (ffi, 47 éves: e)

A nemzetközi, globalizált világgal szembeni ellenérzések kifejezésére számtalan példa van az interjúk során. „Így igaz, hogy benne vagyunk a globális világban, de azok a munkásságok, amiket mi végzünk, az pontosan ez ellen a globális világ ellen szólnak.” (ffi, 47 éves: f). Helyi és regionális dimenziókban a résztvevők nem nyilvánulnak meg. A helyi közösségek nem jelennek meg az interjúalanyok által elmesélt történetekben sem. Amikor a lakóhelyükkel kapcsolatos történelmi emlékhelyekről kérdezték a szervezet tagjait, kizárólag a nemzeti történelem helyi vonatkozású eseményeit említették (a honfoglalás kori temető Karoson, az Erdély elcsatolása ellen harcoló Székely Hadosztály fegyverletétele Demecseren 1919 áprilisában).

A szervezet tagjainak identitása láthatóan a nemzet köré szerveződik. Negatív a viszonyulásuk Európa és a globalizált világ irányában, és semlegesek a régió és a helyi közösségek iránt. A kutatás is igazolja a Dekker és szerzőtársai (2003) által felállított hipotézist, mely szerint valószínűtlen, hogy a hazájukhoz vagy egy nemzetközi régióhoz erősen pozitív vagy szélsőségesen pozitív attitűdökkel rendelkező egyének bármit is elfogadnának, ami keresztbe metszi, s ezáltal gyengíti nemzeti identitásukat (internacionalizmus, kozmopolitizmust, lokalizmus).

Elköteleződésen alapuló szabadság, tekintélyelvű vezetés

A korábbi elemzések azt mutatták, hogy a megkérdezettekben erőteljesen él a nemzeti, etnikai alapú szociális dominancia, mely identitásuk éltető magja. Az ideológiai-világnézeti alapon vallott szociális dominancia programja tökéletes összhangban van a szervezet hierarchikus felépítésével, melyet áthat a „szolgálat” etosza. Az önállóság, a szabadság csak a szervezet által vallott célok elfogadása, a szervezet által vizionált közösség szolgálat kontextusában nyer értelmet.

A 3. sz. alany példája azt mutatja, hogy a szülőktől való elszakadás (a házasság évei), illetve a válás után egyre fokozódik önállósága. Nem esett kétségbe, inkább kihívásnak fogta föl az új helyzetet. Ugyanezt az értelmezési sémát alkalmazza, amikor a megerőszakolt nőkre terelődik a szó. Mint maga mondja, előbb fogott volna fegyvert, minthogy „sipákoljon”. Miközben büszke arra, hogy férjét és gyermekeit mindenben kiszolgálja, arra is büszke, hogy független. A kollokviumokra nem tanul, saját magából építkezik (ugyanakkor elítéli a mártíromságot, ld. a M. Gárda értékelését). Még az élelem előállítás terén is képes leküzdeni a modern ember kiszolgáltatottságát.

Az 1. sz. alany az önfenntartó élet mellett tesz hitet, az önfenntartó, mások segítségére nem szoruló élet hirdetője („Hamupipőke szindróma”). A 2. alany szerint az egyén felelőssége eldönteni, hogy a világ megértése során mit fogad el hiteles forrásként. Számára az élet vezérfonala a szolgálat, melynek kerete az egyház, a rendőrség, a szervezet. Elítéli a pusztán a „szerzésért” élő, harácsoló, a gyökereitől elidegenedett embereket, akiket a „plázák népének” nevez.

A szolgálat ugyanakkor nem szolgaság. A magyarokat a múltban rákényszerítették idegen érdekek kiszolgálására, ám a „meghunyzkodás” sosem lehetett tartós, mert a szabadság a magyarokban megtalálható genetikai kód („akiben ott a genetikai mintázat, képes lesz lerázni az igát”).

Az elkötelezetten szabad ember cselekvésének ideális terepe a hadsereg. A 2. sz. alany számára rokonszenves a Francia Idegenlégió emberképe: önként vállalt alávetettség egy közös cél érdekében. A személyiség irányítása feletti hatalom ezáltal a saját akaratunkból átruházható: ezáltal lesz a szolgaságból szolgálat. A hadsereg összetartásának cementje a bajtársiasság. Az egykori Magyar Néphadsereg idegen érdekeket szolgált. A Néphadsereg nem adta meg az elköteleződés szabadságát tagjainak, aminek következtében a katonái közömbössé, tespedtté, érdektelenné váltak.

Az egyik véglet a „túlzott individualitás”, mely a közösen osztott célok hiányának és a közösség megszűnésének az eredménye. A másik véglet a „kiszolgálás”, az „önalávetés”, a „meghunyaszkodás”. Ezzel a két véglettel szemben a szervezet az „egészséges autonómiát” vallja, mely a szolgálat vállalásával jár együtt.

Az elkötelezett szabadság jegyében szerveződő közösség (mint pl. a szervezet) a jelenlegi hatalom számára veszélyes. A szervezet a hatalom által manipulálhatatlan ember-ember kapcsolatokra épít. A természetes közösség emberközpontú, és a saját „élhetőségi szabályait” követi. Ennek a szerveződésnek az eredeti példája a vérszerződés. A vérszerződés volt a valódi államalapítás (Rousseau 1978).

A civilizáció megszakítja a nemzetek organikus fejlődését, összekuszálja a különböző, kulturálisan meghatározott normarendszereket. A cél az organikus nemzeti identitások helyreállítása, mely csak akkor történhet meg, ha a nemzet megszabadul az „idegenektől”. Itt visszajutunk a történelemszemléleti sémák ismertetése kapcsán már megismert tételhez, miszerint „a magyar történelem organikus rendszere Istvánnál borul fel”.

Az ország élete ciklikusságot mutat: külső erők hatására összezsugorodhat, de aztán újratermeli önmagát, akár a test sejtjei. Ebben a mozgásban egy isteni terv látszik körvonalazódni. Felsőbb hatalmak tartják egyben Magyarországot, a hazának isteni küldetése van. Mindez a Szent Korona szimbólumban válik egyértelművé (A Szent Korona égi hatalom, melyen nem vesznek erőt a földi hatalmak). Csak az a politikai erő lehet sikeres, mely erre az „égi erőre” épít (minden más párt csak „csicska”).

Horthy Miklós azért lehetett kiemelkedő vezető, mert „érezte a nemzet szükségleteit” (Ezen a ponton a beszélgető társ párhuzamot von Koppánnal, aki szintén „nem tűrte a papok hatalmát”). Karizmatikus vezető kell ahhoz, hogy ne szolgáljuk ki többé az idegen hatalmakat. Ugyanakkor Horthy-nak is meg kellett alkudnia. Fiával tartották sakkban, válaszút elé állítva, melyik családot tarja fontosabbnak („nemzet” vs. „saját család”).

„Kis szoknyában és nemzeti értékekkel”

A hagyományos nacionalista kultúra maszkulin kulturális értékeket hangoztat: tisztesség, patriotizmus, bátorság, kötelesség. (Enloe 2000)

A régi tekintélyelvűsége alapuló diskurzusok és narratívák célkeresztjében a patriarchális családmódel áll: az erős és határozott férfi alapítja meg a „klasszikus”

családot, kiválasztja a feleséget, megteremti az otthonukat, amelynek megvédése és fejlesztése is az ő feladata. Gyermekük születnek, akiket elsősorban az anya nevel, mert a nők feladata a háztartás.

„Az a tipikus székely ember, aki acélos, szívós, lehet, hogy vékony, de még 80 évesen is olyat tudott cserdíteni, hogy feje tetejére állt az illető ember. Igazságérzete hatalmas, mert hát, a magyar soha nem volt eltaszító, soha nem volt, tehát egy befogadó társadalom vagyunk és voltunk, és mondom, tehát igazából képként egy bajszos ember. Én magamat, mint pártában lévő kicsi lányt látom, kis szoknyában és nemzeti értékekkel.” (nő, 26 éves: f)

A Szervezet tagjai a nemzetet a családi metaforán keresztül képzelik el.

„Mi a nemzet? Tudod egy család... Énnekem az a szándékom és célom, hogy a gyerekeimnek legyen mit enni, ne fázzon, ne éhezzen, tanuljon, jól éljen vagy viszonylag jól éljen. A nagycsaládban az erre hivatott szülőnek nem az a feladatuk, nem az lenne a feladatuk?” (ffi, 39 éves: f)

Ha viszont a férfi eltűnik, a nőre hárul a család egybetartása, és a család modell fenntartása.

„...ugye gyermekeim ott vannak, egyedül vezetem a háztartást, természetesen jószággal, mindennel, tehát egy igazi paraszt háztartást. Mondom, ismétlem két gyerek, nulla segítség.” (nő, 26 éves: f)

A régi tekintélyelvűség mintája szerint a férfiak a közéletben aktív szereplők, míg a nők a tradíciót testesítik meg, a családi értékek védelmezői (Mosse 2002). Ezt a „Hófehérke” mintát vallják a szervezet férfi tagjai. Amíg a törpék a bányában dolgoznak, Hófehérke rendet rak, főz, beveti az ágyat, kötöget, és mire a törpék (a férfiak) hazaérnek, kész a vacsora. A 3.sz. alany interiorizálja ezt a mintát:

„Hajnalban keltem olyan 5 óra környékén, férjnek elkészítettem a táskáját, utána a gyerekek ing vasalás minden, ők elmentek az óvodába, én onnantól kezdve szaladtam dolgozni.” (nő, 26 éves: f)

A nemzettel való tekintélyelvű azonosulást az anyaság köré épülő női identitás sztereotípiája erősíti (Bryson 1998). A nő mint anya minden nacionalista ideológia központi szereplője. Ő az, aki újratermeli a nemzetet mind biológiai, mind ideológiai értelemben. A fókuszcsoporthoz beszéltetésben részt vevő 3. sz. alany példája tankönyvi eset:

„Zokon esett, viszont nem tört meg. Tehát gyakorlatilag inntől kezdve teljesen független, teljesen önálló, csak én vagyok, és a két gyerekem, és megoldjuk az életünket. Pontosan ebben az időszakban, amit én egyáltalán nem neveznék sebezhetőnek, tehát gondolok itt arra, hogy ugye egyedül maradtam két gyerekkel, és mégis megoldottam mindent, találkoztam a Magyar Gárdával, és én beléptem.” (nő, 26 éves: f)

„És szovjettel kapcsolatban mondom, hát az, ahogy jó néhány történetet tudok élő körből, baráti, családi körből, hogyan erőszakoltak meg nőket, ugye nemi betegségtől megkezdve, minden, tehát én ezt nem tudom, ha akkor ott élek, én az a típusú ember vagyok, aki hamarabb fegyvert fog. Tehát én nem az a fajta asszony vagyok, aki sikong, visong és tűri, hanem az a fajta, aki tesz, és cselekszik.” (nő, 26 éves: f)

A hitelesség

Az interjúalanyok feltehetően nem foglalkoztak a meggyőző kommunikáció szakirodalmával, de láthatóan önmaguktól is rájöttek arra, hogy a meggyőző kommunikációnak két feltétele van: a hozzáértés és a hitelesség. A hitelesség már az ókori szónokok esetében is kulcsfontosságú jellemző volt. A mai magyar politikai közbeszédben a hitelesség problémája Gyurcsány Ferencnek a szocialista parlamenti frakció előtt 2006 nyárelőjén Balatonőszödön titokban tartott, majd kiszivárgott beszéde kapcsán merült fel. Ebben a beszédben Gyurcsány megsértett egy Machiavelli óta jól ismert és betartott maximát, miszerint a politikában hazudni, csalni, lopni, gyilkolni lehet, sőt kell, de bevallani mindezt nem szabad.

Az elmúlt években a hitelesség vált a vezető politikai jelszavá. A politikai marketinggel szemben a Szervezet tagjaival folytatott fókuszcsoporthoz beszélgetés résztvevői számára a hitelesség nem egyszerűen az aktuális politikai kommunikáció sikerének záloga, hanem kapocs, mely összeköti a múltat és a jelent.

„... ami számomra hiteles, az még a fennmaradt öregek, ha a múlt korról beszélünk ugye. Most országzászlók után nyomoztam, és még találtam olyan időseket, akik visszaemlékeztek és el tudták mondani a hiteles dolgokat.” (nő, 26 éves: f)

„Úgyhogy mai napig is keresem azon idős emberek kapcsolatát, akik bármiféle hiteles információval bírnak azokról az időkről, emlékezetből, vagy történetekből, vagy ezt halotta, tehát.” „Mi teszi őket hitelessé? Az egyszerűségük, tehát nincs semmi, amiért hazudnának, vagy megmásítanak azt, amire ők visszaemlékeznek, ez a hitelességük, hogy, hogy a megélt, vagy átélt, vagy, vagy esetleg szemtanú voltak, és úgy élték át, azokat úgy adják elő, ahogy, ahogy emlékeznek rá, nincs befolyásuk.” (ffi, 39 éves: f)

„... hogy az egyszerű emberek, akik istenen, meg a családjukon kívül nem ismernek mást, azok, azok hitelesen tudnak beszélni, hitelesen tudnak beszélni.” (ffi, 39 éves: f)

„... hát alapvetően számomra, ha szava hihető az ember, aki mondja, akkor onnantól kezdve az egy nagyfokú hitelességet jelent. Attól függ, hogy miről van szó, hogy ha, például benned nincs okom kételkedni, most akkor megint példát hozok föl, ha te nekem mondasz valamit, én azt el fogom fogadni, nagy valószínűség szerint, főleg, hogy ha meg van hozzá a szimpátia, meg egyáltalán, aztán, hogy ha valami olyat mondasz, ami bennem kétséget merít föl, akkor utána járok. A hitelességed, majd az utána járás után fog teljes érdemben hitelt nyerni.” (ffi, 39 éves: f)

„... hogy a Kuruc infó befolyásol, nem, egyszerűen utálok. Megmondom miért, leír jó dolgokat, viszont nagyon, nagyon sok kiforgatott, és túldimenzionált történet van azon a hírportálon, és nem tartom hitelesnek. Azért nem tartom hitelesnek, mert szelepként működik” (ffi, 47 éves: f)

„Az a lényege a szelepnek, én úgy gondolom, hogy engedünk, tehát politikailag engedünk egy bizonyos, akár számunkra, mármint a politikai hatalom számára ellentétes pólust, azért, hogy tömörítse azokat, akik.” (ffi, 47 éves: f)

„Hitelesek vagyunk egymás között barátainkkal, mert egymás között meg tudjuk beszélgetni azokat a dolgokat, amik esetleg előre viszik a dolgokat.” (ffi, 47 éves: f)

„Közösség számomra, néhány száz. Néhány száz, aki, aki hasonlóképpen, és abban a köztársaságban, amikor beszélünk ezekről, a dolgokról, meg beszélhetünk egymás gondolatairól, és kiegészíthetjük azokat, az néhány száz.” (ffi, 47 éves: f)

A megszólítottak szerint a hitelesség egyben valódiság. (Csak az a valódi, ami az itt és a most terében zajlik, de eredete a nem itt, és a nem most. Az egyszeri esetek hite a történelemből ered. Az egyediségre rányomja hitelesítő bélyegét a hagyomány, melynek ereje a távolságból a megközelíthetetlenségből, az ész által való felfoghatatlanságából származik, miközben mint kultusz nagyon is jelenvaló cselekedeteket és beszédaktusokat generál.)

A hitelesség a Szervezet tagjai számára kultusz. A szó a latin cultus szóból ered. A szó eredeti jelentése imádat, törődés. A kultusz vallási rítusok rendszere. A hitelesség a Szervezet számára rituális élmény, mely újra meg újra meghúzza számukra a határt a „bent” és a „kint”, a biztonságot adó „mi” és az idegen, félelmetes, néhol gyűlöletes „ők” között.

A kvalitatív eredmények összegzése

A nemzeti radikális szervezet vezetőivel, tagjaival készített fókuszcsoport és egyéni interjúk során keletkezett szövegek elemzése a zárt értelemben felfogott „magyar” kategorizáció identitás-szervező erejét mutatta meg. A zártan értelmezett „magyar” név által keletkeztetett szemantikai univerzum nem újdonság. A zártság minden tekintélyelvűen értelmezett csoport hovatartozás sajátja (Adorno, et. al: 1950). Új elem a „magyarként” megjelenített múlt alternatív felfogása, mely a mainstream történelemfelfogás „ellentörténelme”-ként jelenik meg. A magyar történelmi múltról, főként annak legelső, őstörténeti korszakáról alkotott erőteljesen nem konvencionális kép elfogadása radikálisan leszűkíti a csoporthoz tartozók körét, másfelől éles határt vont a csoport tagjai és a többiek közé. A csoporton kívüli világ ezáltal idegen, fenyegető, csapdákkal teli, inkább ellenséges, mint semleges közegként jelenik meg. Az „ellentörténelmi narratívákból táplálkozó zárt világnézet és az ebből táplálkozó nemzeti identitás a tekintélyelvűség korábban feltárt mintáihoz képest újdonság. A „nemzet” szociológiailag leszűkített, időben és térben ugyanakkor kitérített etnocentrikus felfogása ugyanakkor összhangban van a szociális dominancia elfogadásával.

A régi tekintélyelvűség a női szerepet a férfiak utánpótlási tartalékaként, a férfiak által uralt világ kontextusába helyezve értelmezte. Az új tekintélyelvűség teret nyit a nők számára, akik azonban nem a feminizmus, hanem a patriarchátus előtti ősi matriarchátus szerint értelmezik szerepüket.

A diskurzuselemzés feltárta, hogy a nemzeti radikalizmus diskurzusa proaktív módon számol a politikai korrektség elvárásaival. A szociális dominancia, a nemzeti etnocentrizmus, az ellenséges külső csoportok témái következképpen sajátosan kódolva, rejtőzködő módon kerülnek megfogalmazásra. Az eredmény kettős beszéd, mely a szavak azonossága számára teljesen mást jelent az ingroup és a különböző outgroup-ok számára.

A régi tekintélyelvűség köszön vissza a szabadság-felfogásban, mely az egyéni szabadságot, kezdeményezést és felelősségvállalást az elsődlegesnek tekintett „Közösségnek” rendeli alá, kihangsúlyozva a szolgálat kötelmét. A „Közösség” hierarchikus rendet és tekintélyelvű vezetésként jelent. A régi tekintélyelvűség felfogásának megfelelően a „Család” a közösségi kötelek mércéje.

FÜGGELÉK I.

Az ELTE Társadalmi Konfliktuskutató Központjának Új tekintélyelvűség projektje – a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének közreműködésével – napjaink magyar társadalmában jelen lévő tekintélyelvűség empirikus vizsgálatára vállalkozott.

A kutatási projekt alapja a *Konfliktus Monitor 2010.* kérdőíves kutatás, amely adatfelvétele lakóhely, életkor és iskolai végzettség szerint országos reprezentatív N=1003 fős mintán készült 2010. szeptember hónapban. (Az adatfelvételt a Marketing Centrum végezte).

Az országos kutatás kérdőívével gyakorlatilag megegyező kérdőív alkalmazásával 2010. október és november hónapokban egy nemzeti radikális szervezet tagjainak körében készült adatfelvételt is végeztünk, amely kiegészült egy módszertani szempontból megfelelő kontrollminta vizsgálatával. (Az adatfelvételeket a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke végezte, a Szonda Ipsos kérdezőbiztosainak bevonásával). Ez a kutatás lehetőséget nyújtott arra, hogy olyan csoportban vizsgáljuk a tekintélyelvűséget és a kapcsolódó jellemzőket (nemzettudat, csoportközi előítélet), amelynek tagjai nyíltan azonosulnak a nemzeti radikalizmussal és (feltehetően) a többségi társadalomtól extrém módon eltérő nemzeti identitás jellemzi őket. A gyakorlatilag két megyében (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar) működő szervezet 2007 tavaszán alakult, jelenlegi tagsága kb. 160 fő. Az önmagukat katonai hagyományörző társaságként meghatározó szervezet elődjének tekinti a reformkori nemzeti radikálisokat (1848) és a 1956-os Nemzetőrséget. A nemzettudat erősítését, hagyományörzést, rend- és vagyónvédelmi feladatokat végző, pártpolitikai kötődést elutasító szervezet megjelenése (II. világháborús magyar honvéd egyenruha) és strukturális tagolódása egyaránt katonai jellegű. A szervezet ideológiáját tömören kifejezi a minden tag részére kötelező eskü szövege. (Lásd lentebb).

Az összehasonlításához szükséges kontrollminta (szervezet) kiválasztásának legfőbb szempontja az volt, hogy a szervezet ne kötődjön nemzeti vagy politikai ideológiához, ugyanakkor a nemzeti radikálisokkal közel azonos életkorú szervezeti tagok hasonló lakóhelyi környezetben éljenek. A kontrollminta kritériumának egy természet- és civil környezetvédő szervezet felelt meg leginkább. Az E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület 1986 őszén alakult; az akkor 30 fős diákcsoportot 1989-ban jegyezték be hivatalosan. A napjainkban kb. 300 fős szervezet tagsága (tagdíjfizető tagok, pártolók és aktivisták) és működése elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez

kötődik. A szervezet tevékenységét a következők jellemzik: környezeti nevelés, természetvédelmi felmérések, madártani munkák, energiagazdálkodás, lakossági tanácsadás, környezetbarát termékek árusítása, környezeti kérdésekkel kapcsolatos társadalmi célú kommunikáció, környezetvédelmi/tárgazdálkodási projektek/ kampányok, civil szervezetek koordinálása.

A kutatási szerződés alapján lebonyolított kérdőíves vizsgálatok mintavételének alappopulációja a két szervezet kelet-magyarországi országrészben (Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye) élő tagsága. A tagok listája alapján 2010. októberben és novemberben lebonyolított véletlen mintavétel $N=100-100$ fős mintáit a megfelelő szervezeti populációk nem és életkor szerinti megoszlásai alapján súlyoztuk.

A kérdőíves adatfelvételek után a nemzeti radikálisok csoportjában kvalitatív (interjú) vizsgálatot is végeztünk, melynek módszertani jellemzőit a VIII. fejezetben foglaltuk össze.

A nemzeti radikális szervezet esküjének szövege:

„Egy Igaz Teremtő Úr Isten!

Dicső őseink iránti tisztelettől és utódainkért érzett felelősségtől vezérelve, szabad akaratomból, én XY esküszöm, hogy életemet a Szent Korona által sugallt egyetemes és örök Isteni törvényekhez igazítom.

Fogadom, hogy szülőhazámat, az öröktől fogva létező Kárpát hazát, minden külső és belső ellenségtől megvédelmezem, ha kell életemet és véretem föláldozva is. De tiszteletben tartom az élet szentségét, földi élő környezetünket segíték megőrizni utódaink számára.

Fogadom, hogy békében a köz javát szolgálom, magyar testvéreim boldogulására, családom, nemzetem és az emberiség fölemelkedésén munkálkodom. Őseink reánk bízott hagyatékát, nemzetünk élő műveltségét igyekszem megőrizni és gyermekeinknek átadni. Vállalásomban Jézus Urunk irgalma, a Boldog Asszonyunk szeretete, és a Szent Korona oltalma vezessen.

Isten engem úgy segítjen!”

FÜGGELÉK II.

A következő statisztikai összefoglaló természetesen nem teljes, mivel a használt módszerek részletes leírása nem lehetett könyvünk célja. Az alkalmazott módszereket kimerítően tárgyalják a különböző statisztikai kézikönyvek (pl. Hunyadi et al. 1996), az adatfeldolgozó programok alkalmazását bemutató munkák (pl. Sajtos, Mitev 2007; Székelyi, Barna 2002; valamint Csepeli, Prazsák 2010:219-233). A szakirodalom ajánlásán túl azonban mégis úgy véljük, hogy a statisztikai elemzésekben kevésbé járatos olvasó számára talán jó szolgálatot tehet, ha röviden bemutatjuk a könyvben alkalmazott eljárásokat.

Az eljárások alapvetően két csoportba sorolhatók. Az alkalmazott módszerek első csoportjába azok az eljárások tartoznak, melyek segítségével két vagy több változó közötti összefüggés irányát és szorosságát tárhatjuk fel. A másik csoportba tartozó eljárások egy lépéssel tovább mennek. A többváltozós elemzési módszerek célja a kérdésekre adott válaszokban rejlő struktúra felderítése, a különböző gondolkodási mintázatok azonosítása.

Az elemzésbe vont függő (magyarázott) és független (magyarázó) változók szerint a következő módszereket használtuk.

1. Keresztátlák elemzése.

Keresztátlák elemzését olyan esetekben használtuk, amikor nominális változók közötti kapcsolatokat elemeztünk.

Könyvünkben a keresztátlák elemzése során egy irányban adjuk meg a százalékos megoszlásokat. A megfigyelt összefüggések létének és erősségének vizsgálatára a következő statisztikai eszközöket használtuk.

Khi-négyzet (χ^2) próba. A próba végrehajtásakor arra keressük a választ, hogy a vizsgált két változó független-e. A vizsgálat során az egyes cellákban lévő megfigyelt esetszámokat összehasonlítjuk azokkal, amelyeket akkor találnánk az egyes cellákban, ha a táblázat két változója tökéletesen független lenne egymástól (függetlenség esetén várható esetszám). Amennyiben a tökéletesen független keresztátlától eléggé eltér a megfigyelt keresztátló, elvethetjük a függetlenség hipotézisét. A χ^2 statisztika, a szabadságfok és a χ^2 -eloszlás alapján megállapítható, hogy két változó függetlensége esetén mekkora valószínűsége van annak, hogy a keresztátló celláiban található megfigyelt esetszámok alapján számított χ^2 statisztika a számított értéket adja. Minél magasabb a χ^2 statisztika értéke, annál nagyobb a függetlenség elvetésének valószínűsége. A valószínűségeket szintén minden esetben közöljük. Minél kisebb a szignifikancia-szint értéke, annál

valószínűbb a függetlenség elutasítása. Amennyiben ez az érték közelít a 0-hoz (pl.: 0,000), akkor a függetlenség hipotézise elvethető, vagyis ennek alapján összefüggésre következtethetünk. Ha van összefüggés, kérdés, hogy az mennyire erős. Erős az összefüggés, ha az egyik változón felvett érték ismeretében nagy pontossággal meg tudjuk becsülni a másik változón felvett értéket.

Cramer's V statisztika. A könyvben található kereszttáblázatok alatt közölt χ^2 statisztika mutatóin túl megadjuk a Cramer's V statisztika eredményét is. A Cramer's V mutató a χ^2 értékét az esetszámmal és az elemzésbe vont változók kategóriaszámával korrigálja, azaz nem érzékeny az esetszámra. Értéke 0 és 1 között bármekkora lehet. A 0 azt jelenti, hogy a két változó között nincs kapcsolat, míg az 1 azt, hogy determinisztikus kapcsolat van a két változó között.

Az összefüggés azt jelenti, hogy az egyik változó kategóriái mentén a másik változó kategóriáinak megoszlása jelentősen különbözik. Tehát egyrészt kereszttábla elemzést használtunk, ha a szervezeti mintákban a különböző kérdésekre adott válaszok megoszlásait hasonlítjuk össze, és ha szignifikáns eredményeket mutat a kereszttábla elemzés (pl. F/2. táblázat), akkor az azt jelenti, hogy a két szervezeti minta tagsága egymástól jelentősen eltérő módon nyilatkozik az adott kérdés kapcsán. Másrészt kereszttábla elemzést használtunk akkor is, ha egy-egy mintán belül két¹¹² kategóriális változó közötti kapcsolatot kerestünk (pl. 1. táblázat). Ebben az esetben a szignifikáns összefüggés azt jelenti, hogy a különböző életkori csoportokban eltérő a szülők családi státuszát leíró kategóriák megoszlása.

2. Varianciaanalízis.

Varianciaanalízist olyan magyarázó modelleknél használtunk, amikor a független változó kategóriális mérési szintű, míg a függő változó magas mérési szintű (ordinális, intervallum) volt.

A varianciaanalízis használata során arra a kérdésre keressük a választ, hogy a független változó egyes kategóriáiban a függő változó átlagai különböznek-e egymástól. Hasonlóan a kereszttáblák elemzéséhez, ezúttal is kérdésként merül fel, hogy egyáltalán különböznek-e a függő változó átlagai a független változó különböző kategóriáiban, azaz összefüggnek-e az elemzésbe vont változók. Erre szolgál az *F-próba*, melynek szignifikancia szintjét minden varianciaanalízist bemutató táblázat alján közlünk. Értelmezése a χ^2 próba szignifikancia szintjéhez hasonló: azaz minél kisebb (minél inkább közelít a nullához), annál biztosabban állíthatjuk, hogy az elemzésbe került változók valóban összefüggnek, s az összefüggést nem a véletlen okozza.

A varianciaanalízis alkalmazása során is kérdéses, hogy ha összefüggnek a változók, akkor milyen szoros az összefüggés. Ennek mérésére számításaink során az *eta²* mutatót (torzított korrelációs együttható) használtunk, melyet ugyancsak minden táblázat alján megadtunk. Az együttható azt a hipotézist ellenőrzi, hogy a független változó különböző kategóriái szerint különbözik-e a független változó szórása. Amennyiben a kategóriák szórásai jelentősen eltérnek egymástól és ezzel együtt az azonos kategóriába tartozó esetek függő változó szerinti szórása alacsony (azaz a független változó kategóriáiba tartozók viszonylag hasonló válaszokat adtak), akkor a mutató értéke magas, azaz a változók között szoros az összefüggés (maximális értéke: 1, minimális értéke: 0).

A varianciaanalízist ezúttal is használható volt a két szervezeti minta különböző változók szerinti átlagainak összehasonlítására (pl. F/3. táblázat), valamint az egy-egy mintán belüli két változó kapcsolatának tesztelésére (pl. 60. táblázat).

3. Korrelációszámítás, lineáris regresszió-analízis.

Az összefüggések keresése során esetenként lehetőségünk volt arra is, hogy két (vagy több) magas mérési szintű változó (esetenként az ordinális változókat is ennek tekintettük) tapasztalati együtt járását elemezzük (pl. F/12. táblázat). A magas mérési szintű változók közötti kapcsolatok erősségének vizsgálatát gyakran a Pearson-féle korrelációs együttható (*r*) megállapításával végzik. A korrelációs együttható -1 és +1 között bármilyen értéket felvehet. A -1 a tökéletes ellentétes irányú, míg a +1 a tökéletes azonos irányú kapcsolatot jelöli. A korrelációs együttható esetében nem teszünk különbséget függő és független változó között, azaz a korrelációs együttható szimmetrikus mutató. Az összefüggés létét jelző szignifikancia szint értelmezése pedig hasonló a χ^2 , ill. F próba szignifikancia szintjének értelmezéséhez: 0,05 alatti értékek esetén beszélhetünk arról, hogy a mintában megfigyelt két változó közötti kapcsolat a teljes populációban is megfigyelhető.

A magas mérési szintű változók közötti összefüggések feltárására használt másik módszer a regresszió-analízis. A könyvben szereplő ábrák bemutatott lineáris regresszió-analízissel vizsgált kapcsolatok esetében mi a *determinációs együtthatót*¹¹³ használtuk (R^2), amely gyakorlatilag megegyezik a Pearson-féle együttható négyzetével (azaz – a tökéletes, determinisztikus kapcsolaton és a teljes függetlenségen kívül – minden esetben kisebb az *r* abszolút értékénél).

¹¹² A két vagy több változó közül legalább az egyik nominális mérési szintű.

¹¹³ Más megnevezéssel: „a többszörös korrelációs együttható négyzete” (Székelyi – Barna 2002:214).

A regresszió-analízis elvégzésekor bevett gyakorlat az ok-okozati relációk feltételezése (elsősorban a számítások eredményeinek interpretálása során), amit mi a regresszió-analízis esetében kellő körültekintéssel kezelünk és alkalmazunk. A korrelációs együttható és a determinációs együttható között az egyik legszembetűnőbb különbség az, hogy míg a korrelációs együttható ellentétes irányú összefüggés esetén negatív értékeket is felvehet, addig a determinációs együttható csak 0 és +1 közötti értékeket vehet fel, ezért az összefüggés irányára a többszörös korrelációs együttható négyzetéből nem következtethetünk (a regresszió-analízis esetében a *standardizált regressziós együttható* (β) előjeléből következtethetünk erre). A regresszió-analíziseket szemléltető ábrákon (1., 2., 5, 7. ábrák) az elemzésbe bevont egyik változót a függőleges tengely mentén, a másikat pedig a vízszintes tengely mentén látjuk. A pontok a válaszadókat jelzik. A mérés eredményeként a válaszadók bekerülnek egy kétdimenziós térbe, ahol a pontok elhelyezkedését az határozza meg, hogy milyen értékeket mutatnak a két változó szerint. Pongyolán fogalmazva, ilyenkor az a feladat, hogy a pontfelhőre egy olyan egyenest illesszünk, mely a lehető legközelebb van az összes ponthoz. Az ábrákon látható R^2 értékek azt fejezik ki, hogy a függő változó (y tengely) szórásából hány százalékot sikerült megmagyaráznunk a független változó segítségével (Székelyi – Barna 2002:216).

A lineáris regresszió-analízis során két statisztikai próbára is sor kerül. Az F- és a T-próbák a kötetünkben bemutatott összes lineáris regresszió-analízis esetében (amelyeknél ezek eredményét külön nem jeleztük) szignifikánsak voltak.

A változók közötti összefüggések felderítése önmagában is sokat mondó lehet. Amennyiben az egyszerű összefüggések felderítésén túl, a különböző gondolkodási mintákra, struktúrákra, stílusokra is kíváncsiak vagyunk, akkor érdemes olyan elemzési technikákat alkalmazni, melyek lehetővé teszik ezek feltárását. Ezek bemutatása előtt azonban jelezniünk kell, hogy mindkét esetben az adathiányos eseteket („nem tudja”, „nem mondja meg” válaszokat) *pairwise* módszerrel kezeltük. A *pairwise* módszer egyik leglényegesebb hozadéka, hogy ha valaki például egy kérdésre nem válaszolt, akkor a fennmaradó kérdések alapján azért még besoroljuk valamelyik klaszterbe. Ez valamelyest pontatlanabb eljárás, ugyanakkor „vigyáz” arra, hogy ne fogyjanak el az esetek az elemzésben. Ezt indokolta a szervezeti minták alacsony esetszáma is.

4. Faktor- és főkomponens-analízis.

A faktor- és főkomponens-analízis lényege, hogy a feltárára váró jelenséget nemcsak egy, hanem több nézőpontból figyeljük meg. A faktor- és főkomponens-analízis használatával arra vállalkozunk, hogy statisztikai eszközökkel találjuk

meg a különböző megfigyelési nézőpontok fókuszát, vagyis azokat a rejtett dimenziókat keressük, amelyek az egyes feltett kérdésekre adott válaszokat egy-egy mintázatba foglalják. Mivel a kérdéseket a kutatók sohasem pusztán szeszély alapján, hanem többnyire alapos elméleti megfontolásokat szem előtt tartva teszik föl, jogos az elvárás, hogy a válaszok struktúrába fognak rendeződni. Ebben az értelemben mind a faktor-, mind a főkomponens-analízis az elmélet verifikálásának lehetőségét hordozza.

Akár főkomponensről, akár faktorról van szó, a megfigyelési nézőpontok fókuszának feltárása azt jelenti, hogy több változóból kevesebb változót hozunk létre. Ebben az értelemben indexeket készítünk. A két módszer ugyanakkor nem tökéletesen felel meg egymásnak, hiszen a faktoranalízissel gondolkodási, érték-, attitűd- stb. mintázatok is feltárhatók.

Mind a főkomponens-elemzés, mind a faktoranalízis egyik feltétele, hogy az elemzésbe bevont változók mérési szintje magas legyen. A társadalomtudományi adatelemzés elfogadott gyakorlatának megfelelően (Székelyi, Barna 2002:26) ezeket a módszereket ordinális mérési szintű változók bevonásával is használtuk.

A legalább ordinális mérési szintű változók használatával végzett faktor- és főkomponens-elemzések során a Székelyi és Barna által leírt eljárásokat követtük (Székelyi – Barna 2002:17-103). A könyvünkben található főkomponens-elemzések többségét faktoranalízis előzte meg, amivel megkíséreltük feltárni az előbbiekben említett válaszmintázatokat. Ez az esetek többségében nem sikerült tökéletesen (a faktoranalízis illeszkedése nem volt megfelelő), ezért visszaléptünk a főkomponens-elemzéshez. Ez az eljárás módszertanilag annyi problémát okoz, hogy a nem megfelelően illeszkedő faktoranalízis eredményei alapján időlegesen elkülönített változókra vonatkozóan elvégzett főkomponens-elemzések eredményei nyomán létrejövő indexek nem lesznek szükségszerűen függetlenek egymástól (szemben a jól illeszkedő faktoranalízis nyomán létrejövő faktorokkal). Mindez azt jelenti, hogy a faktoranalízis által előállított kvázi-struktúra alapján erőltettük bele mért változóinkat egy-egy főkomponensbe. Az eljárás statisztikai értelemben helyes, viszont ügyelni kell arra, hogy bizonyos esetekben a faktoranalízis nyomán készített főkomponensek között átfedés lehetséges (ezért minden esetben megadtuk a főkomponensek közötti korrelációkat).

„A főkomponens-elemzés egy olyan statisztikai eljárás, amely egy változósztett alakít át lineáris transzformáció segítségével egy, az eredetnél kisebb számú, új változósztetté” (Székelyi – Barna 2002:18). Székelyi és Barna továbbá a következőképpen interpretálják a módszert: „A főkomponens-elemzés [...]”

valójában indexkészítési eljárás. Elegánsabb és könnyebben megalkotható, mint a 'mezői' indexek, de mindössze arra vállalkozik, hogy több összetartozó, egymással lineárisan korreláló, mért itemet egyetlen mutatóval helyettesítsen." (Székelyi – Barna 2002:108). Statisztikai értelemben annyival pontosabb, mint az egyszerű indexkészítés, hogy az aggregálandó változókat nem tekinti önkényesen egyforma súlyúnak, hanem azok maximális információtartalmának megőrzése érdekében a válaszokban rejlő struktúra alapján keresi meg a megfelelő súlyokat.

Könyvünkben minden főkomponens-elemzést bemutató táblázatban megadtuk ezeket a súlyokat: a táblázatokban található faktorsúlyok azt jelentik, hogy mekkora súlya van az index létrejöttében az adott aggregált változónak. Minél magasabb a faktorsúly egy változó mellett, annál fontosabb alkotóeleme az indexnek az adott kérdés. (Ezért vannak minden főkomponensben ún. „húzókérdések”). A főkomponens-elemzésbe standardizált formában kerülnek be a változók,¹¹⁴ a faktorsúlyok kiszámítására korrelációs mátrix készül. Az eljárás alkalmazásakor az eredeti változók információtartalmának a lehető legnagyobb része marad meg, miközben az eredeti változók száma jelentősen csökken.¹¹⁵

A faktorsúlyokból következtethetünk a főkomponens alkotó változók fontosságára. Az ilyen jellegű következtetésre ad lehetőséget az egyes változók kommunalitásának a megállapítása is. A kommunalitás értékei valójában arról tájékoztatnak, hogy az elemzett változók információtartalmának mekkora része maradt meg a főkomponensben.¹¹⁶ A közölt táblázatok arról tájékoztatnak, hogy a faktorsúlyok és a kommunalitások nem teljesen függetlenek egymástól: általánosságban elmondható, hogy minél nagyobb az egyik, annál nagyobb a másik is. Azt pedig, hogy az elemzésbe bevont és adatredukciónak (aggregálásnak) alávetett változók információtartalmának összességéből mennyi információt őriz meg a főkomponens, táblázatainknál a „magyarázott variancia” százalékos arányával adtuk meg.

¹¹⁴ A főkomponens is standard változó, vagyis az átlaga 0, a szórása pedig 1.

¹¹⁵ Ilyenkor mindenképpen információvesztés történik. Az információvesztés az ára annak, hogy több változó információ tartalmát befogadhatóvá tesszük. Ebben az értelemben nagyvonalú módszerről van szó, hiszen az adatfelvételbe több kérdés kerül be, amelyekből több információhoz jutunk, ugyanakkor ezeknek az információknak egy részét kidobjuk. A feladat az, hogy a lehető legkevesebb információtól váljunk meg szükségszerűen úgy, hogy mindeközben a lehető legjobban befogadhatóvá váljanak az adatok. Statisztikai értelemben bizonyítható, hogy erre az indexkészítési eljárások közül a főkomponens- és faktoranalízis a legjobb eszköz.

¹¹⁶ Így is értelmezhető az, hogy a kommunalitások a főkomponens *score*-jai és az eredeti mért változók közötti (Pearson-féle, lineáris) korrelációs együtthatókat jelentik.

5. *Kategóriális változók főkomponens-elemzése.* A többszörös korrespondencia-elemzés (Multiple Correspondence Analysis) nominális (kategóriális) adatokat számszerűsít numerikus értékekkel és ezt hozzárendeli az esetekhez (megfigyelésekhez) és kategóriákhoz oly módon, hogy az ugyanabba a kategóriába tartozó megfigyelések közel, a különböző kategóriákba tartozó megfigyelések távol legyenek egymástól.

A kategóriák homogén alcsoportokra osztják a megfigyeléseket. A változók akkor tekinthetők homogénnek, amikor a megfigyelési egységeket ugyanazok a kategóriák ugyanabba az alcsoportokba sorolják.

A korrespondencia analízis – amely homogenitás analízis néven is ismert – célja olyan kvantifikáció megtalálása, amely a kategóriákat a lehetséges legnagyobb mértékben elkülöníti egymástól. Ez azt jelenti, hogy az ugyanabba a kategóriába tartozó megfigyelések egymáshoz a lehető legközelebb, míg a különböző kategóriába tartozók a legtávolabb kerülnek. A homogenitás arra utal, hogy az elemzés akkor a leginkább sikeres, amikor a változók homogének, azaz a megfigyelési egységeket hasonló, vagy azonos kategóriák alapján sorolják csoportokba.

6. Klaszterelemzés.

A klaszterelemzés a válaszadók válaszaik alapján történő csoportosítására szolgál. A cél az, hogy a hasonló válaszokat adó megkérdezettek azonos csoportba kerüljenek, és lehetőleg több, a válaszok eltérése alapján megkülönböztethető csoportot kapjunk. Az elemzéssel arra a kérdésre keresünk választ, hogy a különböző (akár főkomponensekbe rendezett) kérdésekre adott válaszok alapján körvonalazódnak-e bizonyos véleménycsoportok.

A kötetünkben a nem hierarchikus *K-Means* módszert alkalmaztuk. Több klaszter-struktúrával is próbálkoztunk. A közölt variánszt végül a következő megfontolások alapján választottuk ki: stabil klaszterközéppontokkal leírható struktúrákat kerestünk. Arra törekedtünk, hogy megfelelő létszámú csoportokat különítsünk el, azaz minden elkülönített klaszterbe kerüljön elegendő számú eset. Természetesen a statisztikai előírások betartása mellett a másik legfontosabb szempontunk a klaszteranalízis eredményeinek interpretálhatósága, relevanciája volt.

A klaszteranalízis használata során a megkérdezetteket az elemzett változók által kifeszített (éppen a változók számának megfelelő számú) sokdimenziós koordináta-rendszerben helyezük el. Ezek után megpróbáljuk megkeresni azokat

a középpontokat, amelyek köré csoportosulnak az esetek. A számos iterációs lépésben lezajló folyamat lépéseit addig kell folytatni, amíg egyáltalán nem mozdulnak el a klaszterek középpontjai. A kötetben szereplő klaszteranalíziseket bemutató táblázatokban csak stabil klaszterközéppontok szerepelnek, amelyek már nem voltak „mozdíthatók”. A klaszterközéppontok azt mutatják meg, hogy az elemzésbe bevont változók milyen értékei mentén szerveződnek az egyes klaszterek.

A kötetben a klaszterelemzésekbe bevont változók többsége *per definitionem* standardváltozó (főkomponens) volt, de hasznú volt, akkor a klaszteranalízist megelőzően standardizáltuk az elemzésbe bevont indexeket.

FÜGGELÉK III.

F/1. táblázat

A jelenlegi szülői háttér jellemzése – szervezeti minták (százalék)

	NR	CK
házasságban együtt élnek	52	61
elváltak és külön élnek	9	11
egyik szülője meghalt	34	19
mindkét szülő meghalt	4	7
válaszhiány	1	2
összesen	100	100

F/2. táblázat

Testvérrel rendelkezők aránya – szervezeti minták (százalék)

	NR	CK	
van lány testvére	59	42	χ^2 szig. $\leq 0,02$; Cramer's V: 0,17
van fiú testvére	67	47	χ^2 szig. $\leq 0,01$; Cramer's V: 0,2
van fiú vagy lány testvér	96	82	χ^2 szig. $\leq 0,01$; Cramer's V: 0,22

F/3. táblázat

A gyermekkori családi légkör jellemzése – szervezeti minták

(átlagok: 1: egyáltalán nem, 5: teljes mértékben jellemezte a családot)

Hogyan jellemezné a család légkörét, ahol felnőtt?	NR	CK	F próba szig.	eta ²
elutasító	1,17	1,29	nem szig.	-
rideg	1,09	1,25	0,016	0,03
fegyelmező	2,85	3,07	nem szig.	-
büntető	1,98	2,10	nem szig.	-
unalmas	1,33	1,60	0,018	0,03
elfogadó	3,54	3,86	0,019	0,03
szeretetteljes	4,02	4,55	0,000	0,11
megengedő	3,28	3,56	0,018	0,03
jutalmazó	3,37	3,38	nem szig.	-
szórakoztató	3,32	3,62	0,042	0,02

F/4. táblázat

Lényeges családi döntések gyermekkorban – szervezeti minták (százalékban)

	nemzeti radikális minta	civil környezetvédő minta
az anya döntött	14	20
az apa döntött	13	8
a két szülő közösen döntött	68	67
más családtag döntött	0	1
válaszhiány	5	4
összesen	100	100

F/5. táblázat

Szervezeti részvétel jellemzői – szervezeti minták (azok aránya, akik sosem voltak tagjai az adott szervezet típusnak, százalékban kifejezve)

	NR	CK
sport klub, vagy szabadtéri tevékenységű szervezet	46	58
művészeti, zenei-kulturális vagy hobbi tevékenységű szervezet	85	60
szakszervezet	86	72
üzleti, szakmai vagy gazda szervezet	95	86
humanitárius, segély, emberi jogi, kisebbségi vagy bevándorló szervezet	100	90
környezetvédelmi, béke vagy állatvédelmi szervezet	98	17
vallásos vagy egyházi szervezet	86	67
politikai párt	69	83
tudományos, oktatási vagy tanárok és szülők szervezete	97	80
idősek, fogyatékkal élők szociális szervezete	98	90
ifjúsági munka (pl. cserkész, idegenvezető, ifjúsági klub)	86	74
katonai jellegű szervezet (pl. polgárőrség)	34	94
egyéb, fel nem sorolt önkéntes szervezet	78	87

F/6. táblázat

A vallásosság jellemzői – szervezeti minták (százalékban)

	NR minta	CK minta
Vallásos vagyok, egyházam tanításait követem.	26	13
Vallásos vagyok a magam módján.	64	60
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem.	0	6
Nem vagyok vallásos.	10	17
Elutasítom a vallásosságot, határozottan nem vagyok vallásos.	0	2
válaszhiány	1	2
összesen	100	100

 χ^2 szig. $\leq 0,01$; Cramer's V: 0,268

F/7. táblázat

A vallásosság alapján elkülönült csoportok – a szervezeti mintákban (klaszterközéppontok)

	egyháza tanításai szerint vallásos		nem vallásos		szubjektíven vallásos		nem besorolható	
	NR	CK	NR	CK	NR	CK	NR	CK
vallásosnak tartja-e magát?	4,52	4,31	2	2,13	4,1	4,05	-	-
templomba, vallási össze- jövetelekre járás gyakorisága	4,58	4,86	1,3	1,97	1,96	1,97	-	-
mintán belüli arány (%)	39	35	10	24	50	37	1	4

F/8. táblázat

Az internet használatának intenzitás – szervezeti minták (százalékban)

	NR	CK
naponta 1 óránál többet	39	69
naponta 1 óránál kevesebbet	16	15
hetente többször	4	10
ritkábban	9	3
egyáltalán nem internetezik	32	3
összesen	100	100

$$\chi^2 \leq 0,05; \text{Cramer's } V: 0,310$$

F/9. táblázat

A mobiltelefon memóriájában és a levelezőprogramban tárolt partnerek száma kvartilisek szerint – szervezeti minták (százalékban)

	mobiltelefonban tárolt telefonszámok		levelezőprogramban tárolt e-mail címek	
	NR	CK	NR	CK
1. kvartilis	61	51	71	73
2. kvartilis	22	29	15	17
3. kvartilis	12	15	12	8
4. kvartilis	5	5	2	2
összesen	100	100	100	100

F/10. táblázat

Az iskolai végzettség jellemzői – szervezeti minták (százalékban)

	NR	CK
kevesebb, mint nyolc osztály	0	0
nyolc általános	28	2
kitanult valamilyen szakmát	35	3
érettségizett (szakközépiskola, technikum, gimnázium)	26	29
diplomás (főiskola, egyetem)	11	66
összesen	100	100

$$\chi^2 \leq 0,001; \text{Cramer's } V: 0,665$$

F/11. táblázat

A szociális dominancia skála állításaihoz való egyetértés – szervezeti minták (ötffokozatú skála átlagai: 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért)

	NR	CK	F próba szig.	eta ²
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	3,7	2,8	0,000	0,115
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	3,5	4,5	0,000	0,158
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	3,5	3,2	nem szig.	-
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	3,5	3,7	nem szig.	-
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	3,2	3,7	0,021	0,027
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	2,5	1,9	0,000	0,082
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	2,2	1,9	0,035	0,023
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	2,2	1,6	0,002	0,047
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	1,8	1,8	nem szig.	-
Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	3,1	2,6	0,008	0,037
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	2,0	1,6	0,000	0,063

F/12. táblázat

Szociális dominancia orientációt mérő változók korrelációi – nemzeti radikális minta
(Pearson féle korrelációs mátrix, szignifikancia szint)

	Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	1	0,231 (0,028)	0,246 (0,015)	0,100 (0,338)
Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	0,231 (0,028)	1	0,370 (0,000)	0,269 (0,01)
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	0,246 (0,015)	0,370 (0,000)	1	0,772 (0,000)
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	0,100 (0,338)	0,269 (0,01)	0,772 (0,000)	1

F/13. táblázat

Szociális dominancia orientáció kognitív struktúrája – nemzeti radikális minta
(maximum likelihood faktorelemzés, rotált faktormátrix)

	kommunalitás	osztály-alapú	faktorsúly autoriter	etnikai alapú
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	0,246	-0,154	0,115	0,458
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	0,339	0,008	0,574	0,098
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	0,428	-0,062	0,650	-0,046
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	0,503	-0,083	0,509	0,487
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	0,485	-0,369	0,589	0,042
Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	0,269	0,071	0,111	0,502
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	0,635	0,478	-0,311	0,557
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	0,999	0,387	-0,477	0,788
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	0,387	0,619	0,033	0,055
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	0,999	0,992	-0,083	-0,088
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	0,538	0,630	-0,362	0,102
a faktor sajátértéke		21,1%	16,8%	15,1%

KMO érték: 0,65; Bartlett teszt szig. 0,000; χ^2 szig. 0,036

F/14. táblázat*Etnikai alapú szociális dominancia orientáció főkomponens – civil környezetvédő minta*

	kommunalitás	faktorsúly
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	0,46	0,68
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	0,62	0,79
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	0,54	0,74
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	0,53	0,73
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	0,38	0,62
Néha helyükön kell tartani más csoportokat.	0,37	0,61

Magyarázott variancia: 48,38%

F/15. táblázat*Osztályalapú szociális dominancia orientáció főkomponens – civil környezetvédő minta*

	kommunalitás	faktorsúly
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	0,55	0,74
Mindenkinek egyenlő esélyt kell adni az életben.	0,35	0,59
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	0,68	0,82
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	0,45	0,67
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	0,39	0,63

Magyarázott variancia: 48,32%

¹¹⁷ A civil környezetvédők 4 százalékát nem lehetett besorolni annak következtében, hogy nem válaszoltak a kérdések jelentős részére.¹¹⁸ Ahogy az F/14. táblázatból is kikövetkeztethető, a főkomponens magas értékei az etnikai alapú szociális dominancia elfogadását, az alacsonyok annak elutasítását jelentik.¹¹⁹ Az F/15. táblázatban található osztályalapú szociális dominanciát mérő főkomponens magas factor score-jai az osztályalapú szociális dominancia elutasítását jelentik. Annak érdekében, hogy az etnikai alapú szociális dominanciát és az osztályalapú szociális dominanciát mérő főkomponensek azonos irányban álljanak, az osztályalapú szociális dominanciát mérő főkomponenst beforgattuk. Tehát a fenti táblázatban található O-SDO főkomponens magas factor score-jai az osztályalapú szociális dominancia elfogadását, míg az alacsonyok annak elutasítását jelentik.**F/16. táblázat***Az etnikai és az osztályalapú szociális dominancia orientáció elfogadói és elutasítói – civil környezetvédő minta (K-means eljárás, klaszterközeppontok, klaszterek)¹¹⁷*

	mindkét féle egyenlőtlenséget elutasítják	mindkét féle egyenlőtlenséget elfogadják	osztályalapon elfogadják az egyenlőtlenséget, etnikai alapon nem	etnikai alapon elfogadják az egyenlőtlenséget, osztályalapon nem
E-SDO (pc) ¹¹⁸	-0,61	1,95	-0,33	1,13
O-SDO (pc) ¹¹⁹	-0,75	1,67	1,91	-0,17
N (%)	43%	8%	26%	19%

F/17. táblázat*Az etnikai és az osztályalapú szociális dominancia orientáció elfogadói és elutasítói – nemzeti radikális minta (K-means eljárás, stabil klaszterközeppontok, klaszterek)¹²⁰*

	csak az etnikai egyenlőtlenséget fogadják el	mindkét féle egyenlőtlenséget elfogadják	tekintélyelvű és az etnikai egyenlőtlenségeket fogadják el	csak a tekintélyt tisztelik	csak osztályalapú egyenlőtlenségeket fogadják el	elfogadják az etnikai és az osztályalapú egyenlőtlenségeket, de elutasítják a tekintély tiszteltét
Autoriter ¹²¹	-0,98	0,68	0,72	0,93	-0,47	-0,8
E-SDO (pc) ¹²²	0,20	0,46	0,52	-1,81	-0,78	1,17
O-SDO (pc) ¹²³	-0,94	0,73	-0,61	-0,19	1,54	1,44
N (%)	24	17	15	13	8	8

¹²⁰ A nemzeti radikálisok 15 százalékát nem lehetett besorolni annak következtében, hogy nem válaszoltak a kérdések jelentős részére.¹²¹ Ahogy az F/13. táblázatból is kikövetkeztethető, a faktor magas score-jai a tekintély alapú szociális dominancia elfogadását, az alacsonyok annak elutasítását jelentik.¹²² Ahogy az F/13. táblázatból is kikövetkeztethető, a főkomponens magas score-jai az etnikai alapú szociális dominancia elfogadását, az alacsonyok annak elutasítását jelentik.¹²³ Az F/13. táblázatban található osztályalapú szociális dominanciát mérő faktor magas score-jai az osztályalapú szociális dominancia elutasítását jelentik. Annak érdekében, hogy a nemzeti radikálisok gondolkodásában elkülönülő szociális dominanciát mérő faktorok azonos irányban álljanak, az osztályalapú szociális dominanciát mérő faktort beforgattuk. Tehát a fenti táblázatban található osztályalapú szociális dominanciát mérő faktor magas factor score-jai az osztályalapú szociális dominancia elfogadását, míg az alacsonyok annak elutasítását jelentik.

F/18. táblázat

Külső és belső kontroll jellemzői – szervezeti minták (százalékban)

	nemzeti radikálisok			civil környezetvédők		
	külső kontr.	belső kontr.	nincs válasz	külső kontr.	belső kontr.	nincs válasz
Az, hogy valaki megfelelő beosztásba kerüljön...	24	71	5	24	65	11
Az, hogy milyen lesz a világ...*	29	67	4	13	76	11
Az életet irányító véletlenek... **	47	44	9	62	34	4
Az életemet meghatározó eseményeket... ***	30	62	9	18	71	11

A „nem tudom” és „nem mondom meg” válaszok nélkül számított összefüggések (különbségek)

* χ^2 próba szig. 0,001 ; Cramer's V: 0,19** χ^2 próba szig. 0,05 ; Cramer's V: 0,13*** χ^2 próba szig. 0,04 ; Cramer's V: 0,14

F/19. táblázat

Magyarország romlásának tulajdonított okok átlagos megítélése „Ön szerint erősen hatnak, hatnak vagy nem hatnak a következő tényezők arra, hogy Magyarországon nem mennek jól a dolgok, hogy nem fejlődünk eléggé?” – szervezeti minták (három fokozatú skála átlagai: 1: nem hat, 2: hat, 3: erősen hat)

	NR	CE	eta ²
Nem a legtehetségesebb emberek kerülnek vezető pozíciókba.	2.73	2.59	-
A politikusok csak a saját hasznukat nézik, nem az országét.**	2.79	2.55	0,055
Sohasem tudnak megegyezni egymással a partok.	2.49	2.52	-
Túl sok ingyenélő, lusta ember él az országban.*	2.71	2.46	0,046
Mindenki gyorsan akar meggazdagodni, nem törődünk a jövővel.*	2.68	2.41	0,045
Mindenki igyekszik elkerülni az adófizetést.	2.49	2.38	-
Túl sok cég és vállalkozás van a külföldiek kezében.**	2.79	2.37	0,106
Mindig az nyer a választásokon aki többet ígért.*	2.51	2.25	0,044
A cigánybűnözés miatt rossz a közbiztonság.**	2.63	2.21	0,091
Kevés jól képzett szakmunkás van az országban.	2.15	2.20	-
Nem történt meg a valódi rendszerváltás.**	2.72	2.19	0,166
Nem vagyunk függetlenek, az EU mondja meg mit kell tennünk.**	2.56	2.13	0,105
Kevesen beszélnek idegen nyelveket.**	1.57	2.07	0,108
Nem vesszük át külföldről a sikeres megoldásokat.	2.17	2.04	-
Nem vagyunk eléggé takarékosak.	1.95	1.97	-
A volt kommunisták kezében van a gazdasági és a politikai hatalom.**	2.41	1.96	0,105
A zsidó nagytőkések kizsákmányolják az országot.**	2.69	1.89	0,276
Kevés vállalkozó szellemű ember él az országban.*	2.02	1.76	0,038

Fpróba szig. *: $p \leq 0,05$, **: $p \leq 0,001$

F/20. táblázat

A dogmatizmust mérő állítások – szervezeti minták
(öt fokozatú skála átlagai: 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért)

	NR	CK	eta ²
Jobb egy halott hősnek lenni, mint egy élő gyávának.**	4,11	2,95	0,06
Nem meglepő, hogy az emberek manapság félnek a jövőtől.	4,03	4,00	-
A sokféle világnézet közül csak egy lehet igaz.**	3,04	1,66	0,19
A világ, amelyben élünk, nagyon magányos hely.	2,03	2,15	-
Az ember önmagában gyámoltalan és nyomorult lény.	2,03	2,18	-
Az emberek vagy az igazság oldalán állnak vagy nem.**	3,97	2,76	0,13
Meg kell bízni a vezetőkben, ha el akarunk igazodni a világban.	2,97	2,70	-
A társadalmi haladás összefügg hajdani dicső és elfeledett múltunkkal.**	3,92	2,79	0,09
A politikai alku legtöbbször eredeti álláspontunk elárulása.**	3,9	2,32	0,22
A nemes eszme érdekében még az erőszak is elfogadható.**	2,85	1,61	0,17
Ha valaki nem hisz valami nagy ügyben, jobb, ha nem is él.**	2,65	1,79	0,12
Inkább „nagy ember” lennék, mint boldog.**	2,32	1,41	0,17

F-próba szig. *: $p \leq 0,05$, **: $p \leq 0,001$

F/21. táblázat

A mai magyar társadalom legégetőbb gondjai – szervezeti minták
(több választási lehetőség, az adott gondot választók aránya százalékban, illetve a minták közötti különbségek)

	NR	CK	χ^2 szig.	Cramer's V
Népességfogyás.	86	68	0,001	0,032
A társadalomba beilleszkedni képtelenek tömege.	86	70	0,032	0,19
A társadalmi javak egyenlőtlen elosztása.	78	76	-	-

F/22. táblázat

A társadalomba beilleszkedni képtelenek tömege problémára adott megoldási lehetőségek – szervezeti minták (több választási lehetőség, az adott megoldást választók aránya százalékban, illetve a minták közötti különbségek)

	NR	CK	χ^2 szig.	Cramer's V
Kiutasítás.	58	21	0,000	0,39
Beilleszkedésre kényszerítés.	58	27	0,000	0,32
Oktatás, nevelés.	83	93	0,018	0,17
Segély, támogatás.	10	20	0,044	0,14

F/23. táblázat

A népességfogyás problémára adott megoldási lehetőségek – szervezeti minták
(több választási lehetőség, az adott megoldást választók aránya százalékban, illetve a minták közötti különbségek)

	NR	CK	χ^2 szig.	Cramer's V
Abortusztilalom.	23	6	0,001	0,31
Bevándorlás ösztönzése.	10	14	0,032	0,19
Gyermekvállalásra ösztönző állami politika.	90	90		-
Gyermekvállalás népszerűsítése.	86	71	0,038	0,18

F/24. táblázat

A társadalmi javak egyenlőtlen elosztása problémára adott megoldási lehetőségek – szervezeti minták (több választási lehetőség, az adott megoldást választók aránya százalékban, illetve a minták közötti különbségek)

	NR	CK	χ^2 szig.	Cramer's V
Államosítás.	60	20	0,000	0,46
Államilag garantált lakhatás.	57	30	0,001	0,29
Államilag garantált jövedelem.	78	47	0,000	0,33
Nyereségek (profitok) adóztatása.	71	57	0,001	0,27

F/25. táblázat

Magyarként való azonosítás szempontjainak választása – szervezeti minták („igen” válaszok, és zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

Ön szerint magyarnak tekinthető-e az...	NR	CK	χ^2 szig.	Cramer's V
akinek felmenői magyarok voltak?	80 (13)	85 (3)	0,021	0,2
akinek magyar az anyanyelve?	64 (11)	90 (3)	0,000	0,31
aki magyarnak vallja magát?	52 (16)	78 (3)	0,000	0,3
aki a mai Magyarország területén született?	43 (20)	70 (3)	0,000	0,32
aki a Nagy-Magyarország területén született?	41 (22)	63 (5)	0,000	0,28
aki a mai Magyarországon akar élni és dolgozni?	40 (18)	43 (7)	-	
aki magyar állampolgár?	38 (25)	74 (4)	0,000	0,39

F/26. táblázat

Magyar azonosulás – szervezeti minták (átlagok)

Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel?	NR	CK	különbség	eta ²
Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	5.00	4.24	0,76	0,2
Magyarnak érzem magam.	4.99	4.85	0,14	0,04
Szeretem Magyarországot.	4.97	4.48	0,49	0,15
Szeretem a magyar nyelvet.	4.96	4.78	0,18	0,04
Jó érzés magyarnak lenni.	4.95	4.21	0,74	0,19
Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal.	4.93	4.31	0,62	0,15
Általában kedvelem a magyar népet.	4.90	4.15	0,75	0,24
Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint bármely más országban.	4.86	4.16	0,70	0,14
Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok	4.86	4.33	0,53	0,13
Azt érzem, hogy Magyarország a hazám.	4.85	4.58	0,27	0,03
Büszke vagyok arra, amit a magyarok véghezvittek.	4.85	4.05	0,80	0,2
Büszke vagyok Magyarországra.	4.73	3.79	0,94	0,21
Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.	4.70	3.34	1,36	0,3
Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom.	4.68	3.33	1,35	0,27
Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.	4.47	2.83	1,91	0,38
Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie.	4.38	2.33	2,05	0,43
Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel.	4.32	2.94	1,38	0,25
A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal.	4.19	1.84	2,35	0,48
Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól.	4.16	2.02	2,12	0,48
Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról.	3.21	1.89	1,32	0,18

F próba szig. minden állítás esetében <0,02

F/27. táblázat

Inkluzív nemzetfelfogás főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Magyarnak érzem magam.	0,29	0,54
Általában jobban szeretem a magyar népet, mint más népeket.	0,30	0,54
Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	0,61	0,78
Azt érzem, hogy Magyarország a hazám.	0,29	0,54
Jó érzés magyarnak lenni.	0,75	0,87
Életem nagy részét inkább Magyarországon szeretném leélni, mint más országban.	0,50	0,72
Úgy érzem közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal.	0,48	0,69
Szeretem a magyar nyelvet.	0,23	0,47
Büszke vagyok Magyarországra.	0,50	0,71
Általában kedvelem a magyar népet.	0,71	0,84
Szeretem Magyarországot.	0,64	0,80
Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom.	0,53	0,73
Büszke vagyok arra, hogy magyar állampolgár vagyok.	0,45	0,67

Magyarázott variancia: 48,32%

F/28. táblázat

Exkluzív nemzetfelfogás főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról.	0,44	0,66
Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie.	0,65	0,81
A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal.	0,74	0,86
Magyarország a legjobb ország, ahol élni lehet.	0,48	0,69
Általában inkább szeretek magyarokkal érintkezni, mint más országból jövő emberekkel.	0,57	0,75
Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroknál.	0,71	0,84

Magyarázott variancia: 59,84%

F/29. táblázat

A nemzetfelfogás főkomponens faktor score átlagai – szervezeti minták

	NR minta	CK minta	eta ²
Exkluzív nemzetfelfogás*	0,779	-0,779	0,611
Inkluzív nemzetfelfogás**	0,562	-0,562	0,316

*F próba szig. $p < 0,001$; **F próba szig. $p < 0,001$

F/30. táblázat

A nemzetfelfogás típusai – összevont szervezeti minta (klaszterközéppontok)

	nem inkluzív és nem exkluzív	nem exkluzív	inkluzív és exkluzív
inkluzív nemzetfelfogás	-1,95	0,06	0,56
exkluzív nemzetfelfogás	-1,01	-0,86	0,83
elemszám (%)	32 (16)	63 (32)	105(52)

F/31. táblázat

A nemzetfelfogás típusainak megoszlása – szervezeti minták (sorszázalékok)

	nem inkluzív és nem exkluzív	nem exkluzív	inkluzív és exkluzív
NR minta	0	9	91
CK minta	32	54	14

 χ^2 szig. $p \leq 0,000$; Cramer's V: 0,777

F/32. táblázat

Nemzeti jelképek értékelése integrációs erő szerint – szervezeti minták
(átlag: 1: egyáltalán nem, 5: nagyon jellemzi a magyarságot; zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya)

Ön szerint mi jelképezi leginkább a magyarságot?	NR	CK	különbség	eta ²
Himnusz*	4,97 (1)	4,84 (0)	0,13	0,023
Szózat**	4,96 (1)	4,68 (0)	0,28	0,065
Szent Korona**	4,94 (1)	4,47 (1)	0,47	0,102
piros-fehér-zöld zászló	4,93 (1)	4,88 (1)	nem szig.	-
címer*	4,93 (1)	4,64 (0)	0,29	0,039
Turulmadár**	4,88(1)	3,56 (0)	1,32	0,318
Árpádsávos zászló**	4,83 (1)	3,04 (0)	1,79	0,400
Nagy-Magyarország térkép**	4,74 (1)	3,60 (0)	1,14	0,205
vérszerződés**	4,70 (3)	3,72(0)	0,98	0,185
1849-es Függetlenségi Nyilatkozat**	4,54 (12)	3,68 (1)	0,86	0,155
Aranybulla**	4,32 (5)	3,32 (2)	1,00	0,163
1989-ben elfogadott Alkotmány**	2,40 (12)	3,11 (5)	-0,71	0,064

*F próba szig. $\leq 0,05$; **F próba szig. $p \leq 0,001$

F/33. táblázat

Narratív jelképek főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Aranybulla	0,66	0,82
1849-es Függetlenségi Nyilatkozat	0,61	0,78
vérszerződés	0,63	0,79

Magyarázott variancia: 63,24%

F/34. táblázat

„Gemeinschaft” jelképek főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Szent Korona	0,47	0,89
Turulmadár	0,79	0,87
Nagy-Magyarország térkép	0,66	0,81
Árpádsávos zászló	0,75	0,68

Magyarázott variancia: 66,46%

F/35. táblázat

Modern jelképek főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Himnusz	0,63	0,80
Szózat	0,78	0,88
Címer	0,35	0,59

Magyarázott variancia: 58,66%

F/36. táblázat

Nemzeti outgroup-oknak tulajdonított ártó és segítő potenciál – szervezeti minták (átlagok)

	ártottak		segítettek		segítettek – ártottak		eta ²
	NR átlag	CK átlag	NR átlag	CK átlag	NR mérleg (átlag)	CK mérleg (átlag)	
románok**	4,2(6)	3,2(5)	1,5(9)	1,7(7)	-2,58	-1,52	0,082
szlovákok**	4,1(5)	3,2(4)	1,5(8)	1,8(6)	-2,44	-1,40	0,079
szerbek**	4,0(4)	2,9(4)	1,5(8)	1,8(9)	-2,39	-1,17	0,106
oroszok	4,1(8)	4,0(2)	2,0(13)	2,1(4)	-2,01	-1,94	-
osztrákok**	4,0(12)	3,0(4)	1,8(12)	2,6(6)	-1,96	-0,42	0,140
cigányok	3,8(16)	3,2(2)	1,6(20)	1,7(6)	-1,93	-1,58	-
zsidók**	4,2(19)	2,7(3)	2,1(21)	2,4(4)	-1,68	-0,38	0,075
franciák	3,7(25)	3,0(5)	1,8(22)	2,1(6)	-1,28	-0,88	-
amerikaiak*	3,5(22)	2,8(3)	2,1(20)	2,5(5)	-1,05	-0,36	0,033
angolok**	3,3(21)	2,2(7)	2,0(18)	2,3(7)	-0,96	0,10	0,084
németek*	3,5(26)	3,7(2)	2,7(27)	2,4(4)	-0,62	-1,35	0,034
kínaiak	2,1(14)	2,1(3)	1,5(14)	1,8(5)	-0,49	-0,35	-
horvátok*	2,6(12)	2,0(6)	2,2(15)	2,2(10)	-0,39	0,09	0,023

*F próba szig. $\leq 0,05$; **F próba szig. $p \leq 0,001$

F/37. táblázat

A nemzeti outgroup-ok okozta paranoia tárgyai – szervezeti minták (százalékban)

Megnevezések száma	Segítettek		Ártottak		Neutrális	
	NR	CK	NR	CK	NR	CK
0	35	25	6	7	12	16
1	27	25	4	4	17	11
2	13	10	2	3	15	19
3	14	9	4	7	11	16
4	4	11	5	7	11	10
5	4	10	3	9	11	6
6	0	0	3	7	5	8
7	2	2	18	9	1	3
8	0	2	16	9	3	4
9	1	1	8	13	4	0
10	0	2	11	4	3	2
11	0	1	7	10	2	0
12	0	1	8	5	1	0
13	0	1	5	6	4	5
összesen	100	100	100	100	100	100

F/38. táblázat

A magyarság sikerei – szervezeti minták (átlag)

történelmi esemény	NR	CK	eta ²
honfoglalás	4,89 (2)	4,76 (0)	-
Hunyadi Mátyás uralkodása*	4,76 (2)	4,57 (0)	0,024
az Erdélyi Fejedelemség megmaradása a török hódoltság alatt**	4,71 (6)	4,25 (4)	0,105
tatárjárás utáni újjáépítés*	4,63 (2)	4,05 (1)	0,139
a Horthy korszak**	4,55 (1)	2,98 (10)	0,413
a Magyar Királyság felemelkedése a középkorban*	4,53 (11)	4,18 (2)	0,045
kalandozások Nyugat-Európában**	4,32 (8)	3,79 (2)	0,058
a Magyar Királyság függetlenségének visszanyerése 1920 után**	4,32 (6)	3,43 (1)	0,153
az 1848-as polgári forradalom	4,06 (6)	3,96 (3)	-
az 1867-es kiegyezés*	3,89 (26)	3,58 (5)	0,030
a II. világháború utáni újjáépítés*	3,87 (4)	3,46 (3)	0,043
az 1956-os forradalom	3,67 (18)	3,41 (4)	-
a reformkor**	3,62 (11)	4,19 (1)	0,118
Kádár-korszak	3,58 (8)	2,58 (4)	-
Mária Terézia uralkodása*	3,40 (14)	3,69 (1)	0,025
a 2010-es áprilisi országgyűlési választások**	2,14 (5)	3,38 (5)	0,203
az 1989-es rendszerváltás**	1,96 (0)	3,19 (1)	0,216

*F próba szig. $p \leq 0,05$; **F próba szig. $p \leq 0,001$

F/39. táblázat

A magyarság kudarcai – szervezeti minták
(átlagok, zárójelben: „nem tudja” válaszok aránya)

történelmi esemény	NR	CK	eta ²
az első világháborús vereség és a trianoni béke*	4,91 (8)	4,68 (2)	0,033
a török hódoltság, az ország három részre szakadása*	4,72 (5)	4,37 (5)	0,043
a Rákóczi szabadságharc bukása (1711)**	4,71 (6)	4,11 (4)	0,153
az 1848-1849-es szabadságharc bukása **	4,70 (4)	4,24 (2)	0,075
az orosz megszállás 1945-ben és utána	4,51 (12)	4,47 (3)	-
az 1956-os forradalom bukása	4,38 (29)	4,27 (3)	-
tatárjárás (1241-1242)	4,34 (6)	4,14 (3)	-
a Dózsa-felkelés bukása**	4,22 (9)	3,63 (6)	0,071
a rendszerváltás (1989-2010)**	4,18 (11)	2,80 (3)	0,310
Koppány leverése**	3,94 (9)	2,62 (6)	0,243
Augsburgi vereség, a kalandozások korának vége (955)**	3,89 (22)	3,16 (6)	0,098
a német megszállás (1944)**	3,78 (29)	4,22 (6)	0,050

*F próba szig. $p \leq 0,05$; ** F próba szig. $p \leq 0,001$

F/40. táblázat

A magyarság sikereinek okai – szervezeti minták
(átlagok, zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

	NR	CK	eta ²
hűség**	4,20 (0)	3,04 (5)	0,099
összetartás**	4,11 (0)	3,25 (1)	0,107
erőskezü vezetés**	4,02 (0)	3,44 (3)	0,052
erős szövetségesek	3,12 (13)	3,00 (4)	nem szig.
jószerecsse	3,07 (23)	2,92 (2)	nem szig.

*F próba szig. $p \leq 0,05$; ** F próba szig. $p \leq 0,001$

F/41. táblázat

A magyarság kudarcainak okai – szervezeti minták
(átlagok, zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

	NR	CK	eta ²
széthúzás**	4,50 (1)	4,02 (3)	0,052
árulás**	4,44 (1)	3,14 (5)	0,291
gyengekezü vezetés**	4,36 (1)	3,63 (3)	0,106
gyenge szövetségesek	3,80 (11)	3,53 (4)	nem szig.
bálszerencse**	3,68 (18)	2,66 (3)	0,154

*F próba szig. $p \leq 0,05$; ** F próba szig. $p \leq 0,001$

F/42. táblázat

A magyar nemzet megtétele – szervezeti minták (százalékban)

	NR	CK
sikertelen	21	3
inkább sikertelen	29	24
sikertelen is meg nem is	35	55
inkább sikeres	11	15
sikeres	1	1
nem tudja	3	2
összesen	100	100

χ^2 szig. $p < 0,001$; Cramer's V: 0,311

F/43. táblázat

A jelenlegi magyar nemzet sikeressége és a sikerek okai – nemzeti radikális minta
(attribution átlagok a jelenlegi magyar nemzet sikeressége szerint)

	sikeres, inkább sikeres	is-is	sikertelen, inkább sikertelen
hűség*	3,77	3,81	4,53
összetartás	3,90	3,83	4,35
erőskezü vezetés	3,91	3,85	4,16
erős szövetségesek	3,34	3,13	3,08
jószerecsse	2,73	3,39	2,91

*F próba szig. $p \leq 0,05$; eta²: 0,1

F/44. táblázat

A magyar nemzet megítélése és a sikerek okai – civil környezetvédők szervezeti minta (attribúció átlagok a jelenlegi magyar nemzet sikeressége szerint)

	sikeres, inkább sikeres	is-is	sikertelen, inkább sikertelen
hűség*	2,82	3,71	3,11
összetartás	3,75	3,24	2,85
erőskezü vezetés	4,00	3,37	3,26
erős szövetségesek	3,25	3,00	2,85
jószerencse	3,06	2,87	2,96

*F próba szig. $p \leq 0,05$; η^2 : 0,1

F/45. táblázat

A magyar történelem nemzeti tragédiái – szervezeti minták (választotta arányok, zárójelben a „nem tudom” válaszok arányai százalékban kifejezve)

történelmi események	NR	CK	η^2
Trianoni békeszerződés (1920)	87 (3)	87 (1)	-
Mohácsi csata (1526)	53 (6)	44 (3)	-
a 2. magyar hadsereg pusztulása a Don kanyarban (1943)**	46 (6)	10 (3)	0,406
az 1956-os forradalom leverése és a megtorlások*	37 (10)	53 (1)	0,235
világosi fegyverletétel és a megtorlások (1849)	25 (10)	24 (2)	-
Muhi csata (1241) *	19 (11)	7 (3)	0,253
malenkij robot, deportálások a Gulágra (1945) *	10 (10)	17 (1)	0,215
Tanácsköztársaság (1919)	9 (12)	10 (4)	-
zsidóüldözés, deportálás, holokauszt (1944-1945)**	3 (9)	23 (3)	0,315
a nyilasok hatalomra kerülése (1944. október)**	0 (10)	19 (3)	0,346

*F próba szig. $p \leq 0,05$; **F próba szig. $p \leq 0,001$

F/46. táblázat

Történelmi tragédiák áldozatai és számuk becslése – nemzeti radikális szervezeti minta (sorszázalékok)

Tudomása szerint nagyságrendileg néhány száz, néhány ezer, több tízezer, több százezer vagy milliónyi áldozata volt...	néhány száz	néhány ezer	több tízezer	több százezer	milliónyi	nem tudja
a muhi csatának?	5	19	23	15	0	38
a mohácsi csatának?	1	13	43	15	4	24
a Tanácsköztársaság vörös terrorjának?	1	19	26	7	0	47
az utána következő fehérterrornak?	10	18	15	9	0	48
az 1944-45-ös a zsidóüldözéseknek?	5	10	16	16	13	38
az 1944-45-ös a cigányüldözéseknek?	22	14	18	2	0	44
az 1956-os forradalomnak?	2	23	30	5	0	40

F/47. táblázat

Történelmi tragédiák áldozatai és számuk becslése – civil környezetvédők szervezeti minta (sorszázalékok)

Tudomása szerint nagyságrendileg néhány száz, néhány ezer, több tízezer, több százezer vagy milliónyi áldozata volt...	néhány száz	néhány ezer	több tízezer	több százezer	milliónyi	nem tudja
a muhi csatának?	6	42	26	10	0	16
a mohácsi csatának?	4	23	45	17	0	11
a Tanácsköztársaság vörös terrorjának?	7	39	27	9	5	13
az utána következő fehérterrornak?	10	39	27	5	5	13
az 1944-45-ös a zsidóüldözéseknek?	0	9	27	42	16	6
az 1944-45-ös a cigányüldözéseknek?	10	37	29	12	1	11
az 1956-os forradalomnak?	8	37	31	11	5	8

F/48. táblázat

Nemzeti radikális állítások helyeslése vagy elutasítása – szervezeti minták

(átlag: 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért, zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban kifejezve)

	NR	CK	különbség	eta ²
Magyarországnak vissza kellene szereznie korábbi vezető szerepét a Kárpát-medencében.	4,68 (4)	3,85 (1)	0,83	nem szig.
Az Árpád-sávós zászló a magyar történelem része, ezért érthetetlen, hogy miért támadják.*	4,57 (1)	3,34 (3)	1,23	0,214
Trianon igazságtalanságát csak az elcsatolt területek visszacsatolásával lehetne jóvátenni.*	4,47 (5)	2,61 (2)	1,86	0,369
Magyarországnak nem kellett volna csatlakoznia az Európai Unióhoz.*	4,29 (4)	2,82 (1)	1,47	0,248

*F próba szig. $p \leq 0,001$

F/49. táblázat

Nemzeti radikalizmus főkomponens – összevont szervezeti minta

	kommunalitás	faktorsúly
Trianon igazságtalanságát csak az elcsatolt területek visszacsatolásával lehetne jóvátenni.	0,74	0,86
Az Árpád-sávós zászló a magyar történelem része, ezért érthetetlen, hogy miért támadják.	0,64	0,77
Magyarországnak nem kellett volna csatlakoznia az Európai Unióhoz.	0,46	0,67

Magyarozott variancia: 60,89%

F/50. táblázat

A nyilas pártra vonatkozó narratívák megítélése – szervezeti minták (százalékban)

	NR	CK
Nemzeti párt, amely vissza akarta állítani a történelmi Magyarországot.	30	0
Nemzeti radikális mozgalom, amely meg akarta védeni Magyarországot a kommunistáktól és a zsidóktól	25	9
Radikális párt, amely súlyos hibákat követett el, de alapvetően jót akart a magyaroknak.	23	10
Szélsőjobbboldali antiszemita párt és mozgalom, amely 1944-ben hatalomra kerülve tömeggyilkosságokat követett el és Hitler oldalán katasztrófába vitte az országot.	12	67
nem tudja	10	14
összesen	100	100

χ^2 szig. $p < 0,000$; Cramer's V: 0,629

F/51. táblázat

A nyilas párt programpontjaival való egyetértés – szervezeti minták
(egyetértők, zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

	NR	CK	Cramer's V
havi fizetések maximalizálása*	75 (6)	56 (2)	0,269
a magántulajdonban lévő iparvállalatok államosítása**	62 (3)	24 (1)	0,403
zsidómentes Magyarország**	40 (26)	15 (2)	0,504
melegek (homoszexuálisok) kötelező ivartalanítása**	27 (4)	5 (1)	0,326
osztálymentes magyar munkaállam**	21 (28)	11 (7)	0,334
tervutasításos rendszer*	16 (18)	9 (6)	0,233
a gyermektelen házasságok állami felbontása	1 (2)	0 (2)	nem szig.
a házasság betiltása meddő személyek számára	0 (2)	0 (1)	nem szig.
egyedülálló nagykorú férfiak és nők csak állami otthonban lakhatnak	0 (2)	0 (0)	nem szig.
a rossz családfők leváltása és helyettük az állam által jelölt családfő kinevezése	0 (2)	2(0)	nem szig.

* χ^2 szig. $p < 0,001$

F/52. táblázat

Társadalmi távolságérzet cigányok és zsidók iránt – szervezeti minták
(a szomszédnak elfogadók aránya százalékban)

	nemzeti radikális minta	civil környezetvédő minta	Cramer's V
cigányok*	31	61	0,334
zsidók*	28	78	0,512

* χ^2 szig. $p \leq 0,000$

F/53. táblázat

Felelősség a magyar zsidók gettóba zárásáért és Auschwitzba deportálásáért –
szervezeti minták
(„igen” válaszok aránya, zárójelben a „nem tudom” válaszok aránya százalékban)

	nemzeti radikális minta	civil környezetvédő minta	Cramer's V
Hitler és az akkori német kormány**	60 (30)	97 (2)	0,447
a német SS és a Gestapo**	52 (28)	93 (3)	0,175
gazdag, vagyonos zsidók**	40 (31)	33 (6)	0,461
az akkori zsidó vezetők**	32 (29)	33 (8)	0,518
Sztálin és a szovjet vezetés*	23 (29)	29 (9)	0,250
Churchill és a brit vezetés*	22 (30)	26 (10)	0,270
Roosevelt és az USA vezetés	21 (31)	26 (10)	0,273
az akkori magyar kormány**	17 (7)	68 (5)	0,372
a pápa	16 (4)	27 (8)	
a zsidó lakosság*	15 (20)	11 (4)	0,508
a csendőrség és a magyar hivatalnokok**	8 (4)	54 (6)	0,356
a német lakosság	8 (5)	20 (6)	
Horthy Miklós kormányzó**	4 (5)	54 (8)	0,252
keresztény egyházak**	3 (4)	27 (8)	0,248
a magyar lakosság**	0 (3)	16 (6)	0,305

χ^2 szig. *: $p \leq 0,05$; **: $p \leq 0,001$

BIBLIOGRÁFIA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. 1950. *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row
- Altemeyer, B. 1981. *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, Manitoba, Canada: University of Manitoba Press
- Altemeyer, B. 1988. *Enemies of freedom*. Winnipeg, Manitoba, Canada: University of Manitoba Press
- Altemeyer, B. 1994. Reducing prejudice in right-wing authoritarians. In M. P. Zanna and J. M. Olson (eds.) *The psychology of prejudice: The Ontario symposium* Vol. 7. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum pp. 131-148
- Angelusz, R. 2000. *A láthatóság görbe tükrői*. Budapest: Új Mandátum
- Arisztotelész 1969. *Politika. I. könyv*. Szabó, M. (ford.) Budapest: Gondolat
- Arvisura honlap. <http://www.freeweb.hu/arvisura6index.html>, Utolsó látogatás: 2011. március 31.
- Assmann, J. 2004 [1992]. *A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Hidas, Z. (ford.) Budapest: Atlantisz
- Badiny, J. F. 1997. *Kaldeától Ister-Gamig*. Budapest: Orient
- Badiny, J. F. 1998. *Jézus király, a pártus herceg*. Budapest: Ősi Örökségünk Alapítvány
- Beck, U. 2008 [1986]. *Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában*. Kelent, I. (ford.) Szeged: Belvedere Kiadó
- Benton, S. 1998. Founding fathers and earth mothers: women's 'places'. In Charles, N., Hintjens, H. (eds.) *Gender, Ethnicity and Political Ideologies*. London: Routledge
- Bibó, I. 1986a [1971-1972]. Az európai társadalomfejlődés értelme. In *Válogatott tanulmányok III*. Budapest: Magvető pp. 7-123
- Bibó, I. 1986b [1943-1944]. Az európai egyensúlyról és békéről. In *Válogatott tanulmányok I*. Budapest: Magvető pp. 295-603
- Blank, T. 2003. Determinants of National Identity in East and West Germany: An Empirical Comparison of Theories on the Significance of Authoritarianism, Anomie, and General Self-Esteem. In *Political Psychology* Vol. 24, No. 2. pp. 259-288
- Bouchard, T.J., Segal, N. L., Tellegen, A., McGue, M., Keyes, M., Krueger, R. 2003. Evidence for the construct validity and heritability of the Wilson-Patterson Conservatism Scale: a reared-apart twins study of social attitudes. In *Personality and Individual Differences* Vol. 34. No. 6. pp. 959-969
- Bryson, V. 1998. Citizen warriors, workers and mothers: women and democracy in Israel. In Charles, N., Hintjens, H. (eds.) *Gender, Ethnicity and Political Ideologies*. London: Routledge
- Collins, R. 1975. *Conflict Sociology. Toward an Explanatory Science*. New York: Academic Press
- Csákó, M., Berényi, E., Bognár, É., Tomay, K. 2000. Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években. In *Szociológiai Szemle* Vol. 20. No. 1. pp. 50-68
- Csepeli, Gy. 1992. *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég Kiadó
- Csepeli, Gy. 2010. Gypsies and gadje-The perception of Roma in Hungarian society. In *Central European Political Science Review*. Vol.11: No. 40. pp. 62-78
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2010. *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. Budapest: Jószoëveg
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2011. New Authoritarianism. In Balogh, B., Baltatescu, S., Bernath, K., Biro-Kaszas, E., Hatos, A. (eds.) *European, National, and Regional Identity. Proceedings of the International Conference "European, National, and Regional Identity"* pp. 39-64
- Csepeli, Gy., Závecz, T. 1995. Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében. In Gazsó, F., Stumpf, I. (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest: Ezredforduló Alapítvány pp. 139-156
- Davis, K., Moore, W. E. 1997 [1945]. A rétegződés néhány elve. Szalai, É. (ford.) In Angelusz, R. (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum
- Dekker, H., Malová, D. 1995. The concept of nationalism. In M. Cross (ed.), *Nationalism, ethnic conflict and conceptions of citizenship and democracy in Western and Eastern Europe. Volume 1: Theories and concepts* Utrecht: ERCOMER pp. 15-56
- Dekker, H., Malová, D., Hoogendoorn, S. 2003. Nationalism and Its Explanations. In *Political psychology* Vol. 24. No. 2. pp. 345-376
- Domanska, E. 2010. Az ellen-történetírás mint az elnyomottak ideológiája (Reflexiók az új humántudományok Múlt-képéről). Lévai, Cs. (ford.) In *Aetas* Vol. 25. No. 4. pp. 165-174
- El-Solh, Fawzi, C., Mabro, J. 1994. Introduction: Islam and Muslim Women. In *Muslim Women's Choices: Religious Belief and Social Reality*. Providence: Berg Publishers
- Enloe, C. 2000. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press
- Enyedi, Zs. 1996. Tekintélyelvűség és politikai-ideológiai tagolódás. In *Századvég* Vol. 1. No. 2. pp. 135-155
- Enyedi, Zs., Erős, F. (szerk.) 1999. *Authoritarianism and prejudice. Central European perspectives*. Budapest: Osiris
- Enyedi, Zs., Todosijević, B. 2004. Romaellenes előítéletek Magyarországon: A tekintélyelvűség és kulturális elvárás hipotéziseinek vizsgálata. In *Educatio* Vol. 13, No. 4, 567-582
- Erős, F. (szerk.) 1996. *Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítéletről*. Budapest: Scientia Humana

- Erős, F. 1986. *Pszichoanalízis, freudizmus, freudomarxizmus*. Budapest: Gondolat
- Erős, F. 2001. *Analitikus szociálpszichológia*. Budapest: Új Mandátum
- Erős, F., Fábián, Z. 1996. Autoritarizmus és társadalmi tényezők a cigányellenesség magyarázatában. In Erős, F. (szerk.) *Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítélletről*. Budapest: Scientia Humana pp. 182-200
- Erős, V. 2010. "Posztkoloniális értelmiséginek tartom magam." Beszélgetés Ewa Domanska lengyel történésszel. In *Aetas* Vol. 25. No. 4. pp. 156-164
- Fábián, Z. 1999. *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Budapest: Új Mandátum
- Fábián, Z., Sík, E. 1996. Előítéletesség és tekintélyelvűség. In Andorka, R., Kolosi, T., Vukovich, Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI, Századvég pp. 381-413
- Foucault, Michel 2003. Society Must Be Defended. In Bertani, M., Fontana, A. (eds.) *Society Must Be Defended: Lectures at the College de France, 1975-76*. New York: Picador
- Freud, S. 1991 [1989]. Egy illúzió jövője. Dr. Schönberger Székács István (ford.) Budapest: Párbeszéd Kiadó
- Fuchs, S., Case, C. 1997 [1989]. Az előítélet mint életforma. Kende, G. (ford.) In Lengyel, Zs. (vál.) *Szociálpszichológia szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó pp. 500-511
- Fukuyama, F. 1994 [1992]. A történelem vége és az utolsó ember. Somogyi, P. L. (ford.) Budapest: Európa
- Füstös, L., Szakolczay, Á. 1994. Értékek változásai Magyarországon, 1978-1993. Kontinuitás és diszkontinuitás a kelet-közép-európai átmenetben. In *Szociológiai Szemle* Vol. 14. No. 1. pp. 57-90
- Füstös, L., Szalma, I. 2010. Value space of Hungary in the European value space. In Füstös L., Guba L., Szalma, I. (eds.) *European Social Register 2010*.
- Gábor, K. 1993. Nacionalizmus, generációs konfliktus, politikai cselekvés a szegedi és szabadtéri fiatalok körében. In *Educatio* Vol. 2. No. 2. pp. 357-365
- Gellner, E. [1983] 2009. A nemzetek és a nacionalizmus. Barabás, A. (ford.) Budapest: Napvilág
- Glatz, F. (szerk.) 1996. *Magyarok krónikája*. Budapest: Officina Nova
- Greenberg, J., Pyszcynski, T. A. Solomon S. 1986. The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In Beumeister, R.F. (ed.) *Public self and private self*. New York: Springer Verlag pp. 189-212
- Haffner, S. 2008 [1964]. A Német Birodalom hét főbüne az első világháborúban. Liska, E. (ford.) Budapest: Európa Könyvkiadó
- Hass, R., Katz, I., 1988. Racial ambivalence and American value conflict: Correlational and priming studies of dual cognitive structures. In *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 55. No. 6. pp. 893-905
- Homérosz 2009. *Odüsszeia*. Devecseri, G. (ford.) Budapest: Európa
- Horkheimer, M. (Hrsg.) 1936. *Studien über Autorität und Familie. Forschungsbericht aus dem Institut für Sozialforschung*. Paris: Librairie Félix Alcan
- Hroch, M. 1985. *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*. New York: Cambridge University Press
- Huntington, S. P. 2005 [1996]. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- Hunyadi, L., Mundruczó, Gy., Vita, L. 1996. *Statisztika*. Budapest: Aula Könyvkiadó
- Hunyady, Gy. 1996. *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Hutton, P. H. 1993. *History as an art of memory*. Hanover: UP of New England
- Jost, J.T., Banaji, M. R. 2003 [1994]. A sztereotipizálás szerepe a rendszer igazolásában, a hamis tudat képződése. In *Önalátetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Berkics, M., Bujdosó, B. (ford.) Budapest: Osiris Kiadó pp. 29-61
- Kik is vagyunk, kik értékelnek? <http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?SID=&pid=78603&n=lambert> Utolsó látogatás: 2011. április 12.
- Kozsdi, T. 2005. *A magyar ősemlekezet és az Arvisura világkép*. Budapest: Gondolatház Könyvek
- Laing, R.D. 1999 [1959]. *The Divided Self. An Existential Study in Sanity and Madness*. London, New York: Routledge
- Langmuir, G. L. Kísérlet az antiszemitizmus definíciójára. Gerskovits, E. (ford.) In Kovács, A. (szerk.) *A modern antiszemitizmus*. Budapest: Új Mandátum
- Lázár, G. 1996. A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In *Többség-Kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest: Osiris-MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport
- Lelkes, O. 2009. Az egyenlőtlenség nagyságának megítélése. In Tóth, I. Gy. (szerk.) *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2*. Budapest: TÁRKI
- Linton, R. 2006 [1936]. Státus és szerep. Ádám, P. et al. (ford.) In Bohanan, P., Glazer, M. (szerk.) *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest: Panem pp. 268-293
- Luhmann, N. 2009 [1984]. *Szociális rendszerek: egy általános elmélet alapvonalai*. Brunczel, B., Kiss, L. A. (ford.) Budapest: AKTI: Gondolat
- McGilchrist, I. 2010. *The Master and His Emissary. The Divided Brain and the Making of the Western World*. New Haven: Yale University Press
- Mosse, G., L. 2002 [1988]. *Férfiasságnak tükröre: a modern férfieszmény kialakulása*. Székely, A. (ford.) Budapest: Balassi
- Murányi, I. 2006. *Identitás és előítélet*. Budapest: Új Mandátum
- Nagel, J. 2003. *Race, Ethnicity and Sexuality. Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. New York: Oxford University Press

- Neményi, M. 1988. *A család - Pro és kontra*. Budapest: Gondolat
- Németh, L. 1989 [1939] *Kisebbségben*. In *Sorskérdések*. Budapest: Magvető és Szépirodalmi. pp. 408-482
- Nietzsche, F. W. 2004. [1875] Richard Wagner Bayreuthban. Zoltai, D. (ford.) In *Korszerűtlen elmélkedések*. Budapest: Atlantisz
- Nora, P. 2010. *Emlékezet és történelem között: válogatott tanulmányok*. Haas, L., K. Horváth, Zs., Lajtai, L.L., Németh, O., Tóth, R. (ford.) Budapest: Napvilág
- Özkirimli, U. 2005. *Contemporary Debates on Nationalism. A Critical Engagement*. Palgrave: Macmillan
- Paál, Z. 2005. *Arvisura (igazszólás) I-II. Regék a hun és magyar törzsszövetség rovásírásos krónikájából*. Budapest: Püski
- Pareto, V. 1906. *Manuale di Economica Politica con una Introduzione alla Scienza ociali*. Milano: Societa editrice libraria
- Percheron, A. 1974. *L'univers politique des enfants*. Paris: Foundation nationale des sciences politiques
- Piaget, J. 1970. *Válogatott tanulmányok*. Gergely, M., Fodor, G., Józsa, P., Kiss, Á. (ford.) Budapest: Gondolat
- Prazsák, G. (szerk.) *Nemzetek Európában*. 2011. Budapest: ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Program
- Prazsák, G. 2009. *Az ember útja a hordától a virtuális törzsig*. Doktori értekezés. PTE
- Rogers, E. 1995. *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press
- Rokeach, M. 1960. *The open and closed mind: investigations into the nature of belief systems and personality systems*. New York: Basic Books
- Rokeach, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press
- Rotter, J. B. 1990. Internal Versus External Control of Reinforcement. *American Psychologist* Vol. 45. No. 4
- Rousseau, J.-J. 1978 [1762]. A társadalmi szerződésről. Kis, J. (ford.) In Ludassy, M. (vál.) *Értekezések és filozófiai levelek*. Budapest: Magyar Helikon pp.463-618
- Sajtos, L., Mitev, A. 2007. *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea
- Schroder, H. M. 1971. Conceptual complexity and personality organization. In Schroder, H. M., Suedfeld, P. (eds.) *Personality Theory and Information Processing*. New York: Ronald Press pp. 240-273
- Sidanius, J., Pratto, F. 2005 [1999]. A társadalmi dominancia. A társadalmi hierarchia és elnyomás csoportközi elmélete. Berkics, M., Borsfay, K., Czakó, A., Héderné, B. E., Selymes, O., Tarnai, M. (ford.) Budapest: Osiris
- Stone, W.F., Lederer, G., Christie, R. (eds.) 1993. *Strength and weakness: The authoritarian personality today*. New York: Springer-Verlag Publishing
- Stumpf, I. 1994. Politikai szocializáció: régi dilemmák, új kihívások. In *Politikatudományi Szemle* Vol. 3. No. 2. pp. 197-213

- Szabó, D. 1990 [1942]. A mélymagyarhoz. In *Magyar káosz. Pamfletek*. Budapest: Szépirodalmi pp. 510-525
- Szabó, I. 2000. *A Pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Szabó, I. 2009. *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások alakulásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Szabó, I., Örkény, A. 1998. *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest: Minor. Alapítvány
- Székelyi, M., Barna, I. 2002. *Túlélőkészlet az SPSS-hez*. Budapest: Typotex
- Szűcs, J. 1981. Vázlat Európa három történet régiójáról. In *Történelmi Szemle* Vol. 24. No. 3. pp. 313-359
- Tomka Béla 2009. *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Budapest: Osiris
- Tönnies, F. 2004 [1887]. *Közösség és társadalom*. Berényi, G., Tatár, Gy. (ford.) Budapest: Gondolat
- Váriné, Sz. I. 1987. *Az ember, a világ és az értékek világa*. Budapest: Gondolat
- Vásárhelyi, M. 1995. *Rendszerváltás alulnézetben. Domináns véleményáramlatok közkeletű ideológiák a rendszerváltás néhány sarkalatos társadalmi-gazdasági kérdéséről*. 1994. novemberéig folytatott vizsgálatok. Budapest: Pesti Szal Könyvkiadó
- Weaver, E. B. 2006. *National narcissism. The intersection of the nationalist cult and gender in Hungary*. Oxford: Peter Lang
- Wilson, G. D. 1973. *The Psychology of Conservatism*. London: Academic Press
- Zajti, F. 1999 [1936]. *Zsidó volt-e Jézus?* Budapest: Magyar Ház Kiadó Kft.



X154608

Tárgymutató

autoriter személyiség

16-17, 51, 78

antiszemizmus

12, 14-15, 93, 108, 128, 130-131, 139, 164, 171, 176, 183

állam

9-10, 12, 16-17, 22, 69, 70-74, 80-84, 90, 93, 104, 107-108, 141, 147, 174-175, 178, 182, 184-185, 188, 190, 196, 225-228, 240

bizonytalanság

16-17, 22, 80, 90, 93, 108, 143

család

9-12, 15-17, 22-26, 29-30, 33-35, 43-44, 76-77, 82-83, 107, 112, 124, 137, 139-140, 144, 173-174, 177-179, 181, 196-202, 204, 206, 213-214, 227-228, 240

cigányok

18, 59, 64-65, 92-93, 110-126, 132, 137, 139-140, 143-144, 158-161, 176

demokratikus személyiség

13-14

diszkrimináció

71-72, 109, 131, 160-161

dogmatizmus

15, 66-67, 73-74, 138, 143, 224

egyenlőség

17-18, 22, 46-56, 70, 72, 136, 139, 141-142, 145, 158, 217, 219-220

egyenlőtlenség

21-22, 37, 39, 41-42, 47-50, 52-53, 56-60, 73-77, 131-132, 134-140, 142, 145, 157-158, 221

etnikai csoport

139

előítélet

14-15, 17-21, 78, 93, 109, 111-113, 115, 120, 123, 125, 131, 140, 143, 158, 160-161, 163-164, 203

előítéletesség

14-15, 18, 78, 93, 109, 112, 115, 123

etnocentrizmus

12, 14, 21, 78, 136, 202

Frankfurti Iskola

11

fókuszcsoporth

168-169, 172, 189, 197, 200, 202

Gemeinschaft

22, 90-91, 105, 135, 137, 143, 150,

185, 188, 230

Gesellschaft

135

„hallgatás spirálja”

11

holokauszt

102-103, 106, 128-129, 236

intolerancia

109, 125

kisebbség

19, 25, 27, 31, 57-58, 78, 86, 95, 101, 109, 110-111, 123-124, 131-132, 140, 143, 147, 161, 164, 166, 178, 214

kommunikáció

11, 19, 30, 32, 36-41, 60, 133-138, 144, 169-172, 199-200, 204

konfliktus

9, 113-115, 119-120, 122-123, 125-126, 132, 137, 203

mélymagyar

151-154, 156-164, 167

modernizáció

10-11

nacionalizmus

10, 79, 83, 149-152, 190, 193-194, 199

nemzeti jelképek

87-88, 90, 136, 146, 150-152, 168, 183-184, 230

nemzeti radikalizmus

51, 64, 93, 98, 105-106, 130, 141, 146, 168, 202-203, 239

nemzeti tudat

78, 90, 131, 136, 141, 146, 150-167

nyílt gondolkodás

139

online kommunikáció

38-40, 133-134, 136-138

osztály

10, 14-16, 27-28, 43, 49-50, 52-60, 72-77, 96-97, 104, 107-108, 112-113, 119, 121, 123, 127, 131-132, 137-139, 142, 145, 150, 157-158, 194, 216, 219-221, 240

paranoia

91-92, 115-119, 122, 125-127, 158-160, 162-163, 232

politikai szocializáció

28-29

rasszizmus

17, 21, 53, 139

romák

109, 112

szegregáció

113, 121-123, 125, 158, 160-162

Szent Korona

88, 90, 142, 152, 179, 191-193, 196, 204, 230

sztereotípiák

15, 112, 115, 118, 159-160

szocializáció

9, 16, 24, 27-29, 76-78, 139-140, 144-145

szociális dominancia

20-21, 46-47, 49-60, 72-77, 132-134, 138, 142-143, 157-159, 161, 195, 202, 217-221

szociális hálózat

19

társadalmi identitás

21, 79

társadalmi távolság

109-110, 118, 120-121, 124-126, 163, 240

tekintély

9-18, 20-23, 42, 46, 53, 58-61, 66, 78, 107, 109, 131, 134, 139, 142-144, 157, 159, 168, 188, 195-198, 202-203, 221

tekintélyelvűség

9, 11-12, 14-18, 21-23, 42, 46, 61, 66, 78, 109, 131, 134, 142, 168, 196-198, 202-203

tekintélyelvű személyiség

9, 12, 14-17, 20, 139, 144

tolerancia

109, 123-125, 158

új tekintélyelvűség

9, 15-18, 22-23, 42, 46, 131, 168, 202-203

vallás

20, 31, 33-35, 109, 137-138, 172, 175, 201, 214-215

zárt gondolkodás

14, 67-68, 73-74, 105, 132, 137, 139

zsidók

64-65, 92-94, 106-107, 110, 126-127, 129-130, 161-164, 175-176, 184-185, 193, 231, 239-241

X 154608

2990-Ft



9 789630 820363 >